

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník X 1 • 2014 cena 2,99 €

MENOVÁ REFORMA V ČESKOSLOVENSKU V ROKU 1953

ILEGÁLNA CESTA ZA KŇAZSTVOM

PRÍBEH ZO SOVIETSKYCH GULAGOV

REFORMA V ROKU 1953 -

MENOVÁ REFORMA V ROKU 1953

Postihli vás, alebo niekoho z vašich príbuzných, známych a priateľov dôsledky menovej reformy v Československu v roku 1953?

Menová reforma v júni 1953 mala dosah na životy miliónov občanov Československa. Ústav pamäti národa preto hľadá jej obeť, ako aj ich potomkov, rodinných príslušníkov, priateľov a známych, ktorí by sa chceli podeliť o svoj príbeh, či poskytnúť ÚPN dokumenty súvisiace s menovou reformou. V prípade záujmu kontaktujte Ústav pamäti národa.

Ďakujeme.

Kontaktná osoba:

Mgr. Branislav Kinčok

Tel.: 02/ 593 00 333

E-mail: branislav.kincok@upn.gov.sk

POSTIHLA VÁS KOLEKTIVIZÁCIA?

Stali ste sa Vy, alebo niekto z okruhu Vašej rodiny, priateľov a známych obeťou násilnej kolektivizácie (združstevňovania)?

Ústav pamäti národa v rámci prípravy publikácie a dokumentárneho filmu o násilnej kolektivizácii hľadá občanov, ktorí sa stali obeťami prenasledovania počas kolektivizácie a chceli by sa podeliť o svoj príbeh, či poskytnúť dobový materiál (fotografie, plagáty, transparenty, filmové záznamy, či iné dokumenty) Ústavu pamäti národa.

Ďakujeme.

Kontaktná osoba:

Mgr. František Neupauer, PhD.

Tel.: 02/593 00 355

E-mail: frantisek.neupauer@upn.gov.sk

Beáta Katrebová Blehová
členka redakčnej rady

važuje za „vlajkovú loď“ publikačnej činnosti Ústavu pamäti národa“, sa ako jediný na Slovensku venuje výlučne výskumu obdobia neslobody rokov 1939 – 1989 – definovaným zákonom o pamäti národa, môže od svojho vzniku v roku 2004 písať vlastnú históriu. Vznikol len rok po založení samotného Ústavu pamäti národa a od svojho vzniku prešiel niekoľkými zmenami, najmä personálneho, ideového ale aj formálneho rázu. Na poste šéfredaktora sa vystriedalo niekoľko historikov, ktorí sa aktívne venujú výskumu nacizmu a komunizmu: Pavel Žáček, Patrik Košický, Matej Medvecký, Tomáš Klubert, Peter Sokolovič a najnovšie Branislav Kinčok. Patrí im vďaka za vytrvalosť pri zostavovaní jednotlivých čísiel. V roku 2007 sa vytvorila širšia redakčná rada, ktorá reprezentuje široké spektrum inštitučných a univerzitných historicko-vedných pracovísk na Slovensku a v Česku. Redakčná rada garantuje odbornosť a objektivnosť jednotlivých výstupov, pričom všetky odborné texty podliehajú riadnemu posudku a môžu byť uverejnené len po súhlase celej redakčnej rady. Tento náročný proces tvorby jednotlivých čísiel časopisu prispel k výraznému zvýšeniu kvality periodika. Moja úprimná vďaka – ako členky redakčnej rady – patrí bývalým aj súčasným členom rady za odbornú spoluprácu, osobitne Róbertovi Letzovi, ktorý od roku 2007 vykonáva funkciu predsedu redakčnej rady.

Hoci sa časopis snaží zachytiť všetky aspekty obdobia neslobody, predsa len sa v ňom s osobitným zreteľom dáva priestor osudom obetí totalitných režimov, ich utrpeniu, osobnému nešťastiu zo zničených životných kariér, zdravia a napokon aj straty samotného života, čo sa najmä mladším generáciám môže javiť ako nepochopiteľné až desivé. Práve vo výskume perzekúcie časopis urobil značný kus práce. Málo však vieme o samotných vinníkoch perzekúcií, ktorí sú za zločiny proti ľudskosti plnou mierou zodpovední. Časopis by sa viac mohol zamerať aj na širšie medzinárodné súvislosti pri výskume jednotlivých udalostí; osobitne vidím budúcnosť v porovnávacích štúdiách tých-ktorých aspektov totalitných režimov so štátmi, ktoré mali podobný osud či v období nacizmu, či ako súčasť východného bloku po roku 1945. Dostatočne nie sú objasnené bilaterálne vzťahy medzi jednotlivými socialistickými štátmi, či už na najvyššej politickej úrovni, alebo v rámci hospodárskych, kultúrnych stykov a v neposlednom rade tiež v oblasti bezpečnostno-represívnych opatrení.

Okrem násilia, daného vnútornou charakteristikou všetkých totalitných režimov, je to práve permanentné zba-
vovanie sa zodpovednosti za zločiny spáchané samotnými politickými špičkami, ktoré sa napr. v dejinách Soviet-
skeho zväzu udialo niekoľkokrát. Preto ani obdobie tzv. destalinizácie po nástupe Nikitu Chruščova nemá nič
spoločné s liberalizáciou. Iba sa nahradil „princíp legitimácie komunistickej nadvlády popieraním zodpovednosti
za zločiny spáchané v minulosti.“¹ Nová politika našla svoju legitimáciu v odsúdení predchádzajúcich praktík,
po ktorom zvyčajne nasledovali stranícke čistky. Je nepochopiteľné, že komunistická ideológia triednej nenávisti,
na rozdiel od nacistickej rasovej nenávisti, dodnes neskončila na smetisku dejín.

1 Pozri bližšie: NEUBERT, E.: Politische Verbrechen in der DDR [Politické zločiny v NDR]. In: COURTOIS, S. et al.: Das Schwarzbuch des Kommunismus. Unterdrückung, Verbrechen und Terror [Čierna kniha komunizmu. Prenasledovanie, zločiny a teror]. München/ Zürich 1999, 2. vyd., s. 832.

ŠTÚDIE

- 3** Zbyšek Šustek
- Menová reforma v Československu
v roku 1953 a jej hospodársko-politické
pozadie**
- 30** Ivan A. Petranský
- Vlna perzekúcií Jehovových svedkov
v Československu v rokoch 1954 – 1956**
- 46** Tomáš Gerboc, Martin Lacko
- Šesť rokov v poľskom podzemí:
Ilegálna cesta rehoľníkov Štefana Horvátha
SVD, Jozefa Šaba SVD a Róberta Borika SVD
za kňazstvom**

DOKUMENTY

- 63** Matej Medvecký, Marek Syrný
- V zajatí špionómánie**
- 71** Ján Bábik, Martin Lacko
- Zápisky a listy kapitána Gustáva Neštiaka
z nemeckej internácie (1944 – 1945)**

SVEDECTVO

- 102** Martin Lacko, Zuzana Kandrová
- Viliam Neupauer a jeho príbeh z gulagov
1945 – 1949**

119 RECENZIE

124 ÚPN INTERNE

Pamäť národa

1 • 2014
ročník X
vychádza 4 × ročne

VYDÁVA
Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA
Šéfredaktor
Mgr. Branislav Kinčok
Redaktori
Mgr. František Neupauer, PhD.
Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

REDAKČNÁ RADA
Predseda
prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.
Členovia
prof. ThDr. Jozef Haľko, PhD.
prof. Dr. Phil. Emília Hrabovec
Beáta Katrebová Blehová, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
PaedDr. ThDr. Ondrej Krajňák, PhD.
PhD. Mgr. Peter Mulík, PhD.
PhDr. Michal Pehr, PhD.
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA
Mgr. Adam Vanko

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA
Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.

TLAČ
Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE
Výmenné stredisko peňazí v podniku
Tesla-Hloubětín v dňoch menovej
reformy v roku 1953
Zdroj: ČTK

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2014
Všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
19. 5. 2014

MENOVÁ REFORMA V ČESKOSLOVENSKU V ROKU 1953 A JEJ HOSPODÁRSKO-POLITICKÉ POZADIE

ZBYŠEK ŠUSTEK

Menová reforma¹ uskutočnená v Československu v roku 1953 predstavuje aj po 60 rokoch hlbokú historickú traumu. V diskusiách pamätníkov rezonovala dlho po svojom uskutočnení. Vracali sa k nej vždy, keď sa objavili vážnejšie hospodárske ťažkosti, či už začiatkom 60. rokov, v rokoch 1968 – 1969² alebo dokonca ešte počas príprav menovej rozluky v rokoch 1992 – 1993.³ Hĺbku tejto traumy ukazuje intenzita diškurzu, ktorým sa k reforme pravidelne vracajú médiá v ostatných 20 rokoch pri jej okrúhlych výročiach.⁴ Bez výnimky ide o diškurz silno propagandistický, bez hlbších analýz príčin a podstaty reformy, často faktograficky nepresný, ale s dôrazom na sprievodné represívne opatrenia a protesty obyvateľov. Reformu predstavuje ako izolovaný jav, štátny bankrot a lúpež⁵ spáchanú na občanoch, bez nadväznosti na predchádzajúci menový a hospodársky vývoj, resp. zdôrazňuje len negatívne aspekty hospodárskeho vývoja po februári 1948. Chýba v ňom porovnanie s analogickými reformami v zahraničí alebo s inými spôsobmi, akými sa riešili povojnové menové ťažkosti. Avšak ani odborná literatúra, s jedinou výnimkou⁶, väčšinou o reforme nepodáva príliš ucelený a analytický obraz. Staršie práce⁷ citujú dobové dokumenty a oficiálne stanoviská, novšie⁸ bývajú kritické, ale tiež majú sklon hľadať jej príčiny len v období roku 1948⁹, prípadne sa témy dotýkajú iba okrajovo. Cieľom tejto práce je zasadiť reformu nielen do širších domácich súvislostí, ale do medzinárodného rámca, a napriek pretrvávajúcemu nedostatku poznatkov sa tak pokúsiť o jej objektívnejší obraz.

- 1 Úradný názov reformy bol peňažná reforma. Niektorí autori sa pokúšajú umelo hľadať medzi oboma názvami významové rozdiely alebo ich stavajú do protikladu, napr.: „Měnová reforma, kterou oficiální prohlášení vydávala za reformu peněžní...“ JIRÁSEK, Z.: Základní tendence vývoje československého měnového systému v letech 1945–1953. In: JIRÁSEK, Z. – NOVOTNÝ, J. – ŠOUŠA, J. – ŠŮLA, J. (red. rada): Měnové systémy na území českých zemí 1892–1993. Opava – Praha 1995, s. 95. Oba názvy sú však synonymá z rôznych jazykovo-kultúrnych oblastí. V západnej a strednej Európe sa používajú kalky výrazov Währungsreform, reforme monetaire, t. j. menová reforma. Ruština a maďarčina naopak dôsledne používa výraz денежная реформа, resp. pénzreform, t. j. peňažná reforma. Reformy urobené v 50. rokoch vo východnej Európe boli pod ruským vplyvom nazvané „peňažné“ – reforma pieniężna, reforma banescă, парична реформа. Spôsoby použitia v rozsiahlej literatúre jednoznačne ukazujú významovú zhodu oboch výrazov.
- 2 Spomienky autora z detstva na debaty rodičov a prarodičov.
- 3 Autori menovej rozluky v Čechách a na Morave sa obávali vplyvu reminiscencií na reformu na postoj verejnosti k rozluke v roku 1993. HRDÁ, A. – KOLÍNOVÁ, A. – KYSILKA, P. – MORAVEC, J. – SURGA, L. – VOKATÝ, F.: Bankovky a mince České národní banky. Praha 1994, s. 18.
- 4 Ide o desiatky článkov v tlači a relácií v rozhlase a televízii z rokov 1990 – 2013, ktoré sú prevažne prístupné na internete: <http://aktualne.centrum.cz/ekonomika/grafika/2013/05/27/menova-reforma-1953-kalkulacka/>; <http://www.aktuality.sk/clanok/229628/vyrocie-menova-reforma-1953-statom-zorganizovana-nespravodlivost/>; <http://ekonomika.sme.sk/c/6820949/kradez-storocia-komunisti-obrali-ludi-menovou-reformou-o-celozivotne-uspory.html>; <http://infip.cz/clanek/537/menova-reforma-z-roku-1953-loupez-za-bileho-dne>; <http://www.knihy-a.cz/6695/menova-reforma-1953-slo-o-nejvetsi-loupez-v-ceskoslovensku>; <http://www.plzen.eu/obcan/aktuality/z-mesta/odborna-historicka-konference-se-venue-udalostem-menove-reformy-roku-1953.aspx>; <http://pavelherman.blog.idnes.cz/c/353243/Srovnani-Menova-reforma-1953-a-Transformacni-lecba-sokem-1991.html>; <http://www.novaustava.cz/clanky/menova-reforma-1953-ceskoslo>; <http://www.kscm-inh.estranky.cz/clanky/blog/srovnani--menova-reforma--1953--a-transformacni-lecba-sokem--1991.html>.
- 5 Komentáre sú silne ovplyvnené názvom knihy od autorov Z. Jirásk a J. Šůlu, z ktorej často čerpajú väčšinu informácií. JIRÁSEK, Z. – ŠŮLA, J.: Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1. Praha 1992.

KORENE REFORMY

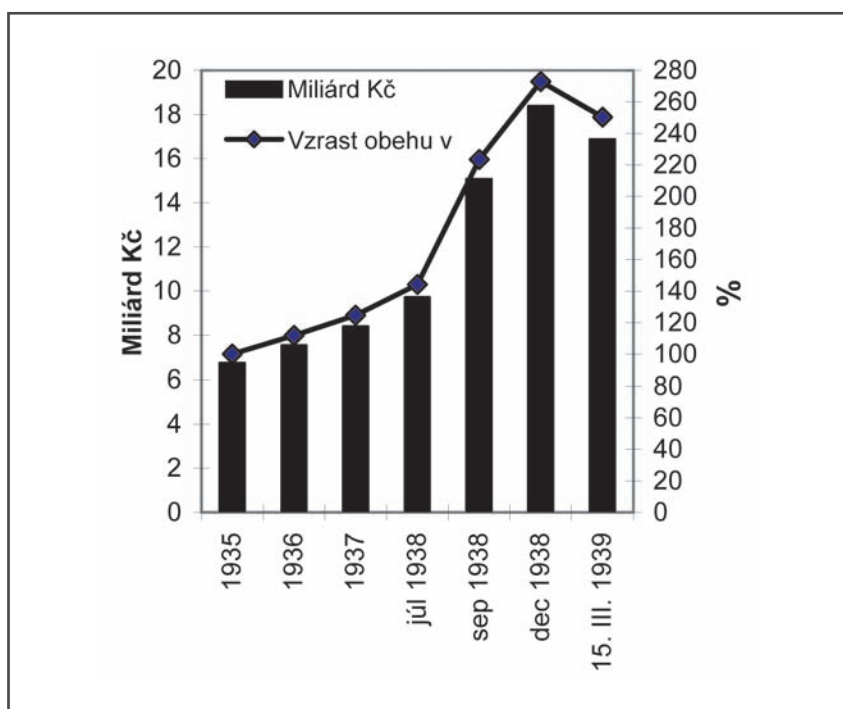
Menová reforma z roku 1953 nie je izolovaným javom, ale iba významným medzníkom v riešení menových a hospodárskych problémov, ktoré sa v Československu začali hromadiť od konca prvej polovice 30. rokov a boli doriešené vlastne až koncom 50. rokov, keď sa však objavili nové ťažkosti vyplývajúce najmä z extenzívneho rozvoja hospodárstva, rigidných foriem riadenia a izolácie Československa od technologicky vyspelých krajín.

V prvej polovici 30. rokov začali na československú menu synergicky pôsobiť dva silné exogénne faktory. Prvým bola svetová hospodárska kríza, dopad ktorej sa u nás prejavil oneskorene až v roku 1931, ale trval do roku 1936, keď sa iné štáty z dôsledkov krízy už vymanili.

Druhým bolo ohrozenie republiky nacistickým režimom v Nemecku, ktorý sa usiloval o revíziu výsledkov 1. svetovej vojny a podporoval ďalšie štáty, ktoré mali rovnaké ciele, ale samy nemali silu ich presadiť. Preto k nacistickému Nemecku inklinovali ako k prirodzenému spojencovi. Časová zhoda oboch nepriaznivých faktorov donútila Československo v podmienkach poklesu výroby na 60 % a veľkej nezamestnanosti začať sa od roku 1935 pripravovať na obrannú vojnu. Rozbehla sa zbrojná výroba, budovali sa pohraničné opevnenia a záložné výrobné a administratívne kapacity v hlbšom zázemí (Dubnica – zbrojovka, Turčianske Teplice – záložné sídlo národnej banky, Harmanec – záložná tla-

čiareň cenín). Situáciu zhoršoval prevod kapitálu židovských vlastníkov, ktorí sa cítili existenčne ohrození prípadnou nemeckou okupáciou, do bezpečného zahraničia. Neskôr ich nasledovali aj iní domáci i zahraniční vlastníci.¹⁰ Vývoz kapitálu oslaboval hospodárstvo, zhoršoval jeho schopnosť čeliť dôsledkom krízy i budovať obranný potenciál. V roku 1938 bolo potrebné pokryť aj náklady na dve mobilizácie, starostlivosť o utečencov z pohraničia a vytýčenie nových hraníc.

Išlo o neproduktívne náklady, ktoré sa vo veľkej miere kryli inflačnou emisiou peňazí. Formálne sa sčasti uhradili vyhlásením 50 a 100 korunových bankoviek za štátovky. Tým sa znížil rozsah zlatého krytia meny a štátovky sa stali súčasťou štátneho dlhu. V tejto situácii vzrástol peňažný obeh od roku 1935 do 15. marca 1939 zo 6,74 na 16,8 miliárd (ďalej mld.) Kč¹¹ (pozri graf 1). Najprudší rast nastal v roku 1938, pričom už predtým ročná miera inflácie dosahovala 13 %.

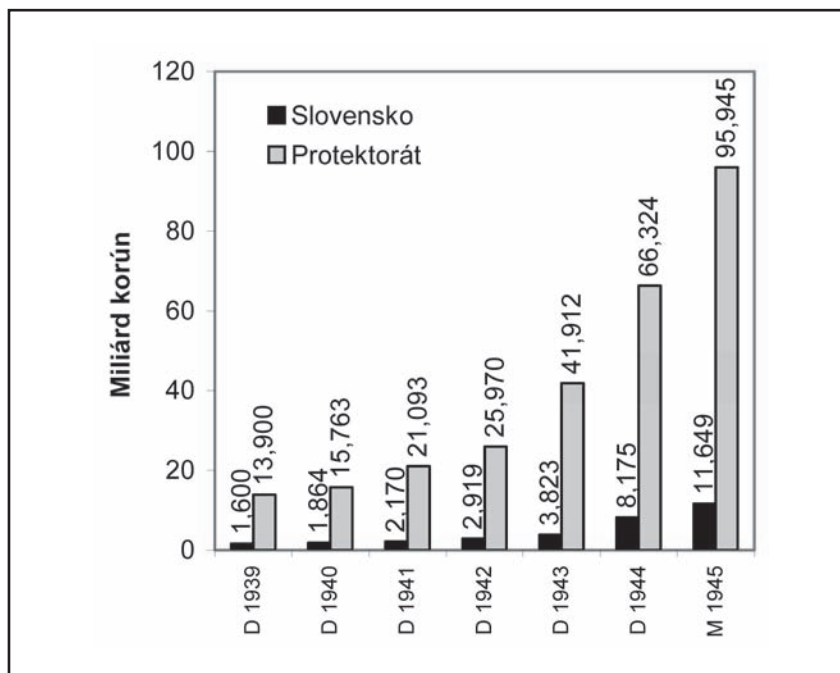

Graf 1. Absolútny a relatívny vývoj obeživa vrátane vkladov v ČSR v druhej polovici 30. rokov (Zdroj: Z. Šustek)

- 6 MUSILOVÁ, D.: Měnová reforma 1953 a její sociální důsledky. Studie a dokumenty. Dokumenty o perzekuci a odporu, Svazek 8. Praha 1994.
- 7 KAPLAN, K.: Od peněžní reformy k X. sjezdu KSČ. In: Sborník historický, sv. 11. Praha 1963, s. 149 – 186; SÉM, J.: Papiřové peníze na území Československa. Hradec Králové 1977; SPÁČIL, B.: Česká měna od dávné minulosti k dnešku. Praha 1973.
- 8 HÁSKOVÁ, J. – KOŠTEL, M. – NOVOTNÝ, J. – PEKÁREK, J. – SURGA, L.: Československé bankovky, státočky a mince 1919–1992. Praha 1992; VOREL, P.: Od pražského groše ke koruně české 1300–2000. Průvodce dějinami peněz v českých zemích. Praha 2000; VONDRA, R.: Peníze v moderních českých dějinách. Praha 2012; PECNÍK, M. – NOVANSKÝ, T.: Peňažná reforma v Československu v roku 1953. Príbeh ľudí a peňazí. Banská Bystrica 2013.
- 9 Je to príznačné aj pre dielo takého renomovaného autora ako je profesor F. Vencovský: VENCOVSKÝ, F.: Měnová politika v české historii. Praha 2001, s. 70; VENCOVSKÝ, F.: Vzestupy a propady československé koruny. Historie československých měnových poměrů. Praha 2003, s. 132; alebo pre populárne ladenú publikáciu: NOLČ, J.: Numismatika – peníze v českých zemích. Brno 2009, s. 40.
- 10 LACINA, V. – DOLEŽALOVÁ, V.: Základní charakteristika výchozí situace a vývoje československé ekonomiky v meziválečném období. In: KUBŮ, E. – PÁTEK, J. (ed.): Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami. Praha 2000, s. 52.
- 11 Kč – koruna československá – skratka a názov základnej jednotky československej meny, ktoré sa používali od 14. 4. 1919 do 27. 1. 1939.

Rozbitím zvyšku republiky sa hotovostný peňažný obeh rozdelil na 9,986 mld. K¹² v Čechách a na Morave a 1,1418 mld. K na Slovensku¹³, kde pre ďalší vývoj meny a hospodárstva nastali diametrálne odlišné podmienky.

V Protektoráte Nemci zaviedli súbežný zákonný obeh marky a koruny v pomere 1 RM¹⁴ za 10 K. Vzhľadom na teoretickú zlatú paritu oboch mien (1 RM = 12,41 K) išlo navonok o zhodnotenie koruny, no vzhľadom na reálny pomer kúpnej sily (1 RM = 6 – 7 K) tým Nemci dosiahli výrazné znehodnotenie koruny. Navyše pravidlá obehu stanovili tak, že Národná banka pre Čechy a Moravu bola povinná marky z obehu sťahovať, vydávať za ne koruny a stiahnuté marky odvádzať Ríšskej banke, ktorá ich pripisovala na zvláštny, de facto fiktívny účet, ktorý slúžil ako podklad pre formálne krytie koruny. Z hľadiska osôb, ktoré pricestovali z Ríše do Protektorátu, tento systém umožňoval lacné nákupy a viedol najmä na počiatku existencie Protektorátu k vykupovaniu tovaru. Z hľadiska menového išlo o platenie všetkých nemeckých výdavkov v Protektoráte emisiou korún, ktorá nemala tovarové krytie. Obeh korún preto sústavne rástol (pozri graf 2). Koruna plnila úlohu typickej okupačnej meny, ktorú však paradoxne vydávala a spravovala samotná okupovaná krajina. Od 2. októbra 1939 bol v Protektoráte zavedený prídellový systém na potraviny, obuv, ošatenie, mydlo, uhlie a tabak, ktorý obmedzoval spotrebu ľudí. Prídely pritom až do konca vojny klesali. Pri nízkych úradných cenách sa tak

Graf 2. Vzrast hotovostného obehu na Slovensku a v Protektoráte k 31. decembru 1939 – 1944 a k 31. marcu 1945 (Zdroj: Z. Šustek)

začala hromadiť nerealizovateľná kúpna sila v mene, ktorej čoraz väčšmi chýbala protihodnota v tovare. Úradné ceny počas okupácie síce vzrástli 1,52 krát, ale pri 1,4 násobnom raste miezd, ktorým Nemci uskutočňovali svoju politiku cukru a biča a zároveň vyrovnávali protektorátnu hladinu miezd na ríšsku úroveň, nemohli rast kúpnej sily sterilizovať. Pritom ceny na čiernom trhu rástli exponenciálne a naznačovali skutočný vývoj hodnoty peňazí (pozri tab. 1).

Vo vzťahu k iným menám, vrátane slovenskej koruny však platili až do 1. októbra 1940, keď Nemci začleni-

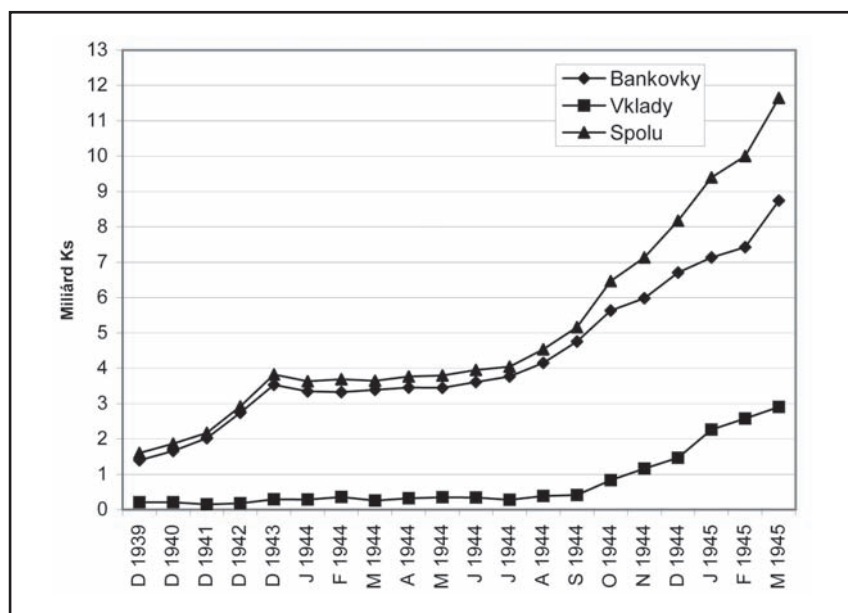
li Protektorát do jednotného colného územia s Ríšou, pôvodné kurzy. Od tohto dátumu sa však koruna stala aj vo vzťahu k cudzine 1/10 ríšskej marky a formálne bol aj zvýšený jej zlatý obsah na 0,03584 g zlata. Išlo však iba o fikciu.

Ďalej bol Protektorát nútený platiť ríši tzv. matrikulárny príspevok vo výške 42,3 mld. korún¹⁵, predstavujúci významný zdroj štátneho dlhu Protektorátu, ktorý inak aj v takých nepriaznivých podmienkach mal takmer vyrovnaný rozpočet. Toky tovaru z Protektorátu do Ríše výrazne prevažovali nad tokmi opačným smerom.

- 12 K – koruna – skratka a názov československej menovej jednotky zavedená 27. 1. 1939. Po vzniku protektorátu sa používala aj v Čechách a na Morave až do menovej reformy 31. 10. 1945. Rovnakou skratkou sa na Slovensku označovala aj koruna v inváznych platidlách vzoru 1944. Tá istá skratka sa používala aj na celom území monarchie na označenie rakúsko-uhorskej koruny až do jej náhrady národnými menami nástupníckych štátov.
- 13 SÉM, J.: Papirové peníze na území Československa, s. 118.
- 14 RM – Reichsmark – ríšska marka – skratka a názov základnej jednotky nemeckej meny zavedenej po skončení inflácie menovým zákonom z 30. 8. 1924. Platila do separátnych menových reforiem v západnom (21. 6. 1948) a východnom Nemecku (28. 6. 1948). V literatúre i dokumentoch sa často vzťahuje i na sumy vyplácané v platidlách súbežnej meny – Rentenmark (dôchodkovej marky) so skratkou RtM, ktorú 10. 1. 1924, v závere hyperinflácie, zaviedli ako preklenovaciu stabilnú plnohodnotnú menu. Po skončení inflácie obiehala v menšom rozsahu v pomere 1 : 1 s ríšskou markou. Od septembra 1939 umožňovala obchádzať zákon o ríšskej marke a vydávať 1 a 2 markové bankovky, ktoré Ríšska banka vydávať nesmela a ktoré nahradili strieborné a niklové mince.
- 15 VENCOVSKÝ, F.: Měnová politika v české historii, s. 96.

Tab. 1. Vývoj cien štyroch druhov potravín v korunách v Protektoráte v rokoch 1939 – 1945²⁰

Tovar	Cena	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Múka	čierna	5,00	10,00	18,00	25,00	50,00	65,00	100,00
	úradná	2,80	3,20	3,70	3,70	3,70	3,70	3,70
Bravčové	čierna	17,50	27,50	61,50	150,00	300,00	550,00	800,00
	úradná	14,00	19,00	23,00	23,25	23,65	23,65	23,00
Maslo	čierna	25,00	63,00	92,80	120,00	300,00	700,00	1000,00
	úradná	23,00	34,00	35,20	36,00	36,50	36,25	35,20
Káva	čierna	90,00	125,80	250,20	2500,00	x	4500,00	x
	úradná	42,00	x	x	x	x	x	x

Graf 3. Vzrast obeživa na Slovensku v ku koncu rokov 1939 – 1943 a od januára 1944 do marca 1945 (Zdroj: Z. Šustek)

Výsledkom bola nedobytná pohľadávka Protektorátu voči Ríši vo výške 135 miliárd K.

Na Slovensku Nemci nadiktovali kurz koruny a marky presne na úrovni teoretickej zlatej parity oboch mien (1 RM = 12,41 Ks¹⁶). Slovenská koruna tak bola oproti svojej reálnej hodnote znehodnotená ešte viac ako v Protektoráte, no obe meny ostali v devízovom vzťahu a neobiehali súbežne. Pohľá-

dávky medzi Slovenskom a Nemeckom sa vyrovnávali klíringom. Pritom Slovenská národná banka (ďalej SNB) dokázala systémom tzv. skladačiek nastaviť pravidlá vývozu tak, že vývozcovia mohli tovar vyvážať až po preukázaní dovozu zodpovedajúceho množstva iného tovaru, resp. za tovar dostali od banky, ktorá bola aj klíringovým centrom, vyplatené peniaze až keď bolo dovezené z Nemecka dostatočné

množstvo iného tovaru. Vďaka tomu nevyhnutelné pohľadávky dosiahli na konci vojny iba 2,8 mld. Ks (niekedy uvádzaný údaj 7 mld. nie je presný, no aj on je omnoho nižší, ako pohľadávka Protektorátu). Okrem toho na Slovensku fungovalo voľné zásobovanie asi o dva roky dlhšie ako v iných blízkych štátoch. Až 1. júla 1941 tu bol zavedený prídellový systém na múku a chlieb a v septembri 1941 bol rozšírený na mlieko, mäso, cukor a zemiaky. Nebol však taký rigoróznym ako v protektoráte. Navyše, vďaka väčšiemu podielu vidieckeho obyvateľstva, ktoré si potraviny dorábalo samo, sa týkal menšej časti populácie. Až do obsadenia Talianska Spojencami v roku 1943 sa na Slovensko dovážal aj luxusný tovar ako južné ovocie, ryža a mandle.¹⁷ Okrem toho Slovensko až do 1. októbra 1940 využívalo výhody colnej únie s Protektorátom a sudetským územím, ako aj špeciálneho kurzu 1:1 slovenskej koruny k protektorátnej. Vďaka tomu si slovenská koruna dlho udržiavala stálu vnútornú hodnotu. Rast obeživa, ktorý až do septembra 1944 predstavoval takmer lineárne pokračovanie inflácie v ČSR z konca 30. rokov, bol kompenzovaný vyšším rastom cien (2,52 krát). Neexistoval ani taký rozvinutý čierny trh ako v Protektoráte, ceny potravín zväčša nepresahovali trojnásobok úradných a podľa situácie miestami aj klesali.¹⁸ Až v lete 1944 sa začali miestami prejavovať zásobovacie problémy, najmä s tukmi, zemiakmi, obuvou, pneumatikami na bicykle a ráfovým železom na údržbu poľnohospodárskeho vybavenia.¹⁹

Zásadný zlom vo vývoji meny a hospodárstva nastal až po nemeckej okupácii časti slovenského územia. SNB dávala pre potrebu okupanta na základe zmeniek Ministerstva financií do obehu mesačne cca 1 mld. Ks. Do marca 1945 preto obeh vzrástol

16 Ks – koruna slovenská – skratka a názov menovej jednotky zavedenej na Slovensku vládnym nariadením č. 45 zo 4. 4. 1939 Sl. z.

17 KUBÍK, P.: Slovensko-talianske vzťahy v rokoch 1939 – 1945. Bratislava 2010, s. 317.

18 LACKO, M.: Situačné hlásenia okresných náčelníkov január – august 1944. Trnava 2005, s. 197 a 208.

19 Tamže, s. 11, 13, 15, 17, 43, 92, 224, 233, 236, 249.

20 HORNA, M.: Souběžná měna a problém černých cen. Praha 1948, s. 62.

na 11,649 mld. Ks (pozri graf 3).²¹ Na oslobodenom území mala podobný inflačný účinok emisia inváznych pokázok vydávaných Československým menovým úradom pre potreby oslobodzujúcich armád. Tak isto inflačnou emisiou peňazí sa v lete kryli aj výdavky na obnovu zničenej infraštruktúry. K zvýšeniu obeživa významne prispela výmena pengó na časti južného Slovenska.²² Do konca októbra 1945 preto peňažný obeh vzrástol na 16 mld. Ks. Zároveň sa fakticky zrútilo zásobovanie, lebo armády odviekli hospodárske zvieratstvo a zásoby potravín. Niektoré obce boli vypálené, poničená dopravná sieť neumožňovala prevážať zásoby z miest, kde sa zachovali, tam, kde chýbali úplne. Aj mnohí samozásobitelia sa stali závislými od zásobovania z verejných zdrojov.

Absolútny vzrast obeživa bol na Slovensku omnoho nižší ako v Protektoráte, ale relatívne dosiahol s oneskorením veľmi podobné hodnoty.

MENOVÁ REFORMA Z ROKU 1945

Spôsob uskutočnenia menovej reformy z 31. októbra 1945 a jej účinky sú základným kameňom pre pochopenie príčin menovej reformy z roku 1953. Reformu začali pripravovať v lete 1945 dve komisie, politická a expertná.²³ Jej autori si uvedomovali, že počas vojny vznikol na celom území značný previs obeživa, ktorý bolo treba eliminovať.

Zásadne sa však rozchádzali v názore, ako tento problém vyriešiť.

V rovine vecnej a etickej stáli pred troma dilemami:

1. Či tento previs zlikvidovať jednorazovým opatrením (repudiáciou) a v obehu ponechať len množstvo obeživa nevyhnutné pre chod hospodárstva, alebo uvoľniť cestu samovolnému vývoju, ktorý by vytvoril rovnováhu medzi existujúcou masou peňazí a množstvom tovaru a služieb, t. j. pripustiť infláciu.
2. Ako vyriešiť rozdiel v hodnote slovenskej a protektorátnej meny pri prevode na novú československú menu.
3. Koho a ako zaťažiť dôsledkami znehodnotenia meny spôsobeného okupantom, t. j. či toto bremeno má niesť porazený okupant alebo bude nejakým spôsobom rozložené na domáce obyvateľstvo.

Z dnešného pohľadu pravdepodobne najrealistickejšie riešenie predložil v dvoch číselných variantoch expert Slovenskej národnej banky J. Pázmán.²⁴ Navrhol rozdeliť peňažnú masu v obnovenej mene podľa hospodárskeho potenciálu v pomere 3 : 1 v prospech Čiech a Moravy na dva kontingenty, za ktoré by sa vymenili všetky hotovosti a vklady na každom území. Počiatočnú veľkosť tejto masy navrhol stanoviť približne na základe výšky obeživa na konci 1. ČSR a to dvoma spôsobmi. Pri prvom by išlo

o počiatočných 16 mld. korún (o 5 mld. viac ako v marci 1939). Pri druhom by išlo o 44 mld., vyrátaných ako násobok peňažného obehu v ČSR v roku 1937 vo výške 8 mld. Kč a 5,5-násobného vzrastu obeživa v USA a Anglicku a snahou zachovať predvojnový kurz amerického dolára, t. j. 30 Kč za 1 USD. V prvom prípade by sa nová Kčs rovnala 4,55 K a 1,36 Ks, resp. 3,35 K by sa rovnalo 1 Ks. V druhom prípade by sa nová Kčs rovnala 12,5 K a 3,45 Ks, resp. 3,33 K by sa rovnalo 1 Ks. Samozrejme v prípade použitia jeho návrhu bolo možné číselné východiská upraviť. Bez ohľadu na konečnú podobu, výhodou jeho návrhu bolo jednorazové ozdravenie meny a jasne definovaný spravodlivejší pomer výmeny slovenskej a protektorátnej koruny za novú menu. Z etického hľadiska však bolo možné namietat, že škody spôsobené okupantom prenášal apriórne na domáce obyvateľstvo a inštitúcie v pomere, v akom vlastnili hotovosť a úspory. Jeho návrh však česká strana neprijala. Jeden z jeho princípov, t. j. vyššiu hodnotu slovenskej koruny, však konečná podoba reformy obsahovala, hoci v menšom rozsahu a skryto (pozri nižšie). Problém pri obhajobe reálne vyššej hodnoty slovenskej koruny spôsobovalo možno aj jej nominálne znehodnotenie po fiktívnej revalvácii protektorátnej koruny 1. októbra 1940, ktoré však dodnes niektorí českí autori považujú za reálne.²⁵

21 HORVÁTH, Š. – VALACH, J.: Peňažníctvo na Slovensku 1945 – 1950. Bratislava 1984, s. 165.

22 Vymenených bolo 766 126 884 pengó za 1,53 mld. Ks. ŠUSTEK, Z.: Skryta inflácia v Czechosłowacji w latach 1945 – 1953 [Skrytá inflácia v Československu v rokoch 1945 – 1953]. In: Psucie pieniędzy w Europie środkowo-wschodniej od antyku po czasy współczesne, Białoruś – Litwa – Łotwa – Polska – Słowacja – Ukraina. Warszawa 2006, s. 189; NĚMEČKOVÁ, V.: Naše měna a peníze v zajiťi politiky 1938–1947. O československé měnové reformě 1945. Praha 2008, s. 86.

23 ŠUSTEK, Z.: Skryta inflácia v Czechosłowacji w latach 1945 – 1953; NĚMEČKOVÁ, V.: Naše měna a peníze v zajiťi politiky 1938–1947, s. 92.

24 Ing. Július Pázmán (7. 9. 1907 – 15. 6. 1982). Hlboké vzdelanie z ekonómie, matematiky a psychológie a rozsiahle jazykové znalosti získal na Vysokej škole obchodnej v Prahe a na rôznych školách a odborných kurzoch v Paríži a Londýne. V rokoch 1934 – 1936 pôsobil na devízovom oddelení Hlavného ústavu Národnej banky československej v Prahe a v roku 1936 krátko vo filiálke v Tepliciach a potom až do roku 1939 opäť v Prahe. Okamžite po vyhlásení Slovenského štátu prešiel do Slovenskej národnej banky, kde založil devízový odbor a pokúšal sa zmierňovať nepriaznivé dopady nemeckého hospodárskeho a finančného tlaku na Slovensko. V roku 1945 sa podieľal na príprave menovej reformy a zjednotenia meny. Od roku 1946 zastupoval Československo v Medzinárodnej banke pre rekonštrukciu a rozvoj a v Medzinárodnom menovom fonde. V rokoch 1947 – 1948 pôsobil v predsedníctve likvidačného fondu menového. V rokoch 1940 – 1972 pôsobil ako pedagóg a riadny profesor na Vysokej škole obchodnej, resp. Vysokej škole ekonomickej v Bratislave. V rokoch 1948 – 1949 vykonával funkciu jej rektora.

25 VOREL, P.: Od pražského groše ke koruně české 1300–2000, s. 430.

Autori reformy nakoniec postavili obnovu meny na troch východiskách:

1. zavrhlí možnosť spustenia inflácie,
2. sľúbili, že nikto o svoje peniaze nepríde,
3. obnovu meny postavili na predpoklade, že okupant zaplatí všetky pohľadávky a škody.

Z etického hľadiska a z pozície obeť vojny boli tieto predpoklady správne a k obyvateľom ohľaduplné. Z vecného hľadiska však bol druhý a tretí predpoklad diskutabilný už v čase svojho vyslovenia, resp. z dnešného pohľadu bol úplne iluzórny. Autori totiž ignorovali dve zásadné vonkajšie skutočnosti. Nemecké hospodárstvo bolo na konci vojny v stave, v ktorom nebolo schopné niesť vo významnejšom rozsahu bremeno reparácií. Víťazné mocnosti tam mali problém zabezpečiť zásobovanie obyvateľov na úrovni cca 1400 kcal denne, teda asi 2/3 energetickej spotreby ľahko pracujúceho človeka. Neraz tam prídely klesali pod 1000 kcal denne.²⁶ Zároveň aj ony, predovšetkým Zväz sovietskych socialistických republík (ZSSR), ale aj ďalšie štáty, si uplatňovali svoje reparačné nároky. Okupačné mocnosti to robili hlavne formou demontáží a odvozu strojového vybavenia z Nemecka. Tým ďalej oslabovali schopnosť Nemecka

reparácie platiť. V západných okupačných zónach boli demontáže zastavené počiatkom studenej vojny, v záujme ich stabilizácie ako potenciálneho zázemia, ale na východe pokračovali ďalej. Víťazné mocnosti počas vojny utrpeli väčšie škody ako Československo a porážke Nemecka obetovali aj podstatne väčšiu časť svojho ľudského a hospodárskeho potenciálu. Je preto zrejmé, že by československé nároky neumožnili uspokojiť v plnom rozsahu a v čase potrebnom na rýchlu nápravu meny.

Autori reformy pritom nemohli v lete 1945 tušiť, že už vtedy viditeľné rozpory medzi víťaznými mocnosťami prerastú o dva roky do studenej vojny, ktorá zmarí nádej na uzavretie mierovej zmluvy s Nemeckom a tým aj na akékoľvek uspokojenie československých nárokov voči nemu. V intenciiach vytyčených zásad sa autori reformy všemožne pokúšali hľadať pre obnovu meny zdroje krytia. Vychádzali však opäť z mylných alebo diskutabilných predpokladov. Za bonitný zdroj považovali domáce predvojnové obligácie. Nebrali však do úvahy zmenu ich hodnoty počas vojny, napr. opotrebením strojového parku, bombardovaním, odvozom zásob a pod. Za ďalší zdroj považovali skonfiškovaný majetok od-

sunutých Nemcov. Nebrali pritom do úvahy, že ich majetok sa nachádzal na československom území už pred vojnou a zmenou jeho majiteľa sa nezvýši jeho hodnota ani národné bohatstvo Československa ako také. Za zdroj krytia považovali dávku z majetku zaplatenú znehodnotenými peniazmi. Na krytie pohľadávky 135 mld. K voči Nemecku nedokázali nájsť žiadne krytie.

Metodiku prípravy reformy ostro kritizoval predvojnový minister financií a guvernér Národnej banky československej (ďalej NBČS) Karel Engliš.²⁷ Iluzórnosť jej východísk charakterizoval slovami: „*Všichni se chováme, jako bychom nesmírně zbohatli, zatímco jsme velmi schudli.*“ Nič nevystihuje stav vecí lepšie ako táto veta.

Reforma uskutočnená 31. októbra 1945 pozostávala z nasledujúcich opatrení:²⁸

1. Nová Kčs²⁹ sa rovnala 1 K a 1 Ks.
2. Všetky mince, protektorátne, slovenské a predvojnové československé ponechala v platnosti a ich platnosť rozšírila na celé územie. V platnosti ponechala aj invázne poukážky v hodnote 1 koruna.
3. Všetky papierové peniaze znejúce na protektorátne a slovenské koruny a invázne poukážky okrem jednoko-

26 EYBEL, E.: Von der Eule zum Euro. Nicht nur eine österreichische Geldgeschichte [Od sovy k euru. Dejiny nielen rakúskych peňazí]. Klagenfurt/Ljubljana 2005, s. 294 a 295; KAHNT, H. – PONTZEN, M. – SCHÖNE, M. H. – WALZ, K.: Die Geschichte der Deutschen Mark in Ost und West [Dejiny nemeckej marky na východe a na západe]. Regenstauf 2003, s. 16.

27 Karel Engliš (17. 8. 1880 – 13. 6. 1981). Vyštvodoval právnickú fakultu v Prahe, pôsobil na Krajskom štatistickom úrade v Prahe a na ministerstve obchodu vo Viedni. Od roku 1910 vyučoval na Českej technike v Brne. Bol členom moravského krídla Národnej demokratickej strany a v rokoch 1920 – 1925 ju zastupoval v Národnom zhromaždení, kde sa podieľal na tvorbe viacerých zákonov. V šiestich vládoch pôsobil ako minister financií. Bol metodickým oponentom Dr. A. Rašína pri riešení menovej odľuky Československa od ostatných nástupníckych štátov Rakúsko-Uhorska a stabilizácie jeho meny. Zaslúžil sa o vyriešenie negatívnych hospodárskych dôsledkov, ktoré začiatkom 20. rokov priniesla menová politika pražských finančných kruhov reprezentovaných navonok Dr. Rašínom. V r. 1934 – 1939 sa stal guvernérom Národnej banky československej. V tejto funkcii presadil dve devalvácie československej meny. Bol členom Českej akadémie vied a umení. V roku 1919 zakladal brnenskú Masarykovu univerzitu a krátko bol jej rektorom a v rokoch 1947 – 1948 bol rektorom aj Karlovej univerzity v Prahe. Po roku 1948 odmietol spolupracovať s novým režimom, stiahol sa do súkromia a stal sa obeťou perzekúcií. Mal rozsiahlu publikačnú činnosť v dennej tlači a napísal populárne vedecké učebnice finančnej vedy a národohospodárstva. Informačne neobyčajne cenná je jeho rozsiahla stať Státní finanční hospodářství v druhom dieli trojdielnej jubilejnej publikácie Deset let československé republiky, ktorá vyšla v roku 1928.

28 Dekrét prezidenta republiky č. 91 o obnovení československej meny z 19. 10. 1945.

29 Kčs – koruna československá – názov československej menovej jednotky používaný od 1. 11. 1945 až do menovej rozluky 7. 2. 1993. O jej zavedení bolo rozhodnuté už v Londýne počas vojny kvôli naznačeniu rovnoprávnosti postavenia Slovenska v obnovenom Československu. V čase tohto rozhodnutia však už boli v Londýne hotové nové platidlá so starou skratkou Kč. Pokusy o ich dodatočnú pretlač stroskotali z estetických dôvodov. Preto stará skratka prežila na bankovkách tzv. Londýnskej emisie až do ich stiahnutia počas menovej reformy v roku 1953.

runových museli ich majitelia uložiť na viazané vklady.

4. Všetky vklady v peňažných ústavoch sa viazali a prestali sa úročiť.
5. Z viazaných vkladov bolo možné okamžite uvoľniť v nových platidlách:
  - a) 500 Kčs na fyzickú osobu (§ 10),
  - b) sumu vo výške jednomesačných plátov a miezd pre podniky a živnostníkov, pričom aktívne činný majiteľ sa považoval za najlepšie plateného zamestnanca s platom najmenej 500 Kčs (§ 11),
6. Dodatočne bolo možné uvoľňovať peniaze v nasledujúcich prípadoch:
  - a) fyzické osoby zo sociálnych dôvodov § 14 – ak nemali iný príjem (náhrada dôchodkov), na štúdium, pri mimoriadnych rodinných udalostiach (svadby, pohreby) a vojnoví poškodení,
  - b) podniky ďalšiu sumu do výšky 10 % z ich viazaných vkladov, ale najviac do výšky dvojnásobku sumy vyplatenej podľa § 14. Túto sumu mohli využiť iba na nákup surovín, dopravné náklady a opravy, ale nie na investície. Uvoľňovanie bolo benevolentne viazané iba na miestoprísahné vyhlásenie žiadateľa (§ 13),
  - c) súdy a verejné úrady a inštitúcie fakticky neobmedzene (§ 15),
  - d) ktorýkoľvek subjekt na základe rozhodnutia vlády (§ 15),
  - e) kurz novej Kčs k americkému doláru bol stanovený na úrovni 50 Kčs za 1 USD.

Ceny a mzdy sa zvýšili približne na trojnásobok predvojnovy úrovne, t. j. na dvojnásobok protektorátnych úradných cien z konca vojny a približne na slovenskú cenovú hladinu. Pri výmennom pomere 1 K = 1 Ks = 1 Kčs, presadenom z politických dôvodov, sa skryto uznala vyššia hodnota slovenskej koruny, resp. sa na polovicu skry-

to devalvovali všetky voľné i viazané prostriedky v Čechách a na Morave. Vo vzťahu k tamojším obyvateľom bol vonkajší politický efekt pomeru 1 : 1 : 1 dosiahnutý, lebo jeho podstatu nepostrehli. Vo vzťahu k obyvateľom Slovenska však mal tento krok presne opačný účinok, lebo tí podstatu tohto skrytého opatrenia tiež nepostrehli. Preto pamätníci i hlbšie nepoučení mladší ľudia ho dodnes považujú za krivdu voči Slovensku.

Inštitút viazaných vkladov v danom momente eliminoval previs obeživa a aspoň teoreticky pripúšťal možnosť vkladov v budúcnosti globálne uvoľniť, po vyrovnaní pohľadávok voči Nemecu. Obyvateľstvu, ktoré prirodzene nebolo ochotné prísť o svoje peniaze, dával nádej, že ich naozaj nestratí. Túto nádej posilňovala možnosť združovať zostatky z rôznych viazaných vkladov na jedinom účte alebo podľa dohody majiteľov si vo viazaných prostriedkoch vyrovnávať svoje staršie záväzky. Na druhej strane išlo o prechodné riešenie, ktoré zásadné riešenie problému, či už v prospech štátu a jeho obyvateľov alebo v podobe stroskotania tejto reformy, odsúvalo.

Odklad zásadného riešenia bol aj dôsledkom mocenského zápasu vtedajších politických strán. Každá sa usilovala o voličov a moc. Nepopulárnym, hoci z dnešného pohľadu jediným reálnym riešením, nechcela žiadna svojich voličov stratiť. Tento faktor sa plne ukázal v roku 1947, keď občianske strany začali chápať situáciu a navrhli uvoľniť určitú časť viazaných vkladov a zvyšok anulovať. Ich návrh odmietla KSČ argumentom, že by ľudia tento asociálny krok nepochopili. Týmto odmietnutím zmarila poslednú možnosť legitimizovať súhlasom všetkých parlamentných strán krok, ktorý sa, z dnešného pohľadu, mal uskutočniť už v roku 1945 a ktorý nakoniec musela KSČ uskutočniť sama v roku 1953 a prevziať zaň celú zodpovednosť.

Viazané vklady boli zásadným deštruktívnym faktorom obnovy meny. Ich uvoľňovaním sa inflačné obeživo z čias vojny prelievalo do bežného peňažného obehu. V dôsledku toho obeživo vzrástlo do roku 1947 na 74 mld. Kčs. Analýzy NBČS tento stav charakterizovali slovami „*stojíme pred novou menovou reformou*“.³⁰ Uľahčovalo to decentralizované uvoľňovanie viazaných vkladov obyvateľstva podľa § 14 na poštách, kde mnohí ľudia mali svojich známych. Tlak na ich uvoľňovanie bol taký silný, že dochádzalo k ponuke predaja viazaného vkladu za 20 % jeho hodnoty vo voľných peniazoch. Tento pomer zároveň naznačoval skutočnú hodnotu týchto peňazí.

Agendu viazaných vkladov, oddelene z protektorátu a zo Slovenska, prevzal 2. júla 1947 Likvidačný fond menový, ktorý mal za úlohu hľadať za ne úhradu. Bol formálne nezávislý od NBČS, ale bol s ňou personálne prepojený a sídlil v jej budove. Svoje poslanie z vnútorných zdrojov reálne splniť nemohol.

Proti inflácii boli prijaté viaceré opatrenia. 19. mája 1948 bola zrušená možnosť uvoľňovať vklady podnikom podľa § 11 a 13 a obmedzená možnosť ich uvoľňovať podľa § 15.³¹ Boli sprísnené podmienky pre uvoľňovanie vkladov fyzickým osobám.

Okrem rastu obeživa charakterizovala menovú situáciu v 40. rokoch neistota vyplývajúca zo súbežnej existencie viazaného trhu s relatívne nízkymi cenami a čierneho trhu s výrazne vyššími cenami (pozri tab. 2). I keď väčšina ľudí naň nebola bytostne odkázaná, určoval úroveň cien, aké sú ochotní zaplatiť, ak im niektorý, hoci z dnešného pohľadu aj banálny tovar chýbal. V roku 1949 sa otvoril ešte štvrtý trh s hladinou cien medzi viazaným a voľným trhom – Dares s predajom za zlato alebo devízy, poukazované z cudziny.³² Štátny rozpočet bol v rokoch 1946 – 1947 pasívny, lebo sa muselo

30 Archív Českej národnej banky (ďalej AČNB), f. nezaradené. Analýza NBČS.

31 Vyhláška č. 144 ministra financií z 19. 5. 1945.

32 ŠUSTEK, Z.: Skryta inflacja w Czechosłowacji w latach 1945 – 1953, s. 105.

investovať do obnovy podnikov a bytov zničených bombardovaním alebo pri prechode frontu a aj za tieto práce bolo treba platiť mzdu. Pritom nešlo o vytváranie nových hodnôt, ale iba o obnovu predvojnového stavu.

Neistá bola aj politická situácia a obavy z novej svetovej vojny. Negatívny dopad na hospodárstvo mali transfery obyvateľstva, najmä odsun Nemcov. Odstránil síce hrozbu budúcich etnických konfliktov a Československo vnútropoliticky stabilizoval, ale naopak ho zbavil státisícov výkonných a kvalifikovaných pracovníkov. Naopak mnohí presídlenci z vnútrozemia nevedeli pridelené hospodárstva zodpovedne využívať. Majetok sa vo veľkom rozsahu devastoval. Nemalé náklady stála aj organizácia samotného odsunu. Hospodársky potenciál štátu tým výrazne klesol. Navyše americká strana požadovala, aby každý presídlelec na cestu dostal 1000 RM.³³

Na vzťah obyvateľov k mene pôsobili okrem vlastnej autopsie a šepkaných správ³⁴ aj časté správy o menových reformách v zahraničí (1946 Maďarsko, 1947 Rumunsko, Bulharsko a ZSSR, 1948 obe časti Nemecka, 1949 vlna devalvácií v západnej Európe, 1950 Poľsko, 1952 Rumunsko a Bulharsko). Tieto správy a najmä opakovanie reforiem v niektorých štátoch začiatkom 50. rokov nevyhnutne vyvolávali obavy

z podobných opatrení aj v ČSR. Navyše aj program vlády Klementa Gottwalda jasne deklaroval zámer dokončiť menovú reformu z roku 1945.³⁵ I keď sľuboval zachovať hodnotu meny, bolo zrejmé, že úplne bez obetí to nebude.

Po februári 1948 inflačné tlaky nadobudli iný charakter. Pokračovalo uvoľňovanie viazaných vkladov fyzických osôb. Zároveň sa uvoľňovala mzdová politika, ktorou podniky vychádzali v ústrety ľuďom unaveným desaťročím odriekania a túžiacim žiť lepšie (pozri tab. 3). Mzdy sa vyplácali bez ohľadu na to, či si za ne mali ľudia čo kúpiť.³⁶

Štát rozbiehal rozsiahle investičné akcie s dlhou dobou návratnosti – najmä budovanie priehrad (1947 – Vír, 1950 – Priehrada mládeže pri Púchove, 1951 – Slapy, 1952 – Lipno), hutných kombinátov (1948 – Nová huť Klementa Gottwalda, 1951 – Hutný kombinát HUKO) a železníc (1947 – 1948 – Trať mládeže, 1949 – Trať družby) alebo pokračoval v budovaní už dávnejšie začatých stavieb (Oravská priehrada). I keď sa niektoré práce vykonávali brigádnicky, teda s minimálnymi nákladmi, za ostatné bolo treba vyplácať mzdy a financovať dodávky materiálu a zariadenia. Všetko v daných podmienkach predstavovalo ďalší zdroj hromadenia nere realizovanej kúpnej sily. S výnimkou kombinátu HUKO však

Tab. 2. Porovnanie úradných a čiernych cien dvoch druhov luxusných a dvoch základných potravín

Tovar [kg]	Ceny Kčs	
	na lístky	na čierno
Ryža	10,00	290 – 300
Kakao	55,00	530
Chlieb	8,00	10 – 15
Cukor	15,70	130 – 140

Tab. 3. Vývoj priemerných miezd v starých Kčs v rokoch 1948 – 1953³⁷

Rok	Starých Kčs
1948	4095
1949	4185
1950	4725
1951	5030
1952	5240
1953	5475

išlo prevažne o stavby, ktoré prinášajú úžitok dodnes.

Znárodňovanie stoviek drobnejších podnikov a začínajúca kolektivizácia znamenali aj nemalé „transformačné“ náklady, skryté v dezorganizácii a poklese výroby alebo v zhoršení dostupnosti služieb.

Po roku 1950 pôsobil inflačne aj dôraz na budovanie ťažkého priemyslu,

33 Slovenský národný archív (ďalej SNA). Nariadenie MNO č. 10.326/Dôv.hl.šf./7. oddel 1946.

34 Povesti o menovej nestabilite šírili aj obchodníci, aby sa zbavili nepredajného tovaru: HORNA, M.: Souběžná měna a problém černých cen, s. 45.

35 Budovateľský program vlády Klementa Gottwalda. Bratislava 1946, s. 18.

36 A. Zápotocký v decembri 1947 varoval: „Říkám zcela otevřeně. Dostáváme se do těžké situace, protože začíná být u nás nadbytek peněz. Lidé mají peníze a nemohou za ně koupit. Nejlépe se nám to objeví na vánoce. Na vánoční přídavky uvolňujeme 6 až 7 miliard korun a přitom nemůžeme dát na vánoční trh o nic víc potravin než v normální době. Stejně tak je to s textiliemi a jinými věcmi. Lidé budou mít v rukou peníze a nebudou za ně moci nic podstatného koupit... Vzroste tlak na ceny a ještě víc zboží než dosud nám bude mizet pod pultem, poroste černý obchod... Bylo by směšné, kdybychom neviděli příčiny tohoto [inflačního] tlaku a chtěli dokazovat, že dostatek kupní síly značí už blahobyt... Životní úroveň by se zvýšila teprve, když by se rovnoměrně se stoupající mzdovou hladinou [...] dostávalo na náš trh více textilií, obuvi a životních potřeb, které by si lidé mohli koupit za normální ceny.“ V decembri 1948 pri rokovani o zvýšení platov štátnych zamestnancov varoval nasledovne: „... musíme najít úhradu. Není možno říkat, že nás nějaká půlmiliarda nebo miliarda nezabije. Kdo tvrdí něco podobného, dělá bankrotářskou politiku. Staré přísloví praví, že stokrát nic umořilo osla. Půlmiliarda k půlmiliardě je s to umořit také naše hospodářství, rozvrátit měnu a vehnat věci do bankrotu.“ V roku 1951 odsudzoval: „Úkolová mzda se stanoví až po skončení práce a to tím způsobem, aby si dělníci vydělali požadovanou částku na hodinu... To klameme sami sebe... Chraňme se takových funkcí. Lidé, kteří si chtějí zařídit pohodlný život, by nás vedli od desíti k pěti.“ Citované podľa: KADLEC, V.: Podivné konce našich prezidentů. Hradec Králové 1991, s. 210 a 211.

37 KAPLAN, K.: Od peněžní reformy k X. sjezdu KSČ, s. 156.

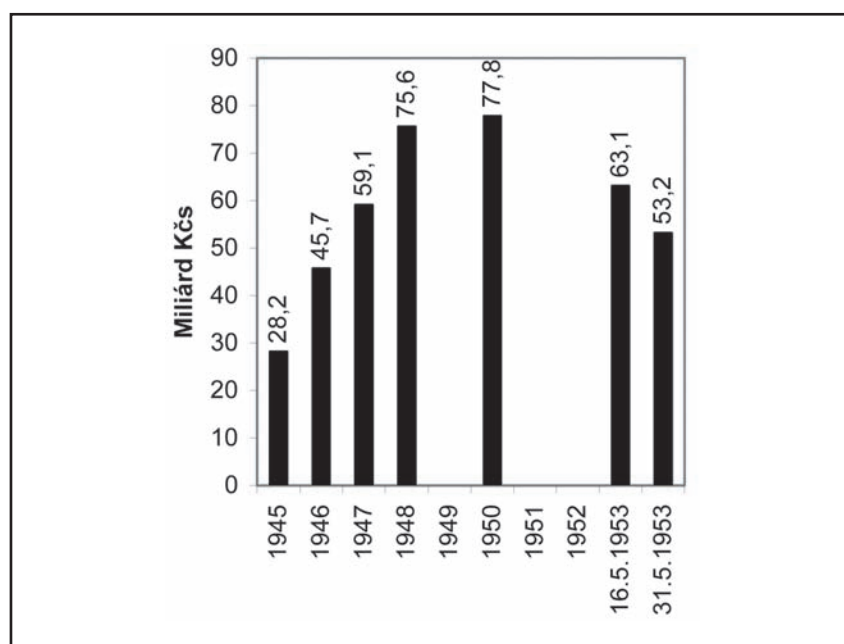
zvyšovanie zbrojnej výroby a nákladov na obranu (udržiavanie armády na stave cca 300 000 mužov, ohradenie hranice so SRN a Rakúskom, pomoc Severnej Kórei a pod.). Udáva sa, že tieto náklady dosahovali 28 % národného dôchodku.³⁸ Prinajmenšom aspoň niektorí vtedajší predstavitelia si riziká toho stavu uvedomovali a otvorene (A. Zápotocký)³⁹ alebo aspoň v uzavretých kruhoch⁴⁰ naň upozorňovali, hoci sami nedokázali zabrániť tomu, čo kritizovali.

Na zmiernenie inflačných tlakov a odčerpanie nerealizovateľnej kúpnej sily robil štát viaceré opatrenia. Vydával 3 % zúčiteľné obligácie so splatnosťou až do roku 1989. V roku 1949 zaviedol súbežný voľný trh, na ktorom približne za ceny čierneho trhu, t. j. za ceny 2 až 9 krát vyššie ako viazané, ponúkal občanom tovar, ktorého prídeľy nepostačovali, alebo tovar, ktorý nebol inak dostupný (káva). Predpokladalo sa, že cenové hladiny viazaného a voľného trhu časom splynú a po dosiahnutí rovnovážnej hladiny cien bude možné zrušiť lístkový systém. K očakávanému spĺývaniu vývoj naozaj smeroval, tak rastom viazaných cien (pozri tab. 4), ako aj znižovaním voľných cien.

Účinnosť voľného trhu štát zvyšoval tým, že obmedzoval prístup na viazaný trh čoraz širšiemu okruhu osôb.⁴¹ Najprv súkromným podnikateľom a roľníkom, časom aj ľuďom v riadnom pracovnom pomere, ktorí po zamestnaní vykonávali súkromnú prácu a zamestnávali hoci aj na minimálnu dobu iné osoby, napr. dve hodiny denne zdravotnú sestru v súkromnej ordinácii.⁴² Z pohľadu držiteľov moci išlo o ľudí, ktorí svoje

Tab. 4. Rast cien niektorých druhov tovaru na viazanom trhu v rokoch 1946 – 1952⁴³

Rok	Chlieb	Múka hladká	Ryža	Bravčová pečienka	Vajce	Pivo 10	Košefa pánska	Oblek pánsky	Topánky pánske
1946	5,00	5,80	10,00	57,65	3,45	3,00	146,00	1281,00	289,00
1947	5,00	5,80	10,00	51,50	3,00	3,30	161,00	1500,00	289,00
1948	5,00	5,80	10,00	50,00	3,00	3,20	178,00	1550,00	329,00
1949	5,00	5,80	10,00	50,00	3,00	3,20	220,00	2300,00	458,00
1950	5,00	7,50	10,00	50,00	3,00	7,00	220,00	x	458,00
1951	8,00	12,00	40,00	50,00	3,30	9,00	220,00	x	458,00
1952	8,00	12,00	40,00	50,00	3,80	9,00	220,00	3750,00	460,00

Graf 4. Vývoj obehiva v ČSR od konca roku 1945 do menovej reformy v roku 1953⁴⁴

(Zdroj: Z. Šustek)

príjmy dosahujú vykorisťovaním iných osôb. Často však išlo o zrejmu a neodôvodnenú diskrimináciu.

Faktom však je, že v rokoch 1951 – 1953 sa podarilo peňažný obeh znížiť

o 14,7 mld. Kčs, pričom k jeho zníženiu o ďalších 10 mld. Kčs došlo tesne pred reformou v dôsledku nákupných horúčok (pozri graf 4), teda na úroveň rokov 1946 – 1947.

38 JIRÁSEK, Z.: Specifika měnové reformy v roce 1953. In: VJAČKOVÁ, G. (zost.): Peněžní reformy a zvraty na území České republiky (po r. 1918). Opava 2005, s. 95.

39 KADLEC, V.: Podivné konce našich prezidentů, s. 210 – 211.

40 Minister národnej obrany A. Čepička upozorňoval, že „nesmíme se nechat uzbrojit“. PERNES, J.: Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století. Brno 2008, s. 109.

41 Vyhláška Ministerstva vnitřního obchodu č. 31 z 13. 1. 1953. Úřední věstník, částka 2, 16. 1. 1953, s. 89.

42 CHARVÁT, J.: Můj labyrint světa. Praha 2005, s. 211 – 292. Autor na týchto stranách podrobne zachytáva v denníku asi polrok pred menovou reformou, šírenie fám, správanie ľudí, nákupné horúčky, nedostatok tovaru, vlastné pocity a skúsenosti. Ako osobný lekár K. Gottwalda mal prístup aj k jeho zaťovi A. Čepičkovi.

43 Historická statistická ročenka ČSSR. Praha 1985, s. 204 – 207.

44 Podľa: SÉM, J.: Papírové peníze na území Československa, s. 160; MUSILOVÁ, D.: Měnová reforma 1953 a její sociální důsledky, s. 61.

VÝPLATNÍ LIST
(pro fyzické osoby a domácnosti)

Čís. 539

Obec Mělník

Číslo listu pro domácnost 412

Príjemci: 1. Věruška Anna, 2. Věruška Eva

Za domácnost listu přiznáváme:

Číslo účtu K 1399.20

Podle vyhlášení č. 150/1953

Výplatní list z menovej reformy z roku 1945 so záznamami o uvoľňovaní viazaných vkladov v rokoch 1947 – 1949 (20 500 Kčs) a 1949 – 1952 (9630 Kčs) (Zdroj: Archív Z. Šusteka)

MENOVÁ REFORMA V ROKU 1953

V roku 1951 sa začalo uvažovať o zrušení lístkového systému. Zvažovali sa alternatívy postupného rušenia lístkov spojeného so zvýšením cien a ich neskoršou kompenzáciou zvýšením miezd. Predpokladalo sa, že robotníci by pri tom niesli stratu asi 10 %, zamestnanci 15 – 20 %, súkromní podnikatelia a roľníci asi 20 – 25 %.⁴⁵ Uvažovalo sa o spojení týchto opatrení s nejakým zásahom do meny. Až do leta 1952 však prevažovali varianty bez zásahu do meny.

Situáciu zmenil v lete 1952 príchod sovietskych poradcov na ministerstvo financií, ktorí naopak odporúčali spojiť zrušenie lístkov s menovou reformou. Poradcovia pritom mechanicky prenášali skúsenosti z menovej reformy

v ZSSR 14. decembra 1947, ktorá oba kroky spájala a zároveň riešila problém rozdielov medzi cenami na viazanom a voľnom trhu, ktoré mnohonásobne prevyšovali analogické rozdiely v ČSR.⁴⁶

Vplyv poradcov však nemožno preceňovať, ale ani bagatelizovať. Bez ohľadu na ich názor, nejaké menové opatrenie v súvislosti so zrušením lístkov sa totiž priam nekulo samo od seba. Úroveň hospodárskych čísiel bola citeľne vyššia ako pred vojnou. Pritom približne 80 % populácie si pamätalo predvojnovú hladinu a asi 20 % populácie malo v podvedomí ešte nižšiu hladinu cien pred 1. svetovou vojnou, keď halierová minca mala reálnu hodnotu a aj ceny luxusných predmetov málokeddy prekročovali 100 korún. Zvýšením cien a ich prípadným kompenzovaním

by sa hospodárske čísla ďalej zvýšili. Muselo by sa účtovať s nepohodlne vysokými číslami. Delenie koruny na 100 halierov by strácalo zmysel a naopak by bola potrebná výroba bankoviek vysokých hodnôt. Prinajmenšom denominácia meny sa teda musela javiť ako racionálny krok. Ďalšou otázkou bolo preliatie značnej časti inflačného obeživa z viazaných vkladov do peňažného obehu a voľných úspor obyvateľov.

Sovietski poradcovia však pravdepodobne pri svojom odporúčení opakovať reformu skôr mechanicky vychádzali z u nás málo známeho faktu, že menová reforma v ZSSR v roku 1947 stroskotala preto, lebo pravidlá prepočtu vkladov boli vyžadované s predstihom⁴⁷, ktorý dovolil majiteľom vysokých vkladov ich včas rozdeliť na sumy do 3000 rubľov, ktorých sa reforma

45 JIRÁSEK, Z.: Čtyři roviny měnové reformy 1953. In: LOUŽEK M. (ed.): 1953 – 50 let od úmrtí Stalina. 50 od měnové reformy. Praha 2003, s. 108.

46 HORNA, M.: Souběžná měna a problém černých cen, s. 49.

47 BOKAREV, J. P. – BOCHANOV, A. N. – KATYCHOVA, L. A. – PETROV, J. A. – STEPANOV, V. L.: Russkij rubl, dva veka istorii, XIX–XX vv. [Ruský rubel, dve storočia dejín, 19. – 20. storočie]. Moskva 1994, s. 252; RUBINOV, A.: Intimnaja žizň Moskvy [Intimný život Moskvy]. Moskva 1991, s. 164. Úvahy dostali konkrétnejšiu podobu v roku 1958, keď boli dokončené odrazky nových mincí a makety nových štátoviek a bankoviek. Uskutočnili sa však v zredukovanom rozsahu až v roku 1961 ako denominácia rubľa 10:1, ktorá zároveň umožnila opticky skryť zníženie jeho teoretického zlatého obsahu na 0,987412 g Au oproti 2,22168 g, ktoré by bolo zodpovedalo denominácii 10:1 a zlatému obsahu 0,222168 g, stanovenému v roku 1950. Išlo o skrytú devalváciu k západným menám o 55,56 %. Predčasné vyradenie reformy reflektujú aj hlásenia československého veľvyslanectva v Moskve do Prahy o nákupných horúčkach a dokonca o jej údajnom ohlásení v polnočných správach týždne pred úradným vyhlásením. ŠUSTEK, Z.: Denežnaja reforma v SSSR v dekabre 1947 v dokumentach archiva Ministerstva inostrannych del Československej republiky [Peňažná reforma v ZSSR v decembri 1947 v dokumentoch Ministerstva zahraničných vecí Československej republiky]. In: Dvenadsatata vsrossijskaja numizmatičeskaja konferencija, Tezisy dokladov i soobščeniij. Moskva 2004, s. 181 – 182. Dokonale ho reflektujú aj nedávno zverejnené originálne dokumenty o prípravách a vyhodnotení menovej reformy

nedotkla. Táto skutočnosť sa prejavila po jej vyúčtovaní, lebo sa len minimálne zmenil pomer veľkých, stredných a malých vkladov na celkovej výške vkladov, a viedla k úvahám o jej zopakovaní. Tieto úvahy, ako aj naozaj vysoké hospodárske čísla boli pravdepodobne aj zdrojom tlaku poradcov na opakovanie povojnových menových reforiem v Rumunsku a Bulharsku v roku 1952.⁴⁸ V Rumunsku pritom ostali lístky zachované až do 31. decembra 1954. Spojenie ich zrušenia s reformou teda nebolo pre sovietskych poradcov dogmou.

V úvahách o reforme sa prijal základný pomer znehodnotenia 10 : 1, teda tak ako pri menových reformách v ZSSR v roku 1947 a v oboch častiach Nemecka v roku 1948. Pri takom znehodnotení sa rátať s výmenou 300 starých Kčs na nevyhnutné nákupy do prvej výplaty v novej mene bez straty hodnoty, t. j. iba v denominačnom pomere. Denominácia sa mala pôvodne uskutočniť tiež v pomere 10 : 1, z čoho vychádzal technický prepočet starých peňazí na nové 100 : 1. Nakoniec však bol zvolený denominačný pomer 5 : 1, ktorý lepšie aproximoval predvojnovú cenovú a mzdovú úroveň (pozri tab. 5).

Konanie reformy schválil prezident K. Gottwald 17. novembra 1952 a 22. decembra sa v Moskve začali rokovania o príprave platidiel, ktoré s prestávkami prebiehali až do 2. aprí-

Tab. 5. Ceny základných životných potrieb v roku 1937 a po menovej reforme

Tovar	1937	1953	1960
Chlieb	2,25	2,80	2,60
Múka hladká	2,90	6,00	3,20
Zemiaky	0,50	0,62	0,62
Mäso hovädzie	11,20	18,40	17,00
Mäso bravčové	13,30	29,40	28,00
Mlieko [l]	1,50	2,00	1,80
Vajce [ks]	0,50	1,10	0,70
Polievka v reštaurácii	1,50	1,40	1,40
Bravčové, knedľa, kapusta	5,50	6,00	5,90
Mydlo toaletné [kg]	18,00	32,00	25,00
Uhlie hnedé [q]	20,80	16,00	16,00
Oblek pánsky	275,00	740,00	420,00
Klobúk pánsky	69,00	70,60	70,60
Poltopánky pánske	69,00	156,00	140,00
Rozhlasový prijímač	1800,00	2200,00	1200,00
Tehly [1000 ks]	275,00	700,00	500,00
Nájomné mesačne 2 + 1	320,00	75,00	75,00
Plyn [1 m ³]	1,50	0,60	0,50
Elektrina [1 kWh]	2,70	0,80	0,80
Poštovné – list obyčajný	1,00	0,60	0,60
Rýchlik 300 km	86,00	58,00	58,00
Nocľah v hoteli	20,00	21,00	21,00
Priemer	136,23	188,11	117,67
Pomer k priemeru z roku 1937		1,38	0,86

la 1953.⁴⁹ Reforma sa mala pôvodne uskutočniť v apríli, aby sa pomery stabilizovali do žatvy a roľníci dostali

za úrodu peniaze v novej mene. Kvôli oneskoreniu výroby 25 a 50 korunáčok, nátlaky ktorých boli schválené

v ZSSR v roku 1947. Vzhľadom na územný rozsah reformy bolo nevyhnutné školiť početný personál s vyše mesačným predstihom, pričom reformu vykonávalo 128 400 pracovníkov v 35 980 výmenných strediskách. Celý rad zverejnených predbežných opatrení naznačoval, že sa nejaké menové opatrenie chystá a podľa samotných autorov správy bolo možné podľa robených opatrení takmer na deň odhadnúť deň vyhlásenia reformy. Najviac pokusov obísť pravidlá reformy bolo zistených práve u pracovníkov finančných a obchodných inštitúcií. V sektore obchodu bolo obvinených 14 011 osôb a v peňažných ústavoch 3475 osôb. Zistené škody dosiahli 160 miliónov rubľov, t. j. 0,95 % celého peňažného obehu po skončení výmeny peňazí a prepočtu vkladov. Zároveň len nevýznamne klesla váha vysokých (nad 10 000 rubľov) a stredných (3000 – 10 000 rubľov) vkladov, ktoré len výnimočne mohli vzniknúť z normálneho príjmu majiteľov, zo 72,6 % na 66 %. Naopak váha vkladov do 3000 rubľov, hodnota ktorých sa nezmenila, stúpila po reforme z 27,7 % iba na 34 %. Celkový vzrast vkladov v posledných týždňoch pred reformou bol dokonca podnetom na návrh I. Zlobina a N. Čečulina postihnúť nové vklady tvrdšími podmienkami prepočtu (nízke 2 : 1, stredné 3 : 1, vysoké 4 : 1), teda analogicky ako to bolo v roku 1953 uskutočnené v Československu. Pikantériou je, že práve I. Zlobin bol jedným zo sovietskych poradcov počas príprav reformy v Československu. DOBROCHOTOV, L. N. – KOLODEŽNYJ, V. N. – PUŠKAREV, V. S. – ŠEPELEV, V. N. (zost.): Deneznája reforma v SSSR 1947 goda. Dokumenty i materiály [Peňažná reforma v ZSSR v roku 1947. Dokumenty a materiály]. Moskva 2010. Dokumenty č. 2.12., 2.23., 2.24., 3.1., 3.2., 3.5., 3.6., 3.7., 3.8. a 3.16.

48 KIRIȚESCU, C. C.: Sistemul bănesc al leului și precursorii lui, III [Peňažný systém lei a jeho predchodcovia]. București 1997, s. 261.

49 ŠUSTEK, Z.: Medzi úskaliai reformiem 1953 – 2009. In: KOLNÍKOVÁ, E. (ed.): Kronika peňazí na Slovensku. Bratislava 2009, s. 222; ŠUSTEK, Z.: Československá mena 1945 – 1992. In: TKÁČ, M. – KOLNÍKOVÁ, E. – MINAROVÍČOVÁ, E. – FIALA, A. – HUNKA, J. – KAMHALOVÁ, M. – ŠUSTEK, Z. – BUŠŠA, V.: Platidlá na Slovensku / Money in Slovakia. Bratislava 2011, s. 170.

až 2. apríla 1953 a bankovky sa tlačili až v máji, musela byť posunutá o mesiac.

Reformu predchádzali povesti o jej príprave. Sčasti mali pôvod v niektorých opatreniach, ktoré ju predchádzali (zrušenie uvoľňovania viazaných vkladov v januári 1953, rozšírenie okruhu osôb vylúčených zo zásobovania na viazanom trhu⁵⁰, rozloženie výplaty miezd na dva termíny krátko pred reformou), ale šírili sa aj z prostredia okruhu ľudí, ktorí ju pripravovali.⁵¹

OBSAH MENOVEJ REFORMY V ROKU 1953

Menová reforma spájala tieto súbežné opatrenia:

1. Denomináciu meny v pomere 5 : 1. Išlo o majetkovo neutrálny krok, pri ktorom nikto nič nestrácal ani nezískaval. V tomto pomere sa preratúvali platy, mnohé ceny a časť záväzkov.
2. Stanovenie teoretického zlatého obsahu novej koruny 0,123426 g Au, na jeho základe bol vypočítaný pevný kurz k rubľu 1,80 Kčs a americkému doláru 7,20 Kčs, resp. k ďalším menám. Išlo o revaluáciu koruny o 28 %, resp. znehodnotenie amerického dolára o 38 %.
3. Znehodnotenie prevažnej väčšiny hotovostí a malej časti vkladov v pomere 10 : 1, teda z anulovania 90 % týchto peňazí. Spojením denominačného pomeru 5 : 1 a devalvačného pomeru 10 : 1 vznikol prepočtový pomer pre väčšinu hotovostí 50 : 1.
4. Diferencovaný prepočet vkladov podľa pásiem stanovených ako násobky približného priemerného platu v roku 1953, t. j. 5000 starých Kčs takto:
  - a) Vklady na bežných vkladných knižkách založených pred 15. májom 1953 v pásmach:
    - do 5000 Kčs bez straty hodnoty v denominačnom pomere 5 : 1 (t. j. reálne 1 : 1),
    - 5000 – 10 000 Kčs so stratou 20 % hodnoty v pomere 6,25 : 1 (t. j. reálne 1,25 : 1),
    - 10 000 – 20 000 Kčs so stratou 50 % hodnoty v pomere 10 : 1 (t. j. reálne 2 : 1),
    - 20 000 – 50 000 Kčs so stratou 80 % hodnoty v pomere 25 : 1 (t. j. reálne 5 : 1),
    - nad 50 000 Kčs so stratou 83,3 % hodnoty v pomere 30 : 1 (t. j. reálne 6 : 1).
  - b) Vklady na vkladných knižkách školského a závodného sporenia, ako aj na knižkách, ktorými boli bezhotovostne vyplatené štátne ceny, bez straty hodnoty v denominačnom pomere 5 : 1 (t. j. reálne 1 : 1).
  - c) Vklady na bežných vkladných knižkách založených po 15. máji 1953 bez ohľadu na výšku vkladu so stratou 90 % hodnoty v pomere 50 : 1 (t. j. reálne 10 : 1), ako väčšina hotovostí.
5. Prepočet poisťiek so stratou 25 % v pomere 20 : 1 (t. j. 4 : 1).
6. Anulovanie zvyšku viazaných vkladov v celkovej výške cca 80 miliárd Kčs.
7. Anulovanie predvojnových životných poisťiek, obligácií a obligácií vydaných po roku 1945.
8. Cenovú reformu, pri ktorej boli:
  - a) zvýšené ceny tovaru predávaného na viazanom trhu priemerne na úroveň:
    - 67 % dovtedajších voľných cien potravín,
    - 61 % dovtedajších voľných cien obuvi a ošatenia, okrem detského tovaru,
  - b) na pôvodnej úrovni ponechané ceny detského ošatenia a obuvi predávaného na lístky a ceny slu-

Tab. 6. Kompenzácia strát spôsobených zvýšením cien tovaru predávaného pred menovou reformou na viazanom trhu

Sociálna skupina	Halierov	Mesačne Kčs
Zvýšenie hodinových miezd robotníkov		
baníci pracujúci pod povrchom	70	140
baníci pracujúci na povrchu	50	120
hutníci	44	100
ostatní robotníci	34	68
Zvýšenie základných platov zamestnancov		
do 1000 nových Kčs		60
1000 – 1200 nových Kčs		40
nad 1200 nových Kčs		0
Zvýšenie prídavkov na deti		
1 dieťa		70
2 deti		140
3 deti		310
každé ďalšie dieťa		160
Zvýšenie dôchodkov nižších ako nových 600 Kčs		20 až 70

50 Vyhláška Ministerstva vnútorného obchodu č. 31 z 13. 1. 1953. Úradný vestník, čiastka 2, 16. 1. 1953, s. 89.

51 Antonín Novotný spomína, že „... To už vylučovalo internaci. A brzy se ukázalo, že se řada členů strany nezbavila maloměšťáckých předsudků ohledně získání bohatství a začala ze situace těžit. Obchody najednou zažily run na nejcennější zboží, od zlatých hodinek až po perské koberce. Nákup ve velkém neunikl pozornosti ostatních občanů, zvláště když manželky zasvěcených soudruhů si sdělovaly přísné tajemství telefonem jedna druhé...“ ČERNÝ, R.: Antonín Novotný. Vzpomínky prezidenta. Česká Kamenice 2008, s. 104.

žieb a časti tovaru predávaného do reformy voľne,

c) o 7 % znížené ceny veľkej časti voľne predávaného priemyselného tovaru.

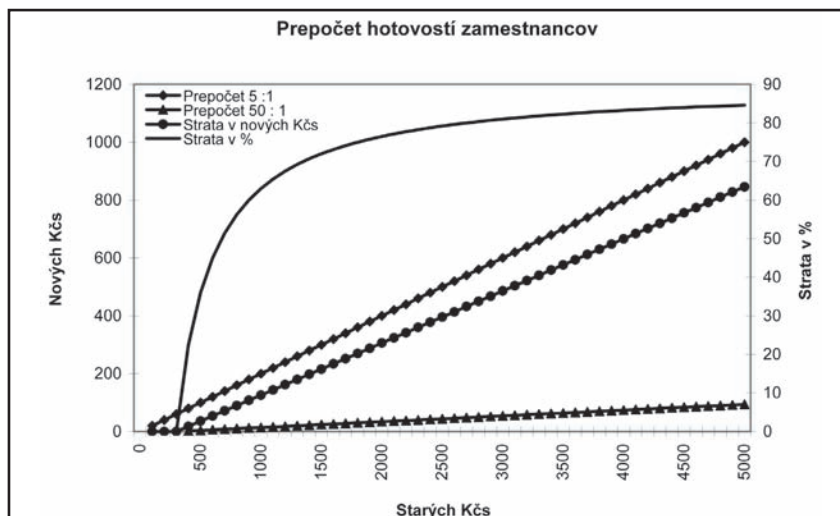
9. Mzdovú a dôchodkovú reformu, pri ktorej boli zvýšené o pevné sumy hodinové mzdy robotníkov a mesačné platy zamestnancov a dôchodky. Zároveň boli zvýšené príplatky na deti (pozri tab. 6).

STRATY OBYVATELSTVA VYPLÝVAJÚCE Z REFORMY

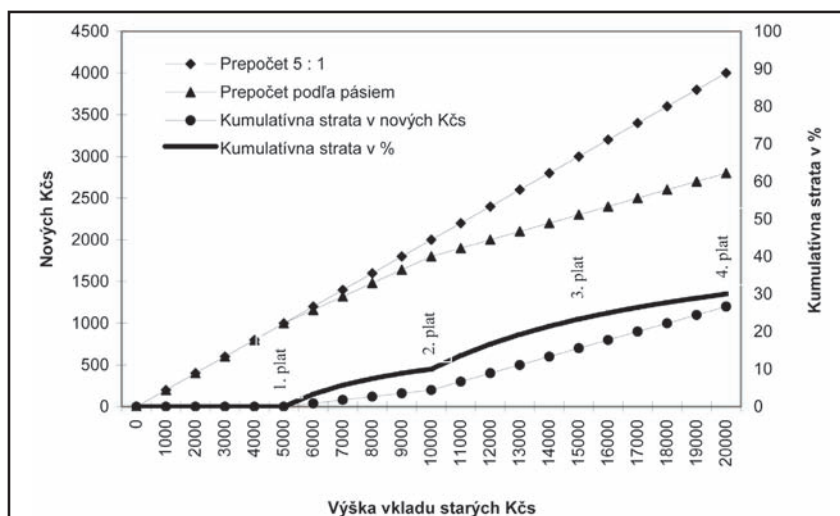
Zverejnené prepočtové pomery boli presným metodickým návodom na prepočet vkladov a hotovostí, ale o reálnych stratách nedávajú jasný obraz a neumožňujú porovnanie. Straty, ktoré z nich vyplývali, boli individuálne a záležali na tom, ako prerátovaná suma zasiahla do vyšších, progresívne znehodnocovaných pásiem. Skutočné straty, absolútne i relatívne zobrazujú štyri grafické modely (pozri grafy 5 až 8), ktoré zohľadňujú znehodnotenie hotovostí a vkladov v nižších pásmach a porovnávajú ho s bezstratovým prepočtom v denominačnom pomere 5 : 1. V každom pásme ide o kumulatívne krivky, ktoré sa asymptoticky približujú k strate danej príslušným prepočtovým pomerom, ale takúto stratu nedosahujú. Iba v najvyššom pásme sa kumulatívna krivka môže takejto strate priblížiť pri zvlášť vysokých sumách, aké sa však v praxi takmer nevyskytli.

Celkové straty obyvateľstva uvádza tabuľka 7. Vklady na obyčajných vkladných knižkách založených pred 16. májom 1953 boli 29,182 mld. starých Kčs prerátaných na 4,718 mld. nových Kčs boli prerátané v priemernom pomere 6,185 : 1. To znamená, že ich priemerná výška bola 12 973,50 starých Kčs a priemerná strata z ich prepočtu 19,16 %.

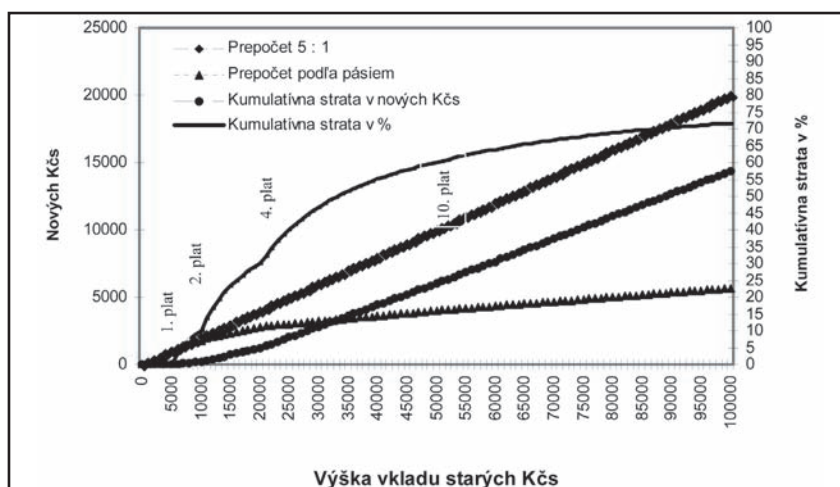
Ako prepočet postihol konkrétnych jednotlivcov, vyplynulo z ich schopnosti vytvárať úspory a spôsobu ich uloženia. Veľké hotovosti, ktoré ľudia často mali pri sebe preto, aby mohli pri panujúcom nedostatku pohotovo kúpiť potrebnú vec, boli postihnuté

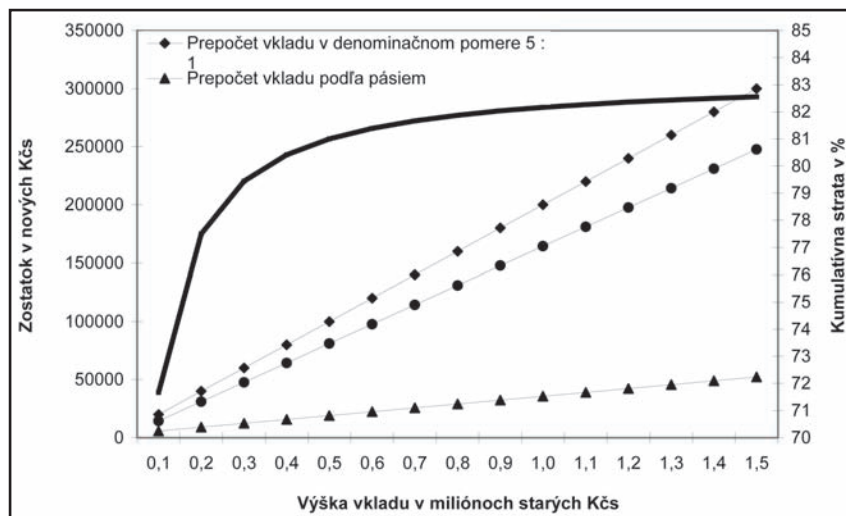
Graf 5. Model absolútnych a relatívnych strát pri prepočte hotovostí zamestnancov do 5000 starých Kčs (Zdroj: Z. Šustek)

Graf 6. Model absolútnych a relatívnych strát pri prepočte malých vkladov do 20 000 starých Kčs (Zdroj: Z. Šustek)

Graf 7. Model absolútnych a relatívnych strát pri prepočte stredne veľkých vkladov do 100 000 starých Kčs (Zdroj: Z. Šustek)

Graf 8. Model absolútnych a relatívnych strát pri prepočte veľkých vkladov do 1,5 mil. starých Kčs (Zdroj: Z. Šustek)

Tab. 7. Straty z výmeny hotovostí a prepočtu vkladov⁵⁵

Predmet výmeny	Miliárd starých Kčs	Miliárd nových Kčs				Strata
		Prerátané v pomeroch			Spolu	
		5:1	5:1 až 30:1	50:1		
Hotovosť	38,058	0,715	0,679	1,404	6,208	
Vklady	33,957	0,245 ^{*)}	4,718	0,071 ^{**)}	5,034	1,757
Nepredložené	2,979					0,560
Spolu	74,814	0,970	4,718	0,750	6,348	8,525

*) Vklady na vkladných knižkách školského a závodného sporenia prerátané 5:1 bez ohľadu na výšku vkladu.

**) Vklady na knižkách založených po 15. 5. 1953 prerátané 50:1 bez ohľadu na výšku vkladu.

Tab. 8. Hospodárenie slobodnej mladej Bratislavčanky žijúcej v podnájme v roku 1949 podľa záznamov v jej v denníku⁵⁶

Položka	Január	Február	Marec
Plat + výročná odmena	5716	2789	2789
Dar od otca	–	–	7300
Príjmy spolu	5716	2789	10 089
Strava	611	958	722
Byt	450	700	700
Doprava	573	1112	610
Hygiena	86	276	250
Oblečenie	10	944	977
Služby	–	31	242
Kultúra	36	557	126
Spoločenské povinnosti	1237	40	1014
Výdavky spolu	3003	4617	4639
Mesačný rozdiel	2713	- 1828	5450
Bilancia	2713	885	6335

oveľa tvrdsie ako vklady, lebo autori reformy ich apriórne považovali za nástroj špekulácie.

Možnosť vytvárať väčšie úspory však bola obmedzená. Priemerný plat 5475 Kčs nemal každý. Vysoký plat okolo 20 000 Kčs mal vysokoškolský profesor alebo vysoký stranický funkcionár. Mladší inžinier mal plat okolo 6000 Kčs.⁵² Pri cenách, ktoré sa číselne približovali cenám na Slovensku pred zavedením eura, pri stále veľkom počte žien v domácnosti (asi 60 %) a pri väčšom počte detí v rodinách, než dnes, nemohla väčšina ľudí vytvárať väčšie úspory, lebo neraz žili od výplaty k výplate (pozri tab. 8).

Väčšie úspory mohli vzniknúť iba predajom cennej veci či nehnuteľnosti, dedičstvom, darom alebo obchodovaním na čiernom trhu. Súkromné podnikanie v priemysle bolo v roku 1953 už takmer zlikvidované, len v poľnohospodárstve tvorilo 62,8 %.⁵³ Úspory alebo prípadné vyššie príjmy živnostníkov alebo súkromných roľníkov odčerpávalo povinné zásobovanie na voľnom trhu. Obmedzené úspory indikujú aj spomienky pamätníkov, ktorí v posledných dňoch šírenia povestí o nadchádzajúcej reforme dostali ako študenti od rodičov väčšie sumy, napr. 20 000 Kčs s pokynom, aby ich rozumne využili.⁵⁴ Vyššie úspory alebo doma uchovávané väčšie hotovosti boli výnimkami, ktoré zneužívala dobová propaganda. Na Slovensku boli sumy nad 100 000

52 22 500 starých Kčs uvádza: CHARVÁT, J.: Můj labyrint světa, s. 280. Antonín Novotný uvádza plat 20 000 Kčs: ČERNÝ, R.: Antonín Novotný, s. 105. Archív autora, platový výmer otca.

53 KAPLAN, K.: Od peněžní reformy k X. sjezdu KSČ, s. 157.

54 KOLNÍK, T.: Spomienky na menovú reformu. Archív autora.

55 Národní archiv České republiky v Prahe (ďalej NA), f. Politický sekretariát ÚV KSČ – 02/5, 1951 – 1954 (ďalej 02/5, 1951 – 1954), šk. 64, a. j. 175. Zpráva o peněžní reformě a jejím vyúčtování zo 17. 9. 1953.

56 Archív autora.

Zvýšenie cien bolo sčasti ko-
zované zvýšením miezd, dôch-
a detských prídavkov. Bolo však
rencované. Paušálne zvýšenie
pomáhalo len ľuďom s nižším
mami, pevné zvýšenia hlavne ro-
kom v namáhavých profesiách (ba
hutníci). Zvýšenie detských príd-
zvyhodňovalo početné rodiny
tab. 6).

Zvýšenie miezd a dôchodkov z
kompenzovalo rozdiel cien zákla-
potravín v množstve zodpoveda
prídely za mesiac máj 1953 (tab. 9). Na priemyselný tovar vs
nestačilo. Paradoxne, stanoveni
na priemernej úrovni 69 %, resp
viazaného trhu uľahčilo ľuďom v
ným zo zásobovania na viazanom
teda osobám považovaným za n-
teľské živly, proti ktorým bola re-
deklaratívne namierená. Naopak naj-
viac postihlo dôstojníkov, ktorí mali
nárok na mimoriadne vysoké prídely
potravín.

Obyvateľstvo sa so stratami spôso-
benými reformou vyrovnalo približne
v priebehu 5 mesiacov. Ukazuje to čas,
v ktorom začali vklady v sporiteľniach
prevažovať nad výbermi. Oneskore-
ný dopad reformy ukazuje aj pokles
počtu uzavretých sobášov v roku 1953
a 1954. K vyrovnaniu došlo až v roku
1956 (pozri tab. 10).

OSOBITNE POSTIHNUTÉ SKUPINY OBYVATEĽOV

Autori menovej reformy si uvedomovali, že niektoré dopady reformy je nevyhnutné kompenzovať a sčasti to aj urobili. Nedomysleli však všetky možné prípady mimoriadne tvrdých dopadov na skupiny, ktoré boli predmetom sociálnej starostlivosti štátu a na ktoré štát ohľad brať mal. Išlo o päť skupín:

1. Držitelia mladomanželských pôžičiek. Mnohí z nich si pôžičku vybrali v hotovosti, ale zo subjektívnych i objektívnych dôvodov ju do reformy nevyužili. Tieto pôžičky sa im

Pokladničný doklad o výmene peňazí. Dátum: 3. VI. 1953 Číslo dokladu: 79

Pospísaný občan predložil dnes za seba a príslušníkov domácnosti: Výmenné stredisko Státní banky čs.

Priezvisko a meno	Rok narodenia	Pomer k predkladateľovi	Obč. preukaz - evid. číslo výrobné
Mechala Jan	1904		2,803514
-II- Maria	1909	manželka	2,803515
-II- Maria	1938	dúti	
-II- Anna	1945		
-II- Josef	1948		

Miesto pre účtovnícké záznamy:

Kontrola: podpis kontrolného úradníka

k výmene hotovosti v starých peniazoch:

a) podľa pripojených dokladov oprávňujúcich k výmene v pomere 5:1 po Kčs 300.— starých peňazí na 5 X — osob — celkom Kčs 1.500 st. p.

b) zbytok k výmene v pomere 50:1 — celkom Kčs 3.595 st. p.

celkom Kčs 4.095 st. p.

Uvedený obnos v starých peniazoch prijal: podpis pokladníka

Vydané nových peňazí za výmenu podľa písm. a) vľavo Kčs 500— n. p. za výmenu podľa písm. b) vľavo Kčs 11150 n. p. celkom Kčs 11650 n. p. slovami: jedenáťtisíc päťdesiat Kčs.

Obnos v nových peniazoch prijal: podpis občana povolanie

Potvrdenie o výmene peňazí pre domácnosť vystavené pri menovej reforme v roku 1953

(Zdroj: Archív Z. Šusteka)

vymenili v pomere 50:1, ale boli nútení ich splatiť v pomere 5:1, t. j. bolo im znemožnené nevyčerpané peniaze využiť ich 10-násobným znehodnotením a navyše boli donútení ich v plnej hodnote vrátiť. Ich prípady v počte sťažností na reformu sa podieľali 21 %. Ich oprávnenosť však bola uznaná a dodatočne kompenzovaná formou sociálnej podpory. Druhou stránkou veci bola psychická záťaž dotknutých ľudí.

2. Presídlenci z dedín zatopených Oravskou priehradou. Išlo o stovky prípadov. Poslední z nich dostali za svoje domy vyplatenú náhradu krátko pred reformou. Preto za ňu nemohli do reformy nové obydlie vybudovať, resp. kúpiť. Znehodnotením náhrad im bolo znemožnené urobiť to vlastnými silami. I v tomto prípade však boli straty dodatočne kompenzované. Opäť s dopadom na psychiku postihnutých.
3. Súkromní samostatne pracujúci živnostníci, najmä invalidní trafi-

kanti, ktorí museli držať v pohotovosti vyššie, rádovo desaťtisícové sumy na nákup tovaru. Títo ľudia boli pripravení o prevádzkový kapitál a bolo im sťažované alebo znemožnené ďalej prevádzkovať svoju živnosť. Dostali sa do finančných ťažkostí a museli hľadať iné zdroje obživy. Išlo aj o členov KSC, teda aspoň navonok ľudí lojálnych k režimu.

4. Držitelia darexových bonov, ktoré boli získané za konvertibilné devízy (takmer výhradne za americké doláre). Mali hodnotu vyjadrenú v korunách a ich výmena sa diala v úradnom kurze, zníženom o percentické vyjadrenie bonity tej ktorej devízy.⁵⁹ V prípade amerických dolárov boli menené v plnej hodnote úradného kurzu, t. j. 50 Kčs za 1 USD. Napriek tomu boli pri reforme menené za nové Kčs v pomere 50:1, t. j. s 90% stratou. Pri ich výmene sa ukázala aj ďalšia nedôslednosť formulácie pravidiel výmeny,

Tab. 9. Straty ôsmich skupín spotrebiteľov z nákupu potravín v množstve odpovedajúcom prídely na máj 1953, posledný mesiac fungovania lístkového systému⁶⁰

Potravina	Cena v nových Kčs za 1 kg, l, kus				Prídely podľa veku a spoločenského postavenia							
	viazané	voľné	1. 6. '53	1. 10. '53	II a	II a	II B	II c	II d	II E	II f	H 30
	Vek				< 2	2 – 6	6 – 12	12 – 18	> 18	> 18	> 18	> 18
	Katégoria				deti	deti	deti	deti	zamest.	penzisti	základný dôstojníci	
Chlieb [g]	1,60	3,20	2,80	2,60	0	0	5250	6500	5250	5250	5000	9400
Múka [g]	2,40	6,40	5,00	3,90	3000	3000	2500	3850	4000	3950	2500	6000
Múka hrubá [g]	3,60	7,60	6,00	4,90	1500	1250	1250	1900	1900	1950	1000	3000
Krupica [g]	3,00	4,80	4,80	4,00	500	0	0	0	0	0	0	0
Slanina [g]	12,00	90,00	36,00	36,00	0	0	240	280	470	470	240	0
Masť [g]	12,00	90,00	36,00	36,00	0	0	0	0	0	0	0	850
Umelé tuky [g]	38,00	250,00	24,00	24,00	0	0	250	230	400	500	360	850
Mäso [g]	10,00	52,00	29,40	29,40	700	700	1200	1850	1350	1150	1150	5500
Maslo [g]	16,00	90,00	44,00	42,00	650	650	500	500	0	0	0	600
Mlieko [ml]	0,84	1,60	2,00	1,80	23 250	15 500	15 500	15 500	3875	3875	3875	4250
Vajcia [ks]	0,76	1,60	1,10	1,00	12	12	21	15	0	0	4	0
Cukor [g]	3,14	14,00	14,00	11,00	1400	1400	1400	1300	1200	1000	500	2000
Strata oproti viazanému trhu					90,33	79,84	95,66	112,96	70,66	63,20	49,22	192,73
Úspora oproti voľnému trhu					49,02	51,72	131,48	144,24	155,48	173,57	127,86	405,16
Úspora zo zlacnenia 1. 10. '53					16,7	14,47	15,58	17,13	11,92	11,31	7,53	19,83
Celková úspora					65,72	66,19	147,06	161,37	167,4	184,88	135,39	424,99
Úspora / strata					24,61	13,65	-51,4	-48,41	-96,74	-121,68	-86,17	-232,26

Kompenzácie v nových Kčs na osobu v jednotlivých kategóriách spotrebiteľov – príplatky ku mzde, dôchodku a prídavky na deti

1 dieťa	70	70	70	70	68	20 až 70	robotníci
2 deti	140	140	140	140	40 – 60		zamestnanci
3 deti	310	310	310	310	100 – 140		baníci a hutníci
každé ďalšie	160	160	160	160			

Tab. 10. Počet sobášov v celej ČSR v rokoch 1950 – 1956⁶¹

Rok	Sobášov
1950	134 248
1951	127 036
1952	111 808
1953	98 804
1954	102 164
1955	103 079
1956	115 900

ktoré explicitne neuvádzali, za čo sa majú meniť. Niektoré pobočky SBČS nepostrehli, že Darex bol menovou reformou zrušený a výmenu vykonali tak, že predložené bony vymenili v uvedenom pomere za tie isté, len s novým ohraničením trojmesačnej platnosti bonov. Dodatočne sa menili za nové Kčs. Medzi ojedinelo zachovanými darexovými bonmi ide o exempláre s vyznačenou platnosťou „září 1953“.

SŤAŽNOSTI NA REFORMU

Na reformu bolo ústredným orgánom alebo prezidentovi republiky A. Zápotockému zaslaných vyše 8000 sťažností, z ktorých je v Slovenskom národnom archíve uložených 1300. Ich zloženie je pestré. Prevažne ide o prípady vyššie uvedených štyroch skupín osobitne postihnutých ľudí. Ďalšiu podstatnú časť predstavujú sťažnosti sociálne zle postavených ľudí, ktorí sa dostali do hmotnej núdze, a sťažnosti na priebeh

60 Vyhláška Ministerstva vnútorného obchodu zo dňa 28. 4. 1953 č. 159. Úradný vestník, čiastka 59.

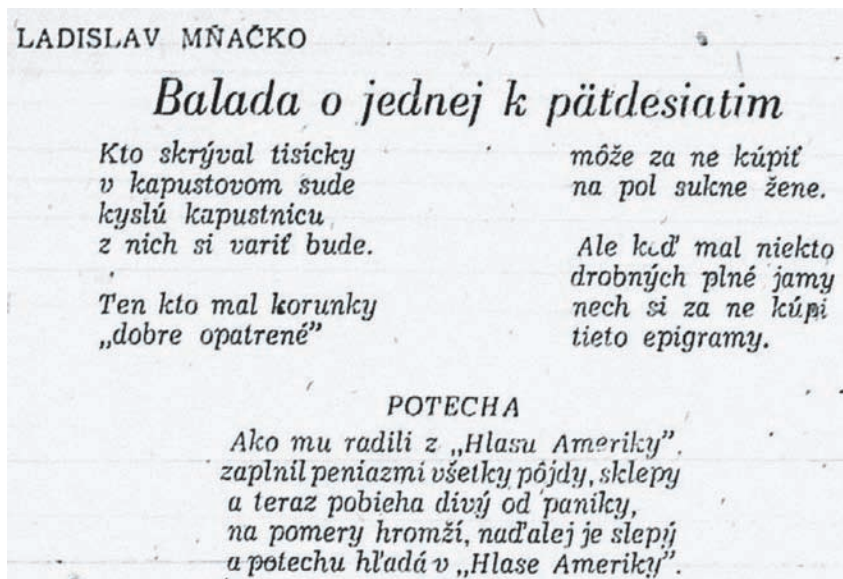
61 Statistická ročenka ČSSR 1968. Praha – Bratislava 1968, s. 92.

výmeny peňazí, najmä na predčasné zatvorenie niektorých výmenných stredísk, kvôli ktorej si sťažovatelia nemohli peniaze včas vymeniť. Mnohé sťažnosti sú štylizované veľmi submisívne, s prejavmi lojality a využívaním dobovej frazeológie alebo s odvolaním sa na členstvo v KSČ.

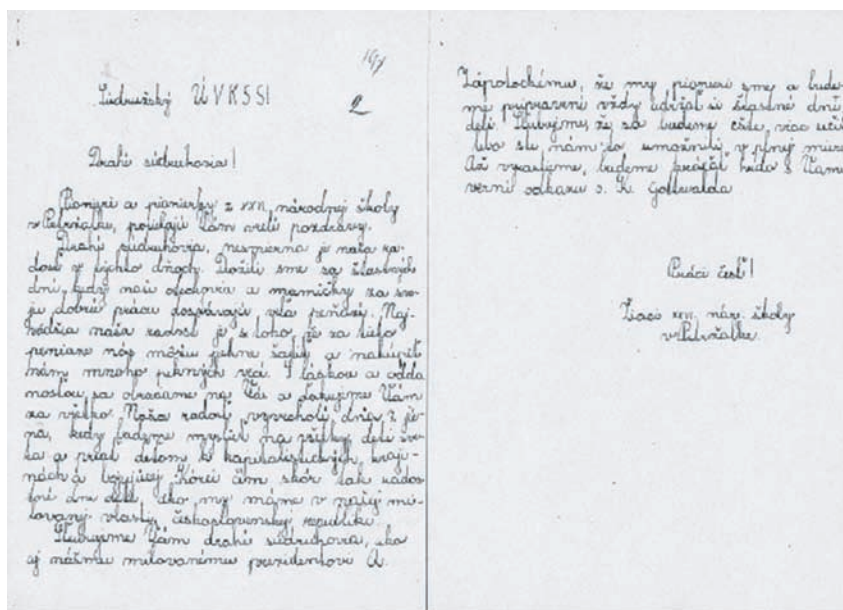
Všetci sťažovatelia dostali odmietavé odpovede odôvodnené tým, že zákon o reforme nedovoľuje nijaké úľavy alebo výnimky. Všetky sťažnosti však boli centrálnne vyhodnocované a v niektorých prípadoch navrhované dodatočné globálne riešenia v prospech sťažovateľov. Dodatočne bola poskytnutá pomoc držiteľom mladomanželských pôžičiek, presídlencom z Oravy a invalidným trafikantom.

PROPAGANDA A KONTRA-PROPAGANDA

Menovú reformu sprevádzala približne mesačná intenzívna kampaň v tlači, ktorá reformu prirodzene vívala a neprípúšťala kritické ohlasy. Zverejňovala kreslené karikatúry nepracujúcich a príživníckych živlov, ktoré reforma tvrdo postihla a donútila hľadať si prácu. Veršovanky útočili na ľudí, ktorí držali väčšie hotovosti a naopak chválili výhody sporiteľov. Autorom jednej z nich – Balady päťdesiat ku jednej – bol aj neskorší kritik režimu, spisovateľ Ladislav Mňačko. Tlač poukazovala na jednotlivé prípady vysokých súm predložených alebo naopak odhodnených niektorými z prežívajúcich podnikateľov. Zároveň prinášala vyhlásenia nadšených obyvateľov, ktorí si chválili, že práve vďaka reforme si kúpia veci, o ktorých dovtedy len snívajú alebo chválili zjednodušenie nákupov po zrušení lístkov. Podobne reagovali aj deti, ktoré na pokyn učiteľov odosieli naivne ďakovné listy ústredným orgánom. Kreslená propaganda používala výrazové prostriedky použité aj pri reformách v zahraničí. Ukážkou sú kompozície so ženami v šatách z nových bankoviek v rumunskej a českej tlači.

Balada 50: 1 od L. Mňačka (7. júna 1953) (Zdroj: Pravda)

Inscenovaný ďakovný list detí zo základnej školy v Petržalke adresovaný ÚV KSS

(Zdroj: ABS)

Opakom sú anonymne rozhadzované letáky ľudí, ktorí sa nestotožňovali nielen s reformou, ale aj so samotným režimom. Z balónov vypúšťaných zo zahraničia boli vo veľkom zhadzované letáky v podobe napodobeniny novej jednokorunovej štátovky s textom vy-

zývajúcim k odporu a predstavujúcim reformu ako krach režimu a dar Sovietskeho zväzu. Boli vytlačené v USA v tlačiarne Reynolds Offset Co. v New Yorku.⁶² Existujú nedoložené správy aj o letákoch v podobe novej 100 korunáčky.

62 HESSLER, G.: The Engraver's Line, An Encyclopedia of Paper Money & Postage Stamps [Rytcova linka, Encyklopédia papierových peňazí a poštových známok]. Port Clinton 1993, s. 142.

Bývalý mlynár Michal Rybníkár z Podbranča, okres Senica mal 700.000 Kčs hotových peňazí. Z toho vymenil 250.000 a k ostatným sa ani nepriznal. Gustáv Zemanovič, majiteľ zámočníckej dielne v Hornej Súči štvorťal proti menovej reforme a povedal, že bol oklamáný. Prečo? Mal 200.000 Kčs a stál pri dverách výmenného strediska, sháňajúc ľudí, ktorí by mu jeho tisícice vymenili. V Gbeloch, v Jablonici i na mnohých iných miestach mohli ľudia vidieť roztrhané tisícikorunáčky pohadzované. To špekulanti a šmeľníci sa báli priznať k svojim podvodne nadobudnutým peniazom. Veď prečo ináč by ich zahadzovali. Staviteľ Nasch z Bratislavy, bývalý kapitalistický „podnikateľ“ si veľmi sťažoval, že ho postihla prvá reforma, že mu znárodnili majetok a že teraz znova ho „ožobráčili“, ale — vraj — príde doba, že si všetko vynahradi... Ťažko rozlúštiť, akú dobu to pán staviteľ čaká. Želal by si vojnu, krv, nešťastie a žiaľ miliónov a fašistické bodáky ktoré by mu mali dopomôcť k novému vykorisťovaniu pracujúcich, k tomu aby druhí pracovali a on bezpracne shraboval ako kedysi z ich mozoľov zisky.

Ukážka útoku na príslušníka vykorisťovateľských živlov (12. júna 1953) (Zdroj: Pravda)

Jozef Kátka z petržalskej Matadorky si ukladal skoro osem rokov svoje úspory na vkladnú knižku. Mal na nej do 60.000 Kčs. Peniaze si ukladal preto, lebo si chcel kúpiť ľadničku a elektrický sporák. Dnes, za svoje úspory, ktoré dostane v novej mene si môže kúpiť nielen ľadničku a sporák, ale ďaleko viac. „Rád som menovej reforme“, hovorí súdruh Kátka, „lebo za svoje peniaze dostanem všetko, čo potrebujem. Nebudú mi to môcť vykúpiť kaďejakí dráči. čo si nakefasili státisíce bez práce“. Súdruh Kátka. zá-

Ukážka nadšenia pracujúceho nad menovou reformou (9. júna 1953) (Zdroj: Pravda)

pagandy k menovým reformám v Rumunsku v roku 1952 a ČSR v roku 1953

(Zdroj: Archiv Z. Šusteka)

Tak oficiálna propaganda ako aj kontrapropaganda obsahovala niektoré pravdivé prvky. Obe však poskytovali veľmi skreslený obraz, ktorý sa odlišoval od skutočnosti i od vnímania reformy väčšinou ľudí. Pokiaľ ide o úroveň, líšili sa vlastne iba znamenkom.

VNÍMANIE STRÁT OBYVATEĽMI A NESKORŠÍMI KOMENTÁTORMI REFORMY

Pravidlá reformy boli komplikované a neprehľadné. Preto ľuďom, ktorí boli správou o reforme šokovaní, značne sťažovali reálne zhodnotenie jej dopadu. Najmä zle vysvetlené a asi nikým nepochopené spojenie denominácie koruny so znehodnotením časti prerátovaných hotovostí a vkladov utrpenú stratu v chápaní ľudí citelne zvyšovalo. Obťažnosť pochopenia tohto vzťahu ilustrujú aj nedávne komentáre reformy v médiách a literatúre.⁶³ Tento vzťah nepochopil ani vysokoškolský učiteľ ekonómie⁶⁴ a za stratu považoval aj prepočet 5 : 1. Chybne uvažujú aj iní autori pri hodnotení prepočtu 50 : 1, ktorý implikuje stratu 98 %, hoci reálne išlo o 90 %.⁶⁵ Hoci na premyslenie témy mali dostatok času, nedokázali samostatne použiť na reálne hodnotenie prepočtov elementárny početový úkon – trojčlenku. Ukazuje to, že tým menej bolo možné očakávať jeho pochopenie od stresovaných účastníkov reformy.

Subjektívne zveličenie dopadu reformy na jednotlivcov viedlo neraz k skratovým reakciám, pri ktorých si postihnuté osoby samy sebe svoju stratu ešte prehĺbili, najmä neuváženým utrácaním starých peňazí počas súbežného obehu oboch mien alebo ich odhadzovaním či pálením. Tragický rozmer majú prípady samovrážd a neuvážené prejavy protestov postihnuté trestom.

Paradoxne v tieni silne negatívneho vnímania prepočtu vkladov a hotovostí stojí hodnotenie strát zo zvýšenia cien základných životných potrieb, hoci

63 PECNÍK, M. – NOVANSKÝ, V.: Peňažná reforma v Československu v roku 1953, s. 55.

64 Zápis besedy o menovej reforme v rámci relácií Českej televízie historie.cs. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447/-historie-cs/2084528011400021-menova-reforma/video>

65 Úplne chybné hodnotenie dopadu reformy obsahuje aj dielo V. Kadleca: „Měnová reforma v roce 1953 prakticky anulovala úspory na vkladních knížkách v poměru 5 starých korun za 1 novou korunu, čtyři pětiny úspor byly tedy naráz státem odčerpány. Jen kapesné do maximální výše 300 korun bylo vyměněno v poměru 5 starých korun za 1 novou korunu, vše ostatní dokonce v poměru jen 50 starých korun za 1 novou, zůstávala tedy lidem k použití jen jedna padesátina původní hodnoty.“ KADLEC, V.: Podivné konce našich prezidentů, s. 212. Rovnakú chybu robí v komentári menovej reformy z roku 1950 aj popredný poľský numizmatik Lech Kokociński v reprezentatívnej publikácii Poľskej národnej banky (!): „Neekvivalentnosť výmeny, ktorá vznikla použitím dvoch prepočtov – 100 : 1 pri výmene starých peňazí za nové a 100 : 3 pri prepočte hlavne cien, platov a bankových úspor spôsobila značný pokles reálnych hotovostí v rukách občanov, lebo za tovar, ktorý predtým stál 100 zlotých, bolo treba zaplatiť 3 zloté, čiže 300 zlotých pred výmenou.“ KOKOCIŃSKI, L.: Pienądz papierowy na ziemiach polskich [Papierové peniaze v Poľsku]. Warszawa 1996, s. 174.

malo na mnohých ľudí hlbší a najmä trvalejší dopad ako samotná výmena peňazí.

Diskutabilné, hoci ľudsky pochopiteľné sú ponosy, že reforma pripravila ľudí o celoživotné úspory. Pokiaľ išlo o anulovanie viazaných vkladov a predvojnových poisťiek, reforma naozaj vykonala tento krok administratívne. K ich znehodnoteniu však došlo už počas vojny vinou okupanta. Po vojne neboli zdroje, z ktorých by tieto nároky bolo možné uspokojiť (pozri vyššie dilemu koncepcie reformy z roku 1945). Ak v takom prípade reforma niekomu niečo zobrala, boli to iba ilúzie, živene osemročnou existenciou viazaných vkladov, a ich uvoľňovaním niektorým osobám, ako aj nedostatkom informácií o skutočnom stave hospodárstva.

Podobne treba hodnotiť aj diferencované znehodnotenie voľných vkladov. Ich časť vznikla po 1. novembri 1945 bezpochyby poctivou a produktívnou prácou, prípadne predajom hodnotných vecí a pod. Lenže bez vedomia a vôle majiteľov sa aj do nich prelievala časť viazaných vkladov uvoľnených z rôznych dôvodov do januára 1953, keď bolo ich uvoľňovanie zastavené. Sumy uvoľnené na svadbu, pohreb, štúdium či výživu alebo v prípade podnikov na materiál a služby sa najprv preliali do tržieb a zisku firiem a nakoniec do miezd a daní. Znehodnotené peniaze sa tak rozptyľovali spleťmi kanálmi medzi širším okruhom majiteľov. Diferencované znehodnotenie vkladov preto muselo dodatočne riešiť otázku, ktorá by nastala aj pri uvažovanom globálnom uvoľnení časti viazaných vkladov v roku 1947, t. j. koľko uvoľniť a koľko anulovať. Vtedy by však anulovanie zasiahlo konkrétnych majiteľov a dôvod anulovania by bol zrejmý, hoci tiež nie ľahko prijateľný. V roku 1953 však zasiahlo aj ľudí, ktorí viazaný vklad ani

nemuseli mať, resp. nemohli tušiť, že ich prácu alebo cennosť zaplatil niekto, priamo či sprostredkované, peniazmi pochádzajúcimi z uvoľneného vkladu. O to horšie bolo znehodnotenie voľných vkladov a hotovostí pre ľudí psychologicky prijateľné.

CHYBY MENOVEJ REFORMY V ROKU 1953

Základnou chybou vo vzťahu k obyvateľstvu bol scestný spôsob odôvodnenia reformy. Racionálne argumenty vyplývajúce z hospodárskeho a menového vývoja za 2. svetovej vojny boli v dôvodovej správe k reforme, ktorú predniesol Viliam Široký, i v sprievodnej propagande potlačené na minimum. Navyše, s odstupom ôsmich rokov strácali presvedčivosť a automaticky nastoľovali otázku, prečo sa problém neriešil skôr. Nahradila ich vykonštruovaná a nepresvedčivá rétorika (zvaľovanie viny na obeť politických procesov, zdôrazňovanie úspechov budovania socializmu) a tvrdenia prevzaté z dôvodových správ k analogickým reformám v ZSSR, Bulharsku a Rumunsku, kde sa objavujú chybné formulované⁶⁶ alebo úplne irelevantné argumenty.⁶⁷ Predovšetkým však išlo o nástroj, ktorým sa zakrývala hlavná príčina menovej reformy – stroškotanie predpokladov uskutočnenia povojnovej menovej nápravy na účet porazeného okupanta, spôsobené medzinárodnou situáciou, a menovej politiky, ktorá na nich bola po roku 1945 postavená. Režim sa neodvážil priznať, že príčinou stroškotania koncepcie bola aj neochota „najbližšieho spojenca“ podeliť sa o reparácie z jeho okupačnej zóny v Nemecku. Jasným definovaním najpôvodnejších príčin reformy by pred celým svetom musel priznať, že víťaz vojny sa stal porazeným. Zároveň zakrýval fakt, že nebolo v silách Česko-

slovenska nájsť, resp. vytvoriť zdroje potrebné na úhradu nárokov svojich občanov. Nemohol ani priznať, že práve KSČ bránila síce tvrdému, včasnému, z hľadiska obeť vojny eticky nepríjateľnému, ale a v danej situácii jedine možnému riešeniu menového problému anulovaním viazaných vkladov alebo ich podstatnej časti. Nevierohodnosť oficiálneho zdôvodnenia podčiarkol aj známy rozhlasový prejav A. Zápotockého, ktorým v predvečer reformy dementoval jej konanie.

Druhou vážnou chybou bolo nedostatočné objasnenie komplikovaných pravidiel reformy spájajúcej viacero previazaných opatrení, náročných na pochopenie. Z hľadiska reakcií obyvateľstva sa doslova ako fatálny javi neobjasnený vzťah denominácie 5 : 1 a znehodnotenia 6,25 : 1 až 50 : 1, t. j. reálne 1,25 : 1 až 10 : 1. Hoci ide o jednoduchý aritmetický vzťah zo základnej školy, takmer nikto ho nedokázal sám použiť (pozri vyššie). Rovnako nebolo na konkrétnych príkladoch objasnené, do akej miery zvýšenie plátov a prídavkov na deti kompenzovalo straty spôsobené zvýšením cien potravín, odevov a obuvi. Tak isto neboli jednoznačne objasnené zásady zdanenia časti miezd a iných príjmov vyplatených tesne pred reformou, kde došlo k početným krivdám uplatnením prepočtu 5 : 1 na nedoplatky daní. Informačný deficit mimoriadne prehĺbil negatívnu odozvu reformy.

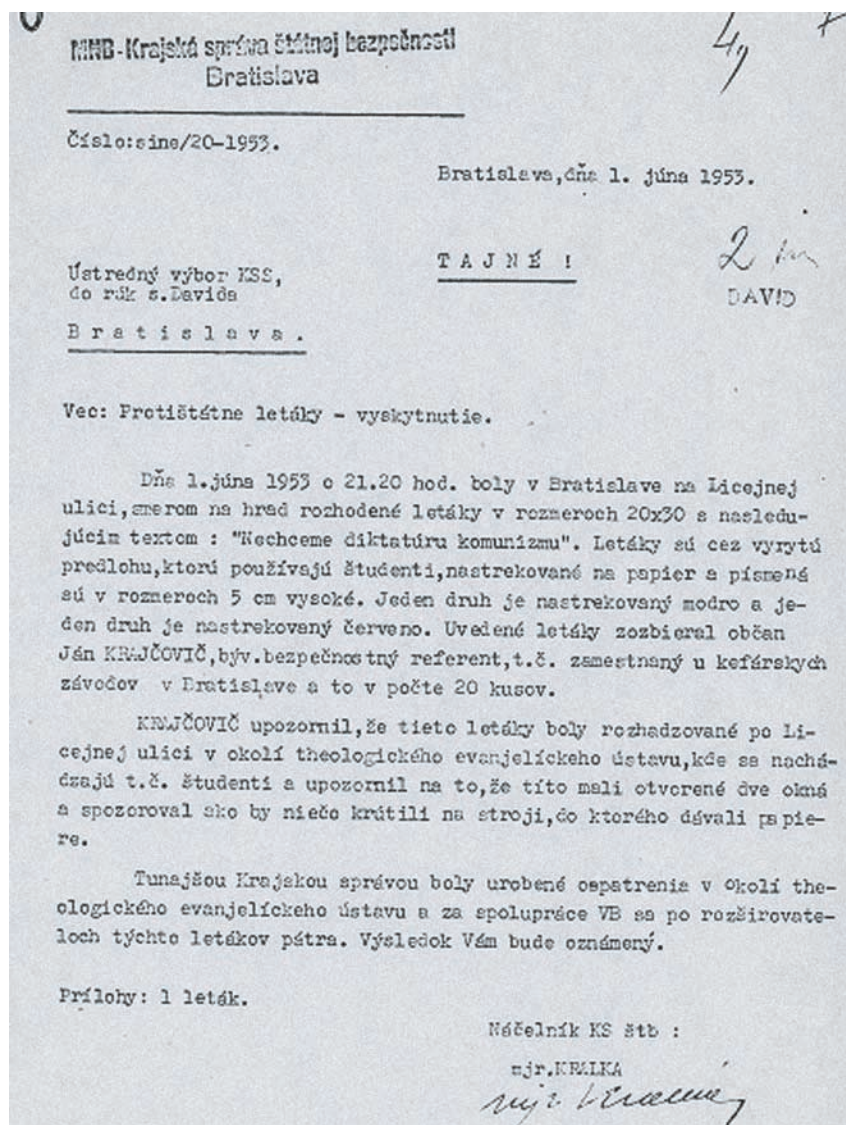
Nepochopenie výmenných pomerov je pravdepodobne aj zdrojom niektorých dobových fám citovaných novšou literatúrou, že príslušníkom bezpečnostných zložiek sa peniaze menili v pomere 5 : 1 (ľudové milície) alebo 3 : 1 (dôstojníci ČSLA) či dokonca 1 : 1.⁶⁸ Ak v ich prípade boli naozaj porušené pravidlá výmeny, mohlo ísť len o bezstratovú výmenu 5 : 1. Pomery 3 : 1 alebo dokon-

66 Výskyt falošných peňazí – ZSSR a Rumunsko. KIRIŤESCU, C. C.: Sistemul bănesc al leului și precursorii lui, III, s. 262; Pravda, 15. 12. 1947, s. 1; DOBROCHOTOV, L. N. – KOLODEŽNYJ, V. N. – PUŠKAREV, V. S. – ŠEPELEV, V. N. (zost.): Denežnaja reforma v SSSR 1947 goda, Dokument č. 2.26.

67 Obeh peňazí so starým štátnym znakom – Rumunsko. KIRIŤESCU, C. C.: Sistemul bănesc al leului și precursorii lui, III, s. 262.

68 JIRÁSEK Z. – ŠŮLA, J.: Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50 : 1, s. 105. Informácia sa však neopiera o nijaký pramenný materiál. Ak by ho autori mali, bezpochyby by bol patrične využitý v niektorej z ich neskorších prác. Ako fakt ju preberajú aj niektoré citujúce články, resp. bakalárske práce dostupné na internete.

Protokol o zachytení protestného letáka v Bratislave (Zdroj: Archív Z. Šusteka)

ca 1:1 by boli 1,7- alebo 5-násobnou prémieu. Ak režim mal záujem tento okruh ľudí umlčať či odmeniť, mohol to urobiť hneď po reforme oveľa menej nápadným spôsobom.

Tretou významnou chybou, ktorá sa síce bezprostredne občanov nedotkla, ale mala vážne dôsledky až do začiatku 90. rokov, bolo stanovenie teoretického zlatého obsahu novej Kčs na úrovni 0,123426 mg Au. V porovnaní so zlatým obsahom starej Kčs, ktorý nepriamo vyplýval z jej väzby

na americký dolár (50 Kčs = 1 USD, t.j. $0,888671/50 = 0,001777$ g Au), išlo o 38% revalváciu koruny, resp. 28% znehodnotenie dolára voči novej Kčs. Z toho vyplynul kurz 7,20 nových Kčs za 1 USD, hoci z denominačného pomeru 5:1 vychádzalo 10 nových Kčs za 1 USD. Avšak aj tento kurz by bol býval nadhodnotený, lebo ignoroval devalváciu západných mien k americkému doláru v roku 1949 o 9–70% (v priemere cca o 40%) (pozri graf 9). Reálny kurz sa preto mal približovať k 14 novým Kčs

za dolár. Presne táto úroveň (14,40 Kčs) bola v roku 1957 použitá pri zavedení dvojzložkového kurzu (100%-ná prémie a prirážka k úradnému kurzu 7,20), ktorý bol vlastne tichou devalváciou koruny o 100% a riešil neúnosný pokles prísunu hodnotných devíz, spôsobený nadhodnoteným kurzom. Stanovenie nadhodnoteného kurzu sa odôvodňovalo ideologicky predpojatým tvrdením, že západné meny sa rýchlo znehodnotia a nový kurz Kčs sa stane adekvátny. Nepriamo tak bolo verejne priznané jeho nadhodnotenie. V skutočnosti išlo o kopírovanie zrušenia formálnej väzby rubľa na americký dolár z 28. februára 1950 a stanovenie jeho hodnoty na 0,222168 g Au a tým o jeho 32,5% revalváciu z 5,30 na 4,00 rubľa za 1 USD.⁶⁹

Deklarovaná väzba novej Kčs na rubel ako „najstabilnejšiu menu sveta“ v pomere 1,80 Kčs za 1 rubel bola iba prázdnu frázou a pseudoargumentom, lebo išlo iba o vnútorné a vzájomne nezameniteľné meny oboch štátov, s príslym zákazom dovozu a vývozu v hotovosti. Pri analogických reformách v Poľsku, Rumunsku a Bulharsku boli zvolené podobné pomery (1 rubel = 1 zlotý = 2,80 lei = 1,70 leva). V istom zmysle však pri zúčtovaní vzájomných platieb so ZSSR mohol zvýhodňovať československé dovozy, resp. neskôr ojedinelé výmeny peňazí pre cestujúcich do ZSSR, lebo pri prepočte 5:1 by sa podľa pôvodného kurzu (12,50 starých Kčs) za 1 rubel platilo 2,50 nových Kčs.

Dôsledkom reformy bol protest Medzinárodného menového fondu, ktorý síce umožňoval jeho členom meniť hodnotu svojich mien, ale po predchádzajúcej konzultácii s fondom. Spôsob uskutočnenia reformy bol formálnym porušením zmluvných pravidiel. Viedol k vystúpeniu z fondu v roku 1954. Z hľadiska dnešných oficiálnych paradigiem išlo o chybu. V danej medzinárodnej atmosfére však členstvo nemalo reálny význam.

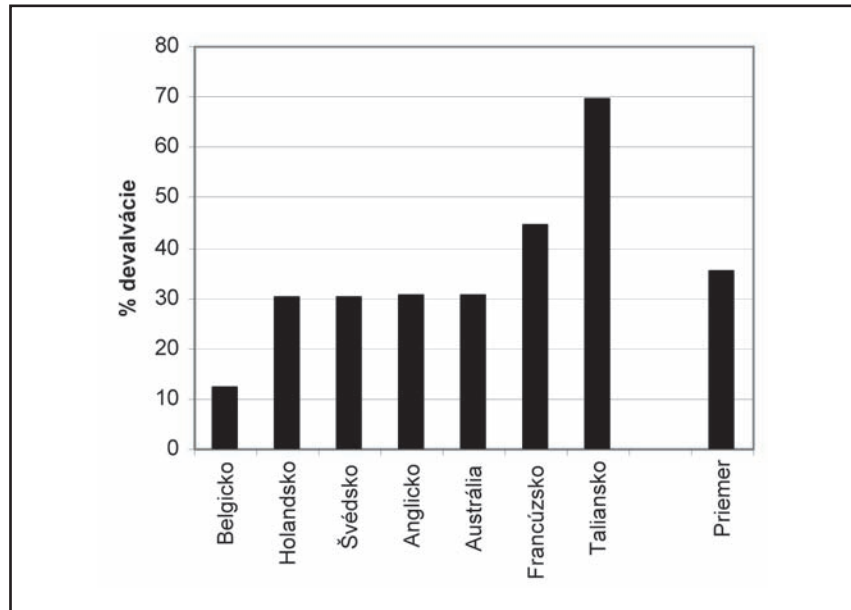
69 BUTACHOV, D. D. – VORONIN, A. G. – ZOLOTARENKO, E. D. – LOGOVINSKAJA, R. L. – RYBALKO, G. P. – SMIRNOVA, G. S. – TRIŠINA, I. E.: Valjuty stran mira [Valuty vo svete]. Moskva 1981, s. 11.

POROVNANIE S POVOJNOVÝMI REFORMAMI V ZAHRANIČÍ

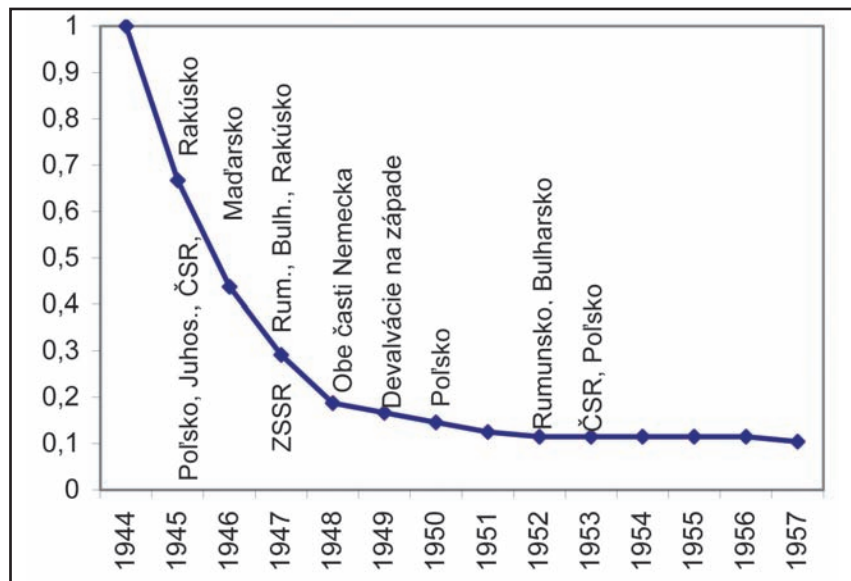
Riešenie menových problémov v Československu po 2. svetovej vojne nie je možné objektívne posudzovať bez porovnania so zahraničím (pozri tab. 11 a 12 a grafy 9 a 10), kde sa tieto problémy riešili dvoma základnými spôsobmi: spustením inflácie (Francúzsko, Taliansko, Maďarsko) alebo blokovaním a anulovaním previsu kúpnej sily (Juhoslávia, Poľsko, Rakúsko, Rumunsko, Bulharsko, ZSSR a obe časti Nemecka). Viaceré štáty pritom rozložili menovú nápravu do 2 – 3 krokov, ktorými korigovali menové opatrenia uskutočnené krátko po vojne. Tento prístup použili nezávisle od toho, či sa zásahy do meny uskutočnili pod vplyvom sovietskych poradcov. V Rakúsku a západnom Nemecku však druhý krok nasledoval skôr ako v štátoch sovietskej sféry.

Výrazný rozdiel je aj medzi štátmi, ktoré mohli využívať zdroje zo svojich kolónií (Belgicko, Holandsko a Anglicko) a svoju menu stabilizovali už na prelome 40. a 50. rokov, v rámci čoho prípadne uvoľnili viazané kontá. Ani tieto štáty však neobišla vlna masívnych devalvácií v roku 1949 (pozri graf 9).

Porovnanie časového rozloženia menových reforiem v stredo a východoeurópskych štátoch s poklesom vnútornej kúpnej sily francúzskeho franku v rokoch 1944 – 1953 (pozri graf 10) ukazuje, že prvé povojnové reformy sa konali v čase prudkého poklesu hodnoty franku, zatiaľ čo opakované v čase jeho definitívnej stabilizácie. Je zrejmé, že ich načasovanie a charakter zodpovedal všeobecnejším tendenciám povojnovej stabilizácie hospodárstva európskych štátov. Opakované reformy na začiatku 50. rokov boli nástrojom jednorazového ozdravenia mien, ktoré frank dosiahol až v ich polovici. Porovnanie pritom ukazuje, že miera znehodnotenia peňazí a strát obyvateľstva

Graf 9. Rozsah devalvácie mien niektorých západných štátov v roku 1949⁷⁰ (Zdroj: Z. Šustek)

Graf 10. Časové rozloženie menových reforiem v strednej a východnej Európe vo vzťahu k poklesu vnútornej kúpnej sily francúzskeho franku v rokoch 1944 až 1957⁷¹, hodnota franku v roku 1944 je zobratá ako 1 (Zdroj: Z. Šustek)

bola v oboch prípadoch značná, resp. porovnateľná.

Juhoslávia

Povojnová obnova meny a menové zjednotenie územia prebehlo po etapách od 5. apríla do 21. júna 1945. Šesť

menových jednotiek, ktoré počas vojny v jednotlivých častiach Juhoslávie obiehali sa menili v siedmich pevných, silno devalvačných pomeroch (napr. 100 srbských dinárov za 5 nových, 100 chorvátskych kún na väčšine územia za 2,5 nových dinárov, v Srijeme za 0,7 no-

70 Tamže, s. 29, 31, 41, 50, 125, 181, 256 a 268.

71 Zostavené podľa: FAYETTE, C.: Les billets de la Banque de France 1800-2000 [Bankovky Banky Francúzska 1800 – 2000]. Nice 2000, s. 42.

vého dinára) až do celkovej sumy 5000 nových dinárov. Vyššie sumy v starých platidlách boli anulované. 5000 nových dinárov sa rovnalo presne 5000 nových Kčs. Juhoslávia sa vyhla československému problému viazaných vkladov a ich uvoľňovania. Ďalší menový vývoj a vývoj kurzu dinára k americkému doláru stanoveného v roku 1945 na 50 dinárov za 1 USD ukázal, že reforma bola benevolentná. Mena sa prepadala do inflácie, ktorú sa podarilo dočasne stabilizovať začiatkom 60. rokov. Lístkový systém v rôznych formách pretrval do roku 1955.⁷²

Maďarsko

Maďarská mena sa od jari 1945 postupne dostávala do hyperinflácie, ktorá vyvrcholila v júni a júli 1946 dvoj až trojnásobným znehodnotením za deň (!!!).⁷³ V decembri 1945 bol urobený pokus o jej zastavenie kolkovaním bankoviek vyšších hodnôt spojených s ich 75%-ným znehodnotením. Od 1. januára 1945 bola ako početná jednotka zavedená súběžná mena – daňové pengő, ktoré malo slúžiť na zabezpečenie stálej hodnoty vyberaných daní. Každý deň sa zverejňoval jeho aktuálny kurz. Od mája 1946 daňové pengő preberalo úlohu obeživa a normálne pengő v prvom júlovom týždni stratilo hodnotu. Ešte v prvej polovici júla ľudia aj denne vkladali a vyberali hotovosti v daňových pengő. Avšak jeho znehodnocovanie pokračovalo tak rýchlo, že každý musel okamžite utrátiť hotovosť, ktorú práve mal. Na konci júla si reálnu, hoci zanedbateľnú hodnotu zachovali

iba dve najvyššie bankovky – 10 mil. a 100 mil. daňových pengő – 5 a 50 filérov, t.j. 0,40 a 4,00 vtedajších Kčs. Vklady sa niekedy formálne prerátali, ale s výsledkom 0 forintov. Obyvatelia tak boli zbavení akýchkoľvek hotovostí a úspor. Avšak aj nová mena podliehala rýchlemu znehodnocovaniu, ktoré sa zastavilo až v polovici 50. rokov. Kúpnu silu obyvateľov pritom odčerpávalo šesť pôžičiek mieru. Prídelové lístky boli zrušené v roku 1949 a znova zavedené v rokoch 1951 – 1953.⁷⁴

Západné Nemecko

Reforma sa uskutočnila v roku 1948 podľa koncepcie amerických a domácich expertov.⁷⁵ Anulovala 90 % hotovostí prepočtom 10 : 1, pričom úplne sa anulovali hotovosti a vklady nacistických organizácií a inštitúcií a nedeklarované hotovosti a vklady. Prebehla bez denominácie, v dvoch krátko po sebe nasledujúcich fázach:

1. Hotovosti do 600 RM sa po prepočte vyplatili v termínoch (28. júna a po 28. auguste 1948) v dvoch dávkach po 40 a 20 DM⁷⁶ na osobu (Kopfgeld). Osoby, ktoré nemali celých 600 RM, dostali 40 + 20 DM zálohovo. Deklarované sumy nad 600 RM sa po prepočte 10 : 1 zložili na viazané účty.
2. V októbri 1948 sa ich polovica anulovala. Druhá polovica sa rozdelila na tri časti – 20 % sa tiež anulovalo, 70 % sa uvoľnilo a 20 % vyplatilo v obligáciách splatných v roku 1953. Týmto spôsobom majitelia stratili 93,5 % pôvodnej sumy.

Tvrdosť reformy zmiernila v roku 1955 dodatočná výplata vkladov, ktoré preukázateľne vznikli pred rokom 1941 prerátaných v pomere 10 : 1. Po menovej reforme v Rumunsku v roku 1952 ide o najtvrdšiu reformu v povojnovom období. Napriek tomu ju pamätníci vnímajú kladne. Dodatočné zmiernenie jej dopadu sa podobá vlnám zlacňovania tovaru v ČSR v rokoch 1953 – 1960. Pre porovnanie tvrdosti dopadu ostatných povojnových reforiem na obyvateľov má táto reforma najvyššiu výpovednú hodnotu, lebo jedine ona je nenapadnuteľná ideologicky motivovanými argumentmi.

Východné Nemecko

Reforma prebehla v jednej fáze, bez denominácie a zrušenia lístkov (zrušené v roku 1955). Občania mohli vymeniť na osobu bez straty hodnoty (1 : 1) 70 RM, čo zodpovedalo približne 7 USD.⁷⁷ Hotovosti nad 70 RM stratili 90 % hodnoty prepočtom 10 : 1. Vklady sa prepočítavali v troch pásmach – do 100 RM bez straty hodnoty (1 : 1), 100 – 1000 RM so stratou 80 % (5 : 1) a nad 1000 RM so stratou 90 % (10 : 1). Reforma bola miernejšia ako v západnom Nemecku, ale po Rumunsku najtvrdšia v štátoch sovietskej sféry, nevyžadovala dodatočné korekcie.

Rakúsko

Reforma prebehla v troch fázach, bez denominácie:⁷⁸

1. Na jar roku 1945 sa 60 % starých kont blokovalo úplne a 40 % podmienenčne, túto časť bolo možné na

72 UGRICÍČ, M.: Novčani sistem Jugoslavije [Peňažný systém Juhoslávie]. Beograd 1968, s. 140.

73 BOTOS, J.: A korona, pengő és forint inflációja (1900–2006) [Inflácia koruny, pengő a forintu (1900 – 2006)]. Budapest 2006, s. 172; BOTOS, J.: A Magyar nemzeti bank története II. Az önálló jegybank 1924–1948 [Dejiny Maďarskej národnej banky II. Samostatná cedulová banka 1924 – 1948]. Budapest 1999, s. 333; Zbierka maďarských vkladných knižiek z čias maďarskej inflácie. Archív autora.

74 BALOGH, S.: Nehéz estendőök kronikája 1949–1953 [Kronika ťažkých rokov 1949 – 1953]. Budapest 1986, s. 135 a 326.

75 KAHNT, H. – PONTZEN, M. – SCHÖNE, M. H. – WALZ, K.: Die Geschichte der Deutschen Mark in Ost und West [Dejiny nemeckej marky na východe a na západe]. s. 57.

76 DM – Deutsche Mark – nemecká marka – základná jednotka meny v Západnom Nemecku, resp. SRN zavedená 21. 6. 1948 a používaná až do zavedenia eura v roku 2002.

77 USD – medzinárodná skratka pre americký dolár.

78 PRESSBURGER, S.: Oesterreichische Notenbank 1816–1966. Geschichte des oesterreichischen Notenistitutis [Rakúska cedulová banka 1816 – 1866. Dejiny rakúskeho cedulového ústavu]. Wien 1966, s. 489 – 490.

odôvodnenú žiadosť uvoľniť. Nové vklady boli voľné.

2. 30. novembra 1945 sa uskutočnila „austrizácia“, pri ktorej sa na osobu menili hotovosti do 150 RM v bankovkách 10 až 1000 RM alebo 10 – 1000 spojeneckých šilingov bez straty hodnoty (1 : 1) za nové šilingové bankovky. Hotovosti nad 150 RM prepadli. Drobné bankovky po 1 – 5 RM alebo 0,50 – 5 spojeneckých šilingoch ostali dočasne v obehu.
3. 20. – 23. decembra 1947 sa hodnota všetkých hotovostí a vkladov znížila na 1/3 (strata 66,7 %). Iba hotovosti do 150 šilingov na osobu sa menili bez straty v pomere 1 : 1 za nové peniaze. Úplne blokové vklady sa zrušili, čiastočne blokové vklady sa premenili na 2%-né štátne dlhopisy. 1/4 kont verejných inštitúcií sa anulovala a 1/4 sa blokovala na jeden rok.

Reforma sa v prvých dvoch fázach podobala reforme v ČSR v roku 1945. Dokonca hodnota 150 šilingov (750 Kčs) bola blízka kvóte 500 Kčs. Jej autori však skôr našli odvahu na anulovanie prebytku kúpnej sily v druhej fáze. Azda preto, že Rakúsko bolo de facto porazenou krajinou a nemohlo si robiť nádeje na prípadnú náhradu utrpených škôd. Druhá fáza reformy postihovala hotovosť miernejšie ako reforma v ČSR v roku 1953, ale tvrdšie dopadla na vklady. Až do polovice 50. rokov bola nasledovaná infláciou. Len v rokoch 1949 – 1953 klesla kúpna sila šilingu na polovicu.

ZSSR

Reforma prebehla v jedinej fáze v decembri 1947 anulovaním 90 % hotovostí (10 : 1), bez denominácie. Vklady do 3000 starých rubľov hodnotu nestratili, pásmo 3000 – 10 000 rubľov stratilo 1/3

hodnoty a pásmo nad 10 000 rubľov 1/2 hodnoty, peniaze organizácií na účtoch sa preratúvali 5 : 4, t. j. s 20% stratou.

Išlo zdanlivo o najmiernejšiu reformu. Vychádzala však z prevažne veľmi nízkeho základu, lebo v 30. rokoch bola priemerná výška úspor na osobu iba symbolická. Na druhej strane riešila veľké, sociálne a regionálne podmienené rozdiely v príjmoch, ktoré nie je možné charakterizovať priemerným platom 537 rubľov. Značné sumy mohli usporiť vojaci, ktorí mali za vojny minimálne životné náklady, ale okrem služného a poľných príplatkov dostávali za bojové úspechy odmeny 500 – 3000 rubľov. Veľké sumy mohli mať ľudia, ktorí sa za okupácie zmocnili zásob peňazí v trezoroch Štátnej banky. Značné príjmy mohli mať priekupníci s potravinami legálne predávanými na kolchoznych trhoch za vysoké ceny. Avšak aj z priemerných plátov a príplatkov v zbrojnom priemysle mohli vzniknúť pri normovanej, extrémne redukovanej spotrebe číselne nemalé úspory. Na druhej strane tieto hotovosti odčerpávali drakonické komerčné ceny na oficiálnom voľnom trhu.⁷⁹ Týmto spôsobom bol znížený od roku 1946 do menovej reformy v roku 1947 peňažný obeh z 73,9 na 63,4 mld. rubľov.⁸⁰

Poľsko

Menová náprava prebehla v troch fázach.⁸¹

1. V roku 1945 podľa oblastí mohli obyvatelia získať za staré peniaze 500 nových zlotých na osobu. Zvyšok bol anulovaný. Podniky v oblastiach oslobodených do 6. januára 1945 mohli získať výmenou za staré peniaze najmenej 2000 nových zlotých. Na ostatnom území boli hotovosti a vklady podnikov anulované.

2. 28. novembra 1950 sa uskutočnila reforma spojená s denomináciou v pomere 100 : 3, t. j. 33,3 : 1. Výmenou hotovostí v pomere 100 : 1 stratili majitelia 66,7 % hodnoty. Vklady do 100 000 starých zlotých (cca 5 priemerných plátov) hodnotu nestratili (pomer 100 : 3). Pásmo vkladov nad 100 000 zlotých stratilo 66,7 % hodnoty (pomer 100 : 1), ako hotovosti. Reforma bola miernejšia ako v Bulharsku v roku 1952 a v ČSR v roku 1953, kde prepočtom 5 priemerných vkladov vznikli straty 75, resp. 40,7 %.

3. 3. januára 1953 boli zvýšené ceny a podľa výšky aj mzdy. Tým sa vklady znehodnotili zhruba o 40 %. Samotná zmena hladiny cien a miezd sa takmer nedotkla nízkopríjmových skupín, ale citeľne postihla ľudí s vyššími príjmami. Bez výmeny peňazí tak bol dosiahnutý podobný účinok ako pri predchádzajúcej reforme.

Ani tri reformy za sebou nedokázali utlmiť infláciu, ktorá do konca 60. rokov dosiahla 53 % a neskôr prerástla do hyperinflácie, ktorá sa skončila až začiatkom 90. rokov.

Rumunsko

Menová náprava prebehla v dvoch fázach:⁸²

1. V rokoch 1944 – 1947 bola vyvolaná prudká inflácia, ktorá sa skončila anulovaním prevažnej časti hotovostí. Výmena sa uskutočnila 15. augusta 1947 v pomere 20 000 : 1 podľa sociálneho postavenia občanov. Roľníci, ktorí splnili dodávky, mohli vymeniť 7 500 000 lei za 375 nových lei, ostatní roľníci 5 000 000 lei za 250 nových lei, zamestnanci 3 000 000 lei za 150 nových a ostatné osoby 1 500 000 lei za 75 lei no-

79 HORNA, M.: Souběžná měna a problém černých cen, s. 49; DOBROCHOTOV, L. N. – KOLODEŽNYI, V. N. – PUŠKAREV, V. S. – ŠEPELEV, V. N. (zost.): Denežnaja reforma v SSSR 1947 goda, Dokument č. 2.2.

80 Tamže, Dokument č. 2.25.

81 KARPIŃSKI, Z.: Ustroje pieniężne w Polsce od roku 1917 [Peňažné systémy v Poľsku od roku 1917]. Warszawa 1968, s. 167 – 198; NAJDER, E. R.: Une histoire de la monnaie polonaise 1918-1992 [Dejiny poľskej meny 1918 – 1992]. Paris 1993, s. 77 a 85.

82 KIRIȚESCU, C. C.: Sistemul bănesc al leului și precursorii lui, III., s. 116 – 125, 258 – 266.

vých. Zvyšok sa blokoval a takmer vždy anuloval. Priemerný plat zamestnancov krátko pred reformou bol približne 3 000 000 starých lei a nepokrýval životné náklady. Vymenené sumy boli symbolické – 2,5; 1,6; 1,0 a 0,5 USD a reforma vyústila do zásobovacieho chaosu.⁸³

28. januára 1952 prebehla reforma spojená s denomináciou 20 : 1, no bez zrušenia lístkov. Pásmo hotovostí do 1000 starých lei (1/8 priemerného platu) stratilo 80 % hodnoty (100 : 1), pásmo 1000 – 3000 starých lei (3/8 priemerného platu) 90 % (200 : 1) a pásmo nad 3000 lei 95 % hodnoty (400 : 1). Pásmo vkladov do 1000 starých lei stratilo 60 % hodnoty (50 : 1), pásmo 1000 – 3000 starých lei 80 % (100 : 1) a pásmo nad 3000 lei 90 % hodnoty (200 : 1).

Išlo o najtvrdšiu povojnovú reformu v strednej a východnej Európe, v šepkande ľudí avizovanú dlhšie ako rok pred jej vykonaním.⁸⁴ Jej výsledok bol navyše pochybný vzhľadom na minimálny príjem obyvateľstva a jeho schopnosti vytvárať v období rokov 1947 – 1950 úspory. Priemerný plat 8000 lei v hotovosti stratil 91,8 % hodnoty, rovnaká suma ako vklad stratila 83,7 % hodnoty. Pri prepočte vyšších súm straty rýchlo konvergovali k 95 %. Nízko stanovené prvé dve pásma výmeny istým spôsobom nahrádzali bez sociálneho cenzu zvýhodnenú výmenu 300 starých Kčs v Československu. Životné podmienky v Rumunsku boli naďalej mimoriadne tvrdé. Jednotné úradné ceny sa v prepočte približovali československým, ale pri polovičných až tretinových mzdách.⁸⁵ Lístkový systém bol zrušený až od 1. januára 1955.⁸⁶

Bulharsko

Menová náprava prebehla v dvoch fázach:⁸⁷

10. – 16. marca 1947 mohlo obyvateľstvo vymeniť v pomere 1 : 1 finančnú sumu do 2000 leva (= 8 USD) v bankovkách v hodnote 200 – 5000 leva. Zvyšok sa fakticky anuloval uložením na viazané vklady. Súkromné podniky mohli v pomere 1 : 1 vymeniť max. 35 000 leva. Hotovosti štátnych podnikov ostali nedotknuté. Naďalej platili mince a bankovky po 20 a 50 leva, išlo však o zanedbateľné hodnoty.

12. – 15. apríla 1952 prebehla reforma spojená s denomináciou 25 : 1 a zrušením lístkov. Hotovosti sa menili so stratou 75 % (100 : 1). Vklady v pásme do 50 000 starých leva (4 priemerné platy) stratili 25 % hodnoty (100 : 3), v pásme 50 000 – 200 000 leva 50 % (100 : 2) a nad 200 000 leva 75 % (100 : 1), ako hotovosti.

Reforma bola tvrdšia ako v Poľsku, ale miernejšia ako v ČSR, kde strata pri prepočte 4 mesačných plátov v hotovosti s využitím výhodnej výmeny 300 Kčs 5 : 1 bola 88,65 %, bez jej využitia 90 %, pri obyčajných vkladoch dosiahla 30 %.

Tab. 11. Hodnota maximálnej sumy v novej mene podľa úradného kurzu amerického dolára, ktorú občania štátov strednej a východnej Európy dostali vyplatenú na osobu v hotovosti pri prvej povojnovej reforme a režim vkladov, rozsah dodatočných uvoľnení v Západnom Nemecku je uvedený v pomere k celej preratúvanej sume

Štát	Rok	USD	Režim vkladov			
			Prepočet	Viazanie	Uvoľnenie	Anulovanie
Juhoslávia	1945	100				+
Československo	1945	10		+	rôzne	
Poľsko	1945	4,5				+
Rakúsko	1945	15		+	40 %	60 %
Maďarsko	1946	≈ 1 ^{*)}	+			+ ^{*)}
Rumunsko	1947	0,5 – 2,5		+		+
Bulharsko	1947	8		+		+
ZSSR	1947	rôzne	+			
Záp. Nemecko	1948	6	+	+	35 + 5 %	50 + 10 %
Vých. Nemecko	1948	7	+			

*) odhad na základe celkového obehu adópengő 31. 7. 1946 na jedného obyvateľa, prepočet vkladov sa síce niekedy formálne uskutočnil, no výsledkom bola nulová hodnota vo forintoch.

83 ŠUSTEK, Z.: Reforma monetară din 15 august 1947 în raportul ambasadei Cehoslovaciei la București [Menová reforma z 15. augusta 1947 v hlásení Československého vyslanectva v Bukurešti]. Cvmidava, 30, s. 121.

84 BÎTFOI, D. L.: Așa s-a născut omul nou. În România anilor '50 [Takto sa zrodil nový človek. V Rumunsku 50. rokov]. Compania. București 2012, s. 356.

85 Tamže, s. 357 a 417.

86 GIURESCU, D. C. (zost.): Istoria României în date [Dejiny Rumunska v dátumoch]. București 2003, s. 538.

87 AVRAMOV, R. (zost.): 120 Years Bulgarian National Bank 1879–1999 [120 rokov Bulharskej národnej banky 1879 – 1999]. Sofia 1999, s. 161 a 176.

Tab. 12. Straty v % pri prepočte 6 priemerných mesačných platov pri menových reformách v ôsmich stredo a východoeurópskych štátoch, počet 6 platov bol zvolený kvôli porovnateľnosti údajov so ZSSR

Štát	Rok	Prerátané ako		
		vkład	hotovosť	zvýhodnená hotovosť
ZSSR	1947	1,9	90	–
Rakúsko	1947	67	66,7	–
Záp. Nemecko	1948	93,5	93,5	–
Vých. Nemecko	1948	82	90	–
Poľsko	1950	6	66,7	–
Rumunsko	1952	89	94,5	–
Bulharsko	1952	33,2	75	–
ČSR	1953	48	90	89,1

SKRYTÉ DÔSLEDKY MENOVEJ REFORMY

Menová reforma výrazne zasiahla oceňovanie nehnuteľností. Ešte hlboko do 50. rokov sa totiž oceňovali podľa tabuliek z roku 1939. Na ich základe sa podľa stavu nehnuteľnosti vyrátala cena, ktorá sa delila denominačným pomerom 5 : 1.⁸⁸ Keďže hospodárske čísla pred vojnou a po menovej reforme boli podobné, spôsobil tento prepočet vlastne päťnásobné znehodnotenie nehnuteľností. Predávajúci tým výrazne strácali, kupujúci neúmerne získavali. Toto pravidlo bolo aj dôsledkom administratívneho nepochopenia či (zámerného) ignorovania prepočtu protektorátnej koruny na československú, kde tabuľkové podklady pre odhad cien nehnuteľností mali byť už v roku 1945 zvýšené na trojnásobok a prípadne ďalej upravované.

Časť obyvateľstva nebola zvyknutá na číselne nízku hladinu cien. Preto spočiatku nevedela s novými peniazmi s vyššou kúpnu silou hospodáriť. Utrácaním nadmerných súm sa dostávala do ťažkostí.

ZHODNOTENIE REFORMY

Menová reforma v ČSR v roku 1953 bola bezpochyby tvrdým zásahom do života ľudí, so silným nivelizačným

účinkom. Prejavilo sa to nielen v jej subjektívnom vnímaní, ale aj v presnom vyčíslení strát obyvateľstva ako celku i v jednoznačnej odozve v demografických ukazovateľoch.

Sprevádzali ju viaceré závažné chyby: (1) značný odklad oproti naliehavosti vyriešenia povojnových menových problémov, (2) nevierohodné odôvodnenie, (3) nedostatočné objasnenie pravidiel, (4) nadhodnotenie kurzu novej Kčs k cudzím menám, (5) necitlivosť k skupinám občanov, ktoré vyžadovali osobitné zaobchádzanie. Pritom ich situáciu by bolo vyriešilo krátke rozšírenie vykonávacej vyhlášky k zákonu o menovej reforme.

Z hľadiska dopadu na obyvateľov išlo zhruba o štvrtú najtvrdšiu reformu v deviatich stredo a východoeurópskych štátoch. Zaujíma medzi nimi teda stredovú pozíciu.

Príčiny reformy mali prevažne vonkajší pôvod v nemeckej expanzii, okupácii a exploatacii československého hospodárstva. Často zdôrazňované vnútorné príčiny vyplývajúce z hlbkej zmeny štruktúry hospodárstva na prelome 40. a 50. rokov a zo zvýšených nákladov na zbrojenie, ako aj z transferov obyvateľstva, boli skôr druhoradé. Ukazuje to porovnanie s Maďarskom, ktoré bolo tiež nútené nadmerne roz-

víjať ťažký priemysel, kde vojnové ničenie malo väčší rozsah a muselo platiť reparácie. Napriek tomu vystačilo s radikálnou likvidáciou hotovostí krátko po vojne. I keď negatívny dopad zbrojenia na hospodárstvo na začiatku 50. rokov je zrejmý, natíska sa otázka, do akej miery by sa Československo v tom čase mohlo vyhnúť zbrojeniu, ak by sa po vojne dostalo do opačnej sféry vplyvu.

Napriek svojim negatívam však menová reforma z roku 1953 ukončila osem rokov menovej nestability a neistoty. Vytvorila pomerne stabilný menový systém s racionálnou sústavou nízkych hospodárskych čísiel, ktorý dokázal takmer 40 rokov vzdorovať mnohým neskorším hospodárskym ťažkostiam. Po inflácii z 90. rokov, ktorá spôsobila približne rovnaké znehodnotenie hotovostí obyvateľov ako reforma z roku 1953, tento systém dodnes funguje v Čechách a na Morave. Na Slovensku bol v roku 2009 hladko včlenený do integrovaného európskeho systému.

Tento fakt vyniká najmä v porovnaní s Poľskom, ktoré malo chronické menové problémy napriek trom reformám, a Juhosláviu, kde relatívne mäkkú jednorazovú reformu z roku 1945 nasledovali opakované inflačné vlny až do 90. rokov. V menšej miere je tento rozdiel viditeľný v porovnaní s Rakúskom, kde sa inflácia po dvoch podobne tvrdých reformách ako v Československu skončila až v polovici 50. rokov. A to napriek významnej hospodárskej pomoci prostredníctvom Marshallovoho plánu. Naopak oveľa tvrdšie reformy v oboch častiach Nemecka nevyžadovali dodatočné korekcie, a to napriek tomu, že východné Nemecko (neskôr NDR) malo menší hospodársky potenciál ako západné Nemecko (neskôr SRN) a navyše muselo uspokojovať až do roku 1953 paračné nároky ZSSR.

Alternatívou reformy bolo spustenie inflačného procesu, pravdepodobne podobného podobnému vývoju vo

Francúzsku alebo Juhoslávii v 50. rokoch, so stabilizáciou meny na prelome 50. a 60. rokov a jej následnou denomináciou. Straty jednotlivcov by sa pravdepodobne príliš nelíšili, len by boli rozložené do dlhšieho obdobia a boli by navonok znesiteľnejšie.

V zásade všetky štáty postihnuté vojnou dosiahli stabilizáciu meny až koncom 50. rokov. V Československu za definitívny koniec tejto stabilizácie možno považovať až posledné masové zníženie cien v roku 1960.

Označenie reformy z roku 1953 za „komunistickú krádež storočia“, „štátny bankrot“ či „sovietizáciu meny“ je zavádzajúce. Stupeň utajenia, tvrdosť dopadov a technika prevedenia nevybočuje z rámca reforiem v iných európskych štátoch postihnutých vojnou,

nezávisle od ich politicko-hospodárskeho usporiadania a orientácie. Vina vtedajšieho režimu spočíva hlavne v odkladaní jej vykonania kvôli populizmu a boju o moc, nevhodnom a nepresvedčivom odôvodnení samotnej reformy, nepostačujúcom vysvetlení jej pravidiel, nedostatočnom premyslení šírky sociálnych dopadov reformy, ako aj v prehnaných sprievodných bezpečnostných a represívnych opatreniach. Skutočným, resp. dominantným viníkom menových reforiem po 2. svetovej vojne, nielen v Československu, ale aj v iných štátoch je agresia nacistického Nemecka a v širšom dejinnom rámci príčiny, ktoré ju iniciovali.⁸⁹

V porovnaní s inými štátmi však možno pre vtedajší režim nájsť poľahčujúcu okolnosť v tom, že hospodárska

vypelost', relatívne malé vojnové poškodenie Československa a jeho nezaťaženie reparáciami mu do určitej miery dávali nádej, že bude schopný časom zvládnuť menový problém vlastnými silami. Bola to ilúzia, ale mohla byť ďalším dôvodom, prečo režim reformu odkladal.

Je nespochybniteľné, že k reforme prispeli aj nerealisticky stanovené hospodárske ciele, sčasti formulované pod sovietskym tlakom, ale aj atmosférou budovateľskej eufórie z konca vojny.

Skúsenosti z menovej reformy však boli podnetom k určitej sebareflexii režimu. Jeho prístup k vytyčovaniu hospodárskych cieľov dostal vďaka nej realistickejšiu podobu a začal sa viac orientovať na uspokojovanie bežných potrieb ľudí.

Zbyšek Šustek • Currency reform in Czechoslovakia in 1953 and its historical and political background

The roots of currency reform announced on 31 May 1953 reach back to the mid-1930s, when Czechoslovakia had to meet two negative external factors – the delayed impacts of the Great Depression of 1929 and threat of the Nazis aggression. Thus, the simultaneous solving of these impacts, extensive preparations for defense and care at refuges from the border zone, severed in 1938, triggered a “directed” inflation in late 1930s. It was considerably deepened by the Nazis economic policy in occupied Bohemia and Moravia. Although Slovakia better resisted to the German economic exploitation, inflation progressed here, too, with some delay. In 1945, issuing of the invasion currency also increased the inflation rate. In November 1945 all deposits and cash, except for 500 crown per capita, were blocked. But the blocked sums were too liberally de-blocked, in an illusory expectation that Germany will have paid its debts. In this way, uncovered money returned back into circulation. After 1948, too extensive building activity, turbulences caused by economy nationalization, defense costs and compulsive collectivization of agriculture contributed to inflation. The reform of 1953 resolved cumulative effect of many causes that had to be solved much earlier, in a more appropriate atmosphere. It connected currency denomination in relation 5 : 1 with depreciation of cash in relation 10 : 1 and differenced depreciation of deposits. The rules of reform were not clearly explained and its real causes were hidden after ideological phrases. The reform did not consider some social groups deserving a special care. All this heavily worsened acceptance of the reform by the population.

Ing. Zbyšek Šustek, CSc. (1953)

Je absolventom Lesníckej fakulty VŠZ v Brne, vedeckú aspirantúru ukončil v Ústave experimentálnej biológie a ekológie SAV Bratislava. Popri ekológii hmyzu sa zaoberá dejinami peňazí a meny v strednej a východnej Európe. Je predsedom Slovenskej numizmatickej spoločnosti pri SAV, českým členom Rumunskej a Bieloruskej numizmatickej spoločnosti a členom Maďarskej numizmatickej spoločnosti. Je redaktorom časopisu *Numizmatika* a členom redakčnej rady *Buletinul Societății Numismatice Române*. Uverejnil 283 prác z oblasti numizmatiky, ktoré boli zverejnené vo viacerých časopisoch na Slovensku, v Rumunsku, Poľsku a Srbsku. Je spoluautorom publikácie *Kronika peňazí na Slovensku a Platidlá na Slovensku / Money in Slovakia*. Je taktiež spoluautor viacerých výstav a expozícií.

89 Z týchto príčin pravdepodobne zohrali dominantnú úlohu reparačné povinnosti uložené Nemecku Versailleským mierom nielen ako náhrada za spôsobené škody, ale aj ako pomsta za obdobie tvrdé povinnosti uložené Francúzsku po prusko-francúzskej vojne v roku 1871. Nemecko ich nebolo schopné (a ani ochotné) platiť v uloženom rozsahu a umelo vyvolalo infláciu. Tá mu síce umožnila čiastočne sa vyhnúť plateniu reparácií, ale silno prehýbala sociálne problémy spôsobené vojnou a vohnala obyvateľstvo do náruče nacizmu.

VLNA PERZEKÚCIÍ JEHOVOVÝCH SVEDKOV V ČESKOSLOVENSKU V ROKOCH 1954 – 1956

IVAN A. PETRANSKÝ

Jehovovi svedkovia patrili počas celej existencie komunistického režimu v Československu medzi zakázané náboženské skupiny. V päťdesiatych rokoch 20. storočia zorganizovala totalitná moc proti nim dve rozsiahle vlny policajných a súdnych perzekúcií. Druhá z nich prebehla v rokoch 1954 – 1956 a postihla desiatky Jehovových svedkov. V komunistických väzeniach sa ocitli ich čelní predstavitelia v celoštátnom meradle a mnohí aktívni Jehovovi svedkovia zo slovenských a českých regiónov.

Jehovovi svedkovia začali na území Československa vo väčšej miere pôsobiť od dvadsiatych rokov 20. storočia, vtedy ešte pod pôvodným označením Bádania Biblie. S výnimkou vojnového obdobia, keď boli zakázaní v Slovenskej republike aj Protektoráte Čechy a Morava, mohli do roku 1948 relatívne slobodne pôsobiť. Z formálneho hľadiska však vyvíjali činnosť len na báze spolkových aktivít, a nie ako štátom uznaná náboženská spoločnosť. Hoci ich aktivity vyvolávali v nezanedbateľnej časti spoločnosti dlhodobu negatívnu reakciu, plošné povojnové perzekúcie proti nim sú spojené až s etablovaním komunistického režimu po februári 1948. Komunistická moc zastavila ich činnosť najprv na Slovensku v júli 1948 a napokon aj v celoštátnom meradle, keď v apríli 1949 ministerstvo vnútra rozpustilo ich spolky. Ešte v novembri 1948 sa uskutočnil celoštátny bezpečnostný zásah proti aktivitám Jehovových svedkov, spojený s uväznením ich hlavných predstaviteľov, ktoré sa po niekoľkých mesiacoch skončilo bez toho, aby boli

postavení pred súd. Jehovovi svedkovia sa prispôbili pomerom a svoju činnosť začali uskutočňovať v utajení. Organizovali sa pod vedením Jána Sebina a neskôr Bohumila Müllera. Ich aktivity sa však postupne stávali čoraz väčšmi terčom záujmu Štátnej bezpečnosti. Dôsledkom bola celoštátna bezpečnostná akcia, v rámci ktorej bolo vo februári 1952 zatknutých viac ako sto Jehovových svedkov. Štátna bezpečnosť tak zásadne narušila organizáciu ich činnosti. V marci 1953 sa v Prahe uskutočnil súdny proces, v ktorom boli ôsmi kľúčoví predstavitelia Jehovových svedkov odsúdení za velezradu na tresty odňatia slobody v rozmedzí od päť do osemnásť rokov. Následne sa uskutočnili ďalšie súdne procesy pred krajskými súdmi v jednotlivých regiónoch v celom Československu.¹

OBNOVENIE ORGANIZOVANEJ ČINNOSTI

Zatknutie kľúčových predstaviteľov Jehovových svedkov v roku 1952 citlivo zasiahlo ich činnosť. Niekoľko mesiacov zreteľne upadala, bolo však

len otázkou času, kedy sa nájde niekto, kto bude ochotný a schopný pokračovať tam, kde musel Bohumil Müller a jeho spolupracovníci kvôli násilnému zákroku skončiť. Ešte v tom istom roku sa takouto osobnosťou stal Konstantin Paukert. 46-ročný Paukert sa narodil roku 1906 ako syn roľníka v Dolnej Dobrouči, okres Žamberk. Vyučil sa a pracoval na viacerých miestach, než si v roku 1939 otvoril v Prahe čalúnickú firmu. V rokoch 1943 – 1945 bol pre svoju vieru väznený.² Po zatknutí Bohumila Müllera v roku 1952 sa Paukert viackrát stretol s jeho manželkou Mariou Müllerovou. Zhodli sa na nevyhnutnosti obnoviť aktivitu Jehovových svedkov.³

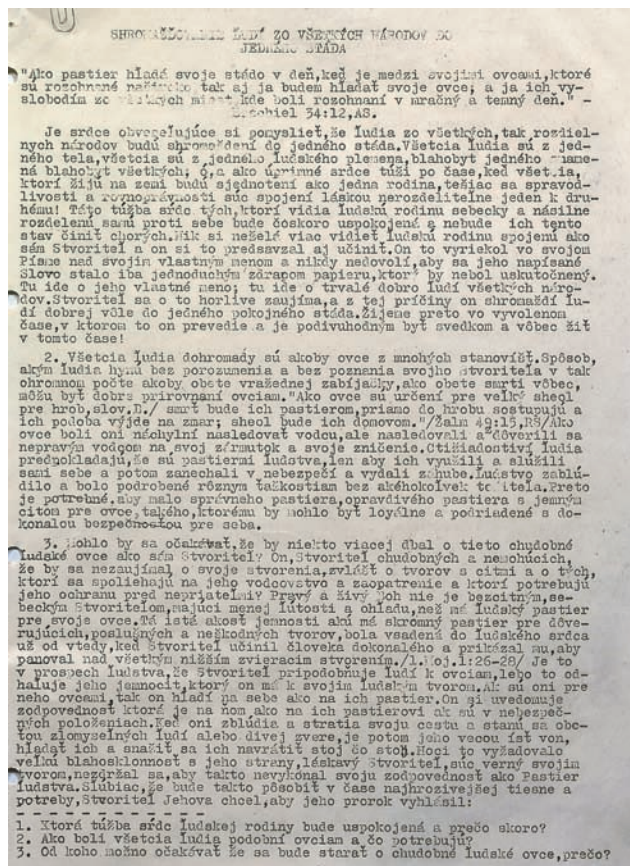
Paukert postupne vytvoril novú sieť spolupracovníkov. Prahu a Pražský kraj mal na starosti spočiatku sám Paukert, neskôr Josef Skohoutil. Ten sa v priebehu roka 1954 stal nielen krajským služobníkom, ale napokon aj oblastným služobníkom pre Čechy. Syn kapelníka Josef Skohoutil sa narodil roku 1928 v Prahe. Sám mal umelecké nadanie, štúdium na konzervatóriu však zane-

1 O pôsobení Jehovových svedkov a ich perzekúciách v Československu v rokoch 1945 – 1953 pozri: PETRANSKÝ, I. A.: Jehovovi svedkovia v Československu 1945 – 1949. Pamäť národa, ročník (ďalej roč.) 6, 2010, číslo (ďalej č.) 2, strana (ďalej s.) 4 – 22; PETRANSKÝ, I. A.: Činnosť Jehovových svedkov a ich perzekúcie v Československu 1948 – 1953. Pamäť národa, roč. 8, 2012, č. 3, s. 33 – 49.

2 Archiv bezpečnostných složek Praha (ďalej ABS), archívne číslo (ďalej a. č.) V-2493 MV. Protokol o výpovedi K. Paukerta, 7. 4. 1955.

3 Tamže. Protokol o výpovedi K. Paukerta, 17. 3. 1955.

Jedna z tajne rozmnožovaných a rozširovaných tlačovín Jehovových svedkov v Československu

(Zdroj: ABS)

Do Československa smerovala aj literatúra Jehovových svedkov v nemčine. Na obrázku nemecké vydanie časopisu Strážna veža z júla 1954, vytlačené v Rakúsku (Zdroj: ABS)

chal a pracoval ako úradník v pražskej Tesle. V roku 1950 odmietol vykonávať vojenskú službu a bol odsúdený na osem mesiacov väzenia. Neskôr sa venoval robotníckym prácam.⁴ Postupne sa služobníkmi obsadili jednotlivé kraje v Čechách. Královohradecký a Pardubický kraj obsluhoval Jaroslav Klinský, kraj Ústí nad Labem Eduard Pick, kraj Liberec František Horyna, kraj Karlovy Vary Dieter Kabus, Pražský kraj Alois Tlapák a Českobudějovický kraj František Veiner.⁵

Pre spoluprácu na Slovensku našiel Paukert ešte v roku 1952 Vladimíra

Matejku. Dohodli sa, že Matejka bude mať na starosti organizovanie práce na Slovensku, vyberie si krajských služobníkov a bude riadiť ich činnosť. Po tom, ako bol Matejka vo februári 1953 zatknutý (bol odsúdený v procese proti Milanovi Drahošovi a spol. v októbri 1953), jeho úlohu prevzal Pavol Málek.⁶ Z roľníckej rodiny pochádzajúci Málek sa narodil roku 1919 v Kostolnom, okres Myjava. Po tom, ako sa v Trnave vyučil za stolára, pracoval niekoľko rokov v tejto profesii. Koncom vojny sa stal Jehovovým svedkom. Po zákaze činnosti Jehovových svedkov pracoval

v rôznych firmách, od roku 1952 sa ako stolár v komárňanskej lodenici podieľal na stavbe osobných lodí.⁷ Ilegálnu prácu na Slovensku riadil od roku 1953 spolu s Vojtechom Čehym, Deziderom Pomothym a Vojtechom Matejkom. Čehy mal na starosti východné Slovensko (Košický a Prešovský kraj), Pomothy stredné a severné Slovensko a Matejka západné Slovensko (od Piešťan po Žilinu). Dôležité postavenie mal aj skupinový služobník pre Bratislavu Ján Tománek.⁸

Na Morave bol čelnou osobou v tomto období Oskar Koziel z Ostravy.

4 Tamže. Protokol o výpovedi J. Skohoutila, 3. 2. 1955, 4. 2. 1955.
 5 ABS, a. č. 747 294 MV. Protokol o výpovedi A. Tlapáka, 25. 4. 1955; Protokol o výpovedi D. Kabusa, 24. 10. 1955; a. č. V-2493 MV. Protokol o výpovedi K. Paukerta, 9. 2. 1955, 4. 3. 1955, 30. 3. 1955; Protokol o výpovedi J. Klinského, 16. 12. 1954.
 6 ABS, a. č. V-1539 MV. Protokol o výpovedi K. Paukerta, 15. 2. 1955.
 7 ABS, a. č. V-2493 MV. Protokol o výpovedi P. Mála, 26. 1. 1955, 31. 3. 1955.
 8 Tamže. Protokol o výpovedi P. Mála, 4. 1. 1955.

Oskar Koziel sa narodil roku 1922 v Třinci, okres Český Těšín, v rodine robotníka. Stal sa strojným zámočníkom. Počas okupácie bol ako Jehovov svedok prenasledovaný a väznený. Po vojne nastúpil nakrátko ako strojný zámočník v železniarňach v Třinci. Prácu prerušil, keď sa začal naplno venovať aktivite medzi Jehovovými svedkami. Po zákaze ich činnosti sa vrátil k pôvodnému zamestnaniu.⁹ Keď Konstantin Paukert požiadal Koziela, aby sa ujal organizácie práce na Morave, ten postupne začal získavať ďalších spolupracovníkov. Moravu rozdelil na niekoľko krajov. Oblasť Ostravy mal na starosti sám. Oblasť Hranice, Brno, Olomouc zveril Ludvíkovi Novákovi. Po Novákovom zatknutí za odmietnutie vojenskej služby prevzal kraj na začiatku roka 1954 Stanislav Šimek. Keď z toho istého dôvodu zatkli aj Šimka, nahradil ho na jeseň 1954 Ludvík Hajda. V oblasti Opava, Krnov, Bruntál, Skorošice bol krajským služobníkom Jaroslav Botor a na Těšínsku Kozielov brat Leopold Koziel. Po tom, ako z obáv pred zatknutím na jeseň 1954

rezignoval, poveril Oskar Koziel výkonom tejto funkcie Pavla Wojnara.¹⁰

Pre Paukertovo vedenie bolo kľúčovým problémom zabezpečiť do Československa prísun literatúry, ktorá by mohla byť distribuovaná medzi Jehovovými svedkami, predovšetkým časopisu *Strážna veža*. Jej výtlačky v slovenčine a nemčine získaval z Nemecka. Komunikáciu s Nemeckom z veľkej časti zabezpečovala Marie Müllerová. Z Nemecka takto buď priamo na Paukertovu adresu, alebo na adresu iných Jehovových svedkov prichádzali balíky, v ktorých sa okrem pomarančov, syrov či iných potravín a predmetov nachádzali aj mäsové konzervy. Tie okrem mäsa obsahovali aj výtlačky časopisu *Strážna veža* či periodika *Informátor*.¹¹

Paukert sa staral o preklad a následné rozmnožovanie časti výtlačkov časopisov na písacom stroji. Spočiatku ich prepisoval dvakrát, s piatimi až siedmimi kópiami, neskôr vzhľadom na nárast skupín až trikrát. Kópie rozdal služobníkom v Čechách a prostredníctvom Mála a Koziela putovali aj na

Slovensko a Moravu, kde sa ďalej rozmnožovali a distribuovali. Keďže bol tento spôsob zdĺhavý a málo efektívny, prešli postupne na reprodukciu literatúry cyklostylom. Paukert sa venoval prekladu a Málek s Kozielom zabezpečovali rozmnožovanie časopisu. Málek vytlačené čísla distribuoval v slovenčine slovenským skupinám. Koziel časť ním vyprodukovaných výtlačkov v češtine a nemčine rozdal na Morave a časť odovzdal Paukertovi, ktorý ich poskytol skupinám v Čechách.¹²

Herbert Adamy, ktorý patril k Jehovovým svedkom, čo sa starali o rozmnožovanie literatúry, o tejto činnosti neskôr napísal: „*Stroj sme mali, matrice sme si vyrobili, hektografický papier sme mali tiež. Všetko to bol pozostatok z minulých dôb demokracie, keď sa tieto veci dali voľne kúpiť v obchode. Začali sme teda tlačiť v našom dome. Liehové výpary sa ale šírili po celom dome a prenikali aj von. Keďže sme prácu samozrejme nerobili každý deň, tak sa zápach z denaturovaného liehu vždy zvalil na niečo iné. Všetko muselo byť dobre utajené. Keď bola práca ho-*

Miesto na československo-maďarskej hranici, kde bola umiestnená „mŕtva schránka“ slúžiaca na tajné cezhraničné spojenie medzi Jehovovými svedkami (Zdroj: ABS)

Miesto v byte Konstantina Paukerta, kde podľa štátnej bezpečnosti ukrýval „ilegálne tlačoviny“ (Zdroj: ABS)

9 Tamže. Protokol o výpovedi O. Koziela, 7. 3. 1955.

10 Tamže. Protokol o výpovedi O. Koziela, 1. 2. 1955, 9. 2. 1955, 21. 4. 1955; a. č. V-603 Ostrava. Protokol o hlavnom pojednávaní proti S. Šimkovi a spol., 31. 5. 1955.

11 ABS, a. č. V-2493 MV. Protokol o výpovedi K. Paukerta, 21. 2. 1955, 23. 2. 1955, 25. 2. 1955, 16. 3. 1955, 17. 3. 1955.

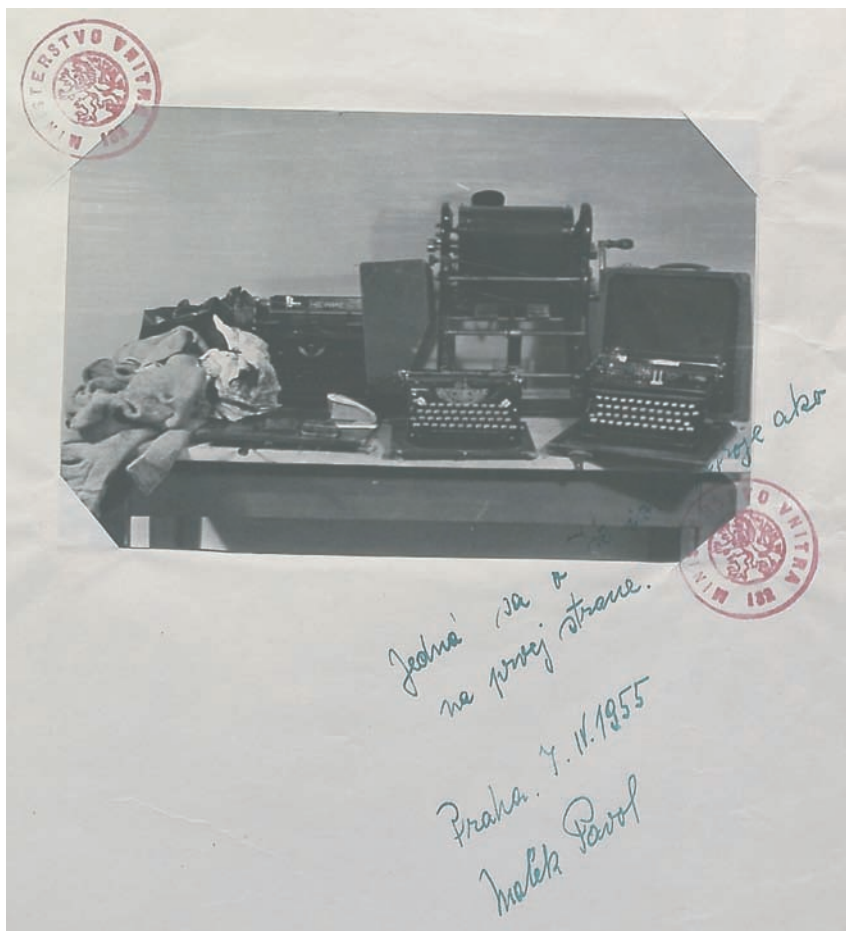
12 Tamže. Protokol o výpovedi K. Paukerta, 4. 3. 1955.

tová, stroj a všetko ostatné sme uložili do spoľahlivého úkrytu – pod podlahu v kôlne, a to miesto sme zahádzali rôznym haraburdím. Kto o tom nevedel, nemohol tam nikdy nič nájsť. Týmto spôsobom sme vytlačili v rokoch 1953 a 1954 mnoho literatúry.“¹³

Prostriedky na činnosť Jehovových svedkov v Československu boli v tomto období získavané z dobrovoľných príspevkov do fondu Dobrá nádej. Peniaze sa používali na hradenie cestovných výdavkov či na pokrytie nákladov na rozmnožovanie literatúry a nákup s tým súvisiacich potrieb (pisacie stroje, cyklostyly, papier, blany). Časť peňazí sa použila aj na podporu rodinám Jehovových svedkov, ktorých postihli policajné a súdne perzekúcie. Takúto pomoc pravidelne dostávali napríklad manželky uväznených bývalých čelných predstaviteľov Jehovových svedkov Bohumila Müllera, Jaroslava Hálu st., Josefa Valentu či Františka Grosa.¹⁴

V roku 1954 zaznamenali Jehovovi svedkovia v Československu po úpadku v predchádzajúcich dvoch rokoch opäť rozmach svojej činnosti.¹⁵ O výsledkoch práce Jehovových svedkov v tomto čase vypovedá výročná správa ústredia Jehovových svedkov v Brooklyne za služobný rok 1954: „Napriek veľkým obmedzeniam a reštrikciám z hľadiska osobného času a vybavenia bratia napredujú vo vzdelávacej práci a pomáhajú mnohým dostať sa k pravde. Opäť bol ohromujúci nárast v počte tých, ktorí prišli do organizácie. 442 bolo práve počas uplynulého služobného roku pokrstených ako symbol ich oddanosti konať vôľu Boha Jehovu. Tisíce záujemcov sa zišli v čase Pamiatky oslavovať smrť Ježiša Krista tak, ako to Boh prikázal svojim Slovom.“ Ako však výročná správa dodala, „komunistická vláda je veľmi znepokojená, pretože títo ľudia sa odmietajú pripojiť k jej ideológii“.¹⁶

Cyklostyl a písacie stroje, ktoré používal Pavol Málek na rozmnožovanie tlačovín (Zdroj: ABS)

ZÁSAH ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

Další razantný zákrok komunistickej moci proti Jehovovým svedkom bol len otázkou času. Po uskutočnení akcie proti predchádzajúcemu vedeniu, pri ktorej bola vo februári 1952 uväznená viac ako stovka Jehovových svedkov vrátane ich vedenia, a po následných súdnych procesoch bola Štátna bezpečnosť presvedčená, že dlhodobo zamedzila organizovanej aktivite Jehovových svedkov. Ukázalo sa však, že išlo len o krátkodobý útlm, ktorý bol nasledovaný rýchlou reorganizáciou.

Tá vyvolala čoskoro aj zvýšený záujem štátnobezpečnostných zložiek komunistického štátu. Na vzniknutú situáciu však neboli dostatočne pripravené. Hoci už po zákroku proti predchádzajúcemu vedeniu Jehovových svedkov v roku 1952 dostali krajské správy Štátnej bezpečnosti pokyn venovať Jehovovým svedkom zvýšenú pozornosť, nie vždy sa to dôsledne rešpektovalo.¹⁷

Činnosť Jehovových svedkov od roku 1953 vyvolávala nespokojnosť štátnej moci a jej bezpečnostno-represívnej zložky – Štátnej bezpečnosti.

13 ADAMY, H.: Byl jsem manažerem ilegální továrny. Praha 1999, s. 14 – 15.

14 ABS, a. č. V-2493 MV. Protokol o výpovedi K. Paukerta, 25. 3. 1955, 30. 3. 1955. Pozri aj: MARTINEK, B.: Náboženská společnost a stát: Historie svědků Jehovových v Československu. Praha 2000, s. 30.

15 1972 Yearbook of Jehovah's Witnesses. Brooklyn, New York 1971, s. 140 – 141.

16 1955 Yearbook of Jehovah's Witnesses. Brooklyn, New York 1954, s. 129.

17 ABS, fond (ďalej f.) H, svazek 706, hlavní svazek. Súhrnná správa 3. odboru, odd. 332 o ilegálnej sekte Jehovovi svedkovia, 9. 11. 1954.

Slovenské vydanie mesačníka Strážna veža z marca 1955, vytlačené v Spojených štátoch amerických (Zdroj: ABS)

Literatúra, ktorú Štátna bezpečnosť objavila u Jaroslava Klinského a jeho spolupracovníkov (Zdroj: ABS)

Dlhodobu videli nebezpečenstvo v spojení Jehovových svedkov, ktorých ústredie bolo v Spojených štátoch amerických, so zahraničím. Boli presvedčení, že činnosť Jehovových svedkov bola v nesúlade so „socialistickým spoločenským systémom“ i „vedeckým svetovým názorom“. S obavami vnímali viaceré prejavy ich správania, v ktorých videli ohrozenie komunistického režimu. Napríklad išlo o odmietanie členstva v masových organizáciách, vyhýbanie sa základnej vojenskej službe či vojenským cvičeniam, averzia k aktivitám v politickom živote i účasti vo voľbách.¹⁸

O postoji štátnej moci k Jehovovým svedkom v polovici päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia vypovedá naprí-

klad materiál Štátneho úradu pre veci cirkevné v Prahe z mája 1955: „Príslušníci tejto sekty patria medzi najnebezpečnejších sektárov vôbec. Prívrženci tejto bojovne fanatickej sekty vyvíjajú činnosť nielen v českých krajinách, ale i na Slovensku. V poslednej dobe možno pozorovať, že sa príslušníci tejto sekty zameriavajú na mladých ľudí a po odsúdení niekoľkých ich pracovníkov pracujú títo sektári v ešte hlbšej ilegalite. Odmietajú nastúpiť na vojenskú základnú službu, na vojne odmietajú vziať do ruky zbraň, nezúčastňujú sa na voľbách a podpisových akciách, sabotujú všetko, čo štátna a ľudová správa organizuje, a celkovo možno ich činnosť označiť ako činnosť nepriateľskú k ľudovodemokratickému

zriadeniu. Pokiaľ je tunajšiemu úradu známe, neprejavujú sa na pracoviskách záporne a svoje pracovné úlohy plnia celkom dobre. Rekrutujú sa zo všetkých tried, hlavne však z drobných zamestnancov; príslušníkmi Jehovistov sú ako občania českej, tak i nemeckej a slovenskej národnosti.“¹⁹

S „realizáciou ilegálneho vedenia“ Jehovových svedkov v Československu v rokoch 1954 – 1955 priamo súviseli voľby v roku 1954, ktoré sa uskutočnili v máji do všetkých stupňov národných výborov a v novembri do Národného zhromaždenia a Slovenskej národnej rady. Medzi voličmi, ktorých podpora pre kandidátov Národného frontu prekročovala hranicu 90 %, často Jehovovi svedkovia

18 Porovnaj: Slovenský národný archív Bratislava, f. Námetník generálneho prokurátora SR 1954 – 1969, škatuľa (ďalej šk.) 31. List Generálnej prokuratúry v Prahe Ústrednému výboru Komunistickej strany Slovenska, koncept, 2. 3. 1955.

19 Národný archív Praha, f. Státní úřad pro věci církevní, šk. 19. Návrh na postup s příslušníky sekt, 6. 5. 1955.

Nemecké cestoviny v byte Konstantina Paukerta mali byť dôkazom pašovania literatúry maskovanej ako potraviny (Zdroj: ABS)

Knihy a časopisy, ktoré Štátna bezpečnosť objavila pri domovej prehliadke u Vojtecha Matejku (Zdroj: ABS)

chýbali. Už po voľbách do národných výborov vyvolala táto skutočnosť zvýšenú aktivitu Štátnej bezpečnosti, ktorá chcela zamedziť, aby sa podobný jav vyskytol vo väčších rozmeroch aj pri novembrových voľbách. Krajské správy museli čeliť kritike, že nevenovali problematike Jehovových svedkov dostatočnú pozornosť, predovšetkým v oblasti budovania agentúry (podľa stavu z novembra 1954 pôsobilo „po línii sekty Jehovovi svedkovia“ v celom štáte dvadsaťsedem agentúrnych spolupracovníkov, čo Štátna bezpečnosť považovala za nedostatočnú). Okamžite boli zorganizované inštruktáže v krajských správach, zamerané hlavne na budovanie novej agentúry a „likvidáciu hlavných vedúcich osôb“.²⁰

Horúčkovitá aktivita priniesla čoskoro svoje prvé ovocie. V lete 1954 mohla Štátna bezpečnosť pristúpiť k realizovaniu plánu represívneho zásahu proti dôležitým predstaviteľom Jehovových svedkov v Československu. Ten sa mal vykonať podobne ako v roku 1952, keď boli uväznení nielen členovia ústredného vedenia, ale aj regionálni predstavitelia a ďalší aktívni členovia. Zásahy sa mali vyhnúť radovým členom. V týchto prípadoch považovala štátna moc policajnú perzekúciu za otáznu, keďže išlo zväčša o robotníkov. Ani ich však napokon perzekúcie neobišli. Na rozdiel od likvidácie Müllerovho vedenia, keď sa v priebehu jedného dňa vo februári 1952 uskutočnil dopredu dôkladne pripravený celoštátny zákrok, o dva a pol roka neskôr zvolila Štátna

bezpečnosť odlišný postup. Akcie sa mali realizovať postupne v priebehu niekoľkých mesiacov.

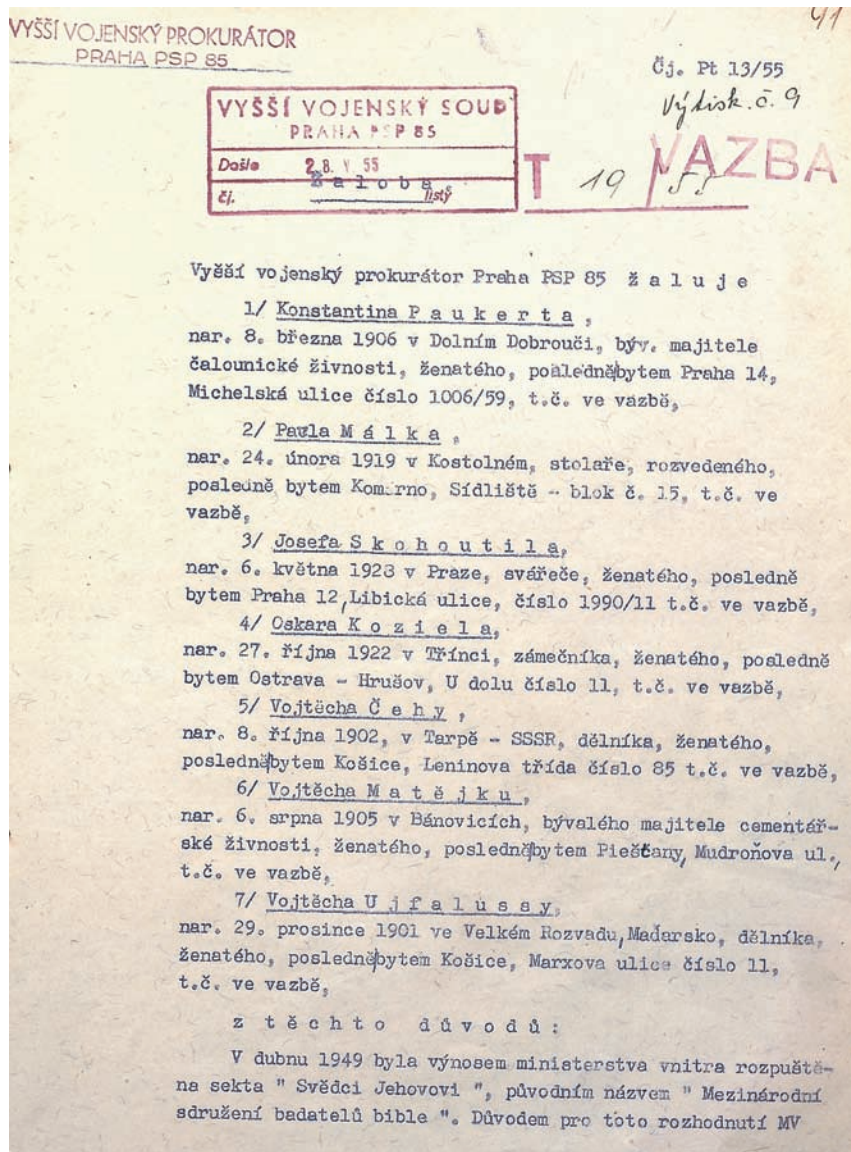
Zatýkanie Jehovových svedkov, spojené s domovými prehliadkami, sa začalo v lete 1954. Krajská správa ministerstva vnútra Bratislava pristúpila ako prvá k „realizácii“ troch Jehovových svedkov už na konci augusta 1954. V septembri uskutočnili zatýkanie krajské správy v Hradci Králové, Košiciach a Prešove. V nasledujúcich mesiacoch sa pokračovalo v ďalších regiónoch až do jari 1955 a v menšom rozsahu aj neskôr. Celkovo bolo od leta 1954 do jari 1955 zatknutých v Československu viac ako stopäťdesiat Jehovových svedkov, z nich okolo sto na Slovensku. Jednoznačne najviac zatknutých osôb bolo v Košickom kraji.²¹

20 ABS, f. H, svazek 706, hlavný svazek. Súhrnná správa 3. odboru, odd. 332 o ilegálnej sekte Jehovovi svedkovia, 9. 11. 1954.

21 Tamže. Zoznam zatknutých členov ilegálnej sekty Jehovovi svedkovia v roku 1954, 1955.

Zásahy sa prirodzene dotkli aj hlavných organizátorov činnosti Jehovových svedkov. Dňa 9. septembra 1954 v Hradci Králové zatkli Jaroslava Klinského. Dňa 26. októbra 1954 bol zatknutý Dezider Pomothy. V posledný októbrový deň zatkli Eduarda Picka. Dňa 10. novembra 1954 bol v Košiciach vo svojom byte zatknutý Vojtech Čehy. Ústredná osobnosť Jehovových svedkov Konstantin Paukert bol zatknutý 13. novembra 1954 vo svojom pražskom byte. Vedenie Jehovových svedkov v Československu okamžite prevzal Pavol Málek. Presne mesiac po Paukertovi, 13. decembra 1954, však zatkli aj jeho. Vojtecha Matejku zatkli 28. decembra 1954 v Piešťanoch. Dňa 29. decembra 1954 zatkli oblastného služobníka pre Čechy Josefa Skohoutila. Vedenie v Čechách následne automaticky prevzal Skohoutilom vopred určený František Veiner a po ňom Dieter Kabus. Jána Tománka zatkli 11. januára 1955 v Bratislave. Oblastného služobníka pre Moravu Oskara Koziela zatkli vo vlaku v moravských Hraniciach 24. januára 1955. V druhý februárový deň roku 1955 bol zatknutý Ludvík Hajda a o deň neskôr Jaroslav Botor. František Horyna bol zatknutý 8. februára 1955. Dňa 4. marca 1955 bol zatknutý Pavel Wojnar a 10. marca 1955 Stanislav Šimek (do väzby ho dali z výkonu trestu). Dňa 15. marca 1955 zatkli Leopolda Koziela a 30. marca 1955 Aloisa Tlapáka. František Veiner bol zatknutý 3. mája 1955. Napokon 1. augusta 1955 zatkla Štátna bezpečnosť Dietera Kabusa.²²

Vypočúvanie zatknutých Jehovových svedkov bolo – aj vzhľadom na nedostatočne vybudovanú agentúru – hlavným spôsobom, ako Štátna bezpečnosť v tomto čase získavala informácie o ich činnosti. V snahe dozvedieť sa čo najviac, vyšetrovatelia neváhali využiť akúkoľvek zo širokého arzenálu metód, vrátane tých najbrutálnejších, a zlomiť tak neraz vytrvalý odpor vyšetrovaných. Jedna z obetí – Dezider

Obžaloba na Konstantina Paukerta a spol. z mája 1955 (Zdroj: ABS)

Dezider Pomothy (Zdroj: ABS)

22 ABS, a. č. V-2493 MV. Rozkaz na zatknutie P. Málka, 13. 12. 1954; f. H, svazek 706, hlavní svazek. Zoznam zatknutých členov ilegálnej sekty Jehovovi svedkovia v roku 1954, 1955; a. č. V-603 Ostrava. List Krajskej správy ministerstva vnútra Ostrava Krajskej prokuratúre v Ostrave, 5. 3. 1955; a. č. V-611 MV. Rozkaz na zatknutie F. Veinera, 3. 5. 1955; a. č. V-665 Karlovy Vary. Rozkaz na zatknutie D. Kabusa, 1. 8. 1955.

Pomothy – si na spôsoby banskobystričských vyšetrovateľov pri ich snahe získať od neho mená ďalších Jehovových svedkov spomínal: „Často som bol surovo zbitý až do bezvedomia. Potom odnesený pod studenú sprchu vody. Keď som sa z bezvedomia prebral a chcel z vody preč, bránili mi v tom policami. Nimi do mňa pichali zo všetkých strán. Keď už sa dost' takto ‚pobavili‘, strčili ma mokrého do tmavej diery, kde som sa nemohol ani pohnúť, len stáť. Mokry, v zime, a hodiny! Inokedy som zas ležal na betónovej podlahe zviazaný vo zvieracej kazajke. Ruky s nohami zviazané dozadu, hodiny a hodiny. Celé oddelenie väzňov počulo moje výkriky pri týraní. Na susedných celách však počuli, ako padajú facky, bijú pästami, kopajú, ako mi tlčú hlavu o betónový múr. Svojich trýzniteľov som prosil, aby ma už nechali. Ale oni pokračovali, až som sa zvalil na podlahu a v bezvedomí zostal ležať...“²³

V januári 1955 Dezidera Pomothyho premiestnili z Banskej Bystrice do Prahy, kde ho dostala do rúk Správa vyšetrovania ministerstva vnútra. Neskôr ho na viac ako štvrt' roka umiestnili do psychiatrickej liečebne v Bohniciach a liečili ho okrem iného inzulínovými šokmi.²⁴ Jeho trápenie pokračovalo ďalej. „Nedá sa moje utrpenie popísať na papier tak, aby to čitateľ plne prežil so mnou. V deň uväznenia som bol dvadsaťštyriročný silný mladý muž, ktorý sám naložil železničný vagón ťažkými metrovými polenami bukového dreva. Po pol roku väznení ma na cele či dvorci väznenia dvaja dozorcovia držali pod pazuchami a učili – chodiť! Stratil som zrak ľavého oka následkom poranenia pri bití, aj niekoľko zubov.“²⁵

Významný predstaviteľ Jehovových svedkov v Čechách Josef Skohoutil si zas na svoj pobyt v Ruzyni spomínal slovami: „Bol som tam v samoväzbe. Kamrlík tri krát dva a pol metra. Prak-

tický tam nešiel vzduch. Bola tam strašná zima. Viem, že prvé tri týždne, než som si zvykol, boli tvrdé. Ráno o šiestej sme sa prebudili. Od siedmej som išiel na výsluch do dvanástej hodiny. Potom na hodinu na celu a znovu. Tak to išlo päť mesiacov. Opakovane. Znova a znova. Chceli ma presvedčiť, že sme americkí agenti. Snažili sa to z nás dostať tým, že vraveli: ‚Tí pred tebou dostali pätnásť a osemnásť rokov. Keď nebudeš hovoriť, dostaneš povraz.‘ Mal som jedného vyšetrovateľa. Občas tam prišli dvaja traja v čižmách a začali kričať a vyhrážať sa. Pokiaľ tam bol referent so mnou sám, tak sa správal pomerne solidne. Keď tam boli ďalší, tak sa správal ako oni. Bol som v rohu. Ruky zviazané reťazou.“²⁶

Postupným zatýkaním a vypočúvaním Jehovových svedkov v celom štáte rozkrývala Štátna bezpečnosť ich organizáciu a personálne obsadenie od najvyšších miest až po miestne štruktúry. Získavali informácie o spojení so zahraničím, spôsoboch, ako sa do Československa prepravovala literatúra, či o financovaní činnosti Jehovových svedkov. Okrem údajov získaných od zatknutých Jehovových svedkov k jej lepšej informovanosti prispelo aj o niečo dôslednejšie – hoci stále nedostatočné – budovanie agentúrnej siete v roku 1954. Počas domových prehliadok Štátna bezpečnosť zadržala okrem veľkého množstva „závadnej literatúry“ aj rôzne dokumenty a korešpondenciu, vďaka ktorej získavala ďalšie informácie. Konečným výsledkom aktivity Štátnej bezpečnosti bola séria súdnych procesov v Prahe i regiónoch Slovenska a Česka, ktorých účelom bolo nielen potrestať dlhoročnými trestami predstaviteľov Jehovových svedkov v celoštátnom i regionálnom meradle, ale zároveň zastrašiť tých, ktorí zostali aj po zatýkaní a procesoch na slobode.

HLAVNÝ SÚDNY PROCES

Zatýkanie a vyšetrovanie Jehovových svedkov v rokoch 1954 – 1955 malo svoje hlavné vyústenie v súdnom procese, ktorého cieľom bolo odsúdiť najdôležitejšie osobnosti tejto „protištátnej organizácie“. Do skupiny obžalovaných boli okrem najvyššieho predstaviteľa Jehovových svedkov v celoštátnom meradle, Konstantina Paukerta, zaradení aj oblastní služobníci, ktorí koordinovali činnosť na Slovensku, v Čechách a na Morave. K týmto štyrom kľúčovým postavám doplnili troch nižšie postavených Jehovových svedkov zo Slovenska.

Dňa 25. mája 1955 podal vyšší vojenský prokurátor v Prahe Jiří Ševčík obžalobu na Konstantina Paukerta, Pavla Málka, Josefa Skohoutila, Oskara Koziela, Vojtecha Čehyho, Vojtecha Matejku a Vojtecha Ujfalussyho. Obvinil ich, že od roku 1952 do svojho zatknutia organizovali ilegálnu organizáciu Jehovových svedkov, „rozširovali tlačoviny nepriateľsky zamerané proti ľudovodemokratickému zriadeniu, získavali pre túto činnosť ďalšie osoby, nábádali členov organizácie k odporu proti vláde, k neuznávaniu zákonov nášho štátu, k odmietaniu brannej povinnosti, neúčasti v masových organizáciách a vôbec vo verejnom živote, čím sledovali rozvrátenie morálnej a politickej jednoty pracujúceho ľudu a zníženie obranyschopnosti republiky, riadiac sa pri tom pokynmi ústredia ‚Jehovových svedkov‘ v Brooklyne v USA, s ktorým udržiavali ilegálne spojenie a kam odosielať správy o činnosti a rozsahu organizácie, spolčili sa navzájom k pokusu o rozvrátenie ľudovodemokratického štátneho zriadenia, ktoré je zaručené ústavou, a pre takýto čin vošli do styku s cudzími činiteľmi.“²⁷ Mali tým spáchať trestný čin velezrady.

23 MARTINEK, B.: Náboženská společnost a stát, s. 32.

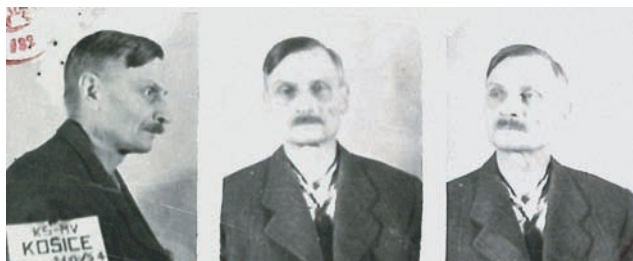
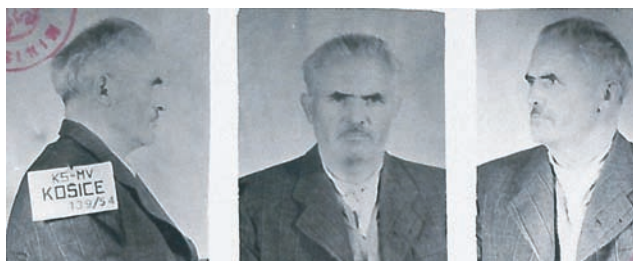
24 ABS, a. č. V-1539 MV. Lekárska správa, 26. 3. 1955.

25 MARTINEK, B.: Náboženská společnost a stát, s. 32.

26 Josef Skohoutil. Dostupné na: <http://www.pametnaroda.cz/story/skohoutil-josef-1928-587>.

27 ABS, a. č. V-2493 MV. Obžaloba vyššieho vojenského prokurátora v Prahe proti K. Paukertovi a spol., 25. 5. 1955.

Jehovovi svedkovia odsúdení v hlavnom súdnom procese v auguste 1955: Konstantín Paukert, Josef Skohoutil, Pavol Málek, Oskar Koziel, Vojtech Čehy, Vojtech Matejka, Vojtech Ujfalussy
(Zdroj: ABS)

Hlavné pojednávanie prebiehalo pred Vyším vojenským súdom v Prahe v dňoch 4. – 6. augusta 1955.²⁸ Predsedom senátu bol Mirko Huleja. Verejnosť bola vylúčená s odôvodnením, že by mohlo byť ohrozené služobné, prípadne štátne tajomstvo.²⁹ Takéto rozhodnutie malo – podobne ako v prípade iných súdnych procesov proti Jehovovým svedkom – aj inú príčinu.

Štátna bezpečnosť nedokázala zabezpečiť, aby obžalovaní vypovedali podľa pripraveného scenára. Ako vypovedá úradný záznam o súdnom procese, ktorý vznikol na III. správe ministerstva vnútra, „... obžalovaní brali proces na ľahkú váhu, vyhlasovali, že neuznávajú žiadny svetský zákon a všetky výpovede obracali na fanatickosť svojej viery, kde prednášali rôzne biblické citáty,

za čo boli predsedom súdu a prokurátorom veľakrát napomínaní.“³⁰

Počas pojednávania všetci obžalovaní okrem Oskara Koziela vyhlásili, že sa necítia byť vinní. Koziel vinu priznal, „... avšak nie celkom podľa obžaloby. Cítim sa vinný v tom, že som konal proti zákonom republiky. Avšak od viery v Boha nemôžem ustúpiť a cítim sa dotknutý, že som žalovaný z velezrady.“³¹

28 Porovnaj: MÜLLER, L. – SLUPINA, W.: Verfolgung und Unterdrückung der Zeugen Jehovas in der Tschechoslowakei [Prenasledovanie a útlak Jehovových svedkov v Československu]. Kirchliche Zeitgeschichte, roč. 17, 2004, č. 1, s. 208; SYNEK, J.: Svobodni in nesvobode: Náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu. Praha 2013, s. 35 – 36.

29 ABS, a. č. V-2493 MV. Protokol o hlavnom pojednávaní proti K. Paukertovi a spol., 4. – 6. 8. 1955.

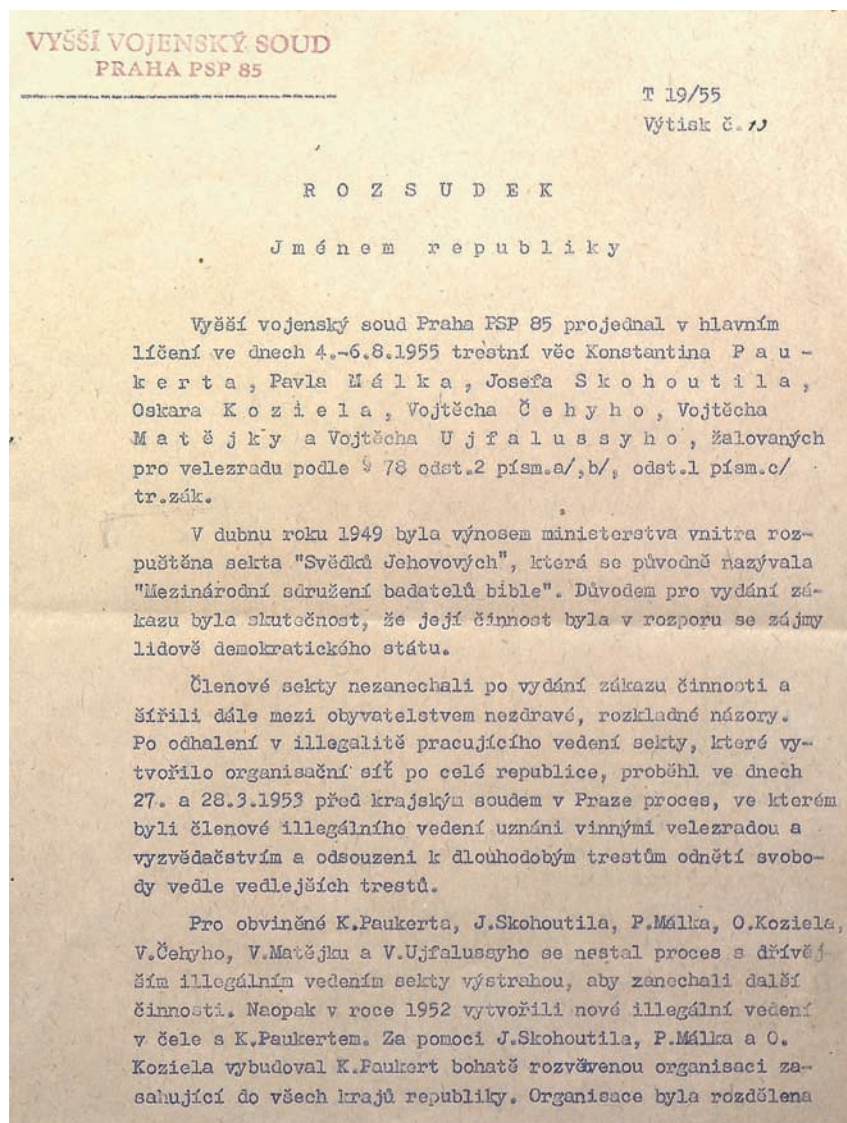
30 ABS, f. H, svazek 706, hlavný svazek. Úradný záznam č. 36, 8. 8. 1955.

31 ABS, a. č. V-2493 MV. Protokol o hlavnom pojednávaní proti K. Paukertovi a spol., 4. – 6. 8. 1955.

Na konci procesu svoju nevinu deklarovali všetci obvinení. Obhajcovia žiadali, aby činnosť ich mandantov, ak bude charakterizovaná ako trestná, bola posúdená ako združovanie proti republike a aby uložené tresty boli mierne.³²

Súd napokon odsúdil za velezradu Konstantina Paukerta na osemnásť rokov odňatia slobody. Dostal tak presne taký trest, aký pred viac ako dvomi rokmi uložil súd Bohumilovi Müllerovi. Pavla Málka a Josefa Skohoutila súd odsúdil na pätnásť rokov, Oskara Kozieľa na štrnásť rokov, Vojtecha Čehyho na jedenásť rokov a Vojtecha Matejku na desať rokov odňatia slobody. V rozsudku súd uviedol, že najväčšiu vinu na vybudovaní organizácie „sekty“ v Československu niesol Konstantin Paukert a po ňom Pavol Málek, Josef Skohoutil a Oskar Kozieľ. Skonštatoval, že „spoločná činnosť obvinených, počínajúc K. Paukertom a končiac V. Matejkom, majúcich spojenie s rovnako ladenými živlami v zahraničí, je spločnením k rozvráteniu ľudovodemokratického zriadenia, ktoré je zaručené Ústavou, vyčerpávajúcimi všetky znaky velezrady podľa § 78 ods. 1 písm. c), ods. 2 písm. a) tr. zák. Obvinení od K. Paukerta po V. Matejku, ako členovia ilegálneho vedenia sekty, vedeli, že presadzujú orientáciu krajne nepriateľskú ľudovodemokratickému zriadeniu, ako nesporne vyplýva už z toho, že sa postavili proti požiadavkám socialistickej zákonnosti, poznali rozsah ideologického rozleptávania, ktoré organizovali, informovaní o množstve členov sekty zapojených do ilegálnej organizácie v ČSR, prípadne oblastiach či krajoch, a vzhľadom na svoje duševné schopnosti si plne uvedomovali škodlivosť svojej činnosti pre spoločnosť budujúcu socializmus.“³³

Len v prípade Vojtecha Ujfalussyho súd nevyhovel návrhu obžaloby a neodsúdil ho za spáchanie trestného činu velezrady, ale združovania proti re-

Rozsudok nad Konstantinom Paukertom a spol., ktorý vyniesol Vyšší vojenský súd v Prahe v auguste 1955 (Zdroj: ABS)

publike. Odôvodnil to tým, že v tomto prípade nešlo priamo o člena vedenia „sekty“, ale len vedúceho menšej skupiny, ktorý nemal informácie o rozsahu činnosti. Vojtech Ujfalussy dostal trest sedem rokov odňatia slobody.³⁴ Prokurátor sa ešte na pojednávaní po vynesení rozsudku vzdal opravných prostriedkov, odsúdení sa však odvolali. Vojenské kolégium Najvyššieho

súdu v Prahe 21. septembra 1955 všetky odvolania zamietlo a potvrdilo pôvodný rozsudok.³⁵

SÚDNE PROCESY V REGIÓNOCH

Hlavný súdny proces proti Konstantinovi Paukertovi a spol. sprevádzali ďalšie menšie procesy s ostatnými predstaviteľmi Jehovových svedkov

32 Tamže.

33 ABS, a. č. V-2493 MV. Rozsudok Vyššieho vojenského súdu v Prahe, 6. 8. 1955.

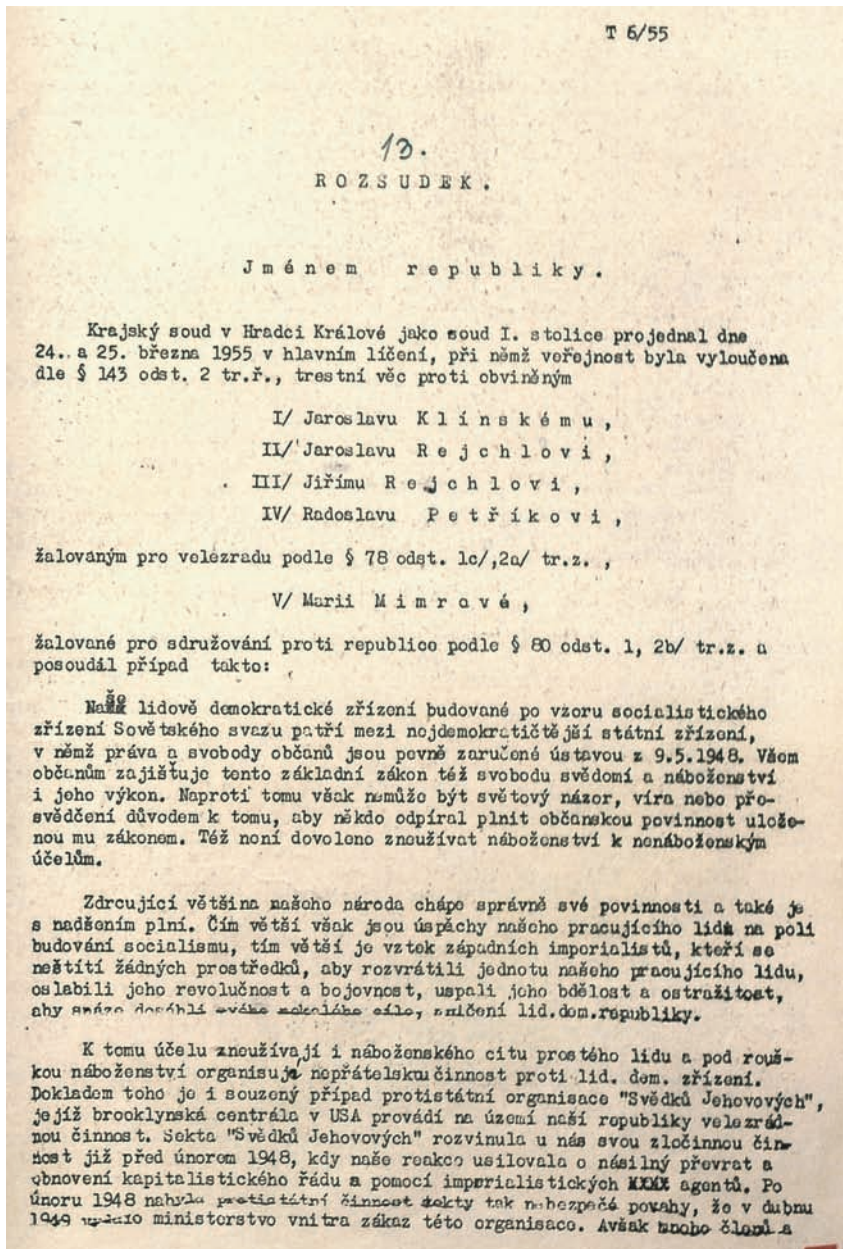
34 Tamže.

35 Tamže. Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe, 21. 9. 1955.

Jaroslava Klinského odsúdil Krajský súd v Hradci Králové v marci 1955 (Zdroj: ABS)

Rozsudok nad Jaroslavom Klinským a spol. z marca 1955 (Zdroj: ABS)

v regiónoch Slovenska i Česka. Vo väčšine prípadov boli súdení za trestný čin združovania proti republike, v prípade významných osôb v organizačnej štruktúre Jehovových svedkov aj za velezradu. Na rozdiel od postupu v prípade likvidácie Müllerovho vedenia, keď sa najprv uskutočnil hlavný celoštátny súdny proces s najdôležitejšími Jehovovými svedkami a až následne prebehli menšie procesy v regiónoch, v prípade súdnych perzekúcií spojených s regionálnymi osobnosťami organizácie Jehovových svedkov za Paukertovho vedenia prebehla časť procesov ešte pred hlavným celoštátnym súdnym procesom. Spomeňme aspoň tie prípady, v ktorých figurovali poprední predstavitelia Jehovových svedkov, hlavne krajskí služobníci.

Ešte 10. februára 1955 podal krajský prokurátor v Hradci Králové obžalobu na krajského služobníka v krajoch Hradec Králové a Pardubice Jaroslava Klinského. Spolu s ním boli obžalovaní Jaroslav Rejchl, Jiří Rejchl, Radoslav Petřík a Marie Mimrová. Okrem Marie Mimrovej, ktorá bola obvinená zo spáchania trestného činu združovania proti republike, videl prokurátor u všetkých obžalovaných spáchanie trestného činu velezrady.³⁶ Rovnako situáciu vyhodnotil senát Krajského súdu v Hradci Králové, vedený Bohumilom Smolom. Hlavné pojednávanie prebehlo s vylúčením verejnosti v dňoch 24. a 25. marca 1955.³⁷ Súd rozhodol udeliť im „*prisne primerané tresty so zreteľom na výchovný účel trestu i pre ostatných členov našej ľud. dem. spoločnosti*“. Znamenalo to nepodmienečné tresty odňatia slobody: pätnásť rokov pre Jaroslava Klinského, štrnásť rokov pre Jiřího Rejchla, dvanásť rokov pre Jaroslava Rejchla, sedem rokov pre Radoslava Petříka a päť rokov pre Mariu Mimrovú. Najvyšší súd v Prahe na odvolacom konaní 16. júna 1955 všetky rozsudky zmiernil (Jaroslav Klinský deväť rokov, Jiří Rejchl osem rokov, Jaroslav Rejchl sedem rokov, Radoslav

36 ABS, a. č. V-418 Hradec Králové. Obžaloba krajského prokurátora v Hradci Králové proti J. Klinskému a spol., 10. 2. 1955.

37 Tamže. Protokol o hlavnom pojednávaní proti J. Klinskému a spol., 24. – 25. 3. 1955.

Petřík štyri roky a Marie Mimrová tri roky). V prípade Rejchlovcov a Petříka odvolací súd prekvalifikoval velezradu na združovanie proti republike.³⁸

V apríli 1955 sa v Liberci uskutočnil proces proti vedúcej osobnosti Jehovových svedkov v severných Čechách Eduardovi Pickovi. Okrem neho liberecká krajská prokuratúra obžalovala Jiřího Halíka, Vladimíra Charváta, Jana Nickela, Miroslava Kolouška, Otta Placha, Kateřinu Bauschovú, Gustava Petrnouška a Rudolfa Neumanna. Hlavné pojednávanie pred senátom Krajského súdu v Liberci na čele s Františkom Hrušom prebehlo 8. apríla 1955. Eduard Pick bol za trestný čin velezrady odsúdený na trest siedmich rokov odňatia slobody. Ostatných obžalovaných poslal súd do väzenia za trestný čin združovania proti republike. Tresty pre nich sa pohybovali v rozmedzí od ôsmich mesiacov do šiestich rokov.³⁹

Aj proces proti Jánovi Tománkovi patril medzi tie, ktoré sa uskutočnili ešte pred hlavným procesom. Obžalobu proti bratislavskému skupinovému služobníkovi podal krajský prokurátor v Bratislave 21. marca 1955 pre spáchanie trestného činu združovania proti republike.⁴⁰ Hlavné pojednávanie sa začalo 6. apríla 1955 pred senátom Viery Hučkovej na Krajskom súde v Bratislave. Keďže Tománek popieral väčšinu obvinení i skutočnosť, že by vôbec poznal Pavla Málka, Vojtecha Matejku či Dezidera Pomothyho, súd pojednávanie odročil.⁴¹ Rozsudok napokon vyhlásil 30. apríla 1955. Jána Tománka uznal súd za vinného zo spáchania trestného činu združovania proti republike a odsúdil na trest odňatia slobody v trvaní

tri a pol roka. Tománek sa proti rozsudku odvolal. Na odvolacom pojednávaní 28. júna 1955 Najvyšší súd v Prahe Tománkovo odvolanie zamietol.⁴²

Na jar 1955 sa v Ostrave uskutočnil súdny proces proti piatim moravským krajským služobníkom. Krajská prokuratúra v Ostrave podala 11. mája 1955 obžalobu na Stanislava Šimka, Ludvíka Hajdu, Leopolda Koziela, Pavla Wojnara a Jaroslava Batora. Všetci mali spáchať trestný čin združovania proti republike tým, že sa zúčastnili na činnosti organizácie, ktorej cieľom bolo „*podvracať ľudovodemokratické štátne zriadenie alebo spoločenský poriadok republiky*“.⁴³ V posledný májový deň roku 1955 prebehlo hlavné pojednávanie pred Krajským súdom v Ostrave. Predsedom senátu, ktorý o veci rozhodoval, bol Jan Geisler. Pojednávanie bolo spočiatku verejné, už po vypočutí prvého z obvinených – Stanislava Šimka – ho však súd vyhlásil na návrh prokurátora za tajné a verejnosť vylúčil.⁴⁴ Rozsudok napokon znel: nepodmienečné tresty odňatia slobody za spáchanie trestného činu združovania proti repub-

like. Najvyššiu mieru zavinenia videl súd u Pavla Wojnara a ohodnotil to na odňatie slobody na desať rokov. O tri roky menej dostali Stanislav Šimek a Leopold Koziel. Ludvík Hajda a Jaroslav Botor, u ktorých súd zaregistroval najväčšie predpoklady na prevýchovu, boli odsúdení na štyri, resp. na tri roky. Po odsúdení sa všetci okrem Jaroslava Batora odvolali. Najvyšší súd v Prahe 22. júla 1955 rozhodol o zmene výšky trestu len u jedného z nich. Leopolda Koziela odsúdil na trest odňatia slobody v dĺžke šiestich rokov namiesto pôvodných siedmich.⁴⁵

Dňa 20. júna 1955 podal krajský prokurátor v Prahe obžalobu na krajského služobníka pre Pražský kraj Aloisa Tlapáka a krajského služobníka pre Českobudějovický kraj – a po Skohoutilovom zatknutí krátko aj oblastného služobníka pre Čechy – Františka Veinera. Spolu s nimi bol obžalovaný aj Josef Peithner. Všetci traja boli obvinení zo spáchania trestného činu velezrady.⁴⁶ Hlavné pojednávanie proti nim prebehlo pred senátom Jana Řeháka na Krajskom súde v Prahe 18. júla 1955.

Ján Tománek bol odsúdený v Bratislave v apríli 1955 (Zdroj: AÚPN)

38 Tamže. Rozsudok Krajského súdu v Hradci Králové, 25. 3. 1955; Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe, 16. 6. 1955.

39 JOKLOVÁ, K.: Perzekuce členů sekty Svědkové Jehovovi v SZ Čechách. In: FIAMOVÁ, M. – JAKUBČIN, P. (zost.): *Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy*. Bratislava 2010, s. 442.

40 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-679. Obžaloba krajského prokurátora v Bratislave proti J. Tománkovi, 21. 3. 1955.

41 Tamže. Zápisnica o hlavnom pojednávaní proti J. Tománkovi, 6. 4. 1955.

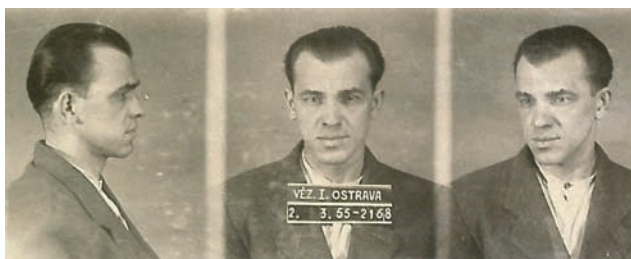
42 Tamže. Rozsudok Krajského súdu v Bratislave, 30. 4. 1955; Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe, 28. 6. 1955.

43 ABS, a. č. V-603 Ostrava. Obžaloba krajského prokurátora v Ostrave proti S. Šimkovi a spol., 11. 5. 1955.

44 Tamže. Protokol o hlavnom pojednávaní proti S. Šimkovi a spol., 31. 5. 1955.

45 Tamže. Rozsudok Krajského súdu v Ostrave, 31. 5. 1955; Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe, 22. 7. 1955.

46 ABS, a. č. V-611 MV. Obžaloba krajského prokurátora v Prahe proti A. Tlapákovi a spol., 20. 6. 1955.

Moravský krajský služobníci odsúdení v Ostrave v máji 1955: Pavel Wojnar, Stanislav Šimek, Leopold Koziel, Ludvík Hajda, Jaroslav Botor (Zdroj: ABS)

Verejnosť bola vylúčená.⁴⁷ Všetci traja obžalovaní sa z hľadiska skutkovej stránky v plnom rozsahu k „trestnému činu“ priznali. Súd sa v prípade dvoch krajských služobníkov stotožnil s návrhom obžaloby a za spáchanie trestného činu velezrady ich oboch odsúdil na trest odňatia slobody na desať rokov. U Josefa Peithnera, ktorý nezastával žiadnu funkciu v štruktúrach Jehovových svedkov, zas vyhovel návrhu obhajcu a obžalovaného uznal za vinného nie z velezrady, ale zo združovania proti republike. Vyslúžil si za to trest dva roky odňatia slobody.⁴⁸

Ďalšie procesy s dôležitými predstaviteľmi Jehovových svedkov prebehli už po hlavnom procese. V septembri 1955 sa uskutočnil súdny proces proti krajskému služobníkovi pre stredné

a severné Slovensko Deziderovi Pomothymu. Vyšší vojenský prokurátor v Prahe na neho podal 9. augusta 1955 obžalobu, v ktorej navrhoval, aby bol Pomothy odsúdený za spáchanie trestného činu velezrady.⁴⁹ Proces pred Vyším vojenským súdom v Prahe sa uskutočnil 6. septembra 1955 s vylúčením verejnosti. Senátu predsedal Mirko Huleja – ten istý sudca, ktorý mesiac predtým súdil aj Konstantina Paukerta a spol. Pomothy počas procesu vyhlásil, že sa necíti byť vinný v zmysle obžaloby. „Bol som presvedčený, že som vyvíjal čisto náboženskú činnosť. Riadil som sa ‚božími zákonmi‘, ktoré sú pre Jehovovho svedka najvyššie.“ Jeho obhajca požiadal, aby súd bral ohľad „na psychopatické založenie obvineného, na jeho fanatické založenie,

jeho pôvod a zdravotný stav“ a aby mu uložil mierny trest.⁵⁰ Pomothymu napokon za velezradu odsúdili na dvanásť rokov odňatia slobody. Pomothy sa proti rozsudku odvolal, a tak sa prípad dostal 5. októbra 1955 pred Najvyšší súd v Prahe. Jeho vojenské kolégium odvolanie zamietlo.⁵¹

Krajského služobníka v Liberci Františka Horynu postavili pred súd v októbri 1955 spolu s Josefom Burkhardom a Karlom Dedeciusom. Na základe obžaloby krajskej prokuratúry prebehlo hlavné pojednávanie pred Krajským súdom v Liberci 21. októbra 1955. Senátu predsedal František Hruša. Výsledkom boli nepodmienečné tresty odňatia slobody od troch do piatich rokov, pričom najvyšší (päť rokov) dostal za spáchanie trestného činu

47 Tamže. Protokol o hlavnom pojednávaní proti A. Tlapákovi a spol., 18. 7. 1955.

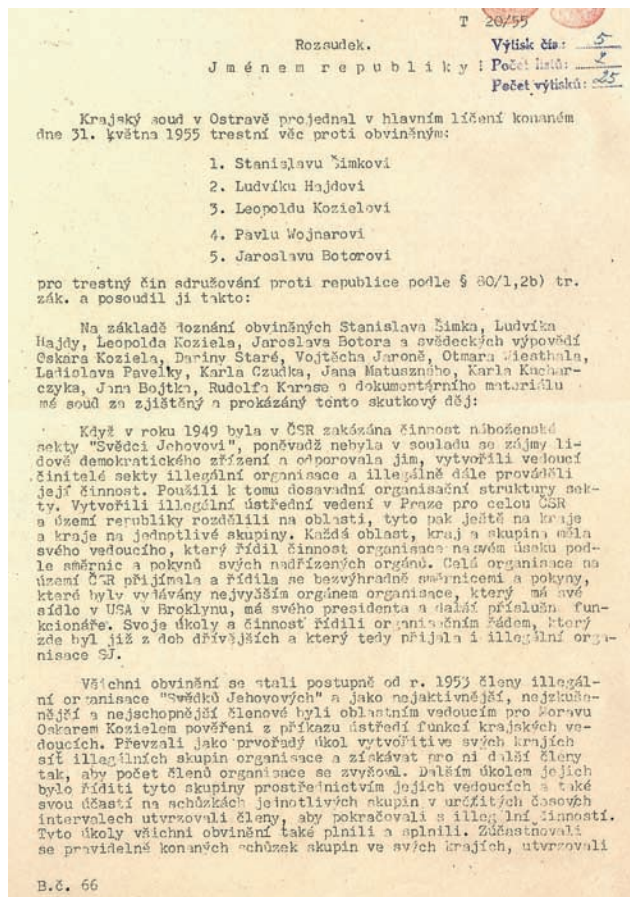
48 Tamže. Rozsudok Krajského súdu v Prahe, 18. 7. 1955.

49 ABS, a. č. V-1539 MV. Obžaloba vyššieho vojenského prokurátora v Prahe proti D. Pomothymu, 9. 8. 1955.

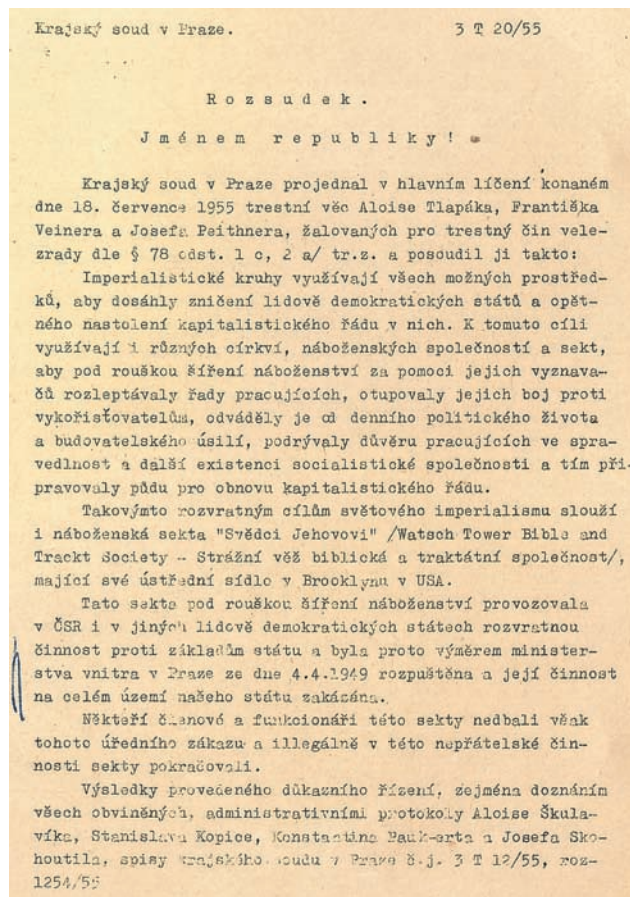
50 Tamže. Protokol o hlavnom pojednávaní proti D. Pomothymu, 6. 9. 1955.

51 Tamže. Rozsudok Vyšieho vojenského súdu v Prahe, 6. 9. 1955; Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe, 5. 10. 1955.

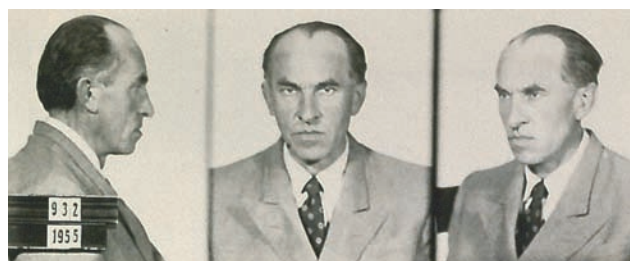

Rozsudek nad piatimi moravskými krajskými služobníkmi z mája 1955 (Zdroj: ABS)

Rozsudek nad Aloisom Tlapákom, Františkom Veinerom a Josefom Peithnerom z júla 1955 (Zdroj: ABS)

Krajských služobníkov Aloisa Tlapáka a Františka Veinera odsúdil Krajský súd v Prahe v júli 1955 (Zdroj: ABS)

velezrady František Horyna. Ostatných účastníkov procesu uznal súd za vinných zo spáchania trestného činu združovania proti republike.⁵²

Až vo februári 1956 sa konal súdny proces s kľúčovou postavou aktivít Jehovových svedkov v Karlovarskom kraji (v roku 1955 prevzal po Františ-

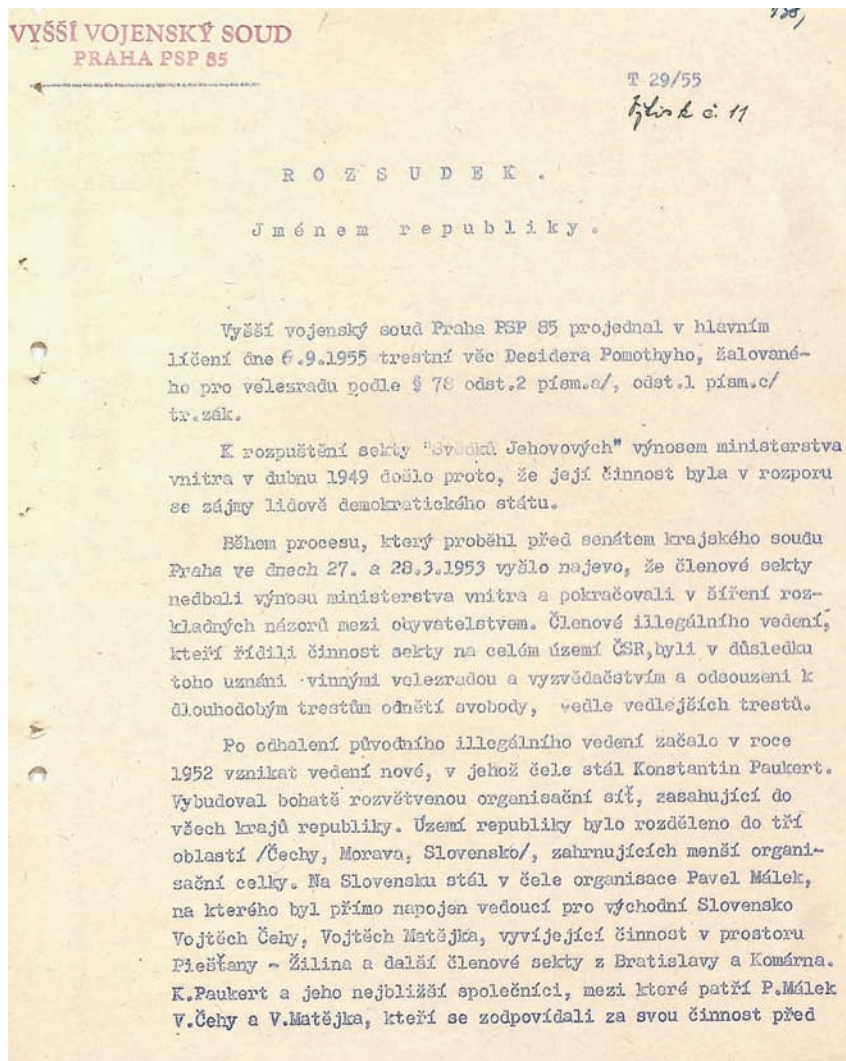
kovi Veinerovi aj funkciu služobníka pre Čechy) Dieterom Kabusom. Krajský prokurátor v Karlových Varoch na neho podal obžalobu 17. januára 1956. Spolu s ním boli obžalovaní Josef Chudík, Rudolf Kováč, Josef Fehér a Josef Pilney. Prokurátor u všetkých piatich videl v ich aktívnej činnosti

ako funkcionárov „zakázanej náboženskej sekty Jehovovi svedkovia“ naplnenie skutkovej podstaty trestného činu združovania proti republike.⁵³ Sudca Miloš Studihrach predsedal senátu Krajského súdu v Karlových Varoch, ktorý 23. februára 1956 na hlavnom pojednávaní s vylúčením

52 JOKLOVÁ, K.: Perzekuce členů sekty Svědkové Jehovovi v SZ Čechách, s. 442.

53 ABS, a. č. V-665 Karlovy Vary. Obžaloba krajského prokurátora v Karlových Varoch proti D. Kabusovi a spol., 17. 1. 1956.

Rozsudok nad Deziderom Pomothym zo septembra 1955 (Zdroj: ABS)

verejnosti posudzoval vinu obvinených.⁵⁴ Všetkých uznal za vinných a za spáchanie trestného činu združovania proti republike dostal Dieter Kabus nepodmienečný trest odňatia slobody v dĺžke štyroch rokov, Josef Chudík o rok menej, Rudolf Kováč a Josef Fehér po jeden a pol roku a Josef Pilney jeden rok. Keďže prokurátorovi sa tresty zdali príliš mierne, odvolal sa a prípadom sa 1. júna 1956 zaoberal Najvyšší súd v Prahe. Ten rozhodol o zvýšení trestu pre Dietera Kabusa na šesť rokov, Josefa Chudíka na päť rokov a Rudolfa Kováča na tri roky.⁵⁵

Na ďalšiu vlnu perzekúcií reagovala celosvetová centrála Jehovových svedkov v Brooklyne ostrým odsúdením vo výročnej správe za služobný rok 1955: „*Nelítostní komunisti, nenávidiaci Jehovu a jeho kráľovstvo, ďalej perzekvujú našich bratov v Československu. Komunisti nenávidia Boha a ničia život. Nechcú, aby ktokoľvek žil v mieri, alebo veril v Bibliu a iste nechcú, aby ktokoľvek kázal Božie kráľovstvo. Zničia každého, kto ho hlása.*“ Záver, ktorý z toho vyvodili Jehovovi svedkovia, bol jednoznačný: „*Spoločnosť Nového Sveta nemôže koexistovať*

s komunizmom, a preto Boh Jehova zničí komunizmus.“⁵⁶

ZÁVER

Perzekúcie Jehovových svedkov v Československu v rokoch 1954 – 1956 boli založené na zatýkaní a následných súdnych procesoch s ich predstaviteľmi od celoštátnej až po miestnu úroveň. V princípe sa tak (až na niektoré odlišnosti) zopakoval postup, ktorý bol aplikovaný v prípade postupu Štátnej bezpečnosti proti predchádzajúcemu vedeniu Jehovových svedkov v rokoch 1952 – 1953. Likvidácia Paukertovho vedenia Jehovových svedkov, podobne ako likvidácia predchádzajúceho Müllerovho vedenia, síce nepríjemne poznačila ich činnosť a organizáciu, ani ona však neznamenala dlhodobú paralyzáciu. Jehovovi svedkovia boli po predchádzajúcich perzekúciách pripravení na takúto možnosť a usutočňovali preventívne opatrenia, realizáciou ktorých dokázali v roku 1954 zabezpečiť ešte rýchlejšie obnovenie svojej činnosti, než to bolo po zatknutí Müllerovho vedenia v roku 1952.

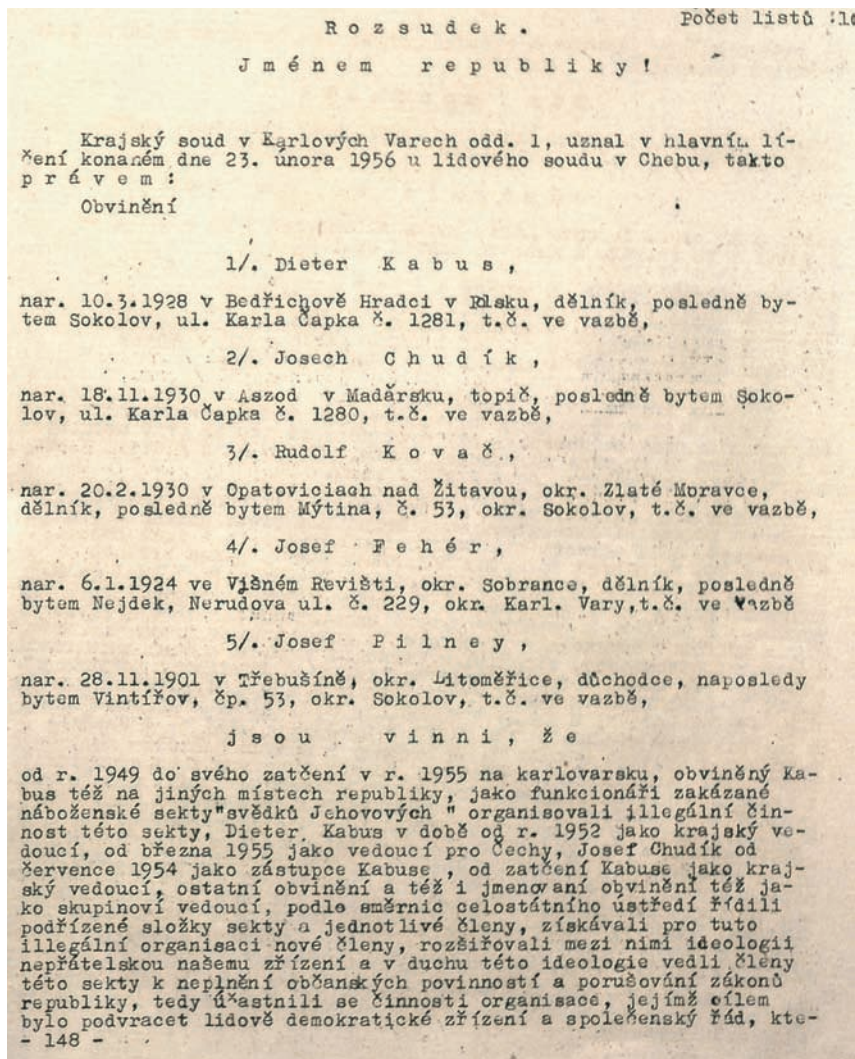
Ich predstavitelia dopredu pripravovali svojich nástupcov pre prípad, že by boli zatknutí. Po Paukertovom zatknutí viedol nakrátko Jehovových svedkov v Československu Pavol Málek. Zakrátko síce uväznili aj jeho, veľmi rýchlo sa však objavila nová osobnosť, schopná prevziať vedenie do svojich rúk. Bol ňou 32-ročný Vladimír Matějka, ktorý sa stal novým vedúcim predstaviteľom Jehovových svedkov v Československu. Aj na miesta ostatných uväznených predstaviteľov okamžite nastúpili ich náhradníci, čím bola zabezpečená ďalšia činnosť. Ukazovalo sa teda, že náročné celoplošné represívne zákroky prinášali Štátnej bezpečnosti podstatne menej dlhodobých výsledkov, než by očakávala. Aj to bolo dôvodom, prečo ich v tomto rozsahu už nikdy viac nezopakovala a začala uprednostňovať iné metódy, ako eliminovať aktivity Jehovových svedkov v Československu.

54 Tamže. Protokol o hlavnom pojednávaní proti D. Kabusovi a spol., 23. 2. 1956.

55 Tamže. Rozsudok Krajského súdu v Karlových Varoch, 23. 2. 1956; Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe, 1. 6. 1956.

56 1956 Yearbook of Jehovah's Witnesses. Brooklyn, New York 1955, s. 124.

Rozsudok nad Dieterom Kabusom a spol.
z februára 1956 (Zdroj: ABS)

Ivan A. Petránský • Persecution Wave against Jehovah's Witnesses in Czechoslovakia between 1954 and 1956
Jehovah's Witnesses belonged to prohibited religious groups during the whole existence of the Communist regime in Czechoslovakia. In the 1950s the totalitarian power organised two extensive police and judicial persecution waves against them. The second took place between 1954 and 1956, and it affected dozens of Jehovah's Witnesses. Leading representatives on the national level were imprisoned, as well as many active Jehovah's Witnesses both from Slovak and Czech regions. Arresting and interrogating those persons led to a trial, the aim of which was to sentence those playing important roles in that 'anti-government organisation'. It took place at the Supreme Military Court in Prague in August 1955. Besides Konstantin Paukert, the highest representative of Jehovah's Witnesses, also regional servants who coordinated the activities in Slovakia, Bohemia and Moravia, and three other Jehovah's Witnesses were included in the group of defendants. They were sentenced from 7 to 18 years in prison.

Ivan A. Petránský, PhD. (1976)

Absolvoval magisterské štúdium archívniectva a histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a doktorandské štúdium slovenských dejín v Historickom ústave SAV v Bratislave. V rokoch 2007 – 2013 bol predsedom Správnej rady Ústavu pamäti národa. Pôsobí na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Venuje sa dejinám 20. storočia, predovšetkým z hľadiska perzekúcií cirkví a vzťahov štátu a cirkví. Napísal vedecké monografie *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946* (2001) a *Život pod hviezdou. Osudy Tomáša Dezidera Munka* (2008).

ŠEŠŤ ROKOV V POĽSKOM PODZEMÍ: ILEGÁLNA CESTA REHOĽNÍKOV ŠTEFANA HORVÁTHA SVD, JOZEFA ŠABA SVD A RÓBERTA BORIKA SVD ZA KŇAZSTVOM

TOMÁŠ GERBOC, MARTIN LACKO

*„Pre plány svoje veľké, vyhol som sa poľu, fabrike.
A čo z tých plánov, len hrba skál. Človek by nad tým zaplakal.“¹*

V apríli a máji 1950 sa v Československej republike uskutočnil pokus o likvidáciu rehoľných domov a rehoľného života. Rehoľa verbistov² – Spoločnosť Božieho Slova – začala v tom čase v republike dvadsiaty ôsmy rok pôsobenia.³ Spoločnosť tu mala päť rehoľných domov⁴ a 255 členov.⁵ Väčšina z nich bola vo formácii po noviciáte a každoročne obnovovala svoje rehoľné sľuby, resp. čakala na zloženie doživotných rehoľných sľubov a kňazské svätenie. Po zásahu represívnych zložiek československého štátu bola ich snaha a túžba znemožnená. Nasledujúce roky priniesli sústredenie, či väznenie rehoľníkov, počas ktorého sa žiadnemu z nich nepodarilo pokračovať na ceste duchovného povolania a dosiahnuť vyššie spomenuté „méty“. Až koncom päťdesiatych rokov, keď pomery čiastočne poľavili a viacerí pátri sa vrátili z väzení a sústredení do civilu, bolo možné uvažovať o možnostiach v napredovaní k duchovnému – rehoľnému životu. Hoci len ilegálnou cestou. Väčšina z rehoľníkov však plnosť zasväteného života dosiahla až v rokoch šesťdesiatych. Práve tí, môžeme povedať osobnosti, ktorí ostali verní svojmu presvedčeniu a svojim ideálom, a odolali nepriazni doby, si zaslúžia nielen našu ľudskú, ale aj vedeckú pozornosť.

Táto štúdia prináša pohľad na cestu za duchovným povolaním troch rehoľníkov – v roku 1950, scholastikov⁶ Štefana Horvátha, Róberta Borika a Jozefa Šaba. Snaží sa poukázať na ich cestu ku kňazstvu, pre ktoré neváhali vymeniť roky pokojného života za ilegalitu v cudzom štáte, pod neustálym psychickým tlakom a hrozbou odhalenia, a napokon i väzenia. Záver štúdie je venovaný ich ďalšiemu pôsobeniu ako kňazov bez

1 Verš z pera Martina Rázusa. Rázus ako chlapec z chudobnej rodiny sa stal (evanjelickým) kňazom, no svoje sny mu osud neumožnil naplniť. Verš, ako isté vykreslenie vlastného osudu, použil vo svojich spomienkach jeden z troch rehoľníkov, páter Borik.

2 Verbisti – ľudové označenie pre rehoľu Spoločnosť Božieho Slova (Societas Verbi Divini, SVD).

3 Prvými rehoľníkmi Spoločnosti Božieho Slova prišli do Madunic na prelome rokov 1922 – 1923. Najskôr P. Albert Florián SVD, potom dvaja rehoľní bratia – brat Ignác Patzak SVD a brat Modestus Gruš SVD.

4 V slovenskej časti republiky to boli Misijný dom Matky Božej v Nitre na Kalvárii (staršia časť otvorená v roku 1925 a novšia v roku 1928), Misijný dom Božského Srdca vo Vidinej (1927), Misijný dom Annuntiaty v Spišskom Štiavniku (1929) a Misijný dom v Nitre na Zobore (1936), v českej časti to bol „Chlapecký domov“ v Dolných Životicích (1947).

5 Pátrov, rehoľných bratov, scholastikov, novícov a alumnov (chovancov).

6 Skratky P. (páter; pl. PP.), S. (scholastik, študent – bohoslovec v časných sľuboch; pl. SS.), CN. (novic, ktorý má v úmysle pokračovať v štúdiách a prijať kňazské svätenie; pl. CNS.), F. (rehoľný brat v doživotných sľuboch; pl. FS.) a FT. (rehoľný brat v časných sľuboch; pl. FTS.) uvádzame podľa najnovšej publikácie Generalátu SVD – Index defunctorum Societatis Verbi Dicini 1875 – 2010. Supplementum Catalogi SVD. Rím : Apud Curiam Generalitiam SVD, 2011, s. 4.

štátneho súhlasu i ako kňazov zaradených do pastorácie. Kňazstvo v ich živote predstavovalo najvyššiu hodnotu, i keď vtedajší systém ho považoval takmer za zločin.

Všetci traja si Poľsko zvolili nielen kvôli geografickej a rečovej príbuznosti, ale najmä preto, že tu, na rozdiel od Československa, štát ponechal fungovanie cirkevných štruktúr a reholí. To bolo v rámci komunistického bloku istým špecifikom.⁷

Na úvod možno uviesť, že hoci ide o tri osoby, osud pátra Horvátha a jeho cesta do Poľska bol samostatným príbehom; osudy pátrov Šaba a Borika boli, naopak, od ich prvého stretnutia sa v reholi, aj na „poľskej ceste“, tesne previazané, čo ešte zvýrazňovalo ich celoživotné blízke priateľstvo. Ak by sme hodnotili útek troch rehoľníkov v kontexte rehole verbistov, ich útek nebol ničím novým. Už krátko po sústredení rehoľníkov v roku 1950 sa pokúšali niektorí verbisti o útek, podarilo

Novici v Misijnom dome na Zobore v Nitre (máj 1948) (Zdroj: Pozostalosť pátra R. Borika)

sa to pátrovi Jozefovi Baranovi, ktorý utiekol do Západného Nemecka (1951). Taktiež páter Ján Krasňanský utiekol do Rakúska, i keď až po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v roku 1968. Ešte predtým utiekol z tábora v Podolínci, avšak odhalili ho a zaistili. Ak by sme chceli uviesť kontext celoslovenský, známe sú úteky slovenských saleziánov a jezuitov, už menej však vieme o poku-

soch o útek, či úteku samotnom, členov iných rehoľných kongregácií a rádov.

Štefan Horváth sa narodil 24. októbra 1926 v Spišskom Podhradí rodičom Jánovi a Helene, rod. Griegerovej.⁸ Róbert Borik sa narodil 16. augusta 1927 v rakúskej obci Niederleis, kam chodievali jeho rodičia Matúš a Alžbeta, rod. Petláková, z Modrovej na tzv. sezónne práce.⁹ Jozef Šabo sa narodil

- 7 Z domácej odbornej literatúry bližšie napr.: MULÍK, P.: Metódy a formy proticirkevnej politiky komunistických štátov strednej a juhovýchodnej Európy a ich zmeny v rokoch 1945 – 1989. In: FIAMOVÁ, M. – JAKUBČIN, P. (zost.): Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy. Bratislava 2010, s. 234 – 272; MULÍK, P.: Špecifiká štátov strednej a východnej Európy pri eliminovaní pôsobenia reholí. Medzinárodná konferencia Likvidácia reholí a ich život v ilegálite v rokoch 1950 – 1989. In: JAKUBČIN, P. (zost.): Likvidácia reholí a ich život v ilegálite v rokoch 1950 – 1989. Bratislava 2010, s. 254 – 267.
- 8 Ludovú školu navštevoval v Spišskom Podhradí a následne pokračoval v štúdiu na osemročnom gymnáziu v Levoči. Po šiestej triede gymnázia vstúpil do noviciátu Spoločnosti Božieho Slova v Nitre. Po ukončení dvojročného noviciátu zložil v roku 1945 svoje prvé rehoľné sľuby a o rok neskôr ukončil stredoškolské štúdiá maturitou na štátnom gymnáziu v Nitre. V rokoch 1946 – 1948 študoval filozofiu v Misijnom dome vo Vidinej a od septembra 1948 pokračoval v teologických štúdiách v Nitre na Kalvárii. V máji 1950 bol spoločne so spolubratmi vyvezený do Podolínca. Archív provinciála Spoločnosti Božieho Slova na Slovensku (AP SVD), Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š., Vlastný životopis, nedat., s. 1; Príhovor pri odhalení tabule a kázeň v Spišskej Belej pri 1. výročí úmrtia P. Štefana Horvátha, nedat., s. 1.
- 9 Ludovú školu navštevoval v Modrovej. Na osemročnom gymnáziu začal študovať v Novom Meste nad Váhom (1939), kde zotrval tri roky. Gymnaziálne štúdiá ukončil v roku 1947 v Piešťanoch maturitou. Bolo to v napätom období politického procesu a následnej popravy prvého slovenského prezidenta, keď to medzi študentstvom vrelo. („V apríli bola Tisova poprava. Do miestneho kina nahnali všetky piešťanské školy. A keď Tiso odprisahal, všetci sme začali tliekať... No a vyšlo to od nášho maturitného ročníka. Tak triedny, Klepanec, nám povedal: „Na to doplatíte!“ My sme neverili, lebo sme boli najlepšia trieda. No a šiesti na písomkách a traja na ústnych maturitách prepadli! 35 nás bolo v triede.“ Rozhovor s M. Lackom, 23. 7. 2010, Misijný dom Matky Božej, Nitra.) Na konci augusta 1947 vstúpil do Spoločnosti Božieho Slova, kde po roku noviciátu v Misijnom dome na Zobore, v septembri 1948, zložil svoje prvé rehoľné sľuby. (Podobne ako CN. Šabo, aj CN. Borik mali ročný noviciát. CN. Horváth mal ešte dvojročný noviciát.) Po prvých sľuboch nastúpil na dvojročné štúdium filozofie v Misijnom dome vo Vidinej pri Lučenci. Po prvom roku bol s ostatnými scholastikmi z Vidinej presunutý do Nitry na Kalváriu. Presun z Vidinej do Nitry si vyžiadala konfiškácia Misijného domu a majetkov tohto domu zo strany štátu v roku 1948. Spoločnosť využívala do augusta 1949 Misijný dom, hospodárstvo tzv. Bolontov, lesnú a poľnohospodársku pôdu. Od septembra 1949 boli rehoľníci v priestoroch, ktoré v roku 1927 odkúpili, iba v podnájme (v ich prenájme ostali štyri malé miestnosti slúžiace na ubytovanie a ako kaplnka), kde pokračoval v štúdiu do mája 1950. Rehoľné domy Spoločnosti Božieho Slova boli v roku 1950 likvidované v dvoch etapách. V apríli Misijný dom v Spišskom Štiavniku, v máji Misijné domy vo Vidinej, v Nitre na Zobore i Kalvárii. „Chlapecký domov“ v Dolných Živicích v roku 1950 zlikvidovaný nebol, keď boli rehoľníci vyvezení do centralizačných kláštorov. Róbert Borik skončil v sústredovacom kláštore v Podolínci. AP SVD, f. Pamäti, Pátri SVD, spis: Spomienky P. Róberta Borika, Nitra, 1. 2. 2010; AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., Dotazník, Nitra, 1995, s. 1 – 2; Životopis, Nitra, 24. 11. 1996, s. 1.

9. novembra 1926 v Obyciach rodičom Ludvíkovi a Márii, rod. Šabovej.¹⁰

Spomenutí traja rehoľníci sa ako scholastici spoločne stretli v jednej komunite v roku 1949, v Misijnom dome Matky Božej na Kalvárii.¹¹ Po sústredení v Podolínci usilovne „pracovali“ na premiestňovaní kusov dreva z jednej strany nádvoria na druhú.¹² Popri snahe o plnenie miestami nezmyselných príkazov, mali rehoľníci v Podolínci čas i na spoločné i medzirehoľné hry a tajne i na štúdium.¹³ Potom spoločne pokračovali aj vo „vojenskej službe“ v Pomocných technických prácach (PTP). V Podolínci boli s ďalšími rehoľníkmi v ranných hodinách 4. septembra 1950 sústredení a bolo im oznámené, že nastupujú do vojenskej služby. Do obce Svatá Dobrotivá¹⁴ boli transportovaní¹⁵ najskôr vlakom a po-

tom z obce Mýto u Rokycan nákladnými autami,¹⁶ v sprievode príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti (ZNB).¹⁷

PRÍBEH ŠTEFANA HORVÁTHA

Náplňou práce Štefana Horvátha po príchode do Svätej Dobrotivej bolo klčovanie lesov v okolí obce. Po niekoľkých dňoch bol zaradený na stavbu obytných „barákov“ v Strašiciach u Rokycan kde pôsobil ako murár do mája 1951. Zo Strašíc odišiel do Kladna, do Spojených oceliarní, národného podniku (SONP) v Zápustkovej kovárni II, kde pracoval ako kováč a zároveň vedúci pracovnej čaty.¹⁸ Kratšie obdobie pracoval v Kolíne pri Prahe a v obciach Butovice a Jinonice¹⁹ na stavbe vojenských kasární, no potom sa vrátil opäť do SONP v Kladne, kde pracoval až do svojho prepustenia do civilu, teda do 31. decembra 1953.²⁰

V PTP tak Štefan Horváth „slúžil ako vojak“ 40 mesiacov.

Nakoľko vtedajšie pomery v republike nedovoľovali, aby pokračoval v ďalšom štúdiu na teologickej fakulte, vo formácii v diecéznom seminári a prijal kňazské svätenie (ani do seminára v Bratislave, ani v Litoměřiciach ho neprijali²¹), a treba povedať, že ani predstavení Spoločnosti to neodporúčali²², ostal Štefan Horváth pracovať v Kladne, na mieste vedúceho pracovnej čaty. K platu, na vtedajšie pomery dobrému, dostal i služobný byt. Takto pracoval v SONP od januára 1954 do januára 1955.²³ Pri zvažovaní budúceho zamestnania iste zohralo rolu i uvedomenie si svojej pozície – rehoľníka s výkonom služby v PTP. S takouto minulosťou by pravdepodobne len ťažko našiel lepšie zamestnanie.²⁴

- 10 Pochádzal z maloroľníckej rodiny. Ľudovú školu navštevoval v Obyciach (1935 – 1939), po nej pokračoval na osemročnom gymnáziu v Zlatých Moravciach. Absolvoval však iba štyri ročníky. Štúdiá ukončil v Bratislave maturitnou skúškou ako „večerný“ študent v roku 1947. Po maturite vstúpil v auguste do noviciátu Spoločnosti Božieho Slova. Nasledujúci rok, spoločne s S. Róbertom Borikom zložil svoje prvé rehoľné sľuby a pokračoval v štúdiách vo Vidinej (1948 – 1949) a v Nitre na Kalvárii (1949 – 1950). Po „Akcii K“ bol sústredení v Podolínci (od 4. mája 1950 do 4. septembra 1950). AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., P. Jozef Šabo SVD – krátky životopis, nedat., s. 1 – 2; Dotazník pre vnútornú potrebu SVD, nedat., s. 1. Tiež Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN), f. Krajská správa ZNB Správa ŠtB Bratislava (ďalej KS ZNB S-ŠtB), Vyšetrovacie spisy, a. č. V-2656. Protokol o výsluchu J. Šaba z 20. 10. 1964, s. 54.
- 11 Catalogus sodalium Societatis Verbi Divini. Ineunte Anno 1950, Steyl : Typographia Domus Missionum ad S. Michaelum Archangelum, 1950, s. 68.
- 12 BAČÍKOVÁ L.: Pod' a nasleduj ma. Zo spomienok tajne vysvätených kňazov 1950 – 1989. Prešov 2005, s. 8.
- 13 Rehoľníci verbisti, predovšetkým „filozofi“ (študenti prvého a druhého kurzu), ktorí nestihli ukončiť štvorsemesťročné štúdium filozofie, dobrali v dobe od mája do septembra učivo a ich predstavení, predovšetkým P. Janega SVD a do svojho transportu do Báu i P. Vojtech Bošanský SVD, vtedajší provinciál, ich preskúšali z tejto látky. AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BOŠANSKÝ, V.: Aj takto sa buduje Božie kráľovstvo, s. 2.
- 14 Svatá Dobrotivá – miestna časť obce Zaječov, juhozápadne od Prahy. Pracovný tábor PTP Svatá Dobrotivá bol zriadený 1. októbra 1948 v budove bývalého kláštora, v roku 1950 v ňom sídlil 52. PTP VÚ 4934 Svatá Dobrotivá. BÍLEK, J.: PéTéPáci aneb Černí baroni úplně jinak. Plzeň 1996, s. 141.
- 15 Z rehoľníkov – scholastikov SVD bolo transportovaných 51. AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š., Spomienky. Audio kazeta č. 1; Nitra, máj 1993.
- 16 Tamže.
- 17 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., P. Róbert Borik: Životopis, s. 2; BAČÍKOVÁ, L.: Pod' a nasleduj ma, s. 8.
- 18 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š., Spomienky. Audio kazeta č. 1; Nitra, máj 1993.
- 19 Pozri viac: PETRÍK, V.: Čudná vojenčina. Trnava 1993, s. 139, 152; Butovice a Jinonice, v súčasnosti miestne časti Prahy (pozn. autora).
- 20 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š., Spomienky. Audio kazeta č. 1; Nitra, máj 1993. Počas pôsobenia v Kladne pomáhal i svojim „spoluvojacom“, keď im ponúkal svoje pracovisko ako priestor, kde mohli nerušene slúžiť sväté omše. PETRÍK, V.: Čudná vojenčina, s. 152.
- 21 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š., Životopis. Úloža, 1. 9. 1969.
- 22 AP SVD, f.: Pamäti, Pátri SVD, Spomienky P. Karola Bošmanského SVD, Bratislava, 15. 6. 2009; ešte počas služby v PTP v Strašiciach u Rokycan mohli rehoľníci odísť dokončiť svoje štúdiá na Teologickej fakulte, čo však využili len málokto, väčšina tento „dar z milosti“ odmietla a s čistým štítom (bez servility voči štátu) pokračovala v PTP. HORVÁTH, Š. (Zost.): 75 rokov SVD na Slovensku. Nitra 2000, s. 216.
- 23 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š., Priebeh zamestnaní P. Štefana Horvátha, 5. 6. 1965, s. 1; Tamže. Spomienky. Audio kazeta č. 1; Nitra, máj 1993; Broumov, 5. 5. 1968.
- 24 Pozn. autora.

V januári 1955, keďže sa zhoršil zdravotný stav jeho matky, sa vrátil na Slovensko. V Spišskom Podhradí pracoval ako lesný robotník od februára do októbra 1955 pre Lesnú správu. Nakoľko tento plat bol podstatne nižší ako plat v Kladne, rozhodol sa pre návrat.²⁵ K 1. decembru 1955 začal opätovne, až do emigrácie do Poľska, pracovať v SONP v Kladne.²⁶

Počas pôsobenia v Pomocných technických práporoch, ale i neskôr v civile, neopustil Štefan Horváth myšlienku na kňazstvo. Nakoľko plán, môžeme povedať „A“, alebo legálny, nevyšiel, scholastik Horváth sa pokúsil o napredovanie k rehoľnému povolaniu cestou ilegálnou.²⁷

16. februára 1957 zomrel v Opave P. Ján Fajkus SVD, prvý provinciál Spoločnosti Božieho Slova na Slovensku (resp. v Československu). O dva dni neskôr mal pohreb, na ktorom sa zúčastnilo viacero spolubratov. Na pohrebe bol i Štefan Horváth, ktorý už mal naplánovaný útek – emigrovanie do Poľska. Súčasťou jeho plánu bola i dvojtyždňová dovolenka, ktorú si vybral.²⁸ Po pohrebe odišiel od spolubratov a cez rieku Olšu utiekol – ilegálne prekročil hranicu s Poľskou ľudovou republikou.²⁹

Po prekročení hranice vošiel (pravdepodobne) do dediny Bliszczycze, odkiaľ s pomocou miestneho kňaza odišiel do obce Branice, do kláštora rehoľných sestier. Na druhý deň bolo po ňom vyhlásené pátranie, resp. nie po ňom, na-

Páter Drevek SVD a páter Š. Horváth SVD v kláštore Bíla Voda v roku 1966

(Zdroj: Archív Misijného domu SVD Nitra)

koľko identita narušiteľa hranice nebola známa, ale po neznámom utečencovi z Československa, ktorý prekročil štátnu hranicu v blízkosti Bliszczyc.³⁰

Prvým miestom, kde sa zdržal dlhšie, bol Misijný dom Najsvätejšieho Srdca Ježišovho v Bruczkówe.³¹ Vtedajší provinciál SVD v Poľsku P. Hyacint Kubica SVD³² za ním docestoval a dohodli sa, že v tomto dome ostane nejakú dobu, kým sa nepripraví pôda na jeho pôsobenie, vysviacku a možno i pôsobenie v Poľskej provincii.³³

Po niekoľkých dňoch, v čase, keď bol ešte v Bruczkówe, dostal správu, aby sa dobre ukryl, nakoľko bolo ob-

novené pátranie po neznámom prekročiteli hranice. V tomto momente mal Štefan Horváth, ako sám uviedol, niekoľko možností. Nie všetky boli výhodné pre neho, ale boli bezpečné pre spolubratov v Poľsku. Horváth bol ochotný opustiť Poľsko, a to dvoma cestami. Prvou možnosťou bol pokus utiecť na Západ, druhou návrat do Československa. Keďže mu stále trvala dovolenka, teoreticky sa mohol nerušene vrátiť do normálneho života, i keď v nenormálnych podmienkach. Ak by sa aj o jeho úteku dozvedeli, pravdepodobne by dostal nejaký trest, avšak odniesol by si to iba on, nie poľskí spolubratia. Z Bruczkówa odišiel Štefan Horváth na radu provinciála do Misijného domu sv. Stanislava Kostku v Chludowe.³⁴ Nakoľko šlo o dom, ktorý bol menší a nežilo v ňom veľa rehoľníkov (v roku 1957 traja pátri a dvaja bratia), vypomáhal Štefan Horváth počas svojho pobytu pri oprave domu, ktorý bol ešte z rokov druhej svetovej vojny poškodený. Po niekoľkých týždňoch sa Horváthovi opäť ozval poľský provinciál s návrhom na presun do Pieniężna.³⁵ V Misijnom dome sv. Vojtecha (Adalberta) v Pieniężne bol veľký formačný dom, v ktorom, napríklad, bolo v roku 1957 spolu 25 pátrov a 164 scholastikov a novicov.³⁶

S presunom na nové miesto úkrytu súvisí i zmena identity Š. Horvátha. Od provinciála dostal inštrukcie, podľa ktorých jeho novým menom a priezviskom je Andrzej Domagalski. Neskôr

25 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š., Spomienky. Spišská Belá, 8. 8. 1987.

26 Tamže. Priebeh zamestnaní P. Štefana Horvátha, 5. 6. 1965, s. 1.

27 Tamže. Spomienky. Audio kazeta č. 1; Nitra, máj 1993.

28 Tamže.

29 HORVÁTH, Š. (Zost.): 75 rokov SVD na Slovensku, s. 199 – 200.

30 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š., Spomienky. Audio kazeta č. 1; Nitra, máj 1993.

31 Bruczków (pozn. autora).

32 P. Hyacint (Jacek) Kubica SVD sa narodil v roku 1903 v Nowej Kuźni. V roku 1917 vstúpil do SVD, v roku 1932 zložil večné sľuby v Spoločnosti a v roku 1933 prijal kňazské svätenie. V rokoch 1948 – 1957 viedol ako provinciál Poľskú provinciu pod patronátom sv. Jozefa, ktorá bola založená v roku 1935. Catalogus sodalium Societatis Verbi Divini. Ineunte Anno 1957, s. 67. Viac pozri: MALEK, R. SVD. (Zost.): Werbiści w Polsce. Pieniężno 1982, s. 76.

33 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š., Spomienky. Audio kazeta č. 1; Nitra, máj 1993.

34 Chludowo.

35 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š., Spomienky. Audio kazeta č. 1; Nitra, máj 1993.

36 Catalogus sodalium Societatis Verbi Divini. Ineunte Anno 1957, s. 70 – 75.

mu mali zadovážiť k novej identite i doklady.³⁷

V tomto čase už Horváth, ako sám spomína, nepomýšľal ani tak na útek na Západ, ako na kňazskú vysviacku a možnosť pastorácie.³⁸ A tak od mája 1957 študoval Horváth/Domagalski v Pieniężne, ako scholastik Poľskej provincie SVD.³⁹

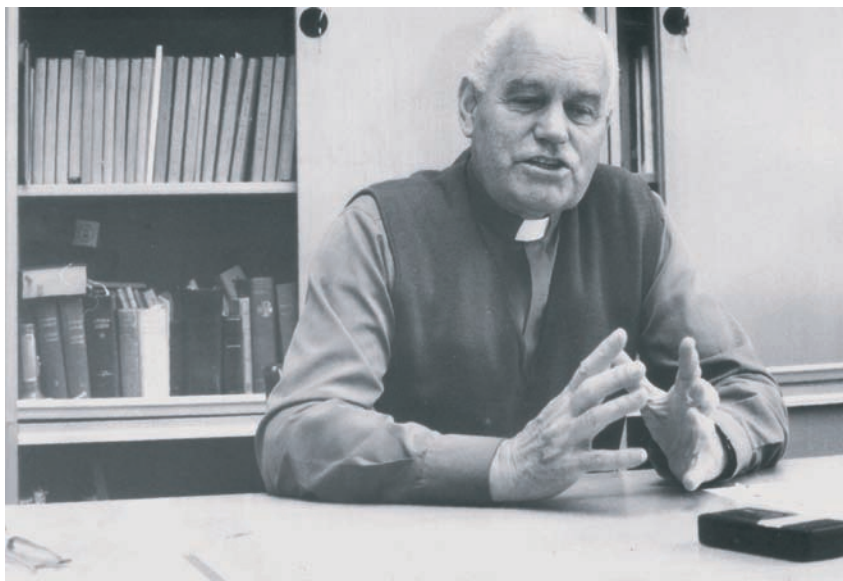
Popri štúdiu bola náplňou práce A. Domagalského i stavba kaplnky v záhrade, a po jej dokončení usporiadanie a katalogizácia domovej knižnice. V lete a na jeseň 1958 vykonal takmer všetky skúšky, ktoré mu ešte chýbali a svoje štúdium teológie ukončil v decembri zložením skúšok z pastorálnej teológie.⁴⁰

Približne v tomto čase sa na Štefana Horvátha vypytoval v Misijnom dome v Bruczkówe neznámy človek. So sebou mal i jeho fotografiu v rehoľnom habite z rokov štúdia v Spoločnosti Božieho Slova na Slovensku. Záhradník, ktorého sa pýtal a ponúkal mu i peniaze napriek tomu, že Štefana Horvátha poznal, nič neprezradil. Naopak, oznámil to rektorovi domu a ten odoslal správu provinciálovi, ktorým bol od roku 1957 P. Felix (Feliks) Zapłata SVD.⁴¹

Po tejto správe musel Štefan Horváth opustiť Pieniężno. Provinciál ho poslal do Ljubieny Wielkiej, kde mal u P. Gošnika počkať do 20. decembra. Vtedy po neho prišiel P. Zapłata

a cestovali do Pieniężna. Nasledujúci deň bola v Misijnom dome sv. Jozefa diakonská vysviacka, ktorú prijal i Štefan Horváth. Po vysviacke odišli obaja spoločne z domu na vlakovú stanicu a odcestovali do Gniezna. S tamojším pomocným biskupom Lucjanom Bernackím⁴² sa v čase ukrývania Horvátha provinciál dohodol, že po diakonskom svätení dôjdu za ním a on vysvätí Horvátha za kňaza. Svätenie bolo dohodnuté na 23. decembra 1958. Dôvodom na urýchlenie vysviacky (spolužiaci a spolubratia S. Horvátha mali mať

vysviacku len o čosi vyše mesiaca neskôr – 2. februára 1959) boli obavy z možného odhalenia pobytu a zatknutia Štefana Horvátha a jeho následné vydanie do ČSR. Ak by ho aj chytili, dôležité bolo jeho vysvätenie za kňaza. Cesta z Pieniężna bola nielen napätá, ale pre diakona Horvátha i naplnená veľkým prekvapením. Provinciál cestoval tým istým vlakom ako on, avšak v inom kupé a pred rozdelením povedal Horváthovi, že ak by bola vo vlaku kontrola a objavili by ho, zistili jeho totožnosť, on sa bude tváriť, ako by ho

Páter Š. Horváth v marci 1994 (Zdroj: Archív Misijného domu SVD Nitra)

- 37 S. Š. Horváth utiekol do Poľska v čase, kedy tam prichádzali imigranti z juhu i východu. Z východu to boli utečenci, resp. navrátilci zo Sovietskeho zväzu, ktorí boli na východ odvrhnutí na konci vojny a v povojnových rokoch, z juhu to boli predovšetkým utečenci z Maďarska, odkiaľ po neúspešnej revolúcii v roku 1956 utiekli ľudia aj do Poľska. V Poľsku boli obe skupiny prijaté a štátne orgány im umožnili trvalý pobyt v republike. AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š.: Spomienky. Audio kazeta č. 1; Nitra, máj 1993; KAŁUZA, H.: Historia jednego kapłaństwa ... i jednej śląskiej parafii. Nysa – Pogorzela 1997, s. 38. V rámci týchto možností premýšľalo v Československu okolo 20 scholastikov verbistov o prechode – ilegálnej emigrácii do Poľska, kde by mohli ukončiť svoju formáciu a prijať kňazské svätenie. SOKOŁOWSKI, P. A.: Feliks Zapłata SVD (1914 – 1982) Życie i twórczość. Dysertacja doktorska. Warszawa 2003, s. 110. Ako uvedieme neskôr, k tomuto kroku sa odhodlali len dvaja (pozn. autora), i keď prísľub a pomoc mohli očakávať viacerí. AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., P. Róbert Borik SVD – Spomienky. Smolenice, nedat., s. 2.
- 38 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š.: Spomienky. Audio kazeta č. 1; Nitra, máj 1993.
- 39 Tamže. Spomienky, Broumov, 5. 5. 1968.
- 40 Tamže. Audio kazeta č. 1; Nitra, máj 1993.
- 41 P. Felix Zapłata SVD sa narodil v roku 1914 v obci Turew, v roku 1927 vstúpil do SVD. V roku 1941 zložil večné rehoľné sľuby a prijal kňazské svätenie. Za provinciála SVD v Poľsku bol menovaný v roku 1957 a úrad zastával do roku 1960. Catalogus sodalium Societatis Verbi Divini. Ineunte Anno 1963, s. 72.
- 42 Lucjan Bernacki – pomocný biskup arcidiecézy v Gniezne, narodil sa 12. 7. 1902 v Gościeradz, za kňaza bol vysvätený v roku 1926. V roku 1946 bol menovaný za titulárneho biskupa v Mela a konsekrovaný za pomocného biskupa v Gniezne. Zomrel 28. 9. 1975. Dostupné na: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bberl.html>

nepoznal. Vysviacka prebehla v kaplnke biskupa Bernackého za prítomnosti biskupa, jeho tajomníka, provinciála P. Zaplátu a P. Bernarda Magieru SVD, ktorý bol tajomníkom provinciála.⁴³

Prvým darom, ktorý novokňaz dostal, bola čokoláda, ktorú mu kúpil provinciál pri odchode z Gniezna. Novým miestom pobytu – ukrývania P. Štefana Horvátha bol Misijný dom sv. Jozefa v Górnej Grupe. Tam slúžil i svoju prvú primičnú sv. omšu. V Górnej Grupe ostal bývať do marca 1959.⁴⁴

Napriek tomu, že decembrové dni v roku 1958 boli náročné na psychiku a vnútorný pokoj, priniesli splnenie túžby, za ktorú neváhal Štefan Horváth ponúknuť hoci i svoju slobodu. Jeho vysviacka, to bolo naplnenie sna mnohých rehoľníkov, nielen verbistov, v celom Československu.

Snaha o odhalenie a zaistenie Štefana Horvátha v Poľsku nebola náhodná. Nik si len tak zrazu nespomenul, že v ČSR chýba. Pátranie po ňom súviselo i s pátraním po ďalších dvoch rehoľníkoch – Róbertovi Borikovi a Jozefovi Šabovi. Aj o nich sa totiž predpokladalo, že ušli a ukrývajú sa v Poľsku.

V Górnej Grupe bol P. Horváth do marca 1959. Pred Veľkou nocou odišiel do Nysy a sviatky strávili spoločne v dome i s rehoľnými sestrami. Po Veľkej noci sa P. Horváth nevrátil do G. Grupy, ale odišiel ako duchovný správca k rehoľným sestram do Lublina vo východnom Poľsku.⁴⁵

15. augusta 1959 v Nyse zložil P. Štefan Horváth svoje doživotné rehoľné sľuby a potom sa opäť vrátil do Lublina. Na tamjšej univerzite chcel študovať sociológiu, čo mu však ne-

bolo umožnené. Napriek tomu sa ale nevzdával. Prijal výzvu venovať sa sociológii samoštúdiom. Keď však po čase zistil, že z jeho štúdia nebude ani v budúcnosti nič, zanechal svoje túžby a venoval sa prospešnejším činnostiam, ako bola pomoc v dome a iným študentom v štúdiu.

Pri jednom z neskorších stretnutí slovenských verbistov v Nyse dostal provinciál P. Zapláta informáciu, že tajné zložky polície objavili stopu Borika, Horvátha a Šaba. Bolo preto potrebné, aby všetci traja zmenili miesta svojho pobytu. Po tomto upozornení nasledovali urýchlené presuny. P. Horváth odišiel najskôr do obce Kudowa-Zdroj, neskôr do Lublina a nakoniec i do Lešnice a Karbu, čoby predmestia mesta Bytom.⁴⁶ V Karbe býval v kláštore – dome rehoľných sestier Služobník Nepoškvrnenej Panny Márie, ktoré sa o neho starali. Býval v samostatnej izbe, denne slúžil sv. omšu a pre prípad nebezpečia mal pripravenú i výstrahu. Ak došla nejaká návšteva k bráničke, zazvonili na zvonček raz. Ak došla návšteva do domu, zazvonili dvakrát a ak došla osoba, ktorá sa im zdala podozrivá, zazvonili trikrát – pričom páter utiekol na povalu, kde sa na vopred pripravenom mieste pod dekami ukryl. Tieto signály Horváth poznal a patrične na ne reagoval. Počas pobytu v Karbe len minimálne opúšťal svoj úkryt. Ak dom opustil, zašiel do mesta, či vedľajších dedín, poprípade na návštevu do jednej známej rodiny. Ako sám spomenul, pobyt v Karbe sa skôr podobal na väzenie, ako na život v misií.⁴⁷

V auguste 1961 navštívil spolubrata Jozefa Šaba a z návštevy odišiel do

Lešnice. V tom čase však do domu rehoľných sestier, Služobník Nepoškvrnenej Panny Márie, došiel neznámy muž a vypytoval sa na Štefana Horvátha. Sestry ho zavolali. Neznámy mu oznámil, že ho na toto miesto upozornili spolubratia v Nyse – tí však o mieste jeho pobytu nemali ako vedieť. Nezdriavoval sa totiž v Lešnici, ale v Karbe. Po odchode neznámeho, ktorého P. Horváth považoval za príslušníka tajnej polície, zlikvidoval všetky svoje doklady – ako pravé, tak i falošné a utiekol do vedľajšej obce – Cisowa. Vo svojich spomienkach uviedol, že muža skutočne považoval za tajného, avšak jeho správanie a obsah rozhovoru nevedel interpretovať inak ako upozornenie na to, že sú mu na stope a má urýchlene opustiť Lešnicu. V živote Štefana Horvátha sa po tomto „incidente“ veľa nezmenilo, avšak vstúpil doň strach, obavy, opatrnosť i prezieravosť. Po návrate do Karbu zažil ešte jednu situáciu, kedy sa takmer sám prezradil. I preto ho P. Kasperek SVD požiadal, aby odišiel z Karbu. Našiel mu miesto v horách v rodine jedného známeho lesníka. U neho sa mal ukrývať, P. Horváth to však na svoje šťastie odmietol. Lesník sa totiž o svojom úmysle pred niekým preriekol, čo malo za následok prehliadku jeho domu. Ak by sa v dome P. Horváth ukrýval, pravdepodobne by bol zaistený.⁴⁸

V auguste 1962 bol v prístave v Gdyni zaistený P. Šabo, čo bolo potvrdením, že traja rehoľníci z Československa sa ukrývajú v Poľsku. I preto bol nový provinciál SVD v Poľsku P. Bruno Kozieł SVD⁴⁹ predvolaný na ministerstvo vnútra, kde od neho

43 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š., Spomienky. Audio kazeta č. 2; Nitra, máj 1993.

44 Tamže. Audio kazeta č. 1; Nitra, máj 1993; Spišská Belá, 8. 8. 1987.

45 Tamže. Spišská Belá, 25. 2. 1987; 8. 8. 1987.

46 Tamže. Audio kazeta č. 2; Nitra, máj 1993.

47 Počas pobytu v Karbe si uvedomil, že sa musí zamestnať. Preto prepisoval modlitby, knihy a potom ich zväzoval, prekladal z nemčiny i angličtiny do poľštiny. Tamže.

48 Tamže. Audio kazeta č. 3; Nitra, máj 1993.

49 P. Bruno Kozieł SVD sa narodil v meste Bottrop v Nemecku, v roku 1916. Do SVD vstúpil v roku 1937, o dva roky zložil svoje prvé a v roku 1948 i doživotné rehoľné sľuby v SVD. Kňazské svätenie prijal v tom istom roku. Úrad provinciála v Poľsku vykonával od roku 1960 do roku 1966. *Catalogus sodalium Societatis Verbi Divini. Ineunte Anno 1961*, s. 72; *Catalogus sodalium Societatis Verbi Divini. Ineunte Anno 1967*, s. 72.

žiadali, aby prezradil miesta úkrytu PP. Borika a Horvátha. Údajne sa mu mali vyhrázať, že ak neprezradí, kde sa dvaja Slováci ukrývajú, zatvoria všetky misijné domy Spoločnosti Božieho Slova v Poľsku. Situácia bola vážna. Vedenie Poľskej provincie sa nevedelo jasne rozhodnúť, a preto ponechalo rozhodnutie na samotných rehoľníkov. Štefan Horváth, aj v odvolaní sa na odpoveď „áno“ na jeho otázku z roku 1957, či môže v provincii ostať, sa rozhodol, že sa dobrovoľne úradom neprihlási.⁵⁰

Po odchode z Karbu, od sestier, býval v rodine Krziwonových v Rokytnici. Potom po niekoľkých dňoch odišiel do Karchowic, kde býval v rodine Zigudových. Informácie o situácii v okolí mu prinášala raz týždenne p. Krziwonová z Rokytnice. V jednom období nedošla dva týždne. Bolo to v čase, kedy k nim chodievali na kontrolu „elektrikári“, ktorí kontrolovali a snažili sa prehľadať dom. Z Karchowic odišiel P. Horváth do Zabrzu do rodiny p. Dyllusa, ktorý bol príbuzný jednej z rehoľných sestier Služobníc Nepoškvrnenej Panny Márie. Na tomto mieste sa ukrýval, s malými prestávkami od novembra 1962 do augusta 1964. V dome si zariadil izbu v podkroví a pomáhal domácim pri práci. Raz za dva – tri týždne do domu prichádzal miestny kňaz, ktorý bol jeho spovedníkom.⁵¹

22. júla 1964 bola v Poľsku vyhlásená amnestia, ktorá zaručovala všetkým, ktorým hrozil trest do výšky 10 rokov, možnosť prihlásiť sa bez odsúdenia a trestu. P. Horváth sa po rozhovore s P. Šabom rozhodol prihlásiť, pričom jediná obava z budúcnosti sa týkala jeho extradície.⁵² V sprievode spolu-

brata z Poľska pricestoval do Varšavy, kde zašli za advokátom a v jeho sprievode odišli na generálnu prokuratúru. Po vypočutí zavolať prokurátor zamestnancov ministerstva vnútra, ktorí ho taktiež prišli vypočuť. P. Horváth bol následne prepustený na slobodu a ako miesto svojho pobytu uviedol Misijný dom Ducha Svätého vo Varšave.⁵³

Po prihlásení ho čakalo ešte niekoľko výsluchov, ktorých najdôležitejším bodom bolo zistenie, kde všade – na ktorých miestach a v ktorých rodinách sa v rokoch 1957 – 1964 ukrýval. P. Horváth uviedol všetky miesta do roku 1961, nakoľko predpokladal, že do tohto roka mali jeho pohyb zmapovaný. Od roku 1961 však neuviedol nič, nakoľko nechcel spôsobiť problémy ľuďom, ktorí mu pomohli. Bolo mu odporúčané, aby neopustil Varšavu. P. Horváth však na dva dni odišiel do Lublina. Po návrate mu dvere domu otvoril neznámy človek – príslušník tajnej polície, ktorý s kolegami prehľadával dom. P. Horváth bol zaistený, podobne, ako sa to v tom čase stalo i s PP. Borikom a Šabom.⁵⁴

Po zaistení nasledovala 5. septembra 1964 eskortácia – extradícia troch rehoľníkov do ČSSR.⁵⁵

RÓBERT BORIK A JOZEF ŠABO AKO UTEČENCI V POĽSKU

Podobne ako Horváth, aj SS. Borik a Šabo boli 4. septembra 1950 vyvezení z Podolíncu na vojenskú službu v PTP. Borik spomína: „*Obliekli nás do akýchsi starých vojenských handier a zaviazali nás prísahou, hoci nám zbraň nikdy nedali do ruky.*“⁵⁶ Podľa spomienok J. Šaba, „*keď sme prišli na dvor, tak*

R. Borik pred útekem do Poľska (1957)

(Zdroj: Pozostalosť pátra R. Borika)

*jeden vyhadzoval z okna, najprv pokrovec, deku, tú si musel chytiť, a do tej ti vyhadzoval všetko a to si potreboval. Boty, šaty a ostatné [...] si nevedel, čo potrebuješ – no čo ti hodil, to si zobral...“⁵⁷ Zaradení boli k 52. PTP VÚ 4934, ktorý sídlil vo Svätej Dobrotivej. Od 5. septembra 1950 pracovali v okolí Dobrotivej v lese, neskôr boli preradení na stavbu obytných barakov pre nové kasárne do Strašíc u Rokycan. Ako spomínal Šabo, i keď to bolo náročné, „*ale naučení na disciplínu a pri troche pokory, dalo sa to vydržať.*“⁵⁸*

SS. Borik a Šabo boli v roku 1951 preradení do valcovne v závode SONP Kladno.⁵⁹ Na tomto pracovisku dostal S. Šabo žltáčku a odišiel na liečenie do Prahy – Střešovic. Po mesiaci odišiel na liečenie do Karlových Varov, kde

50 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š., Spomienky. Audio kazeta č. 3; Nitra, máj 1993.

51 Tamže.

52 Extradícia – vydanie zločincov štátu, na území ktorého sa dopustil trestného činu (pozn. autora).

53 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: HORVÁTH, Š., Spomienky. Audio kazeta č. 3; Nitra, máj 1993.

54 Tamže.

55 Tamže. Broumov, 5. 5. 1968.

56 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., P. Róbert Borik SVD – Spomienky. Smolenice, nedat., s. 1 (spomienky napísané niekedy v období marec 2005 – júl 2006, v tom čase bol P. Borik duchovným správcou u sestier Kongregácie Najsvätejšieho Spasiteľa; pozn. autora).

57 Rozhovor s M. Lackom 23. 7. 2010, Misijný dom Matky Božej, Nitra.

58 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Spomienky. Nedat., s. 5.

59 Tamže; AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R.: P. Róbert Borik, SVD. Mařenice, 8. 6. 1968, s. 1.

okrem iného ministroval nitrianskemu biskupovi Eduardovi Nécseyemu.⁶⁰ Po návrate dostal pri prehliadke odporúčanie na prepustenie do civilu z dôvodu neschopnosti vojenskej služby. Velitelia útvaru na to nereagovali, jediný ústupok prišiel vo forme straveniek a diét, ktoré však on rozdal spolubratom a kolegom. Po tomto zistení bol prevelený späť do Dobrotivej na hlavnú posádku. Ako neskôr v živote, ani vtedy mu nechýbal jeho povestný humor. Preto, keď sa ho opýtali, načo ho sem poslali, odpovedal, že má byť na veliteľstve holičom. A tak až do prepustenia pracoval – vykonával vojenskú službu ako posádkový holič.⁶¹ Dňa 20. decembra 1952⁶² bol z vojenskej služby prepustený, keďže vojenský lekár viackrát urgoval jeho odchod do civilu.

Róbert Borik pokračoval v službe až do 31. decembra 1953 a ako spomína „Už sme si mysleli, že tam budeme do smrti.“ Napokon však prišlo prepustenie, avšak pod písomnou podmienkou, „že pôjdeme pracovať či už na stavby alebo do baní, alebo do hutí.“⁶³ Celkovo na vojenčine, presnejšie v PTP, strávil R. Borik neuveriteľných 40 mesiacov.

Potom odišiel na Slovensko a od 15. januára 1955 sa zamestnal v Pezinku ako robotník v podniku Pozemné stavby. Neskôr, keď sa mu cez príbuznú podarilo nájsť si lepšie zamestnanie, presťahoval sa do Bratislavy a do 24. júna 1955 pracoval v učtárni Bratislavského obchodu s potrebami pre domácnosť (BOPPD). Po čase opäť

zmenil zamestnanie a od 24. júna 1955 začal pracovať v Slovenskej akadémii vied v Bratislave ako nákupca. Práca v SAV bola aj jeho poslednou pred útekom do Poľska.⁶⁴

Zo Svätej Dobrotivej odišiel Jozef Šabo do rodnej obce Obyce, odkiaľ sa presťahoval do Trenčína, kde v závode TOS (Továrň na obrábacie stroje) 9. mája – Trenčín nastúpil od 5. februára 1953 ako dielenský (technický) kontrolór. Po šiestich mesiacoch sa stal hlavným kontrolórom. Neskôr prestúpil na špeciálnu výrobu, kde pracoval až do prvej veľkej previerky.⁶⁵ Po nej zistili jeho minulosť a bol z TOS-ky po zaučení nástupcu prepustený k 31. janu-

Páter J. Šabo ako zamestnanec SAV
(Zdroj: Archív Misijného domu SVD Nitra)

áru 1956.⁶⁶ Ako spomína, dostal dobrý kádrový posudok, nakoľko boli s jeho prácou spokojní, ibaže „... v určitých fabrikách, ktoré boli zamerané na ‚mier‘ som nesmel pracovať.“⁶⁷ Zrozumiteľnejšie povedané, v dôležitých zbrojárskych podnikoch nesmeli „politicky nespoľahliví“ pracovať vôbec.

Na príhovor Róberta Borika sa pre Jozefa Šaba našlo k 1. februáru miesto skladníka, neskôr mzdového účtovníka, v Slovenskej akadémii vied v Bratislave. Okrem týchto dvoch rehoľníkov pracovali v SAV aj ich spolubratia Štefan Popovič, Juraj Jendruch, Július Haláč, Albert Ščepka a Amatus (Miloš) Valentovič. Po ďalšej previerke, kde sa zistilo, že študoval teológiu, jeho otec nevstúpil do družstva a rodina je „fanaticky nábožensko založená“⁶⁸ musel Jozef Šabo opustiť i SAV. Po trojmesečnej lehote bol prepustený k 30. júnu 1958. I keď vedenie úseku SAV, na ktorom pracoval, ho chcelo udržať pred rozhodnutím ÚV KSS, nepodarilo sa. Šabo sám uvažoval, že bude lepšie ostať bez práce a tváriť sa niekoľko dní, že si novú hľadá, nakoľko sám mal už iný plán. Preto aj on sám na prepustení trval.⁶⁹

Obaja verbisti, Šabo a Borik, spolu bývali v jednom byte v Bratislave a spoločne sa snažili prepracovať k pokračovaniu v duchovnom povolání. Hoci kláštory boli zrušené a rehoľný život zakázaný, bohoslovci – scholastici, ktorí mali záujem, mohli navštevovať v Nitre PP. Aladára Janegu SVD alebo Vojtecha Božanského SVD. Obaja,

60 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Spomienky. Nedat., s. 5.

61 Tamže, s. 5 – 6.

62 Podľa dokumentácie k 16. 12. 1952. Tamže. Potvrdenie o priebehu vojenskej služby Jozefa Šaba, nar. 9. 11. 1926. Ministerstvo obrany SR, Vojenský archív – centrálna registratúra Trnava, VA – CR – 1-278-14/2006. Trnava, 10. 5. 2006; AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Osobný dotazník duchovného. Svätoplukovo, 29. 4. 2008.

63 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., P. Róbert Borik SVD – Spomienky. Smolenice, nedat., s. 1; Osobný dotazník duchovného. Nitra, 5. 5. 2008.

64 Minulosť R. Borika vyšla taktiež najavo, avšak nakoľko bol po liečbe ťažkej choroby, ako rekonvalencia ho nemohli hneď prepustiť. Tamže, s. 2).

65 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., 6 Šabo Jozef. Č2/3. Nedat., s. 1.

66 Tamže. Spomienky. Nedat., s. 6; Osobný dotazník duchovného. Svätoplukovo, 29. 4. 2008.

67 Tamže. P. Jozef Šabo SVD – krátky životopis, s. 5.

68 Tamže. Životopis. Rím, 22. 5. 1969, s. 2.

69 Tamže. Spomienky. Nedat., s. 6.

Páter J. Šabo po zložení večných sľubov
(Zdroj: Archív Misijného domu SVD Nitra)

Primície pátra J. Šaba
(Zdroj: Archív Misijného domu SVD Nitra)

predovšetkým však P. Janega, ktorý oboch vyučoval morálnu teológiu, boli ochotní učiť a preskúšať záujemcov o pokračovanie v duchovnom raste.⁷⁰ Sľuby, ktoré bolo potrebné skladať a obnovovať, rehoľníci skladali na rôznych miestach, doma, no i počas púte v Nitre na Kalvárii, vždy okolo 15. augusta.⁷¹

Vo vedomí existenčnej neukotvenosti a najmä nemožnosti naplnenia svojich cieľov v komunistickom Československu, uvažovali najprv o úteku na Západ. Ostalo však len pri idei. Ako spomínal Borik, „*sedeli sme v Bra-*

islave a s túžbou sme čakali, že prejdeme Dunajom na Západ... Ale nedalo sa, nebolo prechodu.“⁷² Rozuzlenie priniesol napokon Šabo. V druhej polovici roka 1957 Róbert Borik ochorel na tuberkulózu a liečil sa z nej deväť mesiacov. Práve v dobe jeho liečby sa Jozef Šabo začal pripravovať na útek z republiky, do Poľska. S. Borik o tom nevedel a ako sám spomína: „... *myslím, že Jozef so mnou, ako s vyradeným človekom, nepočítal.*“⁷³

V rámci prípravy na útek prešiel S. Šabo do Poľska dvakrát. Prvý raz

v lete 1957, druhý raz na Silvestra 1957. Prvú cestu v lete podnikol na bicykli a spoločne s niekdajším spolubratom z rehole Teodorom Hlaváčom⁷⁴, napriek tomu, že mali povolenie len na vstup do pohraničného pásma, prešli až do Pieniężna.⁷⁵

Druhú cestu podnikol na Silvestra 1957, kedy opäť, avšak už sám, prešiel do Poľska na bicykli, aby zistil, aká je situácia v Poľsku, aké sú možnosti úteku do tejto krajiny a aby odovzdal tamojšiemu provinciálovi P. Zaplatovi list pre Generalát od slovenského pro-

70 BAČKOVÁ, L.: Pod' a nasleduj ma, s. 9; AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Osobný dotazník duchovného. Svätoplukovo, 29. 4. 2008; AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., P. Róbert Borik SVD – Spomienky. Smolenice, nedat., s. 2.

71 BAČKOVÁ, L.: Pod' a nasleduj ma, s. 9.

72 Rozhovor s M. Lackom 23. 7. 2010, Misijný dom Matky Božej, Nitra.

73 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., P. Róbert Borik SVD – Spomienky. Smolenice, nedat., s. 2.

74 Teodor Hlaváč sa narodil v Chynoranoch v roku 1929. Do Spoločnosti vstúpil v roku 1940, v roku 1946 zložil svoje prvé sľuby. Po „Barbarskej noci“ nepokračoval ďalej v štúdiách a v duchovnej formácii. Dnes žije v Bratislave a je ženatý.

75 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., P. Róbert Borik SVD – Spomienky. Smolenice, nedat., s. 2.

vinciála P. Vojtecha Bošanského SVD.⁷⁶ List ukryl v opätku topánky, ktorý však povolil. Preto Šabo list vybral a vložil do peňaženky. Pri kontrole na hranici si ho vzali do osobitnej miestnosti, kde prezreli kompletne všetko jeho oblečenie a veci, ktoré mal so sebou. Peňaženku, v ktorej mal list, držal po celý čas v rukách. Na jeho veľké šťastie mu ju nevzali a neprezreli.⁷⁷

V Poľsku pokračoval, už nedovolené, lebo mal len turistickú priepustku, cez Olsztyn do Pienięzna, kde sa stretol s provinciálom Zapłatom. Dohodli sa, že 11. júla 1958 bude niektorý z poľských pátrov čakať na neho a jeho spoločníkov na Rysoch z Poľskej strany a prevedie ich. Pri tejto návšteve dostal i ubezpečenie, že do Poľska môže prejsť i väčšia skupina scholastikov a poľskí spolubratia im pomôžu ukončiť teologické štúdiá a prijať svätenia.⁷⁸

V pôvodnej verzii úteku mali byť spoločníkmi scholastika Šaba viacerí spolubratia, avšak nakoniec nik z nich do Poľska nešiel. Šabo nakoniec povedal o svojom pláne Borikovi a ten sa rozhodol k nemu pridať.⁷⁹

Ako bolo spomenuté vyššie, keďže si Šabo po odchode zo SAV hľadal prácu, mohol sa bez problémov presunúť 10. júla do oblasti Tatier. Róbert Borik odišiel z práce, navštívil rodi-

čov, ktorým však nepovedal kam ide a odišiel so Šabom. Vlakom cestovali do Popradu, kde prenocovali a odtiaľ ráno vyrazili, najskôr vláčikom (zubačkou) a potom pešo na Rysy. Na vrchole čakali a až po troch hodinách došiel poľský spolubrat P. F. Kasperek SVD.⁸⁰ Z vrcholu ich zaviedol do Zakopaného a potom do Nysy.⁸¹

V Poľsku mali SS. Borik a Šabo ostať len niekoľko dní, pokiaľ sa nepodarí nejakú ich prepraviť na Západ. Keďže sa to nepodarilo v takom krátkom čase, ako si to predstavovali, provinciál P. Zapłata sa rozhodol, že obaja ostanú v Poľskej provincii, kde dokončia štúdiá, budú vysvätení a potom sa bude riešiť ich odchod na Západ.⁸²

Po presune do Nysy bývali najskôr v dome spolubratov⁸³ a potom v dome sestier, kde začali aj dokončili svoje teologické štúdiá. Roky ukrývania sa v dome a tajné štúdium zanechali svoje stopy na psychike a pokoji rehoľníkov. Neustála možnosť odhalenia a transportu do Československa, ale i ohrozenie poľských spolubratov nepomáhali v štúdiu predovšetkým S. Borikovi. Rehoľníci ukončili štúdiá v decembri a už 21. decembra 1959 prijali nižšie (tonzúra a 4 minorcky) a nasledujúci rok, 21. januára i vyššie svätenia (subdiakonát a diakonát)

z rúk biskupa L. Bernackého v Gniez-
ne.⁸⁴

Kňazské svätenie obom udelil ten istý biskup 21. mája 1960 vo svojom sídle v Gniezne. Po samotnej vysviacke pripravil biskup pre novokňazov pohostenie.⁸⁵ Po pohostení sa PP. Borik a Šabo rozdelili. Každý si sám hľadal úkryt a snažil sa zabezpečiť si život. V roku 1960 začala bezpečnosť kontrolovať pohyb verbistov v Československu a postupne niektorých zatkla. Pri sledovaní a kontrole alebo pri výsluchu musel niektorý zo spolubratov uviesť, že scholastici (predpokladalo sa, že sú ešte stále scholastici, nakoľko sa o ich kňazskej vysviacke nevedelo) sa ukrývajú v Poľsku. Preto bolo potrebné, aby sa rozdelili. Ak zaistia jedného, aby ten druhý mohol ostať na slobode. Takto to trvalo asi rok.⁸⁶

V roku 1961 odišiel do wroclavskej diecézy P. František Kasperek. Požiadal o exklaustráciu⁸⁷ a nastúpil ako správca farnosti Pogorzela. K nemu na faru odišli Borik aj Šabo. Na fare zložili obaja svoje doživotné sľuby v Spoločnosti Božieho Slova, 30. apríla 1962. V takejto situácii nemali pátri dostatok priestoru a ani možnosť, ako sa zamestnať. Napriek tomu, že z fary nevychádzali, tajná polícia po nich naďalej pátrala a snažila sa ich

76 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Spomienky. Nedat., s. 6; Tamže. 6 Šabo Jozef. Č2/3. Nedat., s. 1; AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., P. Róbert Borik SVD – Spomienky. Smolenice, nedat., s. 2.

77 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Spomienky. Nedat., s. 6 – 7.

78 Tamže, s. 7; AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., P. Róbert Borik SVD – Spomienky. Smolenice, nedat., s. 2.

79 „Chyba bola v tom, že všetci ‚kandidáti‘ na štúdium v Poľsku dostali strach a neboli ochotní ísť spolu s ním.“ Tamže.

80 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Spomienky. Nedat., s. 7; AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., P. Róbert Borik SVD – Spomienky. Smolenice, nedat., s. 3. Vo výpovedi na ŠtB v roku 1964 však J. Šabo ako dátum prechodu do Poľska uvádza dátum o deň posunutý, 12. 7. 1958. Pozri: AÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-2656. Tento dátum, teda 12. 7., vo svojej výpovedi pred ŠtB uvádzal aj R. Borik. Tamže. Protokol o výpovedi z 1. 10. 1964. Deň 12. júl bral ako relevantný aj čl. súd v roku 1964.

81 BAČÍKOVÁ, L.: Podľa nasleduj ma, s. 10; AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., P. Róbert Borik SVD – Spomienky. Smolenice, nedat., s. 2.

82 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Spomienky. Nedat., s. 7.

83 Tri až štyri týždne. Tamže. 6 Šabo Jozef. Č2/3. Nedat., s. 2.

84 Tamže. Spomienky. Nedat., s. 8.

85 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., P. Róbert Borik SVD – Spomienky. Smolenice, nedat., s. 5.

86 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., P. Jozef Šabo SVD – krátky životopis, s. 6.

87 Žiadal o ňu on sám, avšak v skutočnosti ho o to požiadalo vedenie provincie. Požiadali ho, aby vystúpil zo Spoločnosti a prešiel do diecézy, žiadal sa na faru a na nej potom mohol ukrývať Borika a Šaba. Následne by na ňom bola i zodpovednosť za nich a v prípade odhalenia mohla byť uchránená Spoločnosť od prenasledovania. O tomto opatrení na ochranu dvoch kňazov bol informovaný i wroclavský biskup, neskorší kardinál Bolesław Kominek, ktorý prijal P. F. Kasperka k sebe do diecézy a vymenoval ho za správcu farnosti v Pogorzeli k 21. 11. 1961. Tamže; SOKOŁOWSKI, P. A.: Feliks Zapłata SVD (1914 – 1982), s. 142.

odhaliť. Jednu zo snáh odhaliť ilegálnych imigrantov opisuje P. Šabo: „Raz prišli štyria páni v ,kožákoch‘ zisťovať miestnosti. Róbert vybehol zadnými dverkami do poľa a potom sa túlal po snehu až do večera. Ja som si obliekol plášť, vzal baranicu a spolu so sestrou domvedúcej, ktorá prišla vtedy na návštevu – sme si sadli do kancelárie a tváрили sa ako ,zaľúbený párik pred svadbou‘. Keď prišiel pán farár s návštevou predstavil nás ako snúbencov, čo čakajú na náuku.“⁸⁸

Keďže situácia nebola ani na vidieku pokojnejšia, slovenskí verbisti naliehali na P. Kasperka, aby skúmal možnosti vycestovania do zahraničia – na Západ. Jednou z možností bolo opustiť Poľsko loďou z prístavu Gdyňa. P. Kasperek vycestoval do prístavu, kde sa dohodol s colníkom Bartknechtom, kedysi scholastikom Spoločnosti Božieho Slova,⁸⁹ že pomôže pri úteku. PP. Borik a Šabo sa presunuli na faru do Olszanky, hneď vedľa Pogorzelej.⁹⁰

Dňa 21. júla 1962 mal P. Šabo vyplávať loďou, ktorá prevážala kone do Švédska. V tento deň však žiadna loď z prístavu nevyplávala, lebo zásielka koní meškala, preto sa Jozef Šabo vrátil do Pogorzelej.⁹¹ Druhý raz sa Šabo pokúsil o útek v auguste toho istého roka. Tri dni čakal v prístave na loď, ktorá mala odvieť železo. Keď bola loď naložená a pripravená, Šabo s dokladmi colníka vstúpil do prístavu a s úmyslom

kontroly sa nalodil. Niekoľko hodín čakal na odchod lode. Tá sa však ani nepohla, preto sa znova vrátil k spolubratom na faru.⁹² Tretí pokus mal prebehnúť opätovne po dohode s kapitánom lode 10. októbra 1962. P. Šabo došiel do Gdyne, avšak už sledovaný tajnou políciou. Po príchode k prístavu musel najskôr preliezť plot a potom sa dostať na loď. Plot preliezol, na loď sa už však nedostal. Prezradil ho buď

Nerozlučná dvojica – pátri R. Borik a J. Šabo
(Zdroj: Archív Misijného domu SVD Nitra)

kapitán lode s ktorým bol dohodnutý, alebo ešte skôr colník zaangažovaný do jeho prípadu, ktorý bol kedysi chovancom u verbistov, ale potom spolupracoval s tajnou políciou.⁹³ Niekoľko hodín sa ukrýval v prístave, no potom ho objavila hliadka. Ako spomína, vyrukoval s naivným zdôvodnením, že si „prišiel pozerať prístav v noci, nakoľko u nás v ČSR čosi takého nemáme...“⁹⁴

Po zatknutí 6. októbra 1962 ho previezli z prístavu do mesta. Z väzenia v Gdyni ho transportovali 14. októbra⁹⁵ do Varšavy na ministerstvo vnútra. Na ministerstve pokračovalo vypočúvanie takmer rok – od októbra 1962 do októbra 1963. Šabo bol vo väznici vo Varšave v časti Mokotów. Niektoré výsluchy trvali i šesť hodín. Napriek všetkému, podarilo sa mu zabezpečiť si do cely breviár, takže sa mohol modlievať.⁹⁶ Na 23. októbra 1963 bol zvolaný súd vo Varšave. Jozef Šabo bol obvinený z ilegálneho prekročenia hraníc z ČSR do Poľska, z pokusu o útek do Švédska a z pokusu o falšovanie dokladov.⁹⁷ Tých mal, ako vraví, v skutočnosti päť až šesť. „Najkrajšie bolo to, že keď ma chytili, napochytr som nevedel ani to, ako sa volám, lebo preukazy boli na rôzne mená.“⁹⁸ (Neskôr, v roku 1964, pred čl. bezpečnostnými orgánmi Šabo vypovedal, že nemal úmysel ostať vo Švédsku, ale pokračovať oveľa ďalej.)⁹⁹

88 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Spomienky. Nedat., s. 8.

89 Pravdepodobne šlo o Benedikta Bartknechta, narodeného vo Wielkom Lubieńi v roku 1935. V roku 1950 vstúpil do SVD, v roku 1954 zložil svoje prvé sľuby a v roku 1957 zo Spoločnosti vystúpil (Catalogus sodalium Societatis Verbi Divini. Ineunte Anno 1957, s. 69).

90 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., P. Róbert Borik SVD – Spomienky. Smolenice, nedat., s. 7.

91 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Spomienky. Nedat., s. 8; podľa SOKOŁOWSKI, P. A.: Feliks Zapłata SVD (1914 – 1982), s. 143 mal P. Šabo vycestovať o deň neskôr 22. júla.

92 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Spomienky. Nedat., s. 8 – 9.

93 Rozhovor s M. Lackom 23. 7. 2010, Misijný dom Matky Božej, Nitra.

94 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Spomienky. Nedat., s. 9.

95 Tamže. Osobný dotazník duchovného. Svätoplukovo, 29. 4. 2008.

96 BAČÍKOVÁ, L.: Pod' a nasleduj ma, s. 13.

97 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Spomienky. Nedat., s. 10; Tamže. Väzenie, výpis trestov. Vyjadrenie Krajského súdu v Bratislave k návrhu na započítanie vykonaného trestu Jozefa Šaba v Poľskej ľudovej republike vo veci súdneho procesu v ČSSR. 739/65 Bratislava, 10. 5. 1965.

98 Tamže. 6 Šabo Jozef. Č2/3. Nedat., s. 1. Na výsluchu pred orgánmi ŠtB dňa 20. 10. 1964, podľa zachovaného protokolu, uviedol: „K môjmu zaisteniu v Poľsku došlo 6. 10. 1962 a odsúdený bol som 5. 10. 1963 na jeden rok odňatia slobody.“ Vraj za trestný čin vniknutia do Poľska a za používanie falošného občianskeho preukazu. AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-2656.

Rodina pátra R. Borika na návšteve v Poľsku
(Zdroj: Archív Misijného domu SVD Nitra)

Rodina pátra R. Borika na návšteve v Poľsku
(Zdroj: Pozostalosť pátra R. Borika)

Pred súdom vypovedali PP. Šabo, Kasperek, Koziel a colník Bartknecht, ktorý pomáhal pri prvom pokuse o útek. Jozef Šabo dokázal obmäkčiť sudkyňu i porotu a dostal návrh na trojročný trest. Návrh však bol znížený na jeden rok, a nakoľko si tento odsedel vo väzbe, bol po súde 15. októbra 1963 prepustený.¹⁰⁰

Pri treťom pokuse P. Šaba o útek do Švédska sa P. Borik presunul z Olszanky do Dobrzania Wielkiego do domu jednej známej rodiny, kde sa ukrýval.¹⁰¹ Šabo po prepustení odišiel do Pienięzna, kde bol okamžite zapojený do pastorácie. Zastupoval kňazov v okolí, vykonával ľudové misie. Aj svojim spolubratom na radu advokáta poradil, aby sa prihlásili.

Nemohli sa ukrývať donekonečna. Bolo to predovšetkým psychicky náročné.¹⁰²

Na Šabovu radu si aj po rokoch R. Borik spomínal: „*Povedal mi, že aj v base sú ľudia... Ale že tam aspoň vieš, koľko sedenia ťa ešte čaká, ale takto je to bez konca, to bolo proste na nervy... Skrývanie sa po kláštoroch, po rodinách...*“ Rehoľníci si mohli pripadať ako štvaná zver. Po tom, ako československá ŠtB zistila, v ktorom štáte sú, ich portréty boli povylepované po autobusových a železničných staniach v Poľsku ako portréty nejakých zločincov.¹⁰³

Pokiaľ ide o styk s najbližšou rodinou doma, R. Borik, podľa vlastných

slov, z poľskej ilegality ani nepísal, takže ani jeho rodičia nevedeli, kde sa nachádza a čo s ním je. Skontaktoval sa s nimi až pred vysviackou, na ktorej sa zúčastnili. J. Šabo zas so všemocnou ŠtB vybabral inak. Spomínal: „*Môjho otca eštebáci vyšetrovali: ‚Však ten váš syn chodí po celom svete... čo to je?‘ Lebo keď som písal z Poľska, len tak všeobecne – žijem, dýcham, študujem, mám sa dobre... Lebo som bol presvedčený, že listy kontrolujú. A spiatočnú adresu som nepísal. Listy som posielal po spolubratoch z misií... Reku, hod' mi to tam do pošty! Tak oni podľa pečiatky usudzovali, že som v Amerike alebo Indonézii...*“¹⁰⁴

99 „Poznamenávam, že keď by ma poľské bezpečnostné orgány neboli vydali čsl. úradom – ja by som sa dobrovoľne nebol nikdy vrátil do ČSSR. [...] Mienil som odísť do Brazílie alebo Argentínie, kde je, ako som sa v Poľsku dozvedel, veľa Poliakov. Chcel som tam pracovať ako kňaz, eventualne pôsobiť ako misijný pracovník.“ Tamže. Protokol o výsluchu z 8. 10. 1964.

100 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Spomienky. Nedat., s. 10; BAČÍKOVÁ, L.: Podľa nasleduj ma, s. 14; AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Osobný dotazník duchovného. Svätoplukovo, 29. 4. 2008.

101 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: BORIK, R., P. Róbert Borik SVD – Spomienky. Smolenice, nedat., s. 7.

102 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., 6 Šabo Jozef. Č2/3. Nedat., s. 2.

103 „Nevychádzali sme nikam... nervy to boli... šesť rokov nervov... Už sme boli na fare, a pod nami, na prvom poschodí, bola ambulancia. A keď vyšiel farár s kuchárkou, tak mali uši natrčené – tam chodí... Aj na záchod sme chodili na špičkách... V žiadnom prípade sme sa nemohli ukázať...“ Rozhovor s M. Lackom 23. 7. 2010, Misijný dom Matky Božej, Nitra.

104 Rozhovor s M. Lackom 23. 7. 2010, Misijný dom Matky Božej, Nitra. Úmyselné maskovanie svojho pobytu v Poľsku však spomenul už v roku 1964 po deportácii na Slovensko čsl. bezpečnostným orgánom, že totiž „priamo z Poľska do ČSSR som rodičom nepísal“, ale požiadal jednu sestru, „aby listy hodila vo Viedni, aby to vypadalo, že sa nachádzame v Rakúsku, čím sme kryli aj náš pobyt v Poľsku.“ AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-2656. Protokol o výpovedi z 29. 9. 1964.

Páter J. Šabo s matkou v Poľsku

(Zdroj: Archív Misijného domu SVD Nitra)

Páter J. Šabo s rodičmi v Poľsku

(Zdroj: Archív Misijného domu SVD Nitra)

Na otázku, kto ich šesťročný pobyt v ilegalite zabezpečoval a financoval, páter Šabo odpovedal, že „*spoločnosť... spolupratia*.“¹⁰⁵

Pátrovi Šabovi poľské orgány po odpykaní trestu umožnili legálne vstúpiť do pastoračnej činnosti. U slovenského rehoľníka to vzbudilo nádeje, že v Poľsku bude teraz konečne v relatívnom bezpečí, že nebude vydaný do Československa. No kruto sa sklamal. V poslednom rozhovore, ktorý poskytol dva dni pred smrťou, si na onen zlom takto zaspomínal: „*Keď som vyšiel z väznice, tak som robil v pastoračii. Povolili mi to. Kázal som, spovedal, omše slúžil. Potom ma zavreli. Najprv ma oklamali – povedali mi, že mi dajú poľské občianstvo, o ktoré som žiadal. Takto to bolo: v piatok som šiel po ulici a oslovili ma, aby som šiel s nimi na úrad. Mal som ešte reverendu na sebe... že ma hneď dovezu naspäť. No ale oni ma doviezli na hranicu a tam ma už čakali...*“¹⁰⁶

Podobne ako Šabo sa do pastoračie zapojili i PP. Borik a Horváth.¹⁰⁷ Netrvalo však dlho a poľské bezpečnostné orgány všetkých troch rehoľníkov vydali čsl. orgánom v pohraničnom meste Český Těšín dňa 6. septembra 1964.¹⁰⁸ Môžeme predpokladať, že to všetko bola len pripravená pasca. Šabo sa dostal na slobodu a do pastoračie, no len do toho momentu, kým nemala poľská polícia zaistených všetkých troch rehoľníkov. Ak by vydali do Československa len jedného, zvyšní by sa naďalej ukrývali a možno by ich ešte niekoľko rokov nevedeli zaistiť. Je teda oprávnené myslieť si, že P. Šabo poslúžil ako návnada a ukážka toho, čo všetko môžu rehoľníci dostať, ak sa prihlásia a pokúsia sa zlegalizovať svoj pobyt v Poľsku. Všetci traja však dostali zdarma cestovný lístok do Československa, spolu s miestenkou vo väzbe.

Po nútenom návrate do Československa boli všetci traja verbisti stíhaní

pre trestný čin opustenia republiky. Bratislavský krajský súd ich najprv odsúdil nasledovným spôsobom: Jozefa Šaba, ktorého pokladal za iniciátora úteku, na 18 mesiacov, Roberta Borika na 12 mesiacov a Štefana Horvátha na 6 mesiacov nepodmienečne. V odôvodnení rozsudku zo 16. decembra 1964, ktorý podpísal prom. právnik Július Matečný, o. i. čítame, že „*spoločenskú nebezpečnosť*“ trestnej činnosti obžalovaných súd pokladal za „*značnú*“. Obžalovaní si vraj „*musia uviesť, že opustiť územie republiky možno len so súhlasom príslušných orgánov, že nepripustíme, aby republiku opúšťali osoby bez povolenia.*“¹⁰⁹

Ako vo svojich spomienkach píše páter Borik, keď počuli výšku udeľovaných trestov a prišli späť do cely, „*chcelo sa nám tancovať*“. Súc v domnení, že tresty budú také, ako v 50. rokoch, očakávali až 8 rokov nepodmienečne. No situácia v komunistickom Československu sa odvtedy nepochybne zmiernila. I tak sa však spolu so Šabom rozhodli risknúť odvolanie.¹¹⁰ Ukázalo sa, že to bol dobrý krok.

Druhý, odvolací súd, pod vedením predsedu senátu Dr. Ondreja Kuzmíka a členov Dr. Pavla Kovácsa, prom. práv. Jozefa Mikloška, Jozefa Pinteho a Ondreja Pevného na svojom zasadnutí 26. januára 1965 totiž J. Šabovi trest znížil na 10 mesiacov, R. Borikovi na 8 mesiacov¹¹¹. V prípade Šaba súd vraj prihliadol na to, že už bol odsúdený a trest si už odpykal v Poľsku, u Borika na jeho závažné zdravotné problémy (liečenia sa na TBC) a tiež na triedny pôvod odsúdených (Šabo pochádzal z robotníckej, Borik z maloroľníckej rodiny).¹¹²

Trest si odpykávali vo väzení Plzeň-Bory, ale aj v Prahe-Pankráci

105 R. Borik zas s úctou spomínal na obyčajných ľudí v Poľsku, ktorí ich pomáhali počas ilegality živiť: „... nosili nám na faru bohato – syr a smotanu, vajíčka...“ Rozhovor s M. Lackom 23. 7. 2010, Misijný dom Matky Božej, Nitra.

106 Tamže.

107 AP SVD, Nitra-Kalvária, spis: ŠABO, J., Spomienky. Nedat., s. 11.

108 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-2656.

109 Tamže.

110 BORIK, R.: Životopis, s. 8. Kópia v osobnom archíve M. Lacka.

111 R. Borik však uvádza, že po odvolaní dostal 9 mesiacov. Tamže.

112 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-2656.

a v Leopoldove. Borik si odsedel plný trest, Šaba pustili po menej ako 9 mesiacoch, keďže ho vo väzení zastihla amnestia.

Z pozície historikov môžeme konštatovať ešte jednu zaujímavosť, pokiaľ ide o pramennú bázu. Výpovede uvedených pátrov učinené na ŠtB sa v zásade nerozchádzajú s ich osobnými, spomienkovými výpoveďami, ktoré učinili na slobode po roku 1989. Základná línia výpovedí, ako pred čsl. tak i pred poľskými bezpečnostnými orgánmi, a potom aj v osobných spomienkach, je totiž jedna a tá istá: Do Poľska sme utekali len preto, že sme chceli dosiahnuť kňazstvo; nerobili sme žiadnu politickú, tobôž nie protištátnu činnosť...¹¹³ Takúto obhajobu museli, chciac-nechciac, do istej miery uznať aj bezpečnostné či justičné orgány oboch komunistických štátov.¹¹⁴ Ak historik porovnáva faktografické údaje, ktoré pátri uvádzali o svojom pobyte v Poľsku pred čsl. bezpečnostnými orgánmi v 60. rokoch a tými, ktoré sa nachádzajú v ich spomienkových výpoveďach, musí konštatovať, že sa až na drobnosti zhodujú. Po svojom „odhalení“ a vydaní do ČSSR nemali totiž najmenší dôvod hovoriť nepravdu. Vypovedať odmietli len o takých veciach, ktoré by mohli poškodiť dobrodincov v Poľsku, u ktorých sa ukrývali.¹¹⁵ A keďže ani jeden z troch pátrov týchto nevyzradil, ŠtB sa nič nedozvedela.¹¹⁶

J. Šabó, R. Borik a Š. Horváth po zatknutí ŠtB

(Zdroj: AÚPN)

- 113 R. Borik napr. uvádzal: „Znova opakujem, že do zahraničia som ilegálne nešiel preto, že by som bol býval počúvať štvavý zahraničný rozhlas alebo zahraničnú nepriateľskú propagandu, ale išiel som tam len preto, že som chcel tam vyštudovať za kňaza...“ AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-2656. Protokol o výpovedi s R. Borikom z 9. 1. 1964. Podobne Š. Horváth: „Pokiaľ sa týka môjho ilegálneho úteku z ČSSR v roku 1957 do Poľska, nikto ma tam z vedenia rehole verbistov nevysielal a išiel som tam úplne sám, bez vedomia kohokoľvek. Do Poľska som odišiel ilegálne len preto, že chcel som tam dokončiť teologické štúdium a stať sa kňazom.“ Tamže. Protokol o výpovedi so Š. Horváthom z 13. 10. 1964. Rovnako aj on čsl. orgánom odmietol uviesť adresu rodiny, u ktorej sa v Poľsku skrýval.
- 114 S odstupom rokov si páter Šabó na súd v Bratislave spomínal aj takto: „Prokurátor začal moju obhajobu takto: ‚No čo mal robiť, keď chcel študovať za misionára, ísť do Afriky a v Československu mu to bolo zabránené?‘ Takže sám prokurátor ma takto nepriamo zastával. A toho sa potom chytila aj sudkyňa... samozrejme... Tak som sedel len rok...“ Rozhovor s M. Lackom 23. 7. 2010, Misijný dom Matky Božej, Nitra.
- 115 Tak napr. R. Borik odmietol orgánom ŠtB čokoľvek povedať o statočnej poľskej rodine, ktorá ho v rokoch 1962 – 1964 ukrývala. Ako dôvod uviedol sľub, ktorý tejto rodine učinil. AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-2656. Protokol o výpovedi s R. Borikom z 9. 1. 1964.
- 116 Tamže. Charakteristika na R. Borika z 24. 10. 1964 spracovaná vyšetrovateľom MV kpt. Štefanom Marušicom. Eštebák Marušic pátra Borika označil za „vyloženého náboženského fanatika, ktorý sa vyjadruje, že ak by nemal byť v pastorácii, že radšej by bol keď by mohol byť vo väzení.“

Krajská správa Ministerstva vnútra
Bratislava. V Bratislave dňa 20.10.1964.

A/8-ČVS-110/64.
Vyhотовeno 3 x.

PROTOKOL O VÝSLUCHU OBVIŇENÉHO

B O R I K Á Roberts, nar. 16.8.1927 Niederleis - Rakúsko, býv. člen rehole verbistov, t.č. bez zamestnania, do roku 1957 trvale bytom Modrová č.d.109, okres Trenčín, posledne bytom Pieniěžnom, okres Braniewo - Poľsko, t.č. vo väzbe.

Z väzby bol predvedený obv. BORIK a započaté s jeho výsluchom:
Výsluch započal o 11.00 hod.

Otázka: Rozveďte Váš životopis!

Odpoveď: Pochádzam z rodiny poľnohospodárskeho robotníka. Otec pracoval ako poľnohospodársky robotník na rôznych miestach. Neskôr však môj otec zdedil po starom otcovi menší majetok, ku ktorému si dokúpil z parcelácie a stal sa s ním maloroľník, ktorý vlastnil len asi 3 hektáre pôdy. Moji rodičia sú t.č. dôchodcami.

Ľudovú školu vychodil som na Modrovej, okres Trenčín. Vychodil som 6 tried ľud. školy a potom som c roku 1939 išiel do gymnázia v Novom Meste nad Váhom, kde som chodil iba tri roky. V štvrtom ročníku som prestúpil na gymnázium do Piešťan, kde som v roku 1947 maturoval.

V roku 1947 t.j. po maturite odišiel som do Misijného domu rehole verbistov v Nitre, kde som bol jeden rok v noviciáte na Zebore. V roku 1948 začal som filozofické štúdium v kláštore verbistov vo Vidinej - pri Líčenci. Tu som študoval len po dobu jedného roka a potom som sa opäť vrátil do misijného domu v Nitre, kde som pokračoval v štúdiach až do roku 1950, kedy som ako s' ostatní rehoľníci bol daný do sústredenia do Podolíncu.

V Podolínci bol som iba 5 mesiacov a potom som v septembri 1950 nastúpil vojenskú základnú službu z ktorej som sa vrátil až koncom roka 1953.

Robert Borik JB

Protokol o výsluchu R. Borika (Zdroj: AÚPN)

1 T 025/64

V mene republiky!

Okresný súd Bratislava- mesto v senáte zloženom z predsedu prem. práv. Júliusa Matejného a sudcov Vlasty Zábojníckovej a Edity Škokhovej v trestnej veci proti obžalovanému Jozefovi Šabovi a spol. pre trestný čin opustenia republiky podľa § 109 ods. 1 tr. zák. na hlavnom pojednávaní konanom dňa 16. decembra 1964 vyniesol a predseda senátu vyhlásil tento

r o z s u d o k :

Obžalovaní:
Jozef Š a b o, nar. 9.11.1926 v Občiciach okr. Nitra, býv. člen rehole verbistov, bytom Bratislava Palisády č. 67, naposledy bytom Pieniěžno okr. Braniewo v Poľsku t.č. vo väzbe,
Robert B o r i k, nar. 16.8.1927 v Niederleites v Rakúsku býv. člen rehole verbistov, bytom Modrová č. 109 okr. Trenčín, naposledy bytom Pieniěžno okr. Braniewo v Poľsku, t.č. vo väzbe,
Štefan H o r v á t h, nar. 24.10.1926 v Spišskom Podhradí okr. Spišská Nová Ves, býv. člen rehole verbistov, bytom Spišské Podhradie č. 110 naposledy bytom vo Varšave v Poľsku

s ú v i n n í

že **Jozef Šabo** a **Robert Borik** spoločne dňa 12.7.1958 opustili územie ČSSR v priestore Rysov vo Vysokých Tatrách, bez povolenia prekročili štátne hranice s ČSSR do Poľskej ľudovej republiky, v úmysle setvať tam natrvalo, kde sa zdržovali až do 4.9.1964, kedy boli zadržaní Poľskými bezpečnostnými orgánmi a dňa 6.9.1964 odovzdaní späť na územie ČSSR.

Obžalovaný Štefan Horváth v presne nezistený deň v mesiaci februári 1957 v priestore Vrncova bez povolenia prekročil

Prvá strana z pôvodného rozsudku z roku 1964 (Zdroj: AÚPN)

OSUDY TROCH PÁTROV PO PREPUSTENÍ Z VÄZENIA

Páter Štefan Horváth si odsedel len menšiu časť trestu; vďaka amnestii k 20. výročiu „oslobodenia Československa Sovietskou armádou“ sa dostal predčasne na slobodu. Najprv bol zamestnaný ako kurič v zotavovni ROH v Tatranskej Lesnej. Od februára 1965 pracoval ako záhradník v charitnom domove v Broumově, kde boli sústredené rehoľné sestry. Oficiálne pracoval ako záhradník, neoficiálne však ako duchovný správca. V roku 1968 sa stal členom sekretariátu vyšších rehoľných predstavených, ktorý sa zišiel v Hradišti u Znojma. Túto funkciu zastával do roku 1970, kedy bol sekretariát zrušený. Počas tohto obdobia zabezpečoval komunikáciu medzi predstavenými

rehoľí a provinciálom Spoločnosti Božieho Slova – P. Antonom Mihálikom SVD. Jednou z dôležitých úloh bola snaha o získavanie štátnych súhlasov pre rehoľníkov SVD, ktorí boli nútené postavení mimo pastorácie. V roku 1968 sa stal Horváth správcom farnosti v obci Uloža pri Levoči. Okrem klasickej pastorácie vypomáhal pri organizovaní púti na Mariánskej hore v Levoči a udržiaval kontakty s rehoľníkmi sestrami, ktoré mali v tom čase v Levoči tajný noviciát. V roku 1970 bol preložený z Ulože do obce Rakúsy, kde pôsobil do roku 1977. Ďalším pôsobiskom sa stala obec Spišská Belá, kde bol Štefan Horváth správcom do roku 1992. Vyše tridsať rokov bol Štefan Horváth členom provinciálnej rady SVD na Slovensku. Naostatok, v roku

1992 bol P. Štefan Horváth vymenovaný za provinciála SVD na Slovensku. Túto funkciu zastával do roku 1998. Po skončení úradu sa stal rektorom Misijného domu Božského srdca vo Vidinej, ktorú vykonával až do svojej smrti. Páter Horváth zomrel 1. septembra 2003, pochovaný je v Nitre.¹¹⁷

Páter Róbert Borik sa po prepustení z väzenia v máji 1965 zamestnal najprv v Bratislave. S cieľom, aby bol bližšie k rodine, si však vybavil úradné povolenie na zmenu zamestnania a presun do Piešťan. Tu pracoval v pneuservise, potom v Poľnohospodárskych stavbách. Potom si ho však vyžiadali na výpomoc sestričky do Mařeníc pri Českej Lipe v západných Čechách. Tam pracoval ako skladník, ale pre sestričky mohol slúžiť sv. omše a vysluhovať im svia-

117 75 rokov SVD na Slovensku, s. 200. Pozri tiež: Tlačová správa Konferencie biskupov Slovenska z 2. 9. 2003.

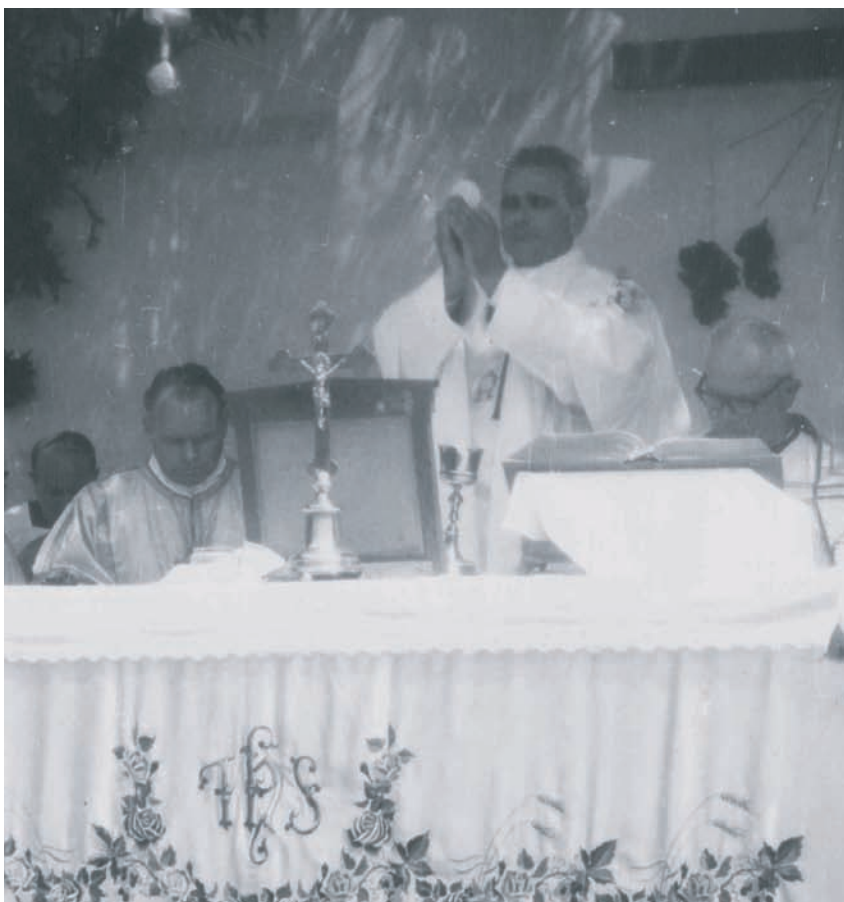

tosti. S touto, veľmi obmedzenou pastoračiou, sa neuspokojil. Jeho snom bolo pôsobiť ako diecézny kňaz. Keďže v jeho domovskej, trnavskej diecéze biskup Lazík práve nemal miesto, rozhodol sa pre odchod na Západ.¹¹⁸ Ešte z Mařeníc požiadal o pas, vybavil si vízum (čo mu uľahčovalo nielen uvoľnenie roku 1968, ale predovšetkým fakt jeho narodenia, i krstu v Rakúsku) a v septembri 1968 po rozlúčke s rodičmi, ktorých odvtedy viac nevidel, odišiel do Rakúska. Rakúsky pas dostal krátko po príchode, ešte v roku 1968. V roku 1969 absolvoval päťmesačný kurz v Ríme. Jeho sen – odísť do misií – sa mu však napriek tomu nikdy nenaplnil. Predstavení ho totiž pokladali za príliš starého (mal 42 rokov) a neschopného aklimatizovať sa v ďalekých misijných krajinách. Hendikepom bola aj jeho neznalosť angličtiny. Po pol vrátil do Rakúska. Stykom skými emigrantskými či k spolkami v Rakúsku sa vš hýbal, s výnimkou návšte priateľa farára Štefana Vr čas pôsobil aj v Štajersku aj v talianskom Bolzane, n vo Viedni a v jej okolí. Ak v spomienkach, „*tam som tú del cez hranicu na Slovens Západe sa mi situácia nep rodnej krajiny sa mohol v 22 rokoch. Koncom nove zavítal do svojej bývalej obce Modrová, ktorú poklad obec. Tu konečne mohol sl žiť svätú omšu. V rokoch 1 bol farárom v Diviakoch na neskôr v Drážovciach pri N toplukove. Od roku 1998 na odpočinku v rehoľnom v Nitre, pričom však vypo viacerých iných miestach.*¹

Jozef Šabo po prepusten v roku 1965 mal v kádruvo vyslovene napísané, že m vať len v lesnom závode. mestnal ako lesný robotník v podniku

Rehoľný dom v Mařeniciach v ČR (Zdroj: Pozostalosť pátra R. Boríka)

Páter J. Šabo pri slúžení sv. omše (Zdroj: Pozostalosť pátra R. Boríka)

118 Miesto v diecéze sa pre neho nakoniec našlo, avšak až v čase, kedy sa už na Slovensku nenachádzal. V Štúrove mal nahradiť kňaza Jána Sokola v úrade správcu farnosti.

119 BORIK, R.: Životopis, s. 8. Rozhovor s M. Lackom 23. 7. 2010, Misijný dom Matky Božej, Nitra.

v Topolčiankach, ktoré boli neďaleko jeho rodných Obýc. Pracoval v depe, nakladal siahly do vagónov, pilil na gátri... Neskôr sa mohol zamestnať ako nákupca a zásobovač v podniku Reštaurácie a jedálne (RaJ) v Bratislave, ako nákupca a zásobovač. Na rozdiel od pátra Borika po roku 1968 už zostal v Československu. Najprv sa dostal do Oseku u Duchcova, v Čechách, kde oficiálne pôsobil ako vrátnik. Tamojším sestričkám, ktorých tam bolo asi 140, však kázal i vysluhoval sviatosti. Neskôr sa sestry presťahovali do Dudinciev. V roku 1969, po troch mesiacoch práce v Dudinciach, od biskupa Né-

seya dostal povolenie ísť za kaplána do Bánoviec nad Bebravou. Tam zotrval do jari 1970. Od apríla 1970 bol preložený do Nitry-Horného mesta, odtiaľ v roku 1975 za farského administrátora do Terchovej. Tam zotrval celých 20 rokov, pričom sa v obci veľmi zaslúžil o rozvinutie úcty k svätým Cyrilovi a Metodovi; o. i. inicioval vznik Cyriľometodských dní, ktoré prežili podnes. Jeho činnosť nebola neznáma. Stal sa významným duchovným vodcom, dobrým správcom farnosti, váženým kňazom v dekanáte i diecéze a nie neznámy je i fakt, že keď sa v roku 1988 uprázdnil biskupský stolec v Nitre, bol

navrhnutý ako jeden z troch kandidátov na nového nitrianskeho biskupa. Jeho navrhnutie a menovanie však nebolo prijaté a v rokovaní medzi Vatikánom a ČSSR sa v jeho prípade nepokračovalo. Pre štát a stranu bol jednoznačne neprijateľný.¹²⁰ V roku 1995 sa vrátil do Nitry, kde pôsobil v rehoľnom dome na Kalvárii (do roku 2004) ako ekonóm. V Nitre bol tak naostatok 15 rokov, z toho 10 rokov (2000 – 2010) bol farárom v Svätoplukove. Tam skončil k 1. júlu 2010. Nitriansky biskup Viliam Judák ho vymenoval za honorárneho kanonika Nitrianskej kapituly. Zomrel 25. júla 2010.¹²¹

Tomáš Gerboc, Martin Lacko • Six Years in the Polish Underground Resistance Movement: Illegal Way of the Votaries Štefan Horváth, Jozef Šabo and Robert Borik (The Verbum Dei Missionary Fraternity) to Become Priests

The study follows a complicated and thorny way of three young votaries of the Verbum Dei Missionary Fraternity, Štefan Horváth, Jozef Šabo and Robert Borik, the scholastics in those days, to fulfil their spiritual mission. They could not meet their desire to become priests after the religious congregations of men were liquidated in the Communist Czechoslovakia in 1950. Striving to finish the study of theology, to become sanctified priests and missionaries in the overseas, they left the country illegally in 1958 for Poland. They lived hidden, illegally, coping with strong psychological pressure and the threat to be detected. They were finally sanctified, but in 1964 they were deported back to Czechoslovakia, where they were sentenced. And so their dream to work as missionaries was never fulfilled. Nevertheless, all three of them proved that to serve the God and become priests was the highest priority in their lives, it was an ideal they were ready to sacrifice also their health and their lives to.

Mgr. Tomáš Gerboc SVD (1983)

Absolvent histórie na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. V súčasnosti pôsobí ako rehoľník Spoločnosti Božieho Slova na Slovensku. Vo svojom výskume sa venuje najmä problematike cirkevných dejín s dôrazom na perzekúcie členov katolíckej cirkvi v období socializmu. Je autorom viacerých štúdií a popularizačných článkov.

PhDr. Martin Lacko, PhD. (1976)

Je absolventom Filozofickej fakulty UK v Bratislave (odbor história – filozofia). Pôsobí ako pracovník Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa v Bratislave. Zaoberá sa najmä výskumom obdobia 1. Slovenskej republiky, pričom doteraz publikoval asi 30 vedeckých štúdií, doma i v zahraničí. Je zostavovateľom edícií dokumentov *Situačné hlásenia okresných náčelníkov (január – august 1944)*, *Denníky vojakov z východného frontu 1941 – 1944*, *Proti Poľsku*, spoluzostavovateľom ročeniek *Historické rozhľady (I. – IV.)*, spoluautorom dvoch monografií – *1. východnoslovenský pluk SS na Slovensku, Modrová 1157 – 2007* a autorom ďalších troch monografií – *Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 – 1943*, *Slovenské národné povstanie 1944* a *Slovenská republika 1939 – 1945*.

120 Porovnaj BARNOVSKÝ, M. – PEŠEK, J.: V zovretí normalizácie. Bratislava 2004, s. 140 – 141.

121 ŠTEFANEC, M. – CABADAJ, P.: Opuštil nás páter Jozef Šabo SVD. Hlasy z domova a misií, september 2010, s. 16 – 17; Tlačová správa P. J. Halamu SVD pre TK KBS dňa 26. 7. 2010; Rozhovor s M. Lackom 23. 7. 2010, Misijný dom Matky Božej, Nitra.

V ZAJATÍ ŠPIONOMÁNIE

MATEJ MEDVECKÝ, MAREK SYRNÝ

Obdobie rokov 1945 – 1948 je v českých a slovenských dejinách zväčša vnímané ako akási prechodná epocha či medzičas. Pri globálnom pohľade na udalosti tejto doby historik môže získať dojem, akoby niektorí politici, ekonómovia či iné verejne činné osoby „experimentovali“ so spôsobom výkonu svojho povolania. Výrazne to vidieť aj na spravodajskom aparáte Československa tej doby. Predstavitelia komunistickej strany v tom čase dosiahli stav, keď mali mimoriadny prístup do tajných agentúr štátu a neváhali tieto využívať pre svoje potreby. Tajné získavanie informácií o protivníkoch bolo dôležité pre určovanie stratégie a ďalšieho postupu v politických otázkach. Nejde samozrejme o žiadnu novinku – politické strany sa aj v iných obdobiach či geografických oblastiach snažili a dodnes snažia získať informácie o svojich súperoch. Komunisti v povojnovom Československu (a podobná situácia bola aj v ďalších krajinách sovietskeho bloku) však mali v tomto smere skutočne mnohovrstevné plány. Okrem už z literatúry známych metód ako boli infiltrácia ostatných politických strán či zameranie štátnych agentúr na zber informácií o osobách a dianí v ostatných politických stranách sa zachoval aj (zrejme nerealizovaný) návrh na vylepšenie „spravodajského aparátu“ strany v dokumentácii československej rozviedky.

Z dokumentu, ktorý nie je podpísaný ani datovaný, sme schopní usudzovať niekoľko vecí. Vznikol podľa všetkého na ministerstve vnútra, oddelení VII-B, ktoré vykonávalo ofenzívne spravodajstvo smerom do zahraničia. Vznikol v roku 1946, najneskôr začiatkom roku 1947. Jeho cieľom bolo vybudovanie ďalšieho systému na zber informácií o ostatných politických stranách až po najnižšiu miestnu úroveň.

Okolnosti vzniku dokumentu nie sú zrejmé. Dôležité sú však zrejme dva momenty. Jednak stále intenzívnejší (konkurenčný) súboj medzi vnútorným a zahraničným spravodajstvom (Štěpán Plaček a Zdeněk Toman) o vplyv. Druhou spomenutia hodnou okolnosťou je to, že pri existencii podobných iniciatív je ďalším dokladom reálnej spolupráce štátnych tajných služieb a stranického aparátu. Dokument je zaujímavý preto, že ukazuje čo si o konkurenčných „spravodajských“ aparátoch jednotlivých strán Národného frontu mysleli komunisti (resp. pracovníci minister-

stva vnútra) a tiež časťou, kde sa opisuje samotný návrh. Na margo informácií z dokumentu je treba povedať, že nie je v žiadnom prípade možné hovoriť o vecnej analýze vtedajšieho stavu. Skôr ide o bombastické nafúknutie možnosti a kontaktov protivníka, ktorého dôvodom nemusela byť ani tak nevedomosť, ako účel. Poukazovanie napríklad na zahraničné styky „spravodajcov“ Demokratickej strany je podľa nášho názoru skôr účelové, sledoval sa tým cieľ zvýšenia vplyvu Tomanovho oddelenia pre zahraničné spravodajstvo.

Na druhej strane je tiež možné, že dokument nevznikol v rezorte vnútra, ale ide o návrh (podľa všetkého nerealizovaný), ktorý vypracovali pracovníci Evidenčného odboru ÚV KSČ pod vedením Karla Švába. V tom prípade môžeme predpokladať, že do spisov tajnej služby sa dostal v rámci akéhosi pripomienkového konania.

Radi by sme doplnili aj krátke zamyslenie nad samotným návrhom. Podľa nášho názoru v dokumente navrhovaná štruktúra do istej miery vy-

chádzala aj zo zvyklostí zaužívaných v predvojnovom Československu keď sa jednotlivé strany snažili niektorých svojich členov využívať aj ako akýchsi dôverníkov v regiónoch. Ich úlohou pochopiteľne bolo poskytovať vedeniu relevantné informácie či podklady o udalostiach, o ktoré mala tá – ktorá strana záujem. V spôsobe práce navrhovanom v dokumente sa však celkom jasne odzrkadľujú aj skúsenosti z pôsobenia v ilegality. Nazdávame sa, že v konečnom dôsledku sa všetko toto ukázalo byť zbytočné – komunistická strana totiž uspela v boji o získanie spravodajského aparátu štátu, a to nielen v rezorte vnútra, ale aj obrany. Vďaka týmto možnostiam už vedenie strany zrejme nepovažovalo zdĺhavé a čiastočne aj nákladné budovanie aparátu tak, ako je navrhnutý v predkladanom dokumente, za potrebné.

Predkladaný dokument je uložený a Archíve bezpečnostných zložiek v Prahe pod signatúrou 20957. Pre potreby publikovania sme ho preložili z českého jazyka do slovenčiny.

DOKUMENT

Návrh na vybudovanie terciárneho spravodajského systému strany KSČ1./ Situácia v polit. stranách protivníkov

Podľa spoľahlivých správ vybuvovali si všetky politické strany protivníkov postupne svoje spravodajské stranické ústredne a sústavy riadiacich orgánov a spravodajských sietí.¹

Podľa dokonalosti a výkonnosti je možné ich zaradiť do tejto poradovej postupnosti.

- a/ spravodajská sústava strany národne socialistickej²
- b/ spravodajská sústava strany demokratickej /slovenskej/³
- c/ spravodajská sústava strany lidovej
- d/ spravodajský systém strany soc. demokratickej

- 1 Nepochybne si každá politická strana budovala nejaké „spravodajské ústredie“ (v zmysle napr. spravodajského oddelenia na svojich ústredných sekretariátoch a pod.) a s prehlbujúcim sa politickým bojom v povojnovom Československu sa zameriavali na získavanie informácií o svojich konkurentoch. Ani v jednej nekomunistickej strane však nešlo o také zhromažďovanie informácií (najmä diskkrétne vnútrostranických či osobných) a takými metódami (dôverníci, kryptokomunisti, zneužívanie štátnobezpečnostných zložiek...) ako v prípade komunistickej strany. To, že KSČ si automaticky myslela, či skôr domýšľala, že aj ostatné strany pracujú na získaní moci takými prostriedkami ako ona, len názorne dokazuje rozpor medzi spoločenskou realitou a komunistickým „svetom“, ovplyvneným radikalizmom, dogmatizmom a neprincipiálnym prístupom k moci. Vo vzťahu ku KSČ sa spočiatku nekomunistické strany sústreďovali na zhromažďovanie „viditeľných“ či „verejných“ informácií o komunistoch (ich početnosť, pozície v štátnej sfére, odboroch či podnikoch, prenikanie do armády a Národnej bezpečnosti, nálady obyvateľstva voči nim). Tento prvotný zber dát sa začal až po pár mesiacoch od oslobodenia, keď si nekomunistické strany uvedomili širokú infiltráciu štátu a spoločnosti komunistami napriek tomu, že každá strana mala mať teoreticky rovnaký podiel na moci. Prišli prvotné negatívne skúsenosti s komunistickým štýlom koalície politiky Národného frontu a nekomunisti si uvedomili, že razantnosti KSČ musia čeliť aj jej lepším poznaním formou získavania správ o komunistoch. Táto snaha poznať lepšie svojho úhlavného politického konkurenta a jeho pozície vyvrcholila pred parlamentnými voľbami v roku 1946. Po celoštátnom víťazstve komunistov si tieto strany uvedomili, že sa musia sústreďiť najmä na získavanie informácií o prechmatoch komunistov v štátnych a verejných orgánoch, masových organizáciách, armáde a pod., aby na ich diskreditáciu komunistickou propagandou vedeli náležite odpovedať a nebyť iba v defenzíve. Nikdy sa však nesnažili hlbšie spravodajsky preniknúť do komunistickej strany, lebo na takýto štýl politiky neboli ani ideologicky, a ani prakticky pripravení a ochotní pristúpiť.
- 2 Z pohľadu komunistov sa takéto snaženie národných socialistov väčšinou spájalo s osobou V. Krajínu. O ňom pozri viac: KOCIAN, J.: Československá strana národne socialistická v letech 1945–1948. Brno 2002; LÍŘ, J. B.: Vladimír J. Krajina – vědec a politik (K jeho nedožitým 90. narodeninám). Historický obzor, roč. 6, 1995, č. 1, s. 16 – 20.
- 3 V Demokratickej strane (DS) sa zhromažďovali prvé informácie o KSS náhodne, išlo najskôr o výzvy k informovaniu Ústredného sekretariátu o prechmatoch komunistov v národných výboroch a pod. Tieto informácie sa potom používali ako kontraargumentácia voči komunistickým atakom proti politike a členom DS. Až s príchodom predvolebného obdobia na jar roku 1946 prišli prvé výzvy okresným tajomníkom a ďalším okresným funkcionárom strany, aby systematicky zhromažďovali informácie o stave, početnosti a pozíciách komunistov v národných výboroch, podnikoch (podnikových radách), v Národnej bezpečnosti, u osvetových dôstojníkov a podobne. Šlo o časť širšie zameraných spravodajských aktivít súvisiacich so zisťovaním všetkých informácií, potrebných k úspešnému vládnutiu a víťazstvu vo voľbách. Podobne sa sledovali aj informácie súvisiace so Stranou slobody, ktorá bola potenciálnym konkurentom DS, resp. sa získavali napr. informácie o výkone miestnych tlačiarní, ich zásobách papiera a možnostiach tlače komunistickej či demokratickej propagandy; rovnaký záujem bol aj o regionálnu tlač a podobne. Tieto informácie slúžili na vyhodnocovanie vlastných pozícií a rezerv, ktoré mala DS ešte v tom – ktorom smere, ako aj na elimináciu komunistického náskoku v tej či onej oblasti využiteľnej v predvolebnej propagande. Po voľbách záujem o tak široko ponímané informácie prirodzene opadol, aj keď sa ústrediu podávali podobné správy v mesačných výkazoch spolu s činnosťou okresných sekretariátov. Po voľbách, keď už boli pozície a politický „nepriateľ“ jednoznačne jasný, dochádzalo k sústredeniu sa na získavanie dôvernejších informácií o zneužívaní štátnobezpečnostných orgánov na diskreditáciu DS. Veľkú aktivitu v tejto

Kvalitu týchto spravodajských sústav je možné v krátkosti konkretizovať takto:

Ad a/ Spravodajská sústava strany národne socialistickej je najdokonalejšia a najvýkonnejšia, pretože jej budovanie sa začalo už koncom mája 1945 a to vlastne tam, kde sa skončilo po šesťročnej ilegálnej práci obdobia okupácie. Veľmi účelne a obratne podchytilo takmer všetky zložky nacionalistických ilegálnych organizácií a budovalo svoje vlastné riadiace orgány podľa odborných zásad.

Odbornosť do nej vniesli parašutistickí dôstojníci zhodení z Anglicka a spravodajskí dôstojníci tzv. Moravcovej skupiny, ktorí po návrate do vlasti takmer húfne vystupovali z vojenských služieb, zakladali výnosné existencie národných správcov i samostatných nezávislých podnikateľov a takto kamuflovaní pustili sa do organizačnej práce.

Toto spravodajstvo je riadené anglickým vyslanectvom a nie je vylúčené, že je čiastočne aj živé z anglických finančných zdrojov.

Toto spravodajstvo pracuje metódami veľmi delikátnymi a opatrnými a zbiera hlavne materiál proti komunistom a ZSSR.⁴

Okrem toho bolo vyhlásené na schôdzkach všetkým členom strany nár. socialistickej, že strana buduje vnútorné spravodajstvo a že je povinnosťou každého člena podávať ihneď správy zo všetkých oblastí národného života a politiky, ktoré by mohli mať pre národne socialistickú stranu nejaký význam. Teda akési verejné spravodajstvo, ktoré však i pri tomto spôsobe práce, práve pre početnosť upozornených a niekedy i zainteresovaných osôb môže mať prekvapujúce výsledky.

Ad b/ sprav. sústava strany demokratickej vyrastá z troch základní.

Jednak zo spravodajského systému bývalej Hlinkovej strany ľudovej /hlavne z orgánov HG/ – má v sebe teda prvky bývalého nemeckého Abwehru a snád' i SD,⁵

jednak z prvkov spravodajstva vatikánskeho,

čiastočne je potom závislá od spravodajstva amerického, vzhľadom na spletité vzťahy východného Slovenska k slovenským usadlíkom v Amerike /ktorých americké spravodajstvo zrejme využíva/ a k americkému USFET-u.⁶

oblasti vykazoval najmä škpt. Július Kukliš, ktorý mal z čias, keď pôsobil ako pobočník Hlavného veliteľa Národnej bezpečnosti gen. Bodického, veľa kontaktov najmä medzi uniformovanými príslušníkmi Bezpečnosti a dozvedal sa viaceré utajené skutočnosti z práce a vyšetrovania Štátnej bezpečnosti. V čase otvoreného ťaženia komunistov voči DS (téza o protištátnom sprisahaní, jesenná kríza 1947...) viackrát tieto dôverné informácie zverejnil v tlači DS, resp. boli prečítané v Slovenskej národnej rade i v parlamente. Keď sa po februárovom prevrate 1948 zmocnili komunisti písomností ústredného sekretariátu DS a našli tam aj informácie o KSS, vytvorili z Kukliša „bezpečnostného“ či „spravodajského“ referenta Ústredného sekretariátu DS. Hoci to bol práve on, ktorý sa v druhej polovici roku 1947 výraznejšie zameriaval na získavanie informácií o aktivitách komunistov v Bezpečnosti zameraných voči DS, iba veľmi nadnesene ho možno pasovať do pozície šéfa „spravodajstva“ slovenských demokratov, tak ako ho chápali komunisti. Do podobných sfér pofebruárového zveličovania patria aj informácie o obsažnosti a dôvernosti informácií o komunistoch, nachádzajúcich sa v „archíve“ Ústredného sekretariátu DS. Porovnaj napr. ŠUTAJ, Š.: Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944 – 1948. Bratislava 1999, s. 270 – 272; SYRNÝ, M.: Slovenskí demokrati '44 – 48. Banská Bystrica 2010, s. 316 – 323, 342; Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), fond (f.) Demokratická strana (ďalej DS), škatuľa (šk.) 50 (stará registratúra).

- 4 Spravodajská práca proti ZSSR bola v tomto období fakticky vylúčená. Už aj pred vojnou bolo takéto spravodajské zameranie iluzórne, nieto ešte po vojne, keď bol skôr problém opačný – t. j. ovládnutie československého priestoru sovietskymi spravodajskými orgánmi, resp. s nimi spolupracujúcimi československými prokomunistickými orgánmi. Aj akékoľvek ofenzívne spravodajské pôsobenie nekomunistických skupín proti ZSSR je iba veľmi málo pravdepodobné, lebo nemali veľa možností a prostriedkov, ako takúto činnosť vykonávať. Nevraviac o tom, či by sa niekto z nich v tomto období o spravodajskú činnosť proti dominantnej spojeneckej veľmoci vôbec odvážil. Veď napríklad aj ojedinelé zatknutie sovietskeho agenta z februára 1947 sa skončilo veľmi ráznym zásahom Obranného spravodajstva (OBZ) a jeho rýchlym oslobodením. Bližšie pozri napr.: Archív Ústavu T. G. Masaryka v Prahe, f. Edvard Beneš III, signatúra (sign.) Země 22/8 P 68. Agent sovietské tajné služby.
- 5 Abwehr – vojenská tajná služba Nemecka v rokoch 1921 – 1944. SD (Sicherheitdienst) – bezpečnostná služba ríšskeho vodcu SS.
- 6 Autor dokumentu má na mysli U. S. Forces, European Theater – velenie vojenských síl Spojených štátov amerických v Európe pod týmto označením existovalo od 1. 7. 1945 do 15. 3. 1947.

Tiež vplyvy ukrajinské z prešovska hrajú určitú rolu, lebo majú k spravodajstvu demokratickej strany skôr voľný vzťah a súvisia snád' s niektorými momentmi spoločenských záujmov, s ktorými sa stretávajú na línii vatikánskej.⁷

Je zamerané protikomunisticky a protisovietsky.

Veľkú váhu kladie od počiatku na propagandu a uskutočňuje na najširšej základni protikomunistické a protisovietske akcie letákové a listové, nápisové /na stenách, sklách výkladných skriň, na plotoch, chodníkoch/, vydáva a rozširuje veľmi intenzívne rôzne ilegálne časopisy a tlačoviny.

Udržiava styky so slovenskými emigrantmi vo všetkých štátoch západnej Európy a pravdepodobne ich aj podporuje.

Disponuje značnými finančnými prostriedkami z amerických zdrojov a to jednak od slovenskej emigrácie a jednak snád' i od amerického spravodajstva, ale i z vlastných bohatých fondov.

Toto spravodajstvo je veľmi agresívne a pretože má styky i s banderovcami nie je vylúčené, že siahne v budúcnosti i k akciám individuálneho teroru.⁸

Ad c/ Spravodajská sústava strany lidovej sa začala budovať len v septembri a októbri 1945. Pracuje starými metódami vatikánskymi a je úplne závislá od spravodajstva amerického, s ktorým úzko spolupracuje.

Je založená protikomunisticky a protisovietsky. Pretože však musí svoju existenciu utajovať pred ľavým krídlom strany, vedeným Šrámkom,⁹ nemôže sa úspešne rozvinúť. Tiež skutočnosť, že do svojich služieb nemôže zapojiť mládež a tel. jednotu „Orol“ brzdí značne jej rozmach.

Napriek týmto značným problémom má akési výsledky. Je vedená niektorými dôstojníkmi západnej armády a sú do nej zapojení starí vysokí byrokrati, ktorí boli povolani na svoje bývalé miesta jednak do štátneho aparátu, jednak do priemyslu, sú pri spravodajských zdrojoch a dokážu z nich úspešne ťažiť.

Toto spravodajstvo pracuje málo, ale veľmi kvalitne.

Uskutočňuje tiež propagačné akcie pomocou reťazových listov s náboženskou tendenciou určených pre najprostejších členov strany.

Ad d/ Spravodajský systém strany sociálno-demokratickej začal byť budovaný v decembri 1945 neodborníkmi.

Až koncom januára 1946 začal byť budovaný intenzívne a odborne kedy na jeho existencii bol zainteresovaný sám predseda vlády zrejme generálom B.¹⁰

Je zatiaľ slabý a nevykonný, je treba sa však obávať, aby mu nebol gen. B. obratne imputované reakčné tendencie namierené proti komunizmu. Niektoré články v tlači za posledné 2 mesiace aj výroky

- 7 Myslené na rusínsky, či ukrajinský nacionalizmus v oblasti severovýchodného Slovenska (tzv. Prjaševčina), tradične naviazaný na grécko-katolícku cirkev. Spolupráca či blízkosť „rusínsko-ukrajinského“ nacionalizmu a Demokratickej strany na báze inklinácie ku katolíckemu náboženstvu (reprezentovanému Vatikánom) je viac ako diskutabilná, okrem iného aj vďaka rozporom medzi slovenským a „rusínsko-ukrajinským“ nacionalizmom z roku 1945. Okrem toho, rusínsku či ukrajinskú otázku využívali aj komunisti, takže je veľmi ťažko vraviť o jednoznačnej inklinácii tohto nacionalizmu k podpore DS či KSS. Spájanie rôznych nacionalizmov, rímskokatolíckej či gréckokatolíckej cirkvi, nesocialistických strán a „špionážnej“ siete Vatikánu patrí medzi klasické konštrukty komunistických dogmatikov a ich bezpečnostných zložiek, založených na minime reálnych (často protichodných) vzťahov, zato však náležite podporených ideologicky.
- 8 Narážalo sa tým zrejme na vraždy, ktoré sa udiali na severovýchodnom Slovensku koncom roka 1945 a mali ich spáchať, resp. sa pripisovali banderovcom. Bližšie pozri: ŠMIGEL, M.: Kolbasovská masakra. Záhadné vraždy komunistov a Židov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945. In: História, roč. 8, 2008, č. 5, s. 23 – 26.
- 9 Msgr. Jan Šrámek – politik, člen a predstaviteľ Lidovej strany. Pozri viac: MAREK, P. a kol.: Jan Šrámek a jeho doba. Brno 2011; MAREK, P. a kol.: Jan Šrámek: kněz, státník, politik. Olomouc 2004.
- 10 Predsedom vlády bol v tom čase šéf sociálnych demokratov Zdeněk Fierlinger. Ako generál B. je tu myslený gen. Josef Bartík, do polovice januára 1946 prednosta Odboru pre politické spravodajstvo ministerstva vnútra. O ňom viac: KREISINGER, P.: Brigádní generál Josef Bartík. Zpravodajský důstojník a účastník prvního i druhého československého odboje. Praha 2011.

niektorých majerovcov¹¹ zdá sa, nasvedčujú, že kampaň proti komunistom sa začína už i v tejto strane.

Je nesporné, že gen. B má nazbieraný škandalizujúci materiál proti strane komunistickej i proti rôznym význačným osobám. Je však možné predpokladať, že ak sa akcia nebude vyvíjať tak, ako si to gen. B. predstavuje a ako očakáva, ponúkne tento materiál stranám ostatným, hlavne nár. socialistickej.

2./ Situácia zvláštna

Obsadenie Československej republiky oslobodeneckými armádami spôsobilo zvláštnu situáciu, ktorá má svoj odraz i na spravodajskej práci všetkých politických strán.

Americká armáda zanechala po svojom odchode na našom území siete svojich informátorov a dôverníkov, ktoré dnes riadi svojimi sprav. orgánmi z veľvyslanectva, ale i osobami z politických strán, ktoré s ňou spolupracujú. Významnú úlohu spravodajskú má aj „Spolok priateľov USA“, anglický inštitút, ale i rôzne anglo-americké židovské charitatívne inštitúcie a UNRRA, v nich vo všetkých sú zakamuflované prvky spravodajské. Je samozrejmé, že sa charitatívneho momentu krajne využívajú a zneužívajú pre spravodajské účely. Príslušníci repatriačných misií všetkých západných národov sú viac menej v službe cudzieho spravodajstva, a to ako vlastného, tak aj anglo-amerického, pod ktorého záštitou sa repatriačná akcia uskutočňuje.

3./ Situácia vlastného spravodajstva strany:

známa.¹²

11 Prívrženci Václava Majera (1904 – 1972), soc. dem. politik.

12 Okrem toho, že komunistické vedenie využívalo v politickom boji efektívne aj informácie získané bezpečnostnými orgánmi, ktoré ovládalo (ministerstvo vnútra, vojenskú kontrarozvedku OBZ, štátnobezpečnostnú zložku Národnej bezpečnosti na Slovensku...), zhromažďovalo informácie o svojich politických konkurentoch z radov nekomunistických strán aj prostredníctvom svojich informátorov v týchto stranách. Tých získavalo prevažne z príliš ambiciózných a nespokojných, ideovo nestálych či vnútorne ľavicovo orientovaných činiteľov nekomunistických strán, z prevažne nižších až stredných štruktúr týchto strán. Až na zopár výnimiek, najmä v prípade socialistov, resp. národných socialistov, získavala informácie aj od vyššie postavených funkcionárov nekomunistických strán, ktorí mali ku koncu vojny či krátko po vojne tendenciu vstúpiť či prestúpiť do komunistickej strany, ale komunistické vedenie im strategicky odporučilo zostať v materských stranách, aby tak mohli ovplyvňovať prokomunistický vývoj v týchto stranách. Významnejší predstavitelia nekomunistických strán majúci blízko ku KSČ neboli spočiatku priamo poverovaní nejakými spravodajskými úlohami, šlo skôr o náhodné spravodajstvo, o ktoré sa oni sami delili s niektorými činiteľmi KSČ (či už s generálnym tajomníkom Slánskym alebo jeho zástupkyňou Švermovou a pod.). Až neskôr, či už po voľbách v roku 1946 ale najmä po lete 1947, dochádzalo už k výzvam a inštrukciami či podávaním správ z „kuchyne“ tej-ktorej nekomunistickej strany. Takto získané informácie sa zhromažďovali najmä v tzv. evidenčnom odbore ÚV KSČ vedenom K. Švábom, ktorý získané informácie spracoval a predkladal predsedovi KSČ K. Gottwaldovi, R. Slánskemu, resp. B. Geminderovi. KSČ takto disponovala niekoľkými desiatkami informátorov a tajných členov strany, ktorých dôverné informácie jej pomáhali lepšie poznať vnútorné vzťahy a ešte nezverejnené rozhodnutia svojich politických konkurentov, a tak voliť najlepšiu taktiku na ich eliminovanie. Prirodzene málo informátorov mali komunisti v nesocialistických stranách – lidovej a demokratickej. Tu si museli vypomáhať vo väčšej miere informáciami prokomunistických bezpečnostných zložiek. Pokiaľ ide o Slovensko, až do voľieb v roku 1946 nevenovala pražská centrála slovenskej Demokratickej strane zvláštnu pozornosť, jej spravodajské „pokrytie“ prenechávala na slovenských komunistov. Okrem orgánov Povereníctva vnútra (povereníkom bol komunist J. Viktory, jeho zástupcom D. Okáli, na čele bezpečnostného odboru J. Lietavec, spravodajský odbor viedol R. Viktorin, jeho zástupcom bol V. Sedmík a aj prevažnú väčšinu zamestnancov týchto odborov tvorili členovia KSS) venovalo demokratom pozornosť aj „spravodajské“ oddelenie ÚV KSS okolo O. Valáška. Po združujúcej volebnej výhre slovenských demokratov sa však pozornosť vedenia KSČ obrátila proti DS, pričom sa na jej diskreditácii podieľali najmä komunistami ovládané bezpečnostné orgány. Výraznejšie spravodajsky sa im však podarilo preniknúť iba do blízkosti ministra I. Pietora, resp. podpredsedu vlády J. Ursínyho (t. j. do blízkosti pražských predstaviteľov DS). Podrobnejšie pozri napr.: KAPLAN, K.: Pět kapitol k únoru. Brno 1997, s. 11 – 36; ŠUTAJ, Š.: Občianske politické strany na Slovensku

4./ Úlohy:

- a/ Vybudovať v najkratšej dobe mohutný, dokonalý a výkonný spravodajský aparát miliónovej strany a to ako orgánov riadiacich, tak siete informátorov a dôverníkov.
- b/ Sklíbiť doterajšiu spravodajskú sústavu s týmto novým spravodajským nástrojom.
- c/ Zapojiť iné doteraz využívané spravodajské zdroje do novej sústavy.
- d/ Zbierať, triediť, študovať, spracovávať a spravodajsky vyťažovať získané správy.

Prevedenie:

Je teda nutné začať ihneď s budovaním nového spravodajského aparátu strany a to:

- 1./ v ústredí strany,
- 2./ v krajských organizáciách¹³ strany /vedení či správa organizácie, alebo výbor?/¹⁴,
- 3./ v okresných organizáciách¹⁵ strany,
- 4./ v miestnych organizáciách strany.

- a./ Orgány riadiace vyššie, ktoré budú v priamom styku s predsedom¹⁶ strany,
- b./ zainteresovať na spravodajstve najširšie masy členstva a žiadať od nich správy, ktoré môžu prospieť strane,
- c./ orgány riadiace utajené, ktoré budú udržiavať styk len s vyšším riadiacim orgánom,
- d./ spravodajské siete utajené, ktoré budú podliehať utajeným riadiacim spravodajským orgánom.

Ad 1./ V ústredí nutné predovšetkým vybudovať organizačné oddelenie spravodajstva strany, ktoré zasuť všetkých krajských tajomníkov organizácie strany, pokiaľ sa u nich dá predpokladať, že uchovávajú vec v tajnosti, a že majú osobné vlastnosti ako sú vypísané v stati 7., bod a až d. Kde u krajského tajomníka sú vzhľadom na jeho osobné vlastnosti pochybnosti, nech je pre túto úlohu vybraná zo spoľahlivých súdruhov iná vhodná osoba.

Krajský tajomník strany, alebo osoba vybratá pre svoje osobné vlastnosti na jeho miesto určí riadiaceho verejného spravodajstva strany podľa state 7./ Rôzne, bod a – d.

Ten si najprv vyberie podľa rovnakej zásady najschopnejšieho súdruha pre funkciu riadiaceho utajeného spravodajstva kraja.

Riadiaci verejného spravodajstva kraja /nabudúce bude označený ako „RVK“/ si povolá okresných tajomníkov alebo iné vhodné osoby okresu kraja, ktorých určí za RV okresu RVO.

Vykoná im prednášku o organizácii, význame a úlohách spravodajstva strany, ktoré tieto oznámia všetkým miestnym organizáciám strany až na stať organizácia spravodajstva.

V každom mieste zvolí si RVM požadovaných osobných vlastností.

v rokoch 1944 – 1948. Bratislava 1999, s. 116 – 118, 143 – 145; ŽÁČEK, P.: Agent, ze kterého se dalo žít. In: MEDVECKÝ, M. (ed.): Posledné a prvé slobodné (?) voľby – 1946, 1990. Bratislava 2006, s. 102 – 159. Vo svojich správach sa slovenskí a českí komunisti v bezpečnostných orgánoch i mimo nich snažili slovenským demokratom dokázať spojenie až prenechanie DS ľudáckym a separatistickým „živlom“ na základe tzv. Aprílovej dohody. Táto téza vo veľkej miere ovplyvnila aj kvalitu vtedajšieho komunistického spravodajstva, ktoré nekriticky pokladalo takmer všetkých katolíkov v DS za ľudákov, vedenie DS za „reakčnú kliku“ a pod. Neskorší vývoj a v súčasnosti dostupné prameňe nekomunistickej proveniencie značne nabúravajú obraz nekomunistov vytváraný spravodajstvom prokomunistických bezpečnostných zložiek a ich straníckych informátorov v rokoch 1945 – 1948.

13 Slovo „organizáciách“ je v dokumente prečiarknuté a rukou je tam dopísané zle čitateľné slovo, zrejme vedúcich.

14 Zátvorka je celá prečiarknutá.

15 Slovo „organizáciách“ je v dokumente prečiarknuté a rukou je tam dopísané slovo vedúcich.

16 Slovo „predsedom“ je prečiarknuté a rukou je tam dopísané slovo „sekretárom“.

Riadiaci verejní orgáni spravodajstva všetkých stupňov si vyberú po jednom i viacerých riadiacich utajeného spravodajstva strany požadovaných osobných vlastností. Títo sú určení pre najdelikátnejšie sprav. úlohy, hlavne pre budovanie spravodajských sietí dôverníkov.

Riadiaci orgáni utajovaného spravodajstva pracujú tajne a len po utajenej línii, korešpondujú len na svoje adresy, alebo na adresy najspoľahlivejších súdruhov a príbuzných.

Schéma:	↑ HVM <--> RTM ↑	Počet:	RV vždy jeden a jeden zástupca
	1 RVO <--> RTO 1		RT vždy viac, podľa nutnosti a potreby
	1 RVK <--> RTK 1		
	↓ RVÚ <--> RTÚ ↓		

RT aj keď je ich niekoľko v mieste sa navzájom nepoznajú a sú zapojení len na svojho RV, ktorý sa s nimi stýka prísne konšpiratívne.

Styk všetkých RT s dôverníkmi je taktiež konšpiratívny.

6./ Prostriedky:

Pretože RV pracujú len so súdruhmi je potrebné ich na sekretariáte vybaviť len malou oddelenou miestnosťou, dobrým písacím strojom, papierom, obálkami, pošt. známkami a uzáverom /pokladňou/ prišroubovanou dnom k zemi.

Taktiež RT väčších miest, RTO a RTK je treba vybaviť až na miestnosť na sekretariáte a na uzáver, popísanými pomôckami.

RVO a RTO majú mať na svoje cesty po okrese bicykel.

RVK a RTO majú mať od ústredia prostriedky na použitie vlakov a autobusov v kraji.

Okrem ústredia strany vykonávajú všetci RV a RT svoju sprav. činnosť ako funkciu čestnú a neplatenú vedľa svojho normálneho zamestnania.

7./ Rôzne:

Osobné vlastnosti RV a RT:

a./ Riadiaci orgáni spravodajstva strany verejní i utajení musia byť veľmi spoľahliví a mlčanliví. Kto nemá týchto vlastností nie je i pri najväčších schopnostiach pre spravodajstvo použiteľný. Iniciatíva, húževnatosť, pilnosť a pracovitnosť, záľuba pre zbieranie správ sú ďalej u riadiaceho orgána spravodajstva vlastností nepostrádateľné.

b./ Riadiaci orgán spravodajstva strany musí mať ďalej znalosti a skúsenosti v politických záležitostiach strany a musí mať schopnosť každý politický prípad ohrozujúci alebo poškodzujúci stranu presne poznať a popísať.

c./ Musí byť charakterovo tak pevný, že podá každú správu aj nepriaznivú podľa pravdy, vecne a neovplyvnene osobnými pocitmi a svojím osobným vzťahom k veci.

d./ Výberu riadiacich orgánov strany musí byť venovaná najväčšia starostlivosť. Ich úplná spoľahlivosť musí byť potvrdená sekretárom strany. Pri výbere musí byť sekretár upozornený, o aké úlohy ide, aký rozsah práce a pôsobnosti má vybraný súdruh vykonávať, či sa i inak svojimi osobnými vlastnosťami na túto prácu hodí a či na ňu svojimi schopnosťami vystačí.

Utajenie:

Verejnosť, ani naši politickí protivníci sa nesmú dozvedieť, že strana vykonáva tajné spravodajstvo. Preto ani RT, ani ich dôverníci nesmú byť nikomu, okrem RV, známi a ich styk a práca sú konšpiratívne.

Kto náš postup a naše úmysly hovorí iným prispieva k tomu, že naši politickí protivníci uskutočnia protiopatrenia a poškodzuje tým stranu.

Matej Medvecký, Marek Syrný • Caught by the Spy Mania

The period between 1945 and 1948 in the Czech and Slovak history is mostly understood as a kind of a transition period. A historian, observing the events of that time from a global perspective may get an impression as if some politicians, economists or other publicly active persons ‘experimented’ with the way how to execute their offices. It is also very evident in case of the Czechoslovak intelligence machinery of that time. The Communist Party representatives reached a situation of having a special access to secret national agencies and they did not hesitate to use them for their own needs. Secret collection of information about the enemies was important to prepare strategies and plan further steps in political issues. The presented document was made in 1946 or at the beginning of 1947 the latest. It aimed to create another information collection system about other political parties that would operate directly within the Communist Party of Czechoslovakia on all levels, even on the lowest local level. The document is also interesting as it shows what the Communists (or better to say the people working for the Interior Ministry) thought about the competitive ‘intelligence’ services of the respective political parties gathered in the so-called National Front, as well as the part of the document where the proposal is described. What the information included in the document is concerned, we have to say, that it is not a real analysis of the then situation. It is more a bombastic exaggeration of the possibilities and contacts of the rival, the reason of which was probably more the purpose than ignorance or lack of knowledge. For example, mentioning foreign relations of the ‘intelligence workers’ of the Democratic Party is according to our opinion made more by purpose. The proposed structure was to a certain extent based also on the experience in the pre-war Czechoslovakia, where the political parties tried to use some of their members as kind of confidants operating in the regions. Their task was of course to provide the headquarters with relevant information about the events in which the given political party was interested. The working methods proposed in the document clearly show and reflect also the experiences with illegal underground activities. We think that at the end of the day it all was useless, as the Communist Party succeeded in the fight to win the national intelligence machinery, and not only in the sector of interior affairs, but the defense sector, too.

Mgr. Matej Medvecký, PhD. (1977)

Vyštudoval históriu a anglický jazyk a literatúru na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde absolvoval aj doktorandské štúdium zo slovenských dejín. Pracuje vo Vojenskom historickom ústave v Bratislave, pričom sa zaoberá najnovšími slovenskými dejinami a pôsobením spravodajských služieb. Je autorom monografií *Spravodajské eso slovenského štátu: kauza Imrich Sucký* (2007), *Za červené Slovensko* (2011) a zostavovateľom zborníka *Posledné a prvé slobodné (?) voľby na Slovensku 1946, 1990* (2006). V rokoch 2007 – 2009 bol šéfredaktorom časopisu *Pamäť národa*. Je autorom takmer troch desiatok štúdií a článkov, ktoré boli publikované doma a v zahraničí.

Marek Syrný, PhD. (1977)

Vyštudoval aprobáciu história – geografia na Katedre histórie Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, kde v roku 2008 obhájil dizertačnú prácu na tému *Demokratická strana na Slovensku v rokoch 1944 – 1948*, ktorá vyšla v knižnej úprave v roku 2010 pod názvom *Slovenskí demokrati '44 – 48*. Pracuje na Fakulte medzinárodných vzťahov a diplomacie Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Je spoluautorom komentovaných dokumentov *Situačné hlásenia okresných náčelníkov (september 1944 – február 1945)*, šéfredaktorom časopisu *Vojnová kronika*, editor piatich zborníkov a autor viacerých vedeckých štúdií.

ZÁPISKY A LISTY KAPITÁNA GUSTÁVA NEŠTIAKA Z NEMECKEJ INTERNÁCIE (1944 – 1945)

JÁN BÁBIK, MARTIN LACKO

Udalosti záveru druhej svetovej vojny, hoci vzdialené už takmer 70 rokov, nespočetnekrát pertraktované v historiografii, publicistickej literatúre, kultúre či umení, sú stále živé a stále pútajú pozornosť ako odborníkov, tak i laikov. Osobitne sa dotýkajú aj nášho národa, ktorý práve v dvoch záverečných rokoch tejto vojny, 1944 a 1945, utrpel najväčšie materiálne, ako aj ľudské straty. Osobitnou kapitolou boli internované či zajaté vojenské osoby na území vtedajšej Veľkonemeckej ríše (treba podotknúť, že hranica medzi statusom zajatej a internovanej vojenskej osoby bola niekedy značne vágna). V každom prípade, slovenské vojenské osoby sa sem dostali jednak v súvislosti s odzbrojením Východoslovenskej armády začiatkom septembra 1944, no tiež v súvislosti s ťažením proti Povstaniu a neskôr, po 27. októbri 1944, v súvislosti s jeho celkovou porážkou. Podľa odborných odhadov sa na území Nemecka alebo v Nemcami zriadených internačných táboroch na území SR ocitlo až 30 tisíc slovenských občanov. Najhoršie pomery boli v táboroch zajateckých; v tých, ktoré mali charakter táborov internačných boli pomery spravidla oveľa znesiteľnejšie. Hoci celkové menoslovy obetí neboli podnes vyhotovené, odhaduje sa, že asi tisíc Slovákov v Nemecku na následky krutých pomerov zahynulo. Ďalší, doteraz bližšie nešpecifikovaný počet mužov podľahol následkom zajateckých pomerov až po svojom návrate domov.

Jedným z dôstojníkov niekdajšej slovenskej a potom povstaleckej, teda československej armády, ktorý o svojom pobyte v internácii vydali písomné svedectvo, bol aj Gustáv Neštiak (1905 Opoj, 1984 Bratislava). Neštiak vyštudoval Učiteľský ústav v Lučenci. Ako učiteľ pôsobil do roku 1938 v ľudových školách vo Veľkých Levároch, v Starej Ďale¹, Imeli, a naposledy v Hodoch pri Galante. V septembri 1938 ako záložný dôstojník bol zmobilizovaný a po Viedenskej arbitráži, tesne pred maďarskou okupáciou južného Slovenska, bol zodpovedný za evakuáciu železničných staníc v Nových Zámkoch, Leviciach, Veľkých Šuranoch², a Slovenskom Mederi³. Po obsadení južného

Npor. v zálohe G. Neštiak počas mobilizácie v roku 1938 (Zdroj: Archív J. Bábika)

Slovenska horthyovským Maďarskom musel pre osobnú hrozbu i ohrozenie svojej rodiny ujsť. (Pripomeňme, že najtvrdšie perzekúcie zo strany okupantov boli namierené práve proti príslušníkom slovenskej a československej inteligencie.) Keďže si nemohol nájsť prácu ako učiteľ, vstúpil do armády. V rokoch 1939 – 1944 pôsobil ako pridelený dôstojník v službe vojnového priemyslu. V roku 1940 bol povýšený do hodnosti stotníka pechoty. Od marca do júla 1943 bol veliteľom pešej rotý Zaisťovacej divízie v ZSSR. Tu patril k tej časti dôstojníkov, ktorá spolupracovala s bieloruskými partizánmi.

Neštiak, hoci po náboženskej stránke katolík, ideovo a politicky patril medzi

1 Dnes Hurbanovo.
2 Dnes Šurany.
3 Dnes Palárikovo.

jednoznačných zástancov československého štátu, ale na základe rovnoprávného postavenia slovenského národa v ňom. Bol výrazne protinemeckej orientácie. Tieto predispozície ho veľmi rýchlo priviedli do radov československého odboja a povstaleckej armády. Po zajatí hlavného veliteľa povstaleckých jednotiek na hornej Nitre stot. Adolfa Weinholda dňa 9. septembra, velil Neštiak krátko skupine, ktorá bránila nemeckej bojovej skupine SS Schill v postupe na hornej Nitre. Bol pobočníkom veliteľa IV. taktickej skupiny. Do nemeckého zajatia padol dňa 4. novembra 1944 v horách pri vtedajšej Veľkej Revúcej (dnes Revúca). Onedlho bol prevezený do Bratislavy a internovaný v budove Štátneho dievčenského gymnázia na Dunajskej ulici, neskôr na Krížnej ulici. Dňa 16. decembra 1944 odchádzal s transportom z Bratislavy. Dňa 3. januára 1945 bol už v lágri v Kaisersteinbruchu v Burgenlande. Dňa 25. januára 1945 bol prevezený z Kaisersteinbruchu do Tübingenu a krátko nato do Altenburgu v Durínsku, kde bolo, ako sám píše, začiatkom apríla 1945 dovedna 365 dôstojníkov rôznych národností. Tu sa 15. apríla 1945 dočkal aj oslobodenia. 21. apríla 1945 odišiel do Gery a 29. mája 1945 do Plzne. Do Bratislavy sa vrátil dňa 5. júna 1945.

V prípade odvečených slovenských dôstojníkov Nemci v zásade rešpektovali Ženevské konvencie. Tie o. i. zakazovali používať dôstojníkov na fyzickú prácu. Vidno to čiastočne aj zo samotného Neštiakovho denníka – podmienky boli tvrdé, no nie smrteľné. Za celý polrok, ktorý strávil v internácii, zaznamenal iba jeden prípad úmrtia dôstojníka, i to samovraždu. Tieto charakteristiky potvrdzuje aj poručík Andrej Petraško, ktorý o altenburskom tábore napísal. „Zajateckému tábore velil oberstleutnant Kritsch, správal sa k nám, tak ako ostatní Nemci, vcelku korektne, azda aj s ohľadom na naše voľakedajšie spojelectvo na východnom fronte. Francúzom, ktorých tu internovali už piaty rok, sa to pochopiteľne nevidelo, nemali nás v láske, popravde ani my ich.“

Neštiak opísal skúsenosti s nemeckými táborami oveľa kritickejšie. „Odvliekli

ma cez Ružomberok do Bratislavy do vojenskej väznice, potom dievčenské gymnázium na Dunajskej ulici. Tu nás vybrali 42 dôstojníkov a opäť vojenská väznica. S nami 42 mal byť prevedený nemecko-slovenský súd a výsledkom verejná poprava. Začal sa nápor Sovietov na Budapešť. Rýchlo nás odtransportovali (môj predpoklad ktosi dosiaľ neznámy zlikvidoval naše spisy) do Kaisersteinbruchu pod názvom BANDITI. Zavreli nás do betónovej

Poručík Andrej Petraško
(Zdroj: Archív L. Petraška)

sýpky a pravdepodobne z nedostatku spisov, ušli sme poprave. Odvliekli nás do Altenburgu u Lipska, obrali o osobné potreby vrátane cigariet. Tu nás krmili, ale udržovali nie pri živote, ale iba pri dýchaní uvarenou, nesolenou, nemastnou krmnou repou (kvakou).

To nebolo zajatie, bol to koncentračný tábor, náš názov bol „Banditi“ a nevzťahovala, alebo správne povedané neuplatňovala sa na nás ženevská konvencia o zajatcoch.

Boj sme viedli aj v podmienkach za ostnatým drôtom, pod guľometmi, Zachraňoval som kamarátov por. Kročku a Petrašku, potom Poliakov. Povzbudzoval som k vytrvalosti, nepoddajnosti, neklesať na duhu.“

Oveľa horšie už Nemci zaobchádzali s radovými vojakmi. A azda v úplne najhoršej situácii boli tí, ktorí sa dostali do

sovietskeho zajatia, či už do zajateckých, alebo aj trestných táborov. Len z bývalej 1. technickej divízie v sovietskom zajatí pobudlo asi tritisíc mužov, ktorých osudy podnes nie sú objasnené. ZSSR, na rozdiel od Nemecka, totiž vojnové konvencie nepodpísal, nerešpektoval, a ani údaje o zajatcoch neposkytoval Červenému krížu. Navyše, dôstojníkov, ktorí boli podľa bolševickej ideológie reprezentantmi buržoázie, tu spravidla čakal oveľa horší osud ako radových vojakov.

Pokiaľ ide o čitateľnosť Neštiakových zápiskov, možno povedať, že až na malé výnimky boli čitateľné. Zápisky, zdá sa, robil priebežne. Problémom však je, že deje zapisoval do maličkého zápisníčka (rozmer 6 × 9 cm), kde boli jednotlivé dni predtlačené. Teda udalosti sa neviažu vždy presne k dátumu, ktorý je pri nich zaznamenaný. Neštiak mal totiž k dispozícii len malý kalendárik, jedna strana – jeden týždeň, čiže na jeden deň mal asi 1 cm, v pondelok a nedeľu mal približne 2 cm. Až v prílohe, keď písal na prázdne strany a opisoval oslobodenie lágra, sa rozpísal. Text denníka, ktorý je dnes vo vlastníctve Neštiakovho vnuka Dr. Jána Bábika, jedného z redaktorov tohto textu, sme sa snažili prepísať čo najvernejšie, teda aj s vecnými a gramatickými chybami.

Pri identifikácii krstných mien a priezvisk dôstojníkov sme vychádzali zo zoznamu 403 zajatých a internovaných slovenských dôstojníkov, ktorý v máji 1945 zhotovil por. JUDr. Ján Vida. (Za jeho poskytnutie ďakujeme jednému z týchto bývalých zajatých dôstojníkov, Ľudovítovi Hrušovskému.) Za ďalšiu identifikáciu a pomoc s vyhľadávaním informácií ďakujeme Dr. Tomášovi Klubertovi.

Okrem denníka sa zachovali aj Neštiakove listy z internácie. Niektoré listy sú len o rodinných udalostiach, ale sú tam aj niektoré mená a udalosti, ktoré si historik môže vložiť do širších súvislostí. (Podľa jedného z listov za jeho vyslobodenie údajne intervenoval aj minister hospodárstva SR Gejza Medrický.)

Možno s trpkosťou poznamenať, že po desiatich rokoch a troch mesiacoch po oslobodení z Altenburgu, v júli

1955, sa Gustáv Neštiak ako politický väzeň dostal do tábora Rovnosť na Jáchymovsku, vzdialenom paradoxne len niekoľko desiatok kilometrov južne od Altenburgu. Tu prežil, či skôr preživil, asi štrnásťnásobne viac času (58 mesiacov v Jáchymove + 11 mesiacov vyšetrovacia väzba a súd). Podmienky v Jáchymove boli celkovo horšie, než v Altenburgu. Kým v nemeckom tábore, v štáte, proti ktorému bojoval, si mohol písať denník a pravdivo zaznamenávať prežitú udalosť, v Jáchymove v Československu, v štáte, za obnovenie a slobodu ktorého bojoval, si nemohol písať žiadne poznámky. Preto sa od-

tiaľto zachovali len cenzurované listy, nič nevyznievajúce o otrockých podmienkach v lágri.

Ďalšou zaujímavosťou je, že Ján Bábik, vnuk Gustáva Neštiaka, ktorý pracoval ako redaktor literárnej redakcie v rozhlase, sa dlhé roky poznal so spisovateľom a germanistom Ľudovítom Petraškom, synom Andreja Petraška, ktorý sa v altenburskom tábore spolu s por. Kročkom pokúsil o útek. Neštiak pri úteku nepomáhal, nebol o ňom ani informovaný, ale keď sa o ňom dozvedel, ako veliteľ baraku niekoľkokrát Nemcov pri sčítaní mužstva oklamal, takže títo ani nevyhlásili pátranie a až

po troch dňoch po ich zadržaní zistili, že Petraško a Kročka ušli z lágra. Andrej Petraško sa neskôr vyjadril, že považoval za svoju povinnosť vojaka pokúsiť sa o útek. Keby sa Neštiak bol o plánovanom úteku dozvedel, bol by proti nemu, pretože sa obával, že Nemci by ho zneužili na represálie proti ostatným vojakom. No Ján Bábik sa až po publikovaní zápiskov Andreja Petraška dozvedel, že ich predkov spája spoločný osud z nemeckého tábora v Altenburgu.

Originál zápiskov a vôbec pozostalosť G. Neštiaka sa nachádza v súkromnej zbierke J. Bábika.

DOKUMENTY

I. Denník Gustáva Neštiaka z nemeckej internácie

Olinka! 1. XII. 1944

Tu pod hradom slávy i pohany
pri modrom a valnom širokom Dunaji,
otec Tvôj vo väzení sedí, –
zadumaný – na Teba si myslí.

Dievčatko, čo plánov mal som ja vždy s Tebou,
veď si bola mojou – mojou a jedinou.
Osud Ti ma vyrval, raz na ruské pláne,
potom zase znova, na slovenské stráne.

Vraj národ žiada obeť;
a krv našu, zem jak moloch pije.
Tí, čo riadia osud, pekne doma sedia, –
sem, tam i podpichnú a nám míny zvonja.

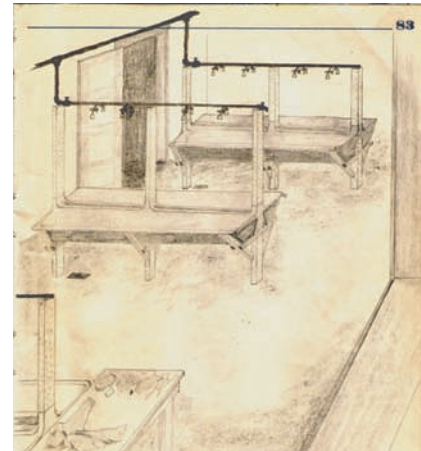
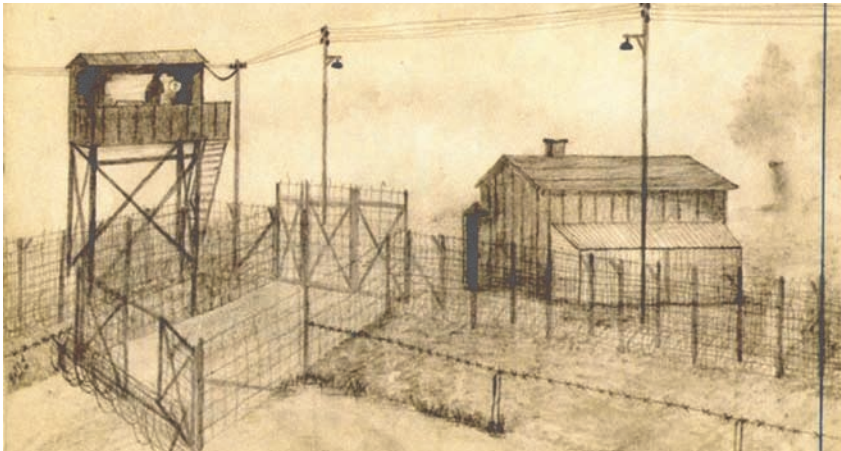
Tu padlý kamarát, tam zas iný leží
a Tvôj otec v Tvojej škole ako väzeň sedí.⁴
Škola, čo bola kultu širiteľom,
stala sa väzením – zaváňa – odporom.

Možno dnes, možno že až zajtrá,
možno že až o rok, ba možno i za viac,
stanem sa občanom so slobodným dychom,
zrak sa mi odvráti od ľudí odporom!

Vrátim sa zasa k Vám;
k Tebe i k mamičke
a v malej útulnej – v tej našej izbičke,
slzami svojimi vlásky Vám pokropím
a zážitky svoje iba Vám doma sdelím.

4 Gustáv Neštiak bol niekoľko dní v decembri 1944 väznený v budove dievčenského gymnázia na Dunajskej ulici v Bratislave, kde jeho dcéra Oľga (1930 – 2002), vydatá Bábiková, chodila do školy.

Zajatecký tábor Kaisersteinbruch na kresbách zajatcov (Zdroj: Internet)

[1945]

1. 1. Mamičko⁵, Olinko a všetci drahí – dožiči Boh, aby rok tento bol konečným utrpením celého ľudstva. Môj Nový Rok je veľmi smutný. 41 a 9 civ.⁶ sedí v lochu. Ani chlieb nedostaneme a o Vás drahí niet žiadnych zpráv. Bez kúrenia a v mraze na kameni v mokru. Bez záchodu a možnosti umývania žijem. Iba čistená repa,
3. 1. denná strava moja. Ak má niekto nelúpaný, neumytý, polohnitý zemiak v šlolke⁷ (?) – hovorí o šťastí, o sviatočnej strave. Bez Bohoslužieb ako zver žijeme, ostnatý drôt z každej strany v oči sa mi kole, hlavne guľometov prsia nám hľadajú – šťastie, že i strážni na vojnu hubujú.
5. 1. Konečne postavenie naše zjavne sa zlepšilo. Dali nás dovedna s ostatnými. Teplo, posteľ, niet toľko apelu⁸, voda,
6. 1. záchod, ba i kúsok dvoru. Sem, tam i zpráva doletí. Ba tu človek zdá sa, že
7. 1. i ľudí vidí. Spevokol, prednášky, kurzy plno práce všade, len repa ostala v svojej starej forme. Podrážky tu robia starí profesori, bielizeň si peru sami učители.
8. 1. Každého hlad rovnako tu morí, žlté tváre zapadnuté oči – choroba sa veští. Malú dávku chleba druh druhovi kradne, cigareta preukrutne v cene stúpne. Chlieb za 30 cigaret Ti Nemci predajú. Piaty deň bez chleba!!
9. 1. Keď je núdza najväčšia pomoc Božia najbližšia. Dostal som balík poslaný asi cez Detricha. Je 5. 1. Som šťastný, že spojenie s domom začína aspoň trochu fungovať.
10. 1. Dnes som dostal od Vladka Šolca⁹ a Brez.¹⁰ cigarety balené v Kocúre¹¹. Tvár človeka sa začína rozjasňovať. Po npor. Jurišičovi¹² posielam Hanke Hurb.¹³ obrázok zo zajatia od akademického maliara Klimáčka¹⁴.

5 Manželka Gustáva Neštiaka Antónia, rod. Silberhornová, 1908 – 1993.

6 Azda tu mal na mysli 49 vojenských osôb a 9 civilných.

7 Najskôr myslené „v šupke“.

8 Toľko nástupov.

9 Vladimír Šolc, vojak slovenskej armády. Neskôr, v roku 1955 ho spolu s Neštiakom súdili, pri výsluchoch zlomili, priznal sa a krivo svedčil.

10 Meno nie je zrejmé. Možno Brezanský?

11 Kocúr – humoristicko-satirický časopis vychádzajúci v ČSR a za 1. SR.

12 František Jurišič (1911 – ?), dôstojník delostrelectva v čl. a neskôr v slovenskej armáde. V roku 1944 nadporučik v zálohe.

13 Hanka Hurbanová, hlásateľka Slovenského rozhlasu.

14 Najskôr Fedor Klimáček (1913 – 1975) – spoluväzeň, maliar, grafik a ilustrátor, ktorý bol už v tom čase známym umelcom.

11. 1. Hanka posielala balík v ňom sú moje bakanče. Balík ide pravdepodobne cestou p. Štekláčovej.
12. 1. Ernest Miklovič¹⁵ má dnes mena. Plače keď mu gratulujem. Myslíme veľa na domov. Organizuje sa Šupolová¹⁶ akcia na dodávanie balíkov. Vabia do služieb Gestapa.
13. 1. Netreba ani nahovárane a už je 12 prihlásených. Ondrej Štr.¹⁷ poslal dnes balík. Sú v ňom i bakanče – tie dávam Kunštrovi, ktorí je bosí.
14. 1. Nastala hrozná zima. Snehu je veľa. Dnu sa len slabo prútím kúri. Spíme oblečení, vši je dost'. Balíky vykrádajú a okrádajú.
15. 1. Konečne prvý balík čo viem mamičko že je od Teba. Vďaka tisícera vďaka Vám moji drahí. Ó keď bych aspoň trochu vedel zmierniť Vaše utrpenie. Súčasne došiel balík i od Vladka Šol. a Brez. Ďakujem a nezabudnem chlapci.
16. 1. Zo dňa na deň sa viac hovorí, že tu už nebudeme. Máme ísť do dôstojníckeho lágru. Ja by som tu bol radšej. Je to predsa blíž k domu a i cez
17. 1. ostatné droty sem tam dajaká zpráva príde. Je síce pravda, ak by prasatá tak žily ako my, určite podochnú. No túžba po domove premôže u mňa pohodlie. Drahí len k Vám!!
18. 1. Hrozné je tu vidieť toľko ľudskej biedy. Ťažké desaťtisíce ľudí trpí tu pod víživou a pritom pracuje. Dvaja nevládni nesú v práci odpadnutého kamaráta.
19. 1. Zataja na baraku mrtveho kamaráta, schovávajú ho pod pričnu, aby naň vyfasovali pridel chleba, repy, alebo kvaky¹⁸. Všade dookola na týchto ubožiakov sú namierené hlavne guľometov a svetlá reflektorov.
20. 1. Mamičko drahá ďakujem za list. Dnes už i ja mám starosť ako sa odmeniť Hanke¹⁹ za starostlivosť.
21. 1. Bohatá nádielka; list od Teba drahá mamičko z 18. 1. od Teba milovaná Olinko²⁰, od Jarka²¹ a od Hanky. Som šťastný a prosím p. Boha o skoré stretnutie.
22. 1. Tu sa ukazuje človek v pravej podobe. Vyhladovelí „dôstojníci“ vrhajú sa na kotle so stravou, od ktorej by u nás doma i ošípané podochny. Zvady a nesvárov je tu toľko, že mi dnes nie je divné, keď sa plk. Švec²² pre nesvár odstrelil.
23. 1. Na izbe je i talian – lekár Dr. Mingoja. Maľoval mi obraz, je zo Sicílie – sľúbil mi poslať pomaranče. Kúpeme a odvíšujeme sa. Spíme na pričných v mraze pri otvorených oknách. Spojenie s domovom prestáva. Šupolová akcia bola najväčšie zlodejstvo spáchané na biednych ľuďoch. Toto Boh potrestá!
24. 1. O 5.00 hod budíček. Prehliadka zavazadiel. Berú cigarety, slaninu atď. Mrzneme od rána hrozne. O 15.00 hod. vchádzame do prasačích vozňov. Mestečko Kajsersteinbruch²³ je bez ľudí. Z komínov sa nedymí. Všade obraz ubohosti a opustenosti. Nechal som pozdraviť Plcha v nádeji, že vyrozumie On Opapu²⁴. I lístok som poslal, no nevedel som presne kde

15 Ernest Miklovič (1907 – 1977), v roku 1944 poručík delostrelectva v zálohe. Povoláním pedagóg a spisovateľ, pôsobil tiež ako publicista, prekladateľ a kultúrny pracovník.

16 Adam Šupol – hlavný rešpicient finančnej stráže v Bratislave.

17 Najskôr Ondrej Štrbík.

18 Kvaka – krmná repa.

19 Ide asi o Hanu Hurbanovú.

20 Dcéra autora.

21 Švagor pisateľa Jaroslav Pala.

22 V slovenskej armáde nie je zaznamenaný plukovník, ba ani vyšší dôstojník menom Švec. V zozname internovaných dôstojníkov sa však nachádza poručík veterinárnej služby Jozef Švec (1901). Azda pôjde o túto osobu.

23 Ide o Kaisersteinbruch, neďaleko maďarských hraníc.

24 Ópapa – starý otec (z maďarčiny). Pôjde asi o pisateľovho otca Mateja Neštiaka.

27. 1. ideme. Okná na vozňoch sú potiahnuté ostnatým drôtom. Dvere nám zavreli. I trochu hnojovej slamy nám dali. V jednom vozni sme 46. V poslednej
28. 1. chvíli dovezli financi a polícia do 300 balíkov. Veliteľ lágru dostal a prijal 6 l šnapsu, ale balíky vydať nedovolil, ba nedovolil ich ani do vlaku naložiť.
29. 1. Celú noc sme vo vozoch. Vlak sa nehýbe, my mrzžeme a dvere sa otvoria až ráno, aby sa mohla vybaviť potreba. Pri otvorení strážni pýtajú cigarety. Myslím, že za cigarety by bolo možno
30. 1. i vodcu kúpiť. Je hrozná zima. Práve teraz prichodia tie najväčšie mrazy. Po dlhom čakaní sa hýbeme a urobíme niekoľko kilometrov. Je to ako púť umierajúcich.
31. 1. Bez teplého jedla, bez vody, ohňa, bez miesta, bez možnosti vybavenia potreby drkotáme sa cez zbombardované trate a stanice. Chlapci dostávajú behačku.²⁵
1. 2. Potreba sa vybavuje do konzervových krabíc a viacerí do nohavíc. Konečne večer ôsmi deň cesty, ôsmi deň neumývania, neoholení, prideme večer do ALTENBURGU²⁶
2. 2. Ostávame ešte cez noc vo vagonoch. Teda i 16. výročie sobáša som v prasačom vozni trávil²⁷. Na sviatok očisťovania²⁸ vychádzame z vozňov. Mestečko je veľmi úhľadné.
3. 2. Zdá sa byť poloprázdne. Mužov vôbec nevidieť. Po asi 4 km cesty sme v lágru. Je to stará strelnica. Bol to niekedy zábavný podnik. Ja som ubytovaný v drevenom baraku. Miklovič spí nadomňou. Inak sú tu ubytovaní i v divadle, je to pekná divadelná sála. Vôbec, kým trval v Nemecku život
5. 2. muselo tu byť veľmi pekne. Videli sme i kus hradu s nádhernou gotikou. A zasa prehliadka zavazadiel i osobná. Vzali mi platený opasok a poľnú fľašu. Zaobchodenie s nami tu je už veľmi slušné.
6. 2. Je to dôstojnícky lager. Na jedlo dostávame mysy, prídela uhliá na kúrenie. Repa a kvaka a varí očistená, zemiaky v šupe, ale nám ich vydávajú osobitne.
7. 2. Nuž tu sa i ľudskí žije – dráždi iba ostnatý drôt okolo i v oknách. Pred nami tu boli Poľky – dievčatá z Varšavy. Roky zaradené, ako bojovnice²⁹
8. 2. Z tohto miesta utiekol zo zajatia generál Žiro³⁰. Nem. dôstojníci sú k nám veľmi slušní – nepoznávame ich. Strážni sú úbožiaci, starci a mrzáci. Pozastavujú sa, ako je to možné
9. 2. že nás v Kaisersteinbrúchu tak okrádali. Spojenecké letectvo i tu začína svoju prácu. Dokola to všade búcha a horí.
10. 2. Drážďany rozbité. I u nás cítiť následky skazy. Vodovod nefunguje. Sme bez vody a len sem, tam dostaneme niečo vody z mesta. I čaj nám prestávajú variť. Umývanie zväčša odpadá. Život bude zo dňa na deň neznesiteľnejší. No len tak sa dostaneme ku konečnému utrpeniu a VZKRIESENIU.
12. 2. Drahí, tak ako sme všetci bez rozdielu čakáme denne zprávy od Vás alebo aspoň o Vás. Už i odtiaľto sme písali. Len sám Pán Boh vie, či aspoň Vy viete o nás. Páni nás vraj odcudzujú³¹ na Slovensku. Som ale istý a so mnou i kamaráti v utrpení, že pravda je na strane našej a s ňou i víťazstvo!

25 Hnačka.

26 Altenburg sa nachádza v Durínsku, 50 km južne od Lipska.

27 Augustín Neštiak a Antónia Silberhornová uzavreli manželstvo dňa 31. 1. 1929.

28 Sviatok očisťovania Panny Márie, nazývaný aj ako Obetovanie Pána (Hromnice). Slávi sa 2. februára.

29 Pravdepodobne išlo o príslušníčky Armije Krajovej, ktoré padli do zajatia počas Varšavského povstania.

30 Správne Giraud, Henri (1879 – 1949) – francúzsky generál. V skutočnosti však neutekzol zo zajateckého tábora v Altenburgu, ale z pevnosti Königstein pri Drážďanoch.

31 Asi – odsudzujú.

Kresba, ktorú namaľoval spoluväzeň, záložný dôstojník, akademický maliar Fedor Klimáček. Portréty dcéry Oľgy a manželky Antónie sú nakreslené pravdepodobne podľa fotografií, ktoré mal G. Neštiak so sebou. Nakreslené v Kaisersteinbruchu 12. 1. 1945

(Zdroj: Archív J. Bábika)

14. 2. Fašiangy sa zakončili Bartolomejskou nocou³². O 21.45 hukot lietadiel a výbuchy bomb prehlušili reč. Obloha nádherne osvetlená rôznobarevné. Vo vzduchu visia vianočné stromky. S Miklovičom sme v zákope. Konec je o 2.00 hod.
15. 2. A je Škaredá streda. O 11.30 hod začína nový poplach. Končí o 13.30 hod. Elektrárne zasiahnutá. Sme bez prúdu. Bože i Vy drahí to zažívate? Zo 14. na 15-ho o 20.45 sme začali prežívať „rozprávku pekla“ – besnenie diabolských živlov. Stovky vianočných stromkov osvetľuje oblohu – na zemi je denné svetlo. Bombardovanie trvá plných 25 min.
16. 2. Plamene šľahajú do výšky – dymové mračná kryjú oblohu. „Chaus!“³³ Zo srdca vychodia najúprimnejšie vzdychy, modlitby za seba a za Vás najdrahší, ľutovanie hriechov, odpustenie vinníkom a sľub púte do Šaštína podľa možnosti i do M.zellu³⁴.
17. 2. Poplach v chause končí asi o 23.00 h – začína znovu 15. II. o 1.30 hod. Tov. na syntetický benzín zničená. Výbuchy trvajú do ranných hodín.³⁵ O 11.00 hod. začína nový poplach. Sme bez vody. V divadelnej sále okná i s rámami padajú na kamarátov, ktorí sú tam zavretí! O 17.00 hod.
18. 2. slúži v kinosále za oknom potiahnutým ostnatým drôtom sv. omšu kňaz Francúz. Oltár je stôl postavený na zbytkoch rozbitého skla, ktoré dôstojníkovi miništrantovi

32 Autor naráža na bombardovanie Drážďan a ich okolia spojeneckým letectvom.

33 Chaos.

34 Najskôr Mariazellu.

35 išlo o továrňu firmy Deutsche Erdöl AG v obci Rositz severozápadne od Altenburgu.

Vchod do bývalého tábora Altenburg (2013)
(Zdroj: Archív Ľ. Petraška)

21. 2. chrupčí pod nohami. Rozzvučala sa pieseň „Bože, čoš`ráčil...“ Kňaz upozornil na plnomocné odpustky pri vzdychu „Pane milost“ pri priamom nebezpečí. Na
22. 2. 23. 2. sľúbil previesť gen. sv. spoveď. Bola to veľmi dojímavá, ale naozaj zajatecka sv. omša. Počujeme ovšem i veľmi kuso o bojoch.
23. 2. Veľmi nás zaujíma, ako to vyzerá u nás na Slovensku! Podľa toho čo čujeme, odohrávajú sa u nás tuhé boje. Bude naše Slovensko veľmi zničené?
24. 2. Bolo by bývalo iste oveľa rozumnejšie, keď by sa bol celý národ, ako celok pridal k nám, bolo by to bývalo lepšie nielen z národného
25. 2. ale i hospodárskeho hľadiska, veď konečne i samým Nemcom je jasné, že vojnu prehrali. Kto teda ponesie zodpovednosť za škody??
26. 2. Prišlo do lágru do 900 dôstojníkov Francúzov. Majú za sebou päť rokov zajatia. Sú medzi nimi univerzitný profesori, títo prednášajú a robia sa riadne skúšky. Majú za sebou veľkú zajateckú prax. O chvíľu je lager ako vyrabovaný. Je medzi
27. 2. nimi 9 rk³⁶ kňazov. Z troch konzervových krabíc robia sa variče – je to veľmi úsporná vec na drevo a rýchlo sa na ňom varí. Zo sliepok čo tu mala
28. 2. pí. Najzlová³⁷ sú už tri ukradnuté. Dnes zmizla vo francúzskom pekáči malá a prítulná kočka³⁸ pí. Najzlovej³⁹. Hlad je hlad a pôsobí hrozne – nič mu nie je sväté!!!
1. 3. Dnes máme sv. omšu. Slúžia Francúzi. Myslím – kňaz Francúz – je skutočným kňazom. Generálne rozhrešenie a sv. prijímanie. Človek sa naozaj dobre cíti! Sv. omša i prijímanie je drahé obetované za Vás.
2. 3. Odkladal som asi 40 dkg. šunky. Bola v okne. Ňou som si chcel mamičko pripomenúť Tvoje narodeniny. Do rána mi ju ukradli – Francúzi. – Tí vôbec veľmi kradnú.
3. 3. Dnes ukradli z kuchyne kočku. Varia po celom dvore v úsporných varičoch na triesky. Nálety sú hrozne a časté. Za 24 hodín 6 náletov, teda 6× v zákope.

36 Rímsko-katolíckych.

37 Tu ide asi o fonetický prepis, G. Neštiak totiž nevedel po nemecky – asi p. Neislová, Neisseltová.

38 Aj poručík Petraško spomínal, že práve Francúzi sa „špecializovali“ na mačky. „Nijaká mačka v ich dosahu nebola si istá životom, pochutnali si na nej ako na zajačine.“ Vojnové zážitky por. pech. Andreja Petraška nájdeme zachytené v článku jeho syna: PETRAŠKO, Ľ.: Na krajinu padla hmla. Kultúra, č. 17, 24. 10. 2007, s. 6 – 7.

39 Neislová?

4. 3. Ráno o 10.00 to začína či prší alebo je slnko. O 20.00 presne začína poplach. Dnes je normálny zimný deň s vetrom a snehom. U kamarátov zajatcov už vládne anarchia.
5. 3. Nedivím sa, že sa plk. Švec odstrelil! Tu v chvíľach skúšky ukázu ľudia svoju podobu. Trpím veľa – trpím! Francúzi vydali codex na normálnu sv. spoveď. Podľa neho sa bude normálne spovedať.
6. 3. Pupava už rastie – Francuzi ju sbierajú a varia. Hovoria nám tiež o príprave slimákov. Nastanú raz i časy, keď sa budeme môcť riadne ľudský stravovať?
7. 3. Je spomienka na T. G. Masaryka. K večeru je zjavné, že z mojej izby utiekol por. Kročka a Petraško, tým mi padá stav zo 67 na 65. Ako to tušovať, ako im pomôcť. – Prešlo to!
8. 3. Mamička deň Tvojich narodenín⁴⁰. Boskávam Ťa. Je normálna spoveď a prijímanie. Prinášam ho za Vás drahí. Som chorý už od 5. 3. ma preháňa – zoslábnul som. O 23.00 hod. prišiel na izbu zpravodajský dôstojník (major) a felák⁴¹ Jakubec. Hlásim stav 67. Zisťujú každého na posteli ohmatajú. Všetky postele sú obsadené. Kročku, Petraška volajú po mene – nehlasia sa. Zisťujú stav
10. 3. podľa mena a legit. lístkov a vtedy napočítajú len 65. Hľadajú i pod postelami. Kde sa podeli tí dvaja. Nenašli nič! Prezradia, že Kročka Petraško sú chytení⁴². Zlostí ich, ako bol prevedený trik s obsadením postiel a potom zmiznutie dvoch cudzích. Toho sa nedopátrali. Mjr. sa páči prevedenie.
12. 3. Mne lager gratuluje. Jakubcovi sa všetko hlavne strážni smejú. Bola to krušná noc⁴³. mal som strach ja, ale mali o mňa obavy i chlapi. To bolo prvý raz, čo bola medzi nami skutočná svornosť. Počas vyšetrovania už chceli chlapi, aby som všetko prezradil.
13. 3. Ako prezradíš, keď nevieš! Chudák Ernest Miklovič a Hanula⁴⁴ sa za mňa vraj modlili. Chcú ma trestať za nesprávne hlásenie stavu. Ako Boh dá.
14. 3. Dnešná sv. omša je slúžená menovane za Vás. Abbé mi sľúbil návštevu Slovenska i nás. Je to príjemný vzdelaný pán. Sú to skutočne kňazi.
15. 3. Objavila sa prvá žihľava a náš npor. majster Hanula s Anderlom uvarili z nej výborný, veľmi chutný špenát. Bože keďby tak prišiel balík
16. 3. a v ňom hodne surovej fazule a zápražka – to by bolo najpraktickejšie. Tie variče to je tu neoceníteľná vec. Taký varič by mal poznať
17. 3. každý vojak a mal by si ho vedieť urobiť. Ak by sme boli doma o 100 % lepšie žili ako tu boli by sme všetci veľmi bohatí
18. 3. a boli by sme vyžili. Človek sa naučí odriekať. Dnes padlo množstvo bomb na Altenburg u stanice. Nálet bol cez deň.
19. 3. Tak a už nás strážia i Maďari. Sú dvojí. Policia – ta je naladená proti Nemeckí a oddiel Šípových Krížov⁴⁵. To sú zatebnenci. Ešte sa im sníva o víťazstve. Sťažujú sa, že hladujú. Tu veru hladuje každý – Nemec aj jeho kolompoši, nuž čo máme čakať mi zajatci.
20. 3. Letecká prevaha je zo dňa na deň silnejšia u Nemcov už nevzlietajú ani všetky tri. Bože chráň nás!

40 Dňa 8. marca mala narodeniny jeho manželka Antónia Neštiaková.

41 Azda hovorovo hodnosť „feldwebel“ (rotmajster).

42 Petraško utiekol spolu s krajanom por. Matejom Kročkom. Chytení boli na tretí deň. Napriek tomu neboli potrestaní.

43 Pravdepodobne sa stále myslí noc z 8. na 9. marca.

44 Pravdepodobne Ladislav Hanula (1905 – ?) – v roku 1944 npor. pechoty v zálohe

45 Strana šípových krížov (maď. Nyilaskeresztes Párt), hovorovo Nyilaši – maďarská pronacistická strana známa svojím antisemitizmom a šovinizmom, ktorá v období október 1944 – marec 1945 vládla v Maďarsku. Je zodpovedná za vyvraždenie niekoľkých desiatok tisíc Židov ako aj príslušníkov národnostných menšín, vrátane Slovákov.

21. 3. Prvý jarný deň! Prší zima je! O Falathovi⁴⁶, Kordovi⁴⁷ a ev. farárovi sa rozšírilo, že idú domov. Falath má veľkú radosť – mienim po ňom poslať svoj kožák. Daj mu Boh šťastie, aspoň
22. 3. budete mať o mne zprávy. Leteckých poplachov pribúda a jedla nám stále uberajú. Kvaková polievka je čistá voda, ale vody na umytie niet. Krásny deň, odvíšivujú nám barak.
23. 3. Miestnosť zapácha po odvíšení. Musíme spať pri otvorených oknách. Zprávy nás potešujú, len s obavou hľadáme, čo bude s Vami a či sa nám neujde nejaká puma.
24. 3. Dostal som balík = 60 cig., maď. salám, 4 klbásky, slanina, 2 mydlá, cukor a záchodový papier. Došiel práve v najväčšej núdzi. Včera som už preukrutne hladoval.
25. 3. Prvá dopisnica – mamičko od Teba z 22. 1. 45. Drahí máte o mňa strach. Moje obavy o Vás sú väčšie. Jedla je preukrutne málo, no ešte by som i rád viac trpel len mať istotu o Vás. Je Kvetná nedeľa:
26. 3. I tu svätíme kočičky – budem sa usilovať doniesť ich domov. Bola to pohnutá slávnosť francúzskych kňazov. Poplachy sú celé dni a noci. Naši chlapci sú už ale diví. Zdá sa mi, že sa navzájom povraždíme. Mal som sen, že som rečnil o Štefánikovi. Drahý dnes prišiel druhý balík. Vianočné cukríky, šle⁴⁸, cigarety a zákusky úplne zomleté a v nich písomný pozdrav od Vás. Horúca vďaka drahí.
27. 3. Dostal som sa do mesta oblečený v baganských šatoch. Plk. Čáni⁴⁹ mi to veľmi zaslúha. Bola to služobná práca, ale pomohol som tým hladom už veľmi sosláblým kamarátom Dragulovi⁵⁰
28. 3. a Rapošovi⁵¹ – zarobil som pre nich zupu⁵² a náhodou hustú, ktorá im pomohla. Deti sa tu nehrajú ako u nás – ich hra je hra na beznohých invalidov, ktorých je tu na stá ak nie na tisíce.
29. 3. A dostal som tretí balík. Slížiky, zápražka, cig., slanina vzali mi z neho obálky. Čo je hlavné, dostal som mamičko list poslaný leteckou poštou 1. 3. 45. Horúca vďaka P. Bohu i Tebe!
30. 3. Včera prišla sem autom pi. Pudišová. Konečne Boh dá, že budete mať o nás zprávy. 29. Zel. štvrtok – nádherne sa odbavujú Jeremiášove lamentácie. Veľký piatok mi priniesol lístok od Milana⁵³ zo dňa 14. II. Spievame pašie. Kresťan smúti a narieka dnes – no my sa radujeme z každej zprávy, ktorá teraz prichodí.
31. 3. Biela sobota o 9.00 začína 4-tý poplach, je hrozné bombardovanie – Asi Lipska.
1. 4. O 14.00 hod. Francúzi pozdravujú oslobodenie Francie. O 15.00 hod. najdojímavejšie vzkriesenie aké som kedy zažil. So slzami v očiach spievame Aleluja – myslie letia domov. Žiak nacvičil krásne sbory.

46 Ján Faláth (1910 – ?), rodák z Farkašína (Vlčkovce) pri Trnave, Neštiakov krajan.

47 Alexander Korda (1907 – 1958) – dôstojník slovenskej armády zapojený do čsl. odboja. V roku 1944 mal hodnosť majora. Bol veliteľom vojenského výcvikového priestoru Lešť (Oremlaz), ktorý sa zapojil do SNP. Počas SNP veliteľ pešieho práporu a podskupiny 3. taktickej skupiny „Korda“. V roku 1949 Štátnym súdom v Prahe v zmanipulovanom procese odsúdený za vlezradu a špionáž na doživotie. Zomrel na následky týrania vo väzení.

48 Traky.

49 Štefan Čáni (1900 – 1968) – v rokoch 1939 – 1942 veliteľ Pluku útočnej vozby. V roku 1944 ako plukovník zapojený do SNP. V roku 1950 vylúčený z čsl. armády.

50 Štefan Dragula (1922 – ?), účastník SNP, v roku 1944 desiatnik ašpirant.

51 Bronislav Rapoš (1918 – ?), v roku 1944 poručík telegrafného vojska v zálohe.

52 Táborová polievka.

53 Milan Neštiak, pisateľov brat.

Personalkarte I: Personelle Angaben		79		Bezeichnung der Erkennungsmarke Nr. 164068	
Kriegsgefangenen-Stammlager:				Lager: M.-Stammlager XVII A	
Name: NEŠTIÁK		Staatsangehörigkeit: SLOVENSKO			
Vorname: Gustav		Dienstgrad: Kpt. (Hauptmann)			
Geburtsdag und Ort: 16. VIII. 1905 Opoj-Terme		Truppenteil: MIND. Komp. ufm.:			
Religion: rim. Kat.		Stellberuf: aktiver		Berufs-Gr.:	
Vorname des Vaters: Matej		Matrikel Nr. (Stammrolle des Heimaufenthaltes):			
Familienname der Mutter: Pastekaová		Gefangennahme (Ort und Datum): 4. XI. 1944			
		Ob gesund, krank, verwundet, eingeliefert: V. KEVUCA			
Bild		Nähere Personalbeschreibung			
		Größe	Haarfarbe	Besondere Kennzeichen:	
		163	Blond		
Fingerabdruck des rechten I. Zeigefingers		Name und Anschrift der zu benachrichtigenden Person in der Heimat des Kriegsgefangenen			
		Frau: Antonia Neštiaková Jaroslav, obr. Trnava			

Zajatecká karta G. Neštiaka

(Zdroj: Archív J. Bábika)

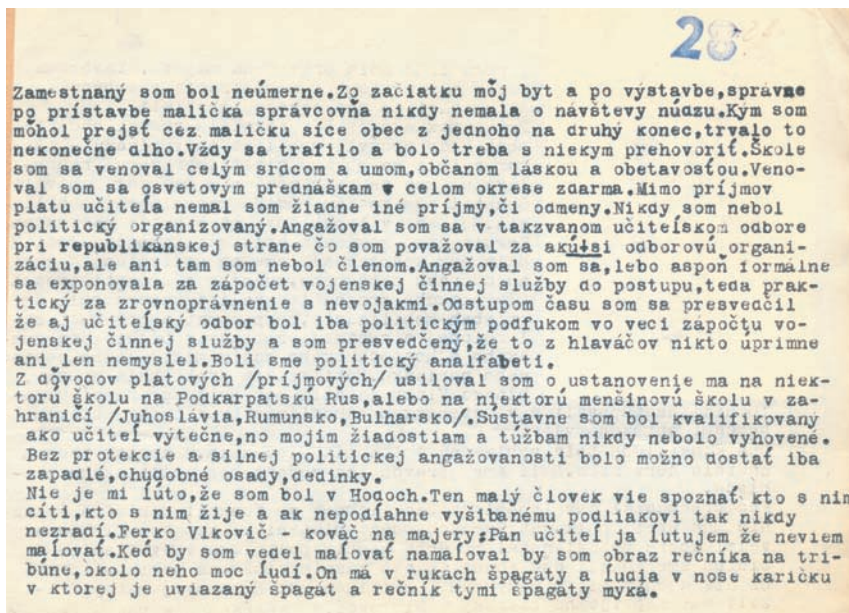
2. 4. Veľkonočná Nedeľa bola krásne odbavená i oltár sme mali vyzdobený! Varil som pre mňa a Ernesta zapraženu polievku s cestovinami a múčnik som urobil z drobkov pečiva a medu. Zrobil som i karamelu (?). Tak Drahí podľa všetkého boje sú u Vás – zachytili sa lotri na Váhu. Čo je s Valikou⁵⁴ a čo chudák Vladko⁵⁵. Dnes je oblievačka, viem, že plačete. Symbolicky popolieval som Váš obraz. Popočítame: Je nás tu 365 dôstojníkov.
3. 4. Každý deň sa tráti teda jeden pracovný deň a priemerný ročný plat jednotlivca. Tak teda pod Bratislavou stoja jednotky. Bôh Vám pomáhaj Drahí prežiť posledné dni utrpenia.
4. 4. Dnes 3. 4. dostal som dopis od Oli⁵⁶ hneď ráno z 1. 3. a od Teba mamičko z 9. 3. Mám detskú radosť. Olinko herečka nebuď a na spoločnosť pozor! Teda Vy Drahí už Ste v Novej Vlasti. Prežili Ste ťažké chvíle??!⁵⁷
5. 4. Verím, že Vás Boh zachránil. My očakávame oslobodenie dnes zajtrá! Vy ste ho mali už na Veľkú noc!! Rušno je u nás. Poplach vôbec neprestáva. Za noc sme dvakrát v kryte. Tieto chvíle vôbec opišem v dodatku. Dnes o 13.50 hod. prebehla lágrom zpráva, že padla Bratislava. Ste slobodní. Drahí? Vraví sa,
7. 4. že sa má rozhodnúť hlasovaním, či má byť Altenburg bránený. V noci čujeme kanonádu. Rozletela sa zpráva, že ALTENBURG bránený nebude! Veď ide o mesto lazaretov, detí a zajatcov.
8. 4. Verím, že mi dá Pán Boh dožiť a prežiť – dostať sa k Vám. Dnes je opäť všetko v nálade, že to každú chvíľu musí prísť. Francúzi dostali balíky od Červ. križa.
9. 4. Včera večer ako obyčajne o 22.00 hod. večierka. Zhasnú svetlá a začína poplach a opäť do polnoci v zákopoch. Dnes už o 8.00 ráno začal poplach a trvá celý deň. Bol som u sv. spovedi a prijímania, obetujem ho Drahí za Vás.

54 Valika, vydatá Široká – pisateľova sestra.

55 Vladimír Neštiak, pisateľov brat, mal narodeniny.

56 Dcéra Olga, vydatá Bábiková.

57 Pravdepodobne sa dozvedel o oslobodení Trnavy.

Ukážka zo spomienok G. Neštiaka

(Zdroj: Archív J. Bábika)

10. 4. Poplach končí o 19.45 a začína znova o 22.05 h, trvá do 00.30 a ráno 10. 4. znovu o 7.45, trvá do 20.00 hod a o 22.00 začína nočné divadlo a sme do 00.30 opäť v zákopoch.
11. 4. Soznamujem sa s Francuzom Duppy, prof. na univerzite v Paríži, ktorý má práve takú dcerku, ako je moja Oli. Už tretí deň predávam chlieb za cigarety. Hladujem, ale aspoň trochu fajčím.
12. 4. Včera i dnes hučia nad nami a silne ostrelujú cesty. Poplach začal ráno o 8.00 a o 21.50 ešte trvá. Je to jak bolo u nás na Skalke a Starých Horách⁵⁸. Dostal som list od Olinky a od Margit⁵⁹ z Cerheníc⁶⁰ zo 4. 4. Chudera Berta i balík posiela – žobrák žobráka podporuje. Boh zaplat' i ak to nepríde.
13. 4. Deň 13. 4. zapisujem osobitne. O 14.40 hod. začala sirena trúbiť 5 min. poplach. Spice (?)⁶¹ sa teda blížia!
15. 4. O 11.30 hod. vstúpil prvý vojak do mesta! O 11.45 sme oslobodení.
16. 4. Dnes ráno Vilo Mišenka⁶² si doniesol papuče i lepidlo z mesta. Vraj celé mesto je vyrabované. Nuž veru rozoberá sa všetko. Je síce pravda sú to väčšinou voj. sklady no i obchody sú sem tam vytlčené. Naše stravovanie je už teraz ohromné. Ríža, mäso, čokoláda, zelená fazuľa atď. V skládoch sa po (?) šľape v kakao. Ja som chorý, mám chripku – už tretí deň. Horúčka ma morí a pusku mám vysypanú chrasťami. Obavy o Vás i naďalej trápia.
17. 4. Drahi. O len či Ste ostaly doma. Veď gangsteri ušli do Šaštína! Nie Ste tam náhodou?⁶³

58 Na týchto miestach v povstaní G. Neštiak bojoval.

59 Príbuzná Margita, ktoré žila v Protektoráte.

60 Cerhenice – obec v okrese Kolín v Stredočeskom kraji.

61 Možno anglické lietadlá Spitfire.

62 Viliam Mišenka (1919 – ?), rodák z Topoľčian, počas SNP ppor. aut. v zálohe.

63 V Šaštine žili starí rodičia manželky Gustáva Neštiaka, Machovci.

20. 4. Ó kiež by i u Vás prebiehalo oslobodzovanie tak, ako tu. Dnes sme v malom kostolíku, ba i na pive. Mrzí ma, že sa ničí veľa zásob. Mám službu.
21. 4. Chorý ešte som. O 10.30 h prišiel rozkaz zbalit' 10⁶⁴ kg a o 15.00 h má byť odchod. Neodišli sme. O 16.30 hod spoločné zvítanie s Rusmi.
22. 4. O 8.10 hod. odchod autami do Gery. Pekná autostráda. Nádražie v Gere dôkladne sbombardované. Bývame v kasárňach. Hrozné.
23. 4. Stravujeme sa z balíkov. Je tu najrozmanitejšia smes národov. Stále som chorý. Stravovaní sme ako lordi. Vojna Američanov s Nemcami vyzerá ako čo by Nemci čo stredovekí rytieri bojovali proti najmodernejšej armáde.
24. 4. A už sme von z kasární. Sme v súkromných bytoch, odkiaľ sú civili vykázaní. Ich súkromný majetok je hodne demolovaný. Bože, čo s Vami Drahi.
25. 4. Gera je mesto záhradok. Zdá sa mi, ale že Nemci nevypijajú plne to, čo oni iným nalievajú. Drahi čím vo väčšom blahobyte žijem (šunka, zákusky, mlieko, káva, kakao atď.)
26. 4. tým viac na Vás myslím a tým viac za Vami túžim. Pod obrovskými troskami zrúcanín hnijú mrtvolky. Mám strach o Vás. Bieda detí ma dojíma tým viac, že tieto deti nepriateľov podporujeme.
27. 4. Mám posádkovú službu v Gere. Jemný černocho, bezvadného elegantného chovania ma odšívuje.
28. 4. Smes zajatých prúdi mestom, ako spoločnosť národov. Dnes sú slobodní, ale domov sa ísť ešte nedá. Cesta zarúbaná.
29. 4. Ba či viete o nás Drahi. Sme v kostole. Rk⁶⁵ patrí malý kostolík – je preplnený. Vidím ženy, americké dôstojníčky. Poznávam amerického vojaka Šestáka. Láskou myslí na Kerestúr⁶⁶.
30. 4. Dnes je tomu 17 rokov Drahá mamičko, čo som Ti staval máju. Bože či stavajú i našej Olinke dnes?? Krásne je v tunajších záhradách. Pripravujeme oslavu 1. mája, ale mne je clivo za Vami a túžim veľmi, veľmi po Vás.
1. 5. Oslava síce nie je dajako dobre organizovaná, no človeku dobre padne voľne dýchať. Strava sa zhoršila. Dostávame len suroviny. Žiadnu masť a chleba tiež nie. Každý si má variť sám. Cigariet tiež neni. Čakáme na odchody a tak som snáď ešte nikdy netúžil po domove ako
2. 5. teraz. Teda Milan je už dnes oslobodený. Mám strach, čo ma doma čaká, čo je s Vami, Drahi. Bojím sa ísť domov. Žijete? Tak dnes Ste už v Českoslov. správe. Buď Bohu
4. 5. sláva. Výročie tragiky gen. M. R. Štefánika. Veliteľ (Čáni) nič nerobí. Robíme oslavu u oddielu. Ja rečím o Štefánikovi v záhrade plnej
5. 5. kvetov v Gere v bývalom Nemecku. O 14.00 hod. zachycujeme výzvu Pražanov o pomoc z rozhlasu. Matička Praha sa oslobodzuje. Pražania
6. 5. i keď neskoro, predsa začali. Hneď sa hlásime a žiadame Američanov o presun. Tí sa nám vysmieávajú, že sme rujiny a neschopní boja.
7. 5. Teda Vlasovová⁶⁷ armáda pomáha Prahe a táto armáda bojovala i proti nám a zabila veľa našich chlapcov. Smutno mi je na duši a túžim po domove hrozne. O 2.41 hod. kapitulovali Švábi kompletne. Sláva!!!
8. 5. Sláva Bratom Rusom a všetkým Spojencom. Česť a večná sláva pamiatke padlých. Ľudstvo sa dožilo mieru i Vy moji Drahi doma???

64 Z originálu nie je zrejmé či 10 alebo 19 kg.

65 Rímskym katolíkom.

66 Zrejme Kerestúr, dnes Križovany nad Dudváhom, pri Trnave, obec, v blízkosti ktorej sa Neštiak narodil a prežil detstvo.

67 V skutočnosti Vlasovova armáda nikdy proti slovenskej armáde, ani proti povstaleckej armáde nebojovala. Proti povstalcovi bola však v októbri 1944 nasadená 14. divízia SS Galizien (Halič). Jej mužstvo tvorili najmä Ukrajinci, ktorých ľudovo (a nesprávne) nazývali „vlasovci“.

9. 5. Je presne 00.01 hod. Kapitúlácia vstúpila vplatnosť. Zloduchovia porazení!!!
Bozkávam Vás Drahí. Lutujem, že tu zaháľame,
10. 5. keď by sme mali pracovať. Cítim sa horšie, smutnejšie ako v zajatí.
Domov do vlasti. K Vám Drahí!
11. 5. Deň za dňom uteká. Je krásne vonku. V zahradách plno kvetu, ba už i odkvitajú
12. 5. stromy a my stále tu, nečinne. Proviant sa zhoršuje, ale nám výdatne
13. 5. varí pplk. Korda, Dr. Medvecký⁶⁸ a Karol Gerdenich⁶⁹.
Gera má veľmi úhľadný cintorín.
14. 5. Hrozne pôsobí predajnosť žien. Sotva 12 ročné vidím ako sa laskuje.
Človek sa s hnusom odvracia nad klesnutím mravov žien, dievčat i detí.
15. 5. Naš americký Slovák Šesták bol v Paríži a odovzdal náš odkaz na Čsl. vyslanectve.
16. 5. Čakáme, že sa aspoň Vy Drahí dozviete dačo o nás. Ani Buchenwaldských⁷⁰
neodvážajú.
17. 5. Bojíme sa, že vlast' a národ na nás vo svojich šťastných hodinách zabudli.
18. 5. O 14.00 hod. odchádzame autami z Gery do Zwickau. Ubytovanie v kasárňach,
kde je všetko hrozne demolované. Vidno tu veľa nádherného
19. 5. materiálu a všetko zničené. Mesto sa nezdá veľmi zničené. Prvýkrát sa
o nás zmienil rozhlas!!! Na porážku zomrel voj. Ján
20. 5. Baláz z Holiča. Dnes má pohrab. Úbohá rakev. O 20.50 hod. bol som
menovaný v rozhlase. Máte už o mne zprávu Drahí. Počuly ste?!
21. 5. A opäť sviatok. Dopoludnia som na sv. omši. Odpoľudnia na ev. a v.
bohoslužbách. Sú tu nádherné kostoly samá gotika. V časoch reformácie pripadly
22. 5. evangelikom. Katolíci majú iba kaplnky. V meste sú krásne parky i jazerá.
23. 5. Malár⁷¹ i Kleinhaus⁷² išli do Chemnitz k Rusom jednat' o náš odchod.
Nič pozitívneho. Jano Faláth odišiel 21./5. na vlastnú päsť.
24. 5. Mal som nepríjemné sny o Tebe mamičko!
25. 5. Pplk. Korda, Malár, Kleinhaus išli do Kamenice⁷³ o náš odchod znovu,
do večera sa nevrátili. Pravdepodobne sa im podarilo ísť do Prahy.
26. 5. Ano sú v Prahe. Posielajú pozdrav. Dnes došli k večeru s tým, že 30. mája
máme byť v Plzni. Cítim sa hrozne. Zwickau je uholný kraj.
27. 5. Korda vraví, že Faláth prešiel cez Prahu domov. Opojské hody⁷⁴.
Zvláštny sen – naša mama porodila. V sne mám radosť, že mám brata.
Zvláštnosť – námestie Hitlera
28. 5. zbombardované, stojí tam iba jedna krčma – dal som si tam 11 pív –
ovšem vodových. V kostole tu spievajú jemné chory, niet tu kriku (?)
v kostole ako u nás. Zajatí Nemci sa vracajú. A my tréime.
29. 5. Ráno o 4.00 vstávame. Odchod 7.15. Príchod do Plzne 17.15 hod. 11.34
sme prekročili u Aše Čsl. hranice. Slávnostné privítanie. Chebské letište hrozne
30. 5. zbombardované. Som veľmi milo vítaní domácimi. „Ružička, Masarykovo nám.
21 a „Nebesovými“ ako i Bínovými. V Plzni sa hovoria
31. 5. o znásilňovaní na Slovensku. Na mňa to pôsobí ako agitácia agent
provokatérov. Američani zvu dievčata bez doprovodu na zábavy plakátni.

68 MUDr. Karol Medvecký (1906 –) v roku 1944 npor. zdrav. služby v zálohe.

69 Karol Gerdenich (1911 – ?), v čase SNP ppor. pech. v zálohe.

70 Prepustení väzni z koncentračného tábora Buchenwald.

71 V zajatí s Neštiakom boli obaja dôstojníci Malárovci – pplk. jazd. Ján Malár (1900), i škpt. del. Ján Malár (1908). Nie je zrejmé, o ktorého z týchto dvoch ide.

72 František Kleinhaus (1908 – ?), počas SNP kpt. delostrelectva.

73 Česká podoba názvu mesta Chemnitz (v časoch NDR Karl-Marx-Stadt).

74 Neštiak bol rodák z obce Opoj pri Trnave, preto ich spomína.

1. 6. O 9.00 hod. prichádza rozkaz, že 18.00 h začíname nakladanie. Veľmi srdečná rozlúčka. Odchod o 22.45 hod. Smer Praha.
2. 6. O 6.45 hod sme v Prahe. Víta nás gen. Ferienčík⁷⁵, Markus⁷⁶, pplk. Perko⁷⁷, Tóth⁷⁸. Hrozné veci tu hovoria o Slovensku. Bužek a Knapp pozdravujú,
3. 6. plk. Kišš je Kalina⁷⁹. Odchod o 22.45 hod. Dostali sme sa len o 15 km do Praha Malašice. Vojaci sa búria, lebo znovu stojíme. Konečne o 15.00 hod. idem ďalej. Náhodne zatiahnutá záchranná
4. 6. brzda zastaví vlak práve v Cerhenice. Margit ma čakala celú noc v Kolíne. Teraz sa o mne dozvedá. Pricestovala najbližším vlakom za mňou do Kolína. Priniesla víno, čerešne, šunku i pre npor. Poturnaya⁸⁰. Odchádzame do Č. Třebové. Prišli sme tam o 00.30 hod. O 03.00 sa vraciame
5. 6. do Kolína, lebo máme ísť cez Jihlavu. Odchádzame o 15.00 hod. Občerstvenie v Jihlave. O 9.30 stojíme v Rosiciach až do 16.00 hod. O 16.30 sme na úplne rozbitej stanici Brna.⁸¹

Zajatecká burza

Vec	Za počet cigariet	Hodnota cigariet v lágru	Cena veci v r. 1944 v Ks	Skutočná hodnota cig.
1 chlieb 180 dkg	45	450	1,50	9,00
Náramkové hodinky „Omega“	70	700	1800,00	14,00
Košela	15	150	180,00	3,50
Ovinovačky	6	60	60,00	1,20
Bakanče	40	400	300,00	8,00
Strieborná tabatierka	20	200	1200,00	4,00
Zlatý prsteň s drahokamom	50	500	3000,00	10,00
Švihle do bakanče	4	40	0,80	0,80
Pechotný opasok	9	90	60,00	1,80
Chlebník	10	100	40,00	2,00
Jedálny šálok	8	80	40,00	1,60
Blúza	30	300	300,00	6,00
Nohavice	30	300	300,00	6,00
Poľná fľaša	6	60	30,00	1,20
Plniace pero	40	400	300,00	8,00
Trenírky	30	300	12,00	6,00
Tlumok	20	200	200,00	4,00
Kukla na plavky(?)	10	100	80,00	2,00
Portrét od akad. maliara	6	60	120,00	1,20
Cigareta	1	10	0,20	0,20

- 75 Mikuláš Ferjenčík (1904 – 1988), MVDr., v roku 1939 prednosta veterinárnej služby slovenskej armády, v čase SNP povereník pre obranu, plukovník. Od apríla 1945 v hodnosti generála veterinárnej služby. Známy svojím posluhovaním komunistom po roku 1944. Od roku 1948 žil v emigrácii.
- 76 Mikuláš Markus (1897 – 1967), dôstojník slovenskej armády, v čase SNP veliteľ IV. taktickej skupiny (TS), od 1. 6. 1945 brig. generál. V roku 1950 prepustený z armády.
- 77 Emil Perko (1905 – 1984), v roku 1944 vel. posádky v Turč. Sv. Martine. V čase SNP vel. V. TS. V roku 1947 brig. gen. V roku 1951 vylúčený z armády.
- 78 Július Tóth (1910 – 1994) – dôstojník letectva, v čase SNP veliteľ letectva povstaleckej armády. V roku 1995 vymenovaný za gen.mjr. in memoriam.
- 79 Dezider Kišš – od roku 1945 Kalina (1908 – 1954), dôstojník duchovnej služby. Známy svojím porušovaním cirkevných zásad. V čase Povstania vel. pešieho pluku a prednosta osobného oddelenia pri VČSAS. Od roku 1950 brig. generál, v roku 1951 prepustený z armády.
- 80 Michal Poturnay (1906 – ?), v roku 1944 npor. pech. v zálohe.
- 81 Na tomto mieste sa denník končí.

II. Osobné zápisky G. Neštiaka (5. 4. – 15. 4. 1945) v prílohe kalendárika

Je ako v máji po daždi. Slnko nesvieti, ale je bez vetra a teplo. Úplný obrat v počasi. Píše sa 5. apríl. Ráno o 08.00 h začal poplach. Obyvatelia mesta utekajú z mesta, snád' do nejakých krytov, berú so sebou deti, nemocných, kočiariky atď. Zpráva o tom, že sú spojenci od nás na 30 km v Gere. Je nálada, v ktorej každý čaká každú minútu oslobodenie. Všetko je usmiate a Nemci stiesnení síce, ale radostne čakajú. Poplach trvá! V kancelárii dievčatá Nemky trhajú a palia partajné legitimácie. Na poludnie sa šíri zpráva, že nie je pravda taká blízkosť spojencov, ale sú vraj 60 km od nás. Všetko zosmutnelo i keď poplach trval od 8.00 do 14.45 bez prestávky. Por. Kalina sa od hladu rozplakal. Je hrozné vidieť 45. ročného otca troch detí od hladu plakať. Teda u Vás už prešli cez Biele a Malé Karpaty. Vy ste už chvála Bohu v kľude a to ma robí šťastným. Mám iba tú obavu, či ste snád' neodišli moji Drahí! Mamičko, Olinko, však Ste doma a teraz sa už o Vás postarajú, už dostanete gázu! Bud' Bohu chvála!

7. 4.

Ó jak bych rád opísal dojmy, ale neviem. Sníva sa mi o Vás, totiž keď zaspím, je toho spánku, ale málo. Stále Ste mi pred očima! Len Pán Boh vie čo je s Vami. Ak Ste prežili, Drahí moji, dá Pán Boh, že Vám bude lepšie i plat dostanete, len aby Ste si o mňa nerobily starosti i ja to dajako prežijem Božou pomocou a ak nie, som spokojný, keď viem, že Vám a národu bude lepšie. Boh chráň Vás i mňa Drahí! Noc zo 7-ho na 8. apríla bola opäť veľmi rušná. Sotva ju možno porovnať s nocou Bartolomejskou. Stovky reflektorov a tisíce raket osvetlilo oblohu na denné svetlo. Hukot motorov, bomb a kanonov nedožičil dohovoru sa so súseďom. Sme s Ernestom Miklovičom ešte i cez polnoc v zákope s myslou na Vás a prosbou na Pána Boha. Dnes ráno teda 8. 4. valí sa dym a ešte vždy počuť silné výbuchy. Sireny nefungujú a vidno že je poplach znovu a to hneď od rána. Je nedeľa – nuž takto začína. Budeme už konečne oslobodení. A je to už štvrtá nedeľa! Nedeľa smútku, hnevu, zlosti. Štvrtú nedeľu čo dostávame cestoviny ovšem len na vode uvarené a práve pri týchto cestovinách nechcem ani veriť, že natoľko z hladu, veď o lyžičku viac či menej človeka nezachráni pred smrťou. Ide o závisť Slováka Slovákov – haňba a ostuda večná. Tak vravia: „Ako to, že Brosman a Mičátek dostanú duplu (sú to dvaja medici). Nemci nerobia toľko zla, ako npor. Pačuta (?) a Šteffel. Nemci mi toľko krvi nevypijú, ako títo dvaja štváci a sadisti na izbe. Od Nemca nesmiem čakať a nečakám milosť, ale Slováci, Slovákom takto ztrpčovať život je Nadnemecký spôsob a toto v Elemérovi i v Šteffelovi je. Nejsem a fajčiť nemám čo mimo lipového kvetu z balíka. Odpoľudnie bez poplachu pikujú lietadlá nad tunajším letiskom. Najrušnejší deň azda celého života ostane u mňa 13. apríl (piatok) 1945. Celú noc na dnešný deň veľký ruch na cestách. Del. palbu, ba i guľomety počuť každú chvíľu. Krásne jarné ráno nás prekvapilo vzrušenými správami – vraj „Spojenci sú od nás už iba 20 km. Padla vraj Gera⁸², Zeiss⁸³ a o chvíľu príde nová, že padol Leipzig⁸⁴. Na ulici vidíme vojakov Nemcov v plnej poľnej bez pušky, vedľa nich ženy, inde ženy na bicykloch so zavazadlami, zajatci, či cudzí robotníci, všetko uteká z mesta, len my zostávame zo drôtom. Strážni naši sú bez vôle a zdá sa i bez bojovej odhodlanosti. Inak je kľud. Len sem tam výbuch a valia sa kotúče dymu. Je zrejme, že vyprázdňujú sklady a zadelujú civilné obyvateľstvo. I ja v týchto radostne vzrušených chvíľach stále myslím na Teba Olinko a drahá mamičko a prosím p. Boha, aby mi dožičil prežiť snád' už posledné chvíle nevole a vrátil sa k Vám. Niekoľko minút pred 15.00 hod volá veliteľ Lágru Kvieč⁸⁵ plk. Čániho s ktorým ide i kpt. Kleinhaus a oznámi im: „Nastal koniec mojej Ríše, čo Ste Vy už dávno predvídali. Prosím zariadte, aby Vaši pani zachovali kľud a poriadok, ostali za drôtami. Uist'ujem Vás, že strážni nebudú bojovať, ale ako strážni budú konať svoju povinnosť.“ Ihneď je nástup, kde sa toto oznámi, zaspieva sa Československá štátna hymna a preberám už teraz verejne velenie 3. roty, ktorá má celkom 45 dôstojníkov. Príchod Spojencov sa očakáva o 16.00 hod. Už počuť blízku del. a guľometnú paľbu. Čakáme a prosíme p. Boha o milosrdenstvo pre nás i pre Vás. Už je 18.20 hod. a ešte tu nie sú! Maďari „Nyilasi Szálasiovcí“ ušli. Je tu len maďarská polícia. I mnohí Nemci sú preč! Bože skráť naše utrpenie,

82 Jena.

83 Autor mal na mysli známu továreň firmy Carl Zeiss AG v Jene.

84 Lipsko.

85 Správne Krietzsch.

Svadobná fotografia G. Neštiaka (31. január 1929)

(Zdroj: Archív J. Bábika)

ak je to i vôľa Tvoja! O 17.30 hod. dostavila sa prvá jarná búrka. Maďarskú políciu vymenili znovu Nemci. O 20.00 hod. ešte tu Spojenci nie su. Tábor zajatecký nastupuje napriek toho k oslave. Na ulici Nemci s automaty, protitankovými dely a na dvore nastupujú Francúzi, Poliaci a Českoslováci v úhladný štvorec. Prichádza francúzsky pplk Colonel⁸⁶, s plk Čánim. Minútovým tichom sa uctia obeť padlých Spojencov. Spieva sa hymna Francúzska, Poľska a Československá. Potom sa pozdravuje vlast' všetkých tu prítomných zajatcov a to na západ Francúzov, na SV Poliakov a na východ naša. Pozdravom „Hurá a zdar“ sa slávnosť končí, aby hneď nasledovala slávnosť náboženská a to „Tedeum“. Na to vystúpi umelec Francúz a koncertuje huslovu hru. Spojenci nejdu a nejdu. Dávam na izbe rozkaz: „Spat' oblečení, mat' zavazadla pripravené a zriaďujem nočnú službu. V noci sme ešte zamknutí. Poliaci ešte pred večerkou nás povolali na sklenku, ktorú dajú 14. 4. a to mne npor. Hanulovi, Miklovičovi, Anderlemu a Mišenkovi. Máme tam prísť o 13.00 hod. Pán Boh vie, kde to vezmú. 14. 4. o 4.50 hod. začína del. palba v blízkosti mesta, možno že je to i v meste. Noc bola inak kľudná, no nespal som. Stále som bol s Vami Drahí.

14. 4. o 12.30 hod.

V dunení del. paľby, zrejmeho rozkladu,
drahí, len Vás mám na umu.
Duša moja, duše Vaše hľadá.
Láska sa i na míle shľadá.

Už sú tu a vlastne ešte ich tu niet,
Šialenec brány mesta mieni uzavrieť.
Plno nemocníc kol dokola v meste,
len niečo šialencov stojí ešte v ceste.

Duša trnie pri písaní riadkov
a túžobne čaká na príchod Spojencov.
Hodina za hodinou už od rána plynie
a za drôtom 1200 statočných rúk hlivie.

dajže nám Bože náš kiezenej slobody
prosíme Ťa o to, veď sme Tvoje deti.
Vráť nás skoro k našim domov,
vyveď nás už raz zo zeme otrokov.

86 Tu asi ide o chybu, Neštiak nevedel po francúzsky a slovo „colonel“ (po francúzsky plukovník) pokladal pravdepodobne za vlastné priezvisko.

Veľa nemeckých strážnych sa hlási za Čechov – rozdávať cigary, cigarety, ba i víno. No ja nič nedostávam, chcem byť nekompromisný.

Pekelná palba nastala o 19.00 hod, ale Spojenci neprišli. Letectvo nepracuje, poplachov niet. Ba ano! O 23.15 trúbia veľký poplach, ale nič zaspávam kľudne. Teda i Milan by už mal byť oslobodený podľa zprávk ktoré čujeme.

15. 4.

Tiché ráno! O 8.30 má byť poľná sv. omša spoločne s Francúzmi. O 8.00 začína celkom blízka mínometná paľba. Strely dopadajú do mesta. Vztyčujú sa biele zástavy! O 8.30 poľná sv. omša spoločne s Francúzmi. Spoločné sv. prijímanie i ja pristupujem.

11.38 hod. vidím prvého amerického vojaka vchádzať do mesta! Buď Bohu vďaka! 11.45 hod. na naše volanie vchádzajú prvé hliadky do tábora. Vnášame ich na pleciah. Berie od Nemca Američan pušku, ten ju odovzdáva. Američan udrie na bránu. Nemecké civ. obyvateľstvo tleska! Puška sa zlomí, brána otvorí, Nemeckých strážnych odzbrojujú. Zaplačem, ďakujem Bohu, myslím na Vás Drahí. Sme voľní! Ostávame k vôli poriadku za plotom, ale už nám Američani nosia cigarety. Buď Bohu chvála! O chvíľu je ale lágér prázdny. V meste sa rabuje. I naši dôstojníci vládčia všetko možné. I ženské šaty. Miesto múky doniesol prášok do pečiva a soda bikarbonu. Odovzdané zbrane hneď na ulici lámu. Všade plno polámaných zbraní. Zajatí Nemci o nič lepšie nevyzerajú ako iné národnosti. Nemky sa lepia za čokoládu na černocho. Tak to pochodil národ „Übermenschov“.

III. Zápis poručíka Kročka Gustávovi Neštiakovi v denníku

Pán št. kapitán,

Vy i s nami, ostatnými dôstojníkmi čsl. armády, po slov. národnom povstaní upadli sme do nemilosti Nemcov. V tomto zajatí mal som česť spoznať i Vás a s Vami spoločne prežívať utrpenie, súženie, hrôzu – telá naše odumieraly hladové. Vy, ako veliteľ nášho baráku Q 2 – veľmi často ste nás povzbudzovali slovami kamaráta, aby sme vydržali, neklesali na duchu. Pripomínali ste nám i povinnosti voči Bohu. Ťažká úloha Vám pripadla po mojom úteku zo zajatia s kamarátom Petraškom. Vy však ste ju vykonali s veľkou láskou – za čo Vám i touto cestou ďakujem. Tým ste potvrdili pravdivosť názoru, že treba sa brániť proti veciam, i keď vieme, že sú mocnejšie ako my, a že im napokon podľahneme. Učili sme sa milovať život – nielen preto, že je pominuteľný, ale tým viac, čím viac nám dáva trpieť? sme, ako mnohí sa? – napriek Vaším prosbám nechať vytrhnúť z otroctva – ? – všetko zaň predávali – lásku, vernosť, kamarátstvo, svedomie – a necítili z toho hrôzu, poníženie. Mali sme možnosť vniknúť do hĺbky duše spoluzajatcov a spoznať vedomú nízkosť ducha väčšiny – a bojím sa, že slová „neproste o pravdu a spravodlivosť tam, kde ju len pre pánov majú“ stanú sa opäť skutočnosťou v našom živote. Ľudia nechcú byť dobrí – a nechcú spoznať, že ľudský duch má dosť sily, aby si vytváral rozumne osudy sám. Mojich pár riadkov, napísaných na večnú pamiatku svojmu vel., ktorý mi bol vzorom v vznášaní utrpení v zajatí – dovoľujem si zakončiť slovami A. Sládkoviča: „Ale ľudských je osud to duší, že šťastie seba samo sa ruší a niet v pokoji pokoja.“

Por. Matúš Kročka

Podplukovník G. Neštiak (1947)

(Zdroj: Archív J. Bábika)

IV. Zápis poručíka Petraška G. Neštiakovi v denníku

Veliteľovi izby

Prežívajúc tvrdé chvíle zajatia v pazúroch odvekého nepriateľa slavianstva, zdalo sa človeku často, že to naše živorenie urobilo väčšinu z nás ľudí len pre seba. Večer 8. marec 45 vyvrátil však úplne túto domienku. Chovanie sa môjho veliteľa izby štkt. Neštiaka za veľkého riskovania počas môjho úteku s priateľom Kročkom nech je príkladom každému z nás! Kiežby každý z nás chápal tak kamarátstvo ako Vy ste to dokazovali voči nám po celú dobu čo som Vás poznal. Či už to bolo u kotla riedkej kvaky alebo pri vyrovnávaní sporom medzi nami mladými tvrdohlavcami. Ako vojak musím priznať nerobili Ste nám len príkladného veliteľa, ale vo Vašich rozumných radách videli sme svojho otca!

Por. Andrej Petraško

8. máj 1945

Konečne zloduchovia pochopili, že je zločinom vylievať ďalšiu krv! Kapitulovali i v zemiach Českých. Jednotliví fanatickí blbeci ešte ničia životy a národný majetok. No koniec a my túžobne čakáme na odchod domov! Kedy to bude Bože drahí. Až teraz prežívam strach! Je to pocit, ktorý som nepoznal. Bojím sa ísť domov. Bojím sa vidieť rumoviská vlasti, bojím sa drahí, že i Vás stihla zloba barbarských Nemcov, bojím sa, či Vás neodvliekli, či Vás nezneuctili, či Vás nedaj Bože nezabili. Ak čo by bolo hrozné, nemá môj život smyslu. Bôh, chráň Vás a prinavrát' Vám mňa!

9. máj 1945

Kňaz odvečený z Moravy do Ríše kde pracoval v bani ešte s ďalšími 519 kňazmi slúžil o 17.15 hod. sv. omšu. Mal i kázeň. Bol 4 roky v nevoli. Je telesne, ale i duševne hotový. Ostalo ich nažive 20. On sám bol „SS“ akom 6 krát pichnutý. Hrozné zverstvá sa popáchaly.

V. Korešpondencia Gustáva Neštiaka z nemeckej internácie

Cela č. 98. 11. 11. 1944

Drahá moja mamičko,
jedine moja milá Olinko,

snád' sa mi naskytá príležitosť, aby som Vám dal o sebe zvest'. Ako vidíte žijem a ďakovať Bohu nie je to ani najhoršie. Strava je primeraná, prádlo a šaty už mám. Chýbate mi Vy a chcem veriť, že Božia spravodlivosť i to mi dožičí. Bože, jak by som bol spokojný, keď by som mal istotu, že som tam i usmejete sa moji drahí. Cigarety mi samozrejme chybujú. Od včerajška je povolené dopisovanie a návštevy. Milan mi poslal list poštou a po cenzúre bol mi doručený v plnom znení. Žiaľ'bohu, nemôžem mu hneď odpovedať, lebo nemám ani papier, ani lístky. Poďakujte mu za mňa Vy. Hanka Hurbanová musela vykonať asi nadľudskú prácu, kým mi mohla veci odovzdať. Smel som s ňou iba nemecky hovoriť, nuž a to mi veru neišlo. Nevie, ako sa jej za tuto láskavosť odmeniť. Ach, mamičko, keď by som tiež Teba aspoň vidieť môhol, no nazdám sa, že nehodno do Bratislavy cestovať. Staraj sa mamičko o Oli a o mňa obavy nemaj, pomodli sa iba sem tam Otčenáš. Verím, že Boh pomôže. A čo Olinka? Študuje? Ja by som myslel, že by bolo najlepšie, aby len ostala v škole a žiadne prerušovanie, pokiaľ si to pomery nevynutia. Konečne to Vy vidíte najlepšie a tiež len Vy to viete momentálne posúdiť. A husle hrá? Tie nech cvičí a cvičí, ale s chuťou, je to veľká výhoda v každom položení. Je tu so mnou aj stot. Žiak a por. Miklovič z Trnavy. Vonku som sa zišiel s por. Kollárom z Kerestúra⁸⁷. Človek toľko toho má na mysli a keď začne písať, nie a nie. Je to tak, ako to naša mama hovorí, kým človek žije nesmie a po smrti nemôže. Tak Ste tam už sami a kam išli Štamberovci? Teraz by sme sa už asi naozaj dobre cítili. A čo pani Nivaldová, myslí niekedy i na mňa? Pozdravujem ju srdečne a nech dáva na Vás pozor. Ako sa k Vám chovajú ľudia? Čo je s Jarkom Palom? Otto chodí do školy? A čo je s Jarkom Johecom? Kozáka srdečne pozdravujem a myslím naňho často. I mjr. Korda je tu. Je nás tu veru dost', len tu niečo pres 300 ofcierov. Nech Vám je teda potechou, že nie som sám. Nepríjemné je to, že sme tu v kriminálu a jeme zo šialok, z ktorých jedli pred nami kriminálnici, snád' vrahovia a zloději. Žiaľ'bohu to človek chápe, inak to nemôže byť. Čo naša mama? Tá to asi ťažko snáša. Potešte ju i otca. Bárš očakávam, že oni tešia Vás. A čo trnavskí? Tak málo bolo toho času i človek bol tak dojatý. Tu Ťa mamičko na stanici hľadali megafonom a prišla pani Abelová a Kristianová miesto Teba.

Pozdrav drahá mamičko všetkých z rodiny, všetkých známych, všetkých dobrých ľudí a držte sa podľa písma svätého: „Nesúďte, aby ste neboli súdení!“

Vrele Vás všetkých, ale obzvlášť Teba mamičko a Olinku bozkávam

Váš Otecko

Bratislava 17. 11. 1944

Milovaná moja mamičko,
Drahá moja dcerka Olinko,

vrele Vás pozdravujem a bozkávam. Som úprimne rád, že o Vás viem aspoň cestou balíkov. Viem že žijete, cítim, že Ste zdraví, nuž trápi ma, je pravda, že nie sme spolu. Nemôžem nepovedať, že mi je nepríjemné sedieť tam, kde predomnou možno sedel vrah, zločinec a sám Pán Bôh⁸⁸ kto ešte?! Ak by človek vedel za čo? Ak by si bol vedomý hriechu. Snášam to a verte mi kľudne a to obzvlášť vtedy, keď si človek rekapituluje dejiny a zastaví sa na miestach, kde vidí ten, onen, ba i hen ten sedel. Pred Bohom a sebou mám svedomie čisté, ničím nepoškvrnené a prosím a prosím Vás o to, aby som bol takým i v očiach Vašich. Na svete mi nezáleží, nič od neho nemám a ani mať nechcem. S osudom som smierený, chýbate mi len Vy. Neviem či pôjde tento list, veď väzni nášho druhu nesmú písať listy, iba lístky a človek nikdy nemôže vedieť, čo sa cenzorovi ľúbi, čo nie. Sedíš tu bez vypočutia. Starajú sa o Teba. Dostaneš jest' a možno povedať, že pri takomto hromadnom stravovaní dobre. I myť sa môžeš aspoň trochu. Nuž objaví sa sem tam tá s tým čiernym krížikom na čele, ale vynaložíš úsilie a vyberáš z košele i gätí a časom si na to zvykneš. Noviny nečítaš, radio nečuješ, bola by to dobrá liečba nervov, ak by bol určený termín liečby. V miestnosti 3 × 4 m sú piati priatelia a behačka, ktorá Ťa honí ani tak nebolí, veď máš otvorený, ale splachovací záchod v ubytovacej izbe teda doma. Zanevreš na ľudí, zanevreš na svet a až Ťa raz pustia nikdy s nikým nebudeš hovoriť. Sem tam príde Ti na um nábožná pieseň, akoby aj nie – veď tu sedí farár, z druhej strany lekár, rektor i zverolekár, najdeš tu všetko, len vinníkov nie. I nápisy čo väzni zanechali vravia: Sedel som nevinne – x – dní. Táram Vám drahí, ale čo iné písať; mám Vás zo srdca úprimne rád, chráňte sa mi sami, kým sa k Vám nevrátim a spečatím bozkom svoju oddanosť. Máte smolu, veď koľkí sa sem dostali, no tým radostnejšie bude naše shladanie. Napíšte korešpondenčný lístok, snáď ho dostanem. Za návštevy, balíky vrele ďakuje a bozkáva všetkých

Váš Tatko

Adresa 13. 11. bola dobre napísaná.

Pani
Antonia Neštiaková
Farkašín
Okr. Trnava

Bratislava 23. 11. 1944

Drahá mamičko,

cestou cukrovaru dozvedz sa o predsedovi správnej rady Turčekovi. Navštív a pozdrav ho, pripomeň mu mňa a Zemianske Kostolány. Mám dovolené písať len päť riadkov, potažne viet. Bozkáva Vás všetkých

Váš Tatko

(Na korešpondenčnom lístku napísané Zensuriert – pozn. J. B.)

24. nov. 1944

Milostivá pani!

Nadväzujúc na môj prvý list vo veci Vášho p. manžela, oznamujem Vám, že p. Dr. Kubala, gen. taj. Sväzu priemyslu v Bratislave, Goetheho ul. 4, už hovoril s p. min. hospodárstva, ktorý sľúbil, že zakročí vo veci p. manžela. Ja som im už oznámil, na koho sa majú obrátiť. Ak chcete, navštívte príležitostne p. dra Kubalu na uvedenej adrese. Pán Dr. Kubala včera poslal balík p. manželovi. Adresa p. manžela je teraz: Dunajská ul. 33. Návštevy ešte nie sú dovolené, budem však pridelený na iné miesto a tam sa mi iste podarí vyprostredkovať pre Vás návštevu. Z listov iných pánov a ich manželiek viem, že rodiny (aspoň niektoré, či všetky, to nemôžem potvrdiť) dostávajú 2/3 platu. Snáď by Ste išli na ministerstvo v tejto veci? Navštívil už Vás p. dir. Petr (?).

Ak niečo potrebujete, píšete na adresu: Dr. Günther, Brat. Goetheho 4

Ruku bozkávam

26. XI. 1944 – (pozn. korešpondenčný lístok – Sliach – Štátne kúpele, adresované: Pani Antonia Neštiaková, Farkašín okr. Trnava, odosielateľ: stot. G. Neštiak, Bratislava, Dunajská ul. Dievč. gymn. II. posch., č. dv. 71, ceruzkou napísané: Zensurierte)

Drahí moji,

prosím Vás iba o to, aby Ste sa o mňa zbytočne netrápili. Nie je mi zle, len myšlienka, že Vy ste sa trápíte ma ubíja. I ľudia sa o mňa starajú. Dostávam balíky ani neviem kto ich posiela. Mám Vás veľmi rád a raz sa k Vám Boh dá vrátiť. Vynakladám všetko úsilie aby Ste o mne vedeli, ale ja zprávu o Vás nemám. Bozkávam Vás všetkých vrele drahí

Váš Tatko

So služobným autom a vodičom Jánom Jankom (Zdroj: Archív J. Bábika)

**G. Neštiak s brigádnym generálom
M. Markusom na stanici v Prahe 2. júna 1945**

(Zdroj: Archív J. Bábika)

1. XII. 1944 – (pozn. korešpondenčný lístok, adresované: Pani Antonia Neštiaková, Farkašín okr. Trnava, odosielateľ: stot. G. Neštiak, Bratislava, Dunajská ul. 33, Dievč. gymn. II. posch., č. dv. 71, ceruzkou napísané: Zensurierte)

Drahá maminko,

moja milá Olinko, tlumok a papuče som dnes v poriadku dostal, srdečne ďakujem. Prosím o prádlo (spodky a uteráky). Si zvedavá drahá, že čo robím. Nuž absolútne nič! Noha nie je v poriadku, tá potrebuje kúpelnu liečbu.⁸⁹ Pozn.: No i tá bude. Vrele si Vás bozkávam

Váš Tat'ko

Ak prídeš, príď s Ferkom z Trnavy a uvidíš ma.

3. XII. 1944 – (pozn. korešpondenčný lístok, adresované: Slečna Oľga Neštiaková, Trnava, Halenárska ul. 6, Dunajská ul. 33, II. posch., č. dv. 71, ceruzkou napísané: Zensuriet.)

Moja jediná a milá dcerenka,

„tak svet odpláca,“ – vraví porekadlo. Plno pravdy je v ňom. Veľa som pracoval, z čistého idealizmu pre národ, nikdy som nemal oddychu. Z malého učiteľského príjmu som na niektorých miestach školy takrečeno ju vydržoval. Až dorastieš prejdi miesta, kde som pôsobil a pýtaj sa na svojho otca. A dnes, viď! Môže Ťa musí Ťa mrzeť hana zvalená na otca. Ty ale Dušička nezúfaj, buď pevná, pomodli sa i za otca vrúčne otčenáš a s ohľadom naňho poslúchaj svoju dobrú mamičku. Čas rany zahojí a zasa budeme spolu. Študuj ešte pilnejšie. Vrele Ťa bozkáva

Tvoj Tat'ko

Ži v presvedčení, že som nevinný

89 Gustáv Neštiak bol pred zajatím ranený do nohy.

(na lístku sú dve pečiatky – 20. 12. 44 a STALAG 171 XVII GEPRÜFT 23. 12. 44)

Antonia Neštiaková
Farkašín
okr. Trnava
Slovensko
Haupt. Gusto Neštiak
164068
M Stammlager XVII A

Kriegsgefangenenlager 21. XII. 1944
Kaisersteinbruch 4. 1. 1945

Drahá moja mamičko,

milá moja Olinka, usilujem sa využiť každej príležitosti dať Vám o sebe vedieť. Nevieť, či dostávate moje zprávy, no ale snáď aspoň dačo. Horšie je so mnou, lebo o Vás neviem nič, iba všeobecne niečo o Slovensku. Noviny nemáme a radio to je hudba dávnej minulosti. Mamičko poviem úprimne, máme sa zle. Hladujeme veľmi. Keďbych mal to, čo sa dáva u nás ošipaným, žil bych v blahobyte. No snášam to, lebo ďakujem Bohu, že som nebol nikdy vyberaný. Preto treba, aby každý človek vedel byť skromný. Z Bratislavy sa dajú dodať balíky. Je to síce drahý špás, ale čo robiť. Písal som Hanke⁹⁰, aby sa pokúsila. Z odevu iba bakanče by mi boly treba, ale tie poslať len v tom prípade, ak by dodanie bolo zaručené. Z jedla poslať suchú salámu, klobásy, slaninu, cibuľu, soľ, cukor a za cigarety sa dostane všeličo. Dopisný papier potrebujem, aj obálky, lebo to mi vzali. Že myslím na Vás stále to mi iste veríte. Na Štedrý večer som mal ešte jablko od pí. Nívaldovej, rozdelili sme sa s Janom Falatom., lebo vtedy sme s Milovičom a Žiakom neboli v jednom baraku a ani vidieť sme sa nemohli. Teraz sme už spolu. Opakujem Vám znovu moje zajatecké číslo je 164.068. Nevieť, dokeď tu budeme, lebo sme vlastne blízko Vás, je to u Viedne. Medzi inými je tu aj niekoľko chlapcov v civilu z Krupej. Jeden z nich má 5 detí. Sú to Jozef Garanžia (?) 164 082, Lud. Kúcič 164079, Ernest Drozda 164078, Štefan Škoda (?) 164081, Ján Johanes 164085, Gustav Nagy 164088, Jozef Grdinič 1640087 Jozef Hanakovič 164086, Ján Macháč 164084. Čísla sú zajatecké. Žalúdok sa mi už celkom vyliečil. Noha pobolieva, ale ani nachladený nie som, ba ani hrdlo nebolí.

K preprave balíkov dodáva informácie p. Adam Šupol hl. rešp. (inšp.?) fin. stráže Bratislava, Nerudová 484, Štúrová Kolonia. Vedľa mňa tu leží por. Ján Haviar, ktorý tu mal už dvakrát návštevu s poriadnymi balíkmi. Jeho otec je švager p. riaditeľa Kováča. Teda cez riad. Kováča tiež by snáď bolo možno získať informácie alebo aspoň list dostať od Vás. Riad. Peter asi by tiež našiel cestu, ako dodať balík, keď by vedel kde som.

Jarko⁹¹ by ho mohol informovať. Opakujem, život tu mám veľmi ťažký, aký si človek predstaviť nevie, ale najviac starostí nám dá predsa len to, že nevieme o rodinách, na ktoré nik z nás nezabúda. Mnohí už sú nervózni, no chvala Bohu snášame to zatiaľ kľudne a som presvedčený, že i v tom mi pomáhajú Vaše modlitby. Prosil som Hanku, aby hovorila so Zimpichom (?) a Chaternuchom. Ani sa Vás už na nič nepýtam. Viem, že veľa na mňa myslíte a to všetci, snáď celá rodina. Už o nič iné neprosím Boha, len aby Ste to vy snášaly, lebo spáchal bych sebevraždu, ak by po prežití týchto útrap Vás nenašiel. Mamičko chráňte sa mi a ak možno zachráňte i šatstvo. Spoj sa mamičko s pani Miklovičovou a čo môžete, urobte pre nás. Hlavne ale dávajte pozor na seba a ak len možno nechodte preč z Farkašina⁹², lebo kto odchádza, doma potom určite nič nenájde. Nevieť, či by Vám nebolo dobre v Brakoni (?) alebo Gesti (?) Odtiaľto ťažko je radiť. Počuli sme hroznú správu o Prešove. Držte sa ale toho, - nech sa ztratí všetko, len život, aby zostal. Bozkávam si Vás a celú rodinu vrele

Váš Tatko⁹³

90 Pravdepodobne Hanka Hurbanová – hlásateľka.

Peter Maxon
Bratislava
Ul. Tomáša Červeňa

V Bratislave dňa 10. januára 1945

Milostivá pani

Dozvedel som sa, že Váš manžel – môj dobrý kamarát ešte z dôstojníckej školy v Košiciach bol odtransportovaný na práce do Nemecka.

Držím si preto svoju povinnosť Vám ponúknuť moju pomoc a prosím, sdeľte mi, čo potrebujete a s akou mesačnou sumou Vám vypomôcť.

Želajúc Vám všetko najlepšie, hlavne dobrého zdravia a ďakujúc za Vaše ct. zprávy, ostávam so srdečným pozdravom

(podpis Peter Maxon)

Bratislava 24. I. 45

Milá Slečna Olinka,

Pre...(?) ako neznáma, ale odosielam Vám srdečný pozdrav od Vášho Otecka, p. stot. G. Neštiaka, ktorý nateraz ako iste viete je v zajatí nemeckom. Mala som šťastie poznať Vášho dobrého Otecka tu na Slovensku práve v tých veľmi búrlivých časoch, keď denne trnul o Vás „čo je s mojou rodinou“ vzdychal. Nevieť ako Inete k svojmu dobrému Otcovi, On však láskou spomína vždy na Vás, keď medzi riadkami píše: „ťažký osud ma stihol, ale dá Boh, že sa vrátim k svojej rodine.“ Teda dúfa, ako dúfajú všetci, veď nie sú vinní mnohí a možno aj Otecko vpadol do toho, sám nevediac ako. Bolo by dobre, milé dieťa, keby Ste napísala aspoň niekoľko riadkov Oteckovi, pošlite ich ku mne, nakoľko mi to bude možné, postarám sa o ich doručenie. Potom ak môžete, pošlite mu balík, keď Ste dosiaľ s mamičkou neposielali, lebo veľa tam trpí hladom a zimou. Aj to keď mienite, zašlite na svoju adresu a dúfam sa podarí nám to doručiť.

Píšte čím skôr, nech sa poteší Váš osudom ťažko stíhaný Otec.

Srdečne Vás a Vašu mamičku pozdravuje do ochrany P. Márie odporúča

s. Marisstella Anderlová
predstavená sirotínca
„Ochrana Márie“
Bratislava, Hlboká ces. 4

- 91 Najskôr švagor Jaroslav Pala.
92 Dnes Vlčkovce (pri Trnave).
93 Text je písaný na toaletnom papieri.

24. I. 1945

Drahí moji, ukájam sa nádejou, že dostanete o mne zprávy cestou pí Oškvarkovej, ktorá Hanku určite a Vás pravdepodobne navštívi. Ak by nemohla ďalej, ostane na Vás. Odovzdá môj list deťom. Hanka mi píše, že obrázok a knižku dostala. Je to určené pre Vás. Nemôžem pochopiť, ale zdá sa mi, že prvý obrázok nedošiel. Bola by to škoda – Oli tam bola veľmi dobrá. Včera na večer som dostal od Andreja kalendár. Už som Vám písal, že mi poslal balík i s bakančami. Pred tým som dostal bakanče od Vás. Jedny som tu požičal veľmi potrebnému. Por. Hudec za pozornosť ďakuje, je veľmi nahnevaný na svojich, už som Vám o tom písal. Zdá sa mi, že nedostávajú moje všetky zprávy. Prvú Vašu zprávu o Elle som ani nedostal, ani lístky, ktoré Ste mi odpovedaly. Som vďačný, že som od Oli dostal tiež riadky. Potešily ma. Ďakujem pani domácej za starostlivosť s poznámkou, že viem byť vďačný. Správne ako Oli vraví, nepôjdeme nikam, ak nebude to nutné. Najlepšie by však bolo niekde do Krškiam, vôbec do stredu Slovenska. Hanka sa síce o Vás stará a vraj abych si túto starosť ušetril. Tato ma jak s Vašej, tak z jej strany veľmi uspokojuje a po napakovaní sa z balíkov myslím, že už mám i svoju váhu. Som presvedčený, že to vydržím, len aby mi Boh zachránil Vás. Nežičil bych nikomu žiť v tomto prostredí, ale na niečo i to je dobré. Tu človek vidí, jak málo je treba k životu. Som zvedavý, či došiel ten obrázok, čo urobil ten taliansky lekár. Rád bych domov poslal konička, ktorého mi tiež urobil. Je z chleba a má pre mňa veľkú pamiatkovú cenu. Teraz už budem aspoň na čas listy známkovať, keď ste poslaly. A neznámkované došly všetky? Bolo ich aspoň 12. Z kumpanov je tu už len Drozda a npor. Sládeček, tí ostatní odišli, neviem kam. Drozda tiež nie je v našom baraku. S Miklovičom si veľmi dobre rozumieme a tento ťažký životný osud nás veľmi sblížil práve tak s Oškvarkom. Ak by i Oškvarková bola nútená ostať u nás – ujmite sa jej s láskou. Bude to i pre Vás posila. Práve dostávam zprávu, kde píše jedna pani, že v balíku, ktorý posila pre mňa Milan, sú nejaké veci i pre jej manžela. Teda i Milan. Úmyselne som mu nepísal, práve tak ako Jarkovi a konečne sám to potrebuje. Ďakujem mu srdečne. Balík tu síce nie je – no dá Boh, že sa nestratí a teším sa už teraz, lebo tam budú asi štiepky a vitamíny „C“ potrebujeme. Práve včera asi tak 80% dostalo z husta riedky prípad. Nebol som medzi nimi. Teda mám šťastie, ani Miklovič nebehá. Oškvarek sa tiež drží. Už dávno nespomenul husle. Olinka cvičí? Žižkova dcerka píše, že chodí na klavír. Nebolo by od veci, ani v týchto ťažkých časoch nezabúdať na fidlátka – nevie človek, kedy to bude potrebovať. Ako som už písal: lekár sa tu živí maľovaním a modelovaním, akademický maliar, šije ???, farár šustruje atď. Spevácky sbor veľmi pekne funguje i za tých najťažších podmienok. Vlado Š., Janko Broz., Ondrej, Ferko, nuž veru sa veľmi pekne zachovali O Hanke a Jarkovi samozrejme ani nehovorím. To človeku veľmi dobre padne a hlavne to, že to robia tak, aby som sa ja musel dopátrať, kto je môj dobrodinec! To je to pravé a úprimné a preto verím, že ani Vás Boh neopustí! Písal som, modliacu knižku som dostal. Teda ak možno do stredu. My sme ešte stále tu, nuž Pán Boh sám vie do kedy! Dal by Bôh aspoň do Veľkej Noci a potom domov. K 31. jan., teda k výročiu som už písal, ale znovu mamičko drahá želám Tebe i sebe a cez nás oboch našej Oli Božie požehnanie i pokoj a mier. Celú rodinu, rodičov osobitne a Vás vrele a vrucne bozkávam

Váš Tat'ko

P. S. Sveter a rukavice sa mi zvlášť teraz zišly. Práve došla zpráva, že ráno 25. I. o 5.00 hod. odchádzame. Máme ostať v Rakúsku. Určite sa to dozvie v Bratislave na policii dôst. zástupca Červenka.

Bozkáva Tat'ko

1. III. 1945

Drahý tatuško,

dnes som sa dozvedela Tvoju presnejšiu adresu. Dopis posielam leteckou poštou snád Boh dá a dostaneš ho. Od 25. I. nemáme o Tebe žiadnú zprávu. Som zúfalá, či vôbec žiješ. Neni Vám dovolené aspoň raz do týždňa písať? 26. II. Oli⁹⁴ dostala tvoju kartu ešte zo starého miesta z 18. I. 45. Jako sa máš tatuško? Si zdravý? Tak rada bych Ti balíček poslala keď by to išlo. Červený kríž vôbec neodoberá balíky. My chvala Bohu sme zdravé a je tu kľud, aj celá rodina. Vladko⁹⁵ rukuje do Trnavy, o Jožkovi⁹⁶ nič nevieme. Naší chlapci Janči aj Karol⁹⁷ sú ešte doma. S Milanom⁹⁸ si dopisujeme. Otto⁹⁹ chodí tiež ešte do školy. Janko je tiež ešte doma. Prosíme Ťa keď môžeš napíš. Kto je s Tebou? Drahý môj vrele si Ťa boskávame a známych pozdravujeme. Tvojá Tonči Oli a celá rodina.

(na zadnej strane listu – došlo 29. 3. 1945 – pozn. J. B.)

Bratislava, 24. II. 1945

Milá Slečna Olinka!¹⁰⁰

Čas letí, denne som mala Váš dopis na stole, že napíšem odpoveď, ale veľa starostí a denné poplachy všeličomu prekážajú. Nuž odpustite i Vaša drahá Mamička nech mi odpustí, že som nedala odpoveď.

Rovnaký smútok zaľahol na nás. Spojenie prestalo. Možno, že Vy máte aké-také, lebo Vaša Teta má lepšiu známosť ako ja. Kde sú, čo robia a či vôbec sa vrátia to je všetko otázka. Vieme toľko, že musia veľmi trpieť.

Pýtate sa kde som spoznala Vášho tatka? My sme boly s deťmi evakuované v Kremnici. Keď ustupovali naši vojaci tam bol i Váš Tatko. Veľmi dbal, aby sa vojaci všade chovali slušne, držal vojakov na úzde. Môžem povedať za tú dobu sa držalo všetko v najväčšom poriadku. Tu som spoznala Vášho Tatka jako dobrého človeka.

Po ústupe veľa sme spomínali našich. Spomínali v modlitbe na nich a spomíname stále, aby ich Pán Boh chránil a dal toľko sily telesnej i duševnej, aby mohol prísť raz domov.

Dovolím si Vašej dobrej mamičke, ako aj Vám poslať jeden-jeden agnuštek zázračnej medajli možno máte a poznáte, keď nie noste ju zbožne.

Nech Vás ochraňuje naša zázračná Matka Božia. Čo najsrdečnejší pozdrav Vám zasiela

S Marisstella
predst. sirotinca

94 Dcéra pisateľa.

95 Brat pisateľa.

96 Brat A. Neštiakovej.

97 Bratia A. Neštiakovej.

98 Brat pisateľa.

99 Synovec a krstný pisateľa.

100 Dcéra pisateľa.

Milostivá pani
Antonia Neštiaková
Farkašín 145¹⁰¹

V Bratislave dňa 19. marca 1945

Milostivá pani!

Ďakujem Vám za Vaše milé riadky zo 10. t. m. Odpovedám Vám len dnes, lebo bol som služobne odcestovaný v Liptove, odkiaľ som sa len dnes vrátil.

P. majorovi int. Štefanovi Žiškovi som na MNO telefonoval a žiadal, aby šiel za Vašou vecou a sdělil mi záväzne, ako sa záležitosť Vašich peňažných nárokov má. Len čo obdržím zprávu, neopomením Vám túto zopakovať.

Súčasne Vám oznamujem, že som Vám ako ďalšiu pôžičku poukázal cestou Psp Ks 3.000,-.

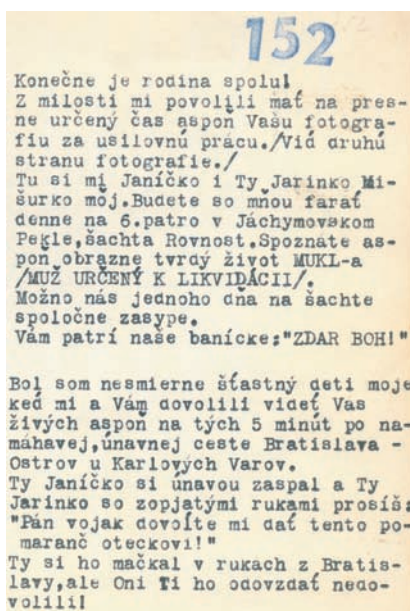
O p. manželovi nemám ani ja žiadne zprávy. V Nemecku údajne pošta nechodí, potiaľne môže obyvateľstvo mesačne len 1 lístok písať. Musíte mať preto milost'pani strpenie, veď nie je tam sám, je ich tam tisíce.

Želajúc Vám všetko najlepšie, ostávam

so srdečný pozdravom

Peter Maxon

Peter Maxon
Bratislava
Ul. Tomáša Červeňa 4

Jediná povolená korešpondencia G. Neštiaka z komunistického lágra v Jáchymove (Zdroj: Archív J. Bábika)

101 A. Neštiaková, manželka, a O. Neštiaková, dcéra G. Neštiaka, boli evakuované vo Farkašine, dnešné Vlčkovce.

Fotografia najbližších príbuzných, ktorú G. Neštiak s mimoriadnym povolením mohol nosiť v koncentračnom tábore Jáchymov pri sebe. Zľava: zať J. Bábik, vnuk J. Bábik, manželka A. Neštiaková, postihnutý syn Jaroslav, dcéra Oľga Bábiková (Vianoce 1957)
(Zdroj: Archív J. Bábika)

Altenburg
Offlag. IV/7 28. 3. 1945

Drahá moja mamička,

milovaná Olinka, vrele si Vás boskávam a vrúčne ďakujem za balíky cestou červeného kríža poslané. Dostal som jeden 24. a druhý 26. marca, teda v tieto dni. Sú to balíčky z okolia Vianoc. V jednom bolo kúsok maď. salámy, slanina, cigarety, cukor a kľbásky. V druhom: šle, podväzky, cigarety, slanina, kľbásky, zápražka, vianočné cukríky, bonbony, cukor, šiflíky, rozomleté pečivo, mydlo, záchodový papier, sviečky a zápalky. I keď rozomleté, je to veľmi dobré a prišlo to práve na sviatky (bola práve Veľká noc). Ernest Miklovič tiež dostal dva balíky a jeden doporučený list zo 4. marca. Boli sme toho už veľmi potrební. Je to tak, keď je núdza najväčšia, pomoc Božia najväčšia. Ešte raz vrúcna vďaka Vám a celej rodine. Píšeme dosť často, aspoň šesť krát za mesiac, len či to dostávate, keď mi od Vás nič. Dostal som jeden korešpondenčný lístok od Teba mamičko z 22. januára, ten som dostal 25. III. 1945. Inak sme chvala Bohu zdraví a jedli by sme lepšie, ako sme jedávali doma. Spomíname Vás tisíckrát najmenej denne, veď nič nerobíme, myslíme iba na prázdne žalúdky a na to, kedy asi prídeme domov. Je nám teraz o toľko lepšie, že tu máme 9. franc. kňazov a denne sú sväté omše a spovede. Povráva sa, že Falath pôjde domov. I na to sa tešíme, že by ste sa aspoň tak niečo o nás dopyčuly. Často myslím i na Hanku a stále ďakujem v srdci za všetko. No myslím i na Vlada Š¹⁰², Ondra Štr¹⁰³ a všetkých dobrých ľudí. Denne myslím na rodičov jedných i druhých, ako i na súrodencov, Palových, Milanovcov. Vladko mi leží na srdci a veľa spomínam Jožka. Zaujímalo by nás všetko o Vás a znepokojuje nás len to, že o Vás nevieme. Buďte vytrvalé, ako sme my a nestrácajte svoju hrdosť. Tešíme sa, že Vás skoro uvidíme a najdeme Vás živé a zdravé, ako sme dosiaľ my. Vrele si Vás a celú rodinu bozkáva

Váš Tatko

102 Vlado Šolc.

103 Ondrej Štrbík.

S manželkou pri oslave
zlatej svadby 31. januára 1979
(Zdroj: Archív J. Bábika)

14. 5. 1945

(miesto napísania nie je určené, pravdepodobne podľa denníka asi v Gere, napísaný na priekleповom alebo toaletnom papieri – pozn. J. B.)

Drahomilovaná moja mamičko, jediná moja Olinko,

vrele si Vás bozkávam, všetkých pozdravujem a veľmi sa na Vás teším. Sme všetci kamaráti spolu živ a zdraví. Pozdrujte známych a čakajte nás. Som na Vás zvedavý. Vrele Vás bozkáva

Váš Taťko

Zwikau 25. 5. 1945

Drahá moja mamičko,

milovaná moja Olinko, snád' sa podarí aby Vás dopis našiel skôr ako ja. Zdravím a bozkávam Vás vrele a celú rodinu. Od 15. apríla 1945 o 11.38 hod. som oslobodený. Boly to chvíle, ktoré nemožno opísať. Ako po celú dobu ťažkého utrpenia i v túto chvíľu moje prvé myšlienky patrily Vám. Ztrata na váhe bola 18 kg! Do dnešného dňa som už skoro všetko pribral. Trápi ma iba to, že sa akosi veľmi ťažko dostávame domov. Dlho to trvá a reuma ma trápi tiež. Nič sa nemôžeme dozvedeť o Vás. Naše pozdravy Vám vysielaly. Hrozné je pomysleť, že sa iste bude, alebo už aj obsadzuje južné Slovensko a my tu hlivieme. Tam ísť to viete bola moja najvyššia túžba. Čo je s Vladkom? Prežili Ste všetci?! Ved' človek sa i bojí ísť domov pomyslime na prežitú hrôzu.

Dúfam, že ja budem skôr doma, ako tento dopis, no napriek tomu prosím pozdrujte a bozkajte celú rodinu a známych.

Vás vrele bozkáva

Váš Taťko

**G. Neštiak ako penzista
s dôstojníckou šablou (1979)**

(Zdroj: Archív J. Bábika)

Ján Bábik, Martin Lacko • Memoirs and Letters of Captain Gustáv Neštiak from German Detention Camps (1944–1945)

Gustáv Neštiak (1905–1984) used to be a teacher, later an officer in the Czechoslovak Army and after 1939 in the Slovak Army. In 1944 he participated in the Slovak National Uprising, fighting in the Upper Nitra region. After the Uprising was defeated, he was captured in the mountains close to the city of Revúca and became a prisoner of war on 4 November 1944. Together with other officers they were deported to Germany getting a status of military detainees. First he got into the camp in the city of Kaisersteinbruch in Burgenland, later he was transported to Tübingen and shortly afterwards to Altenburg in Düringen, where altogether 365 officers of various nationalities were detained at the beginning of April 1945. He survived the war suffering and on 15 April 1945 he was liberated by the Americans. Gustáv Neštiak was one of few officers in the Uprising Army who provided written testimony about his stay in German detention camps.

Ján Bábik (1956)

Takmer 25 rokov pracoval v Slovenskom rozhlase, v súčasnosti pôsobí na Ministerstve kultúry.

PhDr. Martin Lacko, PhD. (1976)

Je absolventom Filozofickej fakulty UK v Bratislave (odbor história – filozofia). Pôsobí ako pracovník Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa v Bratislave. Zaoberá sa najmä výskumom obdobia 1. Slovenskej republiky, pričom doteraz publikoval asi 30 vedeckých štúdií, doma i v zahraničí. Je zostavovateľom edícií dokumentov *Situačné hlásenia okresných náčelníkov (január – august 1944)*, *Denníky vojakov z východného frontu 1941 – 1944*, *Proti Poľsku*, spoluzostavovateľom ročeniek *Historické rozhľady (I. – IV.)*, spoluautorom dvoch monografií – *1. východnoslovenský pluk SS na Slovensku, Modrová 1157 – 2007* a autorom ďalších troch monografií – *Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 – 1943*, *Slovenské národné povstanie 1944* a *Slovenská republika 1939 – 1945*.

VILIAM NEUPAUER A JEHO PRÍBEH Z GULAGOV 1945 – 1949

MARTIN LACKO, ZUZANA KANDROVÁ

20. storočie bolo svedkom dvoch obludných totalitárnych systémov – nacistického a bolševického. Presnejšie, mali by sme povedať, bolševického a nacistického, keďže bolševický vznikol skôr, pôsobil dlhšie, vyžiadal si viac obetí, a najmä – na rozdiel od nacistického – s ním neprebehlo žiadne trestnoprávne vyrovnanie. Dôsledky toho pociťujeme ešte aj dnes. Podstata oboch ideológií i mocenských systémov, aké vygenerovali, však bola podobná – boli založené na neúcte k človeku a na nenávisti. Kým nacizmus charakterizovala nenávisť rasová, bolševizmus nenávisť triedna. Nacisti boli nedostížni v zavedení priemyselných foriem vraždenia. Sovietski bolševici svojich odporcov, skutočných či domnelých, domácich či zahraničných, posielali na pomalšiu smrť do gulagov. Pobyt v gulagoch okúsili aj tisíce občanov Slovenska. Presné počty podnes čakajú na vyčíslenie. Bez ohľadu na to treba povedať, že pre týchto ľudí bol príchod Červenej armády do strednej Európy nie oslobodením, ale začiatkom utrpenia. Odvliekanie nevinných občanov tiež naštrbilo mýtus o údadnom slovanskom charaktere Stalinského štátu.

Neupauer, rodák zo Spišských Vlách, sa narodil 29. novembra 1915. Rodičia boli roľníci. Narodil sa ako štvrté z piatich detí. Vyučil sa za obchodníka a toto povolanie vykonával už v čase, keď ho odvliekli do ZSSR. Po návrate z gulagu sa k obchodovaniu vrátil.

Svedectvo o svojom smutnom príbehu zanechal prostredníctvom spomienok, ktoré napísal pre svojich najbližších príbuzných po roku 1989. Na „svetlo sveta“, presnejšie, k dispozícii užšej odbornej verejnosti, sa dostali zásluhou jeho rodiny a potom pedagogičky Cirkevnej spojenej školy (CSS) sv. Jána Krstiteľa v Spišských Vlachoch Mgr. Zuzany Kandrovej. Neupauerov príbeh následne v skrátenej forme v roku 2011 v rámci 3. ročníka študentskej súťaže ÚPN, Nenápadní hrdinovia, predstavili žiačky CSS sv. Jána Krstiteľa v Spišských Vlachoch Ivana Klapáčová, Lucia Šmiľušová a Andrea Veličková.

Vzhľadom na závažnosť príbehu, sme sa so súhlasom autorových po-

zostalých, rozhodli v našom časopise uviesť celú verziu spomienok. Prinášame ich v neskrátenej verzii, no redakčne a štylisticky upravené. Ich autor nemal literárne či jazykové vzdelanie, čítanie pôvodného rukopisu sťažuje preto jeho forma, predovšetkým absencia logického ukončovania viet a nedodržovanie chronologického postupu pri opise zážitkov. Problémom je aj skomolená ruština a nemčina v texte; ani tu sme však redaktorsky nezasahovali, ale jednotlivé výrazy či slovné spojenia sme ponechali aj s chybami.

Utrpenie Viliama Neupauera sa začalo 21. marca 1945, keď bol – pod zámenkou účasti na pomocných rekonštrukčných prácach – de facto zajatý. Veľkú „zásluhu“ na jeho deportovaní majú aj niektorí miestni spoluobčania, predovšetkým funkcionári miestnych orgánov novej československej moci, komunisti a partizáni. O pár dní sa ocitol za hranicami Československa, pričom bol odvečený až na ďaleký východ. Mená týchto osôb v pôvodnom rukopise Neupauer uvádza v plnej

podobe. Charakterizuje ich nasledovnými slovami: „*Títo zapredancovia neboli nič iné ako naši občania, čo každú chvíľku obracali kabáty a ešte aj teraz obracajú.*“ Tu však redaktori rešpektujú prianie rodiny a ich mená, rovnako ako ani žiadne iné mená jeho spoluobčanov a známych spomínané v texte (vrátane tých, čo boli obeťami), neuvádzame. (V prípade záujmu historikov ich však možno dohľadať v pôvodine.)

Podobne ako v nedávno publikovanom príbehu Gezu Pasztora (*Pamät' národa* č. 2/2013) aj tu znovu cítime, že sila osobného svedectva jednoduchého človeka, manžela, otca rodiny, podporetá nesmiernym utrpením, pôsobí na čitateľa sugestívnejšie než mnohostranový vedecký traktát. No nielen to. Riadky nastoľujú vnímavejšiemu čitateľovi celý rad otázok. S tými sa bude akiste trápiť ešte aj ďalšia generácia slovenských historikov a vôbec všetkých kriticky uvažujúcich autorov premýšľajúcich o našej minulosti – ale aj prítomnosti.

ZATKNUTIE A DEPORTÁCIA Z VLASTI

Bolo to krásneho prvého jarného dňa 21. marca 1945, keď ma telefonicky zavolať predseda Miestneho národného výboru (MNV) G., aby som sa dostavil na MNV. Boli tam vojaci NKVD¹. Opýtali sa meno, dátum narodenia, bydlisko a kde pracujem. Na tieto otázky som odpovedal. Pozerali na mňa divokým pohľadom, a povedali mi: „*Pôjdeš na tri dni pacovať k mostom, ktoré boli poškodené pri prechode frontu. Stravu a oblečenie si zober na tri dni.*“ Na chodbe MNV bolo už viacero tunajších občanov – Gedeon, Slovíkovci a ešte iní. Z tunajších partizánov M., Imro W., Tono P., H. a ďalší. Po vylúčení som odišiel späť do obchodu. Asi okolo pol piatej za mnou prišiel H. a povedal mi, že ide po mňa, ale že musím s ním do domu. Ten robil domovú prehliadku, nič nenašiel. Zobral niečo cukru a domáceho vína. Kým som si balil to najnutnejšie oblečenie a jedlo, stál pri dverách s nabitou puškou namierenou proti nám, aby nik nemohol von ani dnu. Synček Vilko spal v perinke, aj toho zobudil. Mal jedenásť dní. Po rozlúčke s našimi doma som musel pred ním kráčať s rukami vzad a tak ma viedol na MNV. Boli tam už Andraščík, Schütz, Jonasa priviedli až za mnou. Asi okolo siedmej k nám prišli Matej K. a Tono K. Matej K. povedal: „*Pozerajte, tieto pušky nabíjame pred vami, keď by ste chceli ujsť, tak na vás okamžite strielame!*“

Z Vlách nás viedli do Spišského Podhradia. V sprievode išiel Kožár, my po dvoch: Schütz s Jonasom a ja s Andraščíkom. Išli sme v rozpätí jeden a pol metra jeden od druhého. Ruky sme mali vzadu a nesmeli sme sa rozprávať. Viedli nás ako najväčších vrahov. Do Spišského Podhradia nás priviedli asi okolo siedmej večer.

Tamojší policajt nás dal do väznice pod MNV. Dvere do väznice za nami neboli zamknuté, tak keby sme vedeli, čo s nami budú robiť, ušli by sme. Ja som sa bál ujsť a myslel som na rodinu. V Podhradí nebolo iste ani u koho. Ja som si myslel: Vyšetria nás a pustia domov. Okienko z väznice bolo do mesta, tak sme videli,

V. Neupauer ako vojak československej armády (Zdroj: Pozostalosť V. Neupauera)

čo sa robí vonku. Z Vlách prichádzala raz jedna partia z MNV a potom zase druhá s vodcom Belkom, to bolo skoro každý deň. Spali sme len na zemi, lebo na priční boli zavšivavené kožuchy. Stravu sme mali len tú z domu. Raz nás navštívil do väznice mäsiar Čirč, doniesol jest' Schützovi. Povedal mi, že kľúče od predajne musela manželka odovzdať. Ja som vedel, že to bola tajná spoločnosť, prednosta pošty, ďalší z liehovaru. V Spišskom Podhradí sme boli do

25. marca 1945 (Kvetná nedeľa). V tento deň boli pri nás ženy. Moja s malým Vilkom v kočiari a Jonasova žena. V tento deň sme sa videli naposledy. Po obede nás ruskí vojaci² viedli pešky do Levoče.

Do Levoče sme išli tým istým spôsobom ako z Vlách do Podhradia. Došli sme tam k večeru. Dali nás do väznice, do samotky, na jednu noc, druhý deň do veľkej izby. Bolo tam už mnoho ľudí z celého regiónu, i mnoho Poliakov, od malých až po starcov. V Levoči nás bolo v tom čase okolo 600 – 700 ľudí a stále ešte privádzali. Strava vo väznici – väzenská, dvakrát denne. Jedli sme z plechoviek, z ktorých boli urobené misky a s drevenými lyžicami. Ja som mal v tom čase prilepšené. V Spišskom Hrhove mi Čamer v kandlíku³ denne posielal polievku a v rúčke kandlíka menšiu správu. Na vrátnici Rusi všetko husté vybrali a len zvyšok mi poslali hore. Ale i to pomohlo. Okná z izby boli na dvor väznice aj na cestu k Spišskému Hrhovu. Niektoré dni sme museli von na rozvečku na dvor klusať (behať), k zemi – hore. Kto nevládal, toho vojaci dokopali, bili pažbami, palicami, čo mali poruke. Kto odpadol, obľiali ho vodou. Bol tam aj lekár z levočskej nemocnice Dr. Dunst. Toho tam tak doráňali, že ruky i tvár mal samú krv. Nevládneho ho spoluväzni museli odniesť na izbu. To sa tak robilo skoro denne. Joža U. z Levoče zobrali z ulice, kone s vozom uviazali k stroju a jeho dali do väznice. V izbách nebolo svetlo, len na chodbách. Ako záchody sme mali v dverách nádobu na malú i veľkú potrebu. Túto každé ráno vynášal jeden starý Poliak. Najhoršie to bolo v noci – rinčanie mreží a kľúčov. Spali sme na holej zemi, vodu za ten čas, čo sme boli v Levoči, sme dostali jedenkrát, aj to málo – len ústa osviežiť. Bolo to

1 NKVD – Narodnyj komissariat vnutrennych del, Ľudový komisariát vnútra. Príslušníci vojsk ministerstva vnútra. V užšom zmysle príslušníci tajnej polície.

2 Správne by sa malo hovoriť o sovietskych vojakoch.

3 Konvička.

29. marca 1945 (Veľký piatok), to sme dostali jedenkrát jesť. Na druhý deň ráno (Biela sobota) nás všetkých vyviedli na dvor. Tam boli pristavené nákladné autá celkom k bráne a tak nás po menách ládovali do auta.

Asi 25 – 30 osôb si muselo posadať. K nám prišli dvaja vojaci, posadali si z oboch strán a do stredu dali železný sud, aby nemohol nik utiecť. Ako tak všetkých naládovali (asi 20 áut), viezli nás do Prešova, do ďalšej väznice. Túto väznicu volali „Justičný palác“. Tam už boli väzni od Košíc, Gemera a širokého prešovského okolia. Vo väznici v izbách bola stará slama a na nej plno vší. Tu sme boli jeden deň a jednu noc. Ráno bolo ďalšie ládovanie všetkých ľudí do áut, takže stav bol už veľký. Isli sme cez Raslavice a Duklu smerom do Poľska. Bolo to 31. marca 1945 (Veľkonočná nedeľa). Z áut sme videli, ako ľudia so „sväteným“⁴ utekajú domov. Autá šli celkom za sebou, ak by sa niekto pokúsil utiecť.

Do Sanoku sme došli k večeru. Väznica v Sanoku je ako nejaká pevnosť. Samé mreže, všade dookola pichľavý drôt, stráž na každom kroku. Vyzeralo to ako nejaká mučiareň. Chodby samé mreže, silné okované dvere, okná zamrežované, sklá na oknách nepriesvitné – čosi strašné. Jesť sme dostali nejakú skvasenú polievku s vnútornosťami aj so sečkou. Aj to neskoro večer. Ako sme jedli v Levoči na Veľký piatok, t. j. 29. marca 1945, tak sme jedli v Sanoku 31. marca 1945. Vody na pitie žiadnej. Pamätám sa, že v našom transporte bol jeden Žid, dosť mladý, z Košíc. Vždy chodil za vojakmi, že je chorý, že má tuberu. Tí sa s ním moc nebavili. Zobrali ho k plotu, tam ho zbili, skopali a polomŕtveho ho dali do cely. Nás porozdeľovali po celách na poschodia. V našej izbe som našiel L. – policajta zo Spišského Podhradia, aj s jedným mladíkom. Oni ostali z predošlého transportu pre nemoc, potom ich dali do nášho transportu. Strava

Spišské Vlachy na dobovej fotografii (Zdroj: Slovensko na historických pohľadniciach)

tam bola pod psa, stále nemastená, skysnutá, niekedy sa to nedalo ani zjesť, a to sme dostávali jedenkrát, niekedy dvakrát denne, vody na pitie veľmi málo. Najhoršie to bol v noci: rámus, krik, plač, stonanie, znásilnenia. Bolo tam moc dievčat z Poľska, mladých žien a tie boli veľmi prenasledované od ruských vojakov. To sa často opakovalo. Svetlo na celách bolo veľmi slabé a to len pri podávaní stravy. Záchody boli na chodbe a dali sa používať len obmedzene, asi trikrát denne. Tí, čo nám nosili stravu (vojaci boli dosť obstojní), nám povedali, že sa chystá veľký transport a to veľmi ďaleko. V Sanoku sme boli asi desať dní, potom prišiel čas odchodu. Vagónovať sa začalo asi desiateho večer. Ľudia išli po piatich v rade z oboch strán a za každým druhým v rade šiel vojak s puškou. Cestou niekoľkokrát sadnúť k zemi a potom hore a zase sadnúť k zemi a tak to šlo až k vagónom. Ako tak ľudí naháňali, vypli v celej stanici svetlo. To využili posledné dva rady a ušli. Začali hľadať hneď aj so psami, ale ich nenašli. Tak vagónovať v ten večer prestali. Druhého dňa v tom pokračovali. No my sme mali zhoršenú situáciu, lebo v tú noc pršalo a bolo blato a močiare

a vojaci robili to isté, takže sme boli celí premočení a zablatení. V tom čase sme už stravu nedostali. Vagóny boli nákladné, okienka boli zamrežované a obité pichľavým drôtom. Vo vagóne v dverách bola jedna drevená rína pre používanie malej i veľkej potreby. Bola tam jedna metla na zhrnutie a túto silní fajčiari vyfajčili. Vagóny boli s pričňami z oboch strán. Dvere sa museli zamykať na hák a boli opatrené šrúbami. Do jedného vagóna natískali 70 – 80 ľudí. Ja som mal šťastie, ležal som hore na prični pri okne, takže som videl aj vonku. Cestou po Ural bolo vidieť rozbúrané mestá a dediny, veľa mŕtvol. Kone, autá boli popálené, niečo strašné. Od Uralu to už nebolo. Keď pršalo a vlak stál, vystavil som ruku na vodu. Ihneď mi strážny s bodákom pichol zosponu do ruky. Strava bola veľmi slabá a to niekedy jedenkrát denne, niekedy vôbec nie. Podávala sa len keď vlak stál a to jedno vedro pre celý vagón. Chlieb bol tvrdý, nakrájaný ako sucháre, niekedy bol celkom drobný, aj to s myšincami. Čo nás stále otravovalo bolo búchanie dreveným kladivom popod vagóny po dlážke, bokoch, streche a to kvôli tomu, ak by bola niektorá doska

4 V kostole posvätené jedlo.

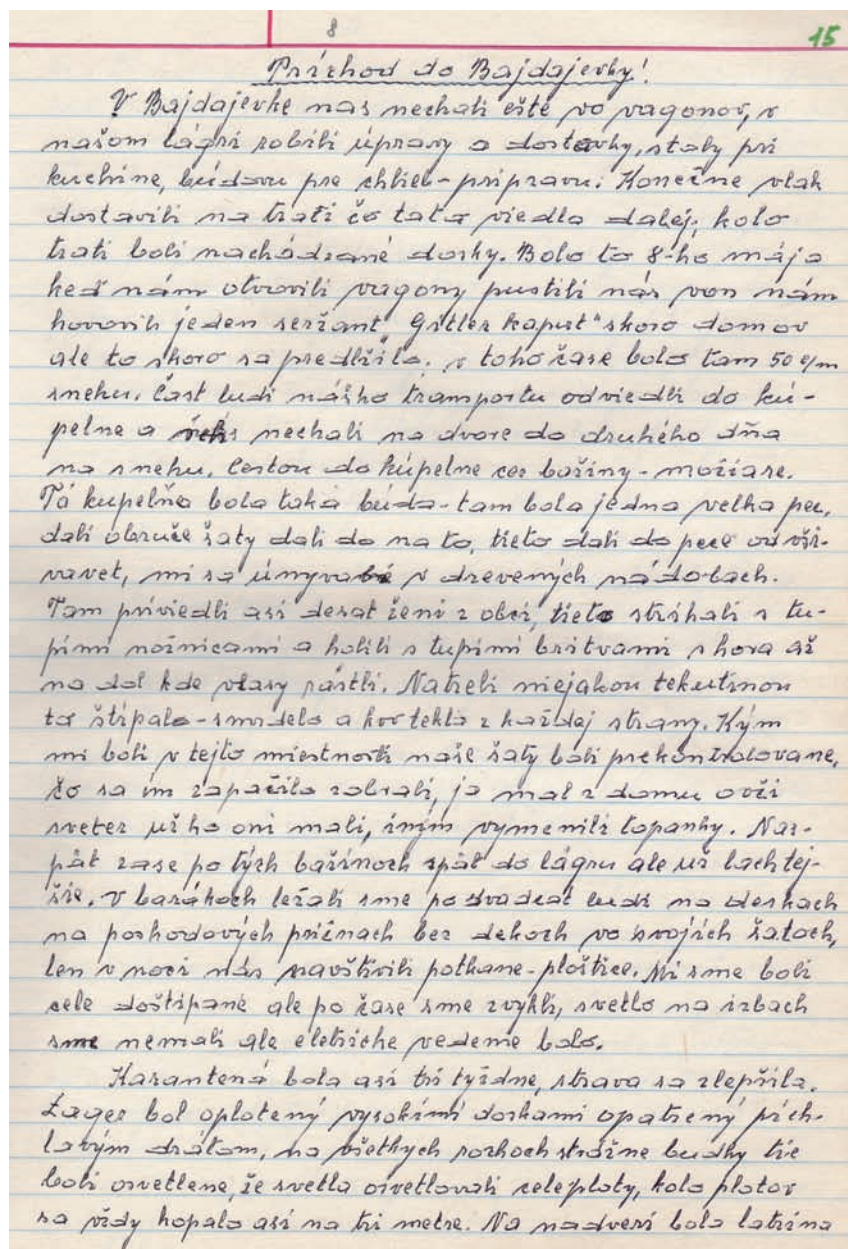
uvoľnená. To robili pri každom státi vlaku, aj v noci. V noci vo väčších stanicach húkali lokomotívy do nevydržania. Niekedy do vagónov prišli vojaci a robili raziu. Čo sa im páčilo, to vzali, ako topánky, svetre, nohavice, niekomu vybili aj zlaté zuby. Na to doplatil Žajtlik zo Spišskej

Novej Vsi. Ten predal Rusovi nohavice, dojednali sa za konzervu, tabak a chlieb. Dal mu všetko, až na tabak, ten mu dá vraj zajtra. Lenže Rus na druhý deň neprišiel, až na tretí. Žajtlik šiel za ním, aby mu dal tabak. On povedal, že o žiadnom tabaku nevie. Žajtlik sa mu vyhrážal, že ak mu

nedá tabak, tak to bude hlásiť ofíciovovi⁵. Večer do vagóna prišli traja vojaci, dosť urastení, pýtali sa na toho, čo mu mali dať tabak. Pravda, Žajtlik sa prihlásil a vtom ho začali biť a kopať tak, že lietal od jedného k druhému.

Viac bol na zemi ako na nohách. Tvár mal celkom zakrvavenú, zuby vybité, krvácal nosom aj ušami. Ako tak spadol, dokotúľal sa medzi nás a ostal ležať v rohu vagóna v bezvedomí. Také veci sa robili aj v iných vagónoch.

V našom vagóne boli dvaja starší policajti, na nich bolo vidieť, že sú dobre postavení, no tí počas jazdy umreli. Keď vlak stál, týchto z vagóna vyhodili do mláky, do krovia. V tom čase nebola žiadna evidencia. Klinga z Levoče občas zablúdil, ten sa len modlil a zrazu začal kričať – vrešťať: „Som lačný, dajte mi jesť!“ Pri dverách ležal jeden Poliak dosť silnej postavy. Ako tak búchali s tými kladivami, začal kričať: „Čušte vy kurvy krasnoarmejské!“ Otvoril sa vagón a Rus sa spýtal, kto tu kričal. Poliak mu priamo do očí povedal a postavil sa. Vtom sa začali biť. Poliak bol silnejší. Dal mu takého háka pod bradu, že Rus vypadol z vagóna. Bola z toho opletačka, ale neskôr sa to upokojilo. Keď raz vlak zastal, všetkých nás vyhnali von na lúku. Niektorí nemohli ani chodiť, lebo nohy mali opuchnuté. Na lúke sme boli asi dve hodiny. Počasie bolo všelijaké. Niekedy bolo teplo, inokedy zase zima, fujavice. V našom vagóne mal jeden Poliak žiletku na paličke, on sa holil bez mydla. Ja som sa nedal oholiť, lebo som si zaumienil, že sa neoholím. Prišli po mňa, aby som išiel k holičovi, no nešiel som. Povedal som si, že keď sa vrátim, vrátim sa s bradou, keď zomriem, zomriem s bradou. Do Stalinska⁶ sme došli 1. mája. Tam nás transport rozdelili. Vagóny so ženami išli do Novosibirska, časť do Stalinska, časť do Kemerova a zvyšok, nás, do Bajdajevky⁷.

Ukážka z rukopisu spomienok (Zdroj: Pozostalosť V. Neupauera)

5 Dôstojníkovi.

6 Mesto Stalinsk – dnes Novokuzneck.

7 Dnes je to pravdepodobne časť Novokuznecka.

V BAJDAJEVKE A V ĎALŠÍCH TÁBOROCH

V Bajdajevke nás nechali ešte vo vagónoch. V našom lágri robili úpravy. Konečne vlak dostavili na trať, ktorá viedla ďalej. Okolo trate boli nahádzané dosky. Bolo to 8. mája 1945. Keď nám otvorili vagóny, pustili nás von a hovorili: „*Gitler kaput, skoro domov!*“ Ale to „skoro“ sa predĺžilo. V tom čase tam bolo pol metra snehu. Časť ľudí z nášho transportu odviedli do kúpeľne a všetkých nechali na dvore do druhého dňa na snehu. Cesta do kúpeľne viedla cez bažiny a močiare. Tá kúpeľňa bola jedna búda. V nej bola veľká pec a obruče. Šaty dali na tie obruče a tie dali na pec, aby sa odšívavili. My sme sa umývali v drevených nádobách. Tam priviedli asi desať žien, ktoré strihali tupými nožnicami a holili tupými britvami z hora až na dol, kde vlasy rástli. Natreli nejakou tekutinou, ktorá štípala a krv tiekla z každej strany. Kým sme boli v našej miestnosti, naše šaty boli prekontrolované a čo sa im páčilo, si zobrali. Ja som mal z domu ovčí sveter, už ho nemám. Iným povymieňali topánky. Naspäť sme šli po tých bažinách, no už o niečo ľahší. V lágroch sme ležali po dvadsať ľudí na doskách na poschodových pričiach, bez diek, vo svojich šatách. Len v noci nás navštívili potkany a ploštice. Boli sme síce celí doštípaní, ale po čase sme si už zvykli. Aj keď elektrické vedenie bolo, svetlo na izbách sme nemali. Karanténa bola každé tri týždne, strava sa zlepšila. Lágér bol oplotený vysokými doskami, opatrený pichľavým drôtom. Na všetkých rohoch boli strážne búdky, tie boli osvetlené. Svetlá osvetľovali celé ploty a okolo plotov sa vždy ko-

palo asi na tri metre. Na nádvorí bola latrína. Keď bola plná, vykopala sa ďalšia, starú (plnú) prikryli doskami, bolo treba dať pozor, aby nikto do nej nespadol. Vedľa bola malá ošetrovňa, neskôr vystavili väčšiu. Lekár bol v lágri, ten mal na všetko jeden liek – guľčkové čípky. Surovú vodu nebolo možné piť, len prevarenú. Tá bola červená ako čaj. Ako prvý zomrel Gabani – poštár z Humenného. Toho sme pochovali bez rakvy. Rakva bola pre všetkých len jedna. Hrob mal asi jeden a pol metra, ale v noci vlci vyhrabovali a zožrali mŕtvy. Počas karantény sa robili pracovné skupiny: tehelňa, kameňolom, stavby, montáže, píla, pri piesku. Po skontrolovaní lekári dávali do skupín. Mňa dali do kameňolomu. Kameň bolo treba vyramovať, pustiť dolu, väčšie kusy porozbíjať na murovce⁸ a dať do kletky tri a pol ca⁹. Táto robota bola hodnotená na 15 – 20 %¹⁰. Toto pracovisko bolo veľmi nebezpečné tým, že sa dole svahom púšťali kamene, a na svahu často pracovali ľudia, takže často dochádzalo k úrazom. Majster bol Rus, veľký stalinovec. Nevedel ani čítať, ani písať, ale túto jeho negramotnosť sme neskôr využili na 100 %. Vedúcim toho kameňolomu bol inžinier, ktorý mal už šiestu ženu, ale vždy, keď prišiel k nám, bol opitý. Kamene z jedného dňa sme porozhadzovali, pridali zase z druhého, a tak norma rástla. Pracovné rukavice sme nemali, takže koža z rúk bola zoдрatá, až rany boli krvavé. Pracovali sme v našich odevoch. Môj zimník zobral ten inžinier, dal mi zaň konzervy a chlieb. Keď išli okolo nás do roboty vlasovci¹¹, museli sme ďalej od trati. Títo boli vedení tak, že vpredu boli dvaja, pri nich vojak z boku,

dvaja vojaci so psami, a vzadu dvaja vojaci so psami. Oni (vlasovci) mali ruky vzadu. Už nikdy nebudú voľní, viedli ich ako vlastizradcov. Na konci nášho pracoviska bolo veľké železné oplotenie. Za ohradami boli uzbeky (divočina)¹². Na konci ohrady boli hydranty a keď sa niekto bil, pustili na nich vodu. Ako do psov. Po každej takej bitke bolo aj niekoľko mŕtvych. Vojaci, čo boli s nami, si nás nevšíkali. Oni boli dobrí Ukrajinci, no vedeli dobre po maďarsky hrešiť.

V lágri nebolo papiera na písanie. Písalo sa na ohobľované dosky. Keď bola z oboch strán popísaná, ohobľovala sa znova a písalo sa ďalej. Každý večer bol apel (rozkaz). Nastupovali sme po päť a sami sme sa odpočítavali. Ráno nás budil jeden Poliak. Mal veľký plechový zvoniec a zvonil do chodby. Kým neprišli nemecké transporty, ani jeden Poliak po nemecky nevedel. Potom už vedeli a boli už tlmočníkmi a predákmi. V nemeckom transporte bol aj jeden deväťročný chlapec. Toho zobrali z ulice, doma o ňom nič nevedeli. Nevedel dobre čítať ani písať. Prvé dni ho dali do kuchyne, potom do bane donášať nástroje, vymetať a neskôr na iné pracoviská. Keď transporty prichádzali, vedenie lágru bolo nútené robiť prístavbu. Potom prišli transporty maďarských vojakov. Do kuchyne sa dostal len L. Keď sme prišli k nemu, pýtať niečo jest', oboril sa na nás a čo mal v ruke (horúcu polievku, proso), tým nás oparil. Už zabudol na to, keď sme mu dávali z nášho, ešte v Sanoku. Nás v kameňolome vymenili Maďari a v tehelni Nemci. Nás dali na iné pracoviská. Prvé dni tamojší ľudia na nás pozerali ako na vrahov, potom sme už boli kamaráti.

8 Zrejme drvený kameň.

9 Asi kubíka, teda mľ.

10 Zmysel nie je celkom jasný. Možno ten, že spočiatku normu vládali plniť len na 15 – 20 %.

11 Vlasovci, resp. Vlasovovci – príslušníci armády gen. A. A. Vlasova – býv. sovietskeho generála, ktorý po svojom zajatí Nemcami na území Nemecka sformoval ruskú dobrovoľnícku armádu s cieľom boja proti Stalinovi. V ZSSR boli všeobecne pokladaní za najväčších a najnebezpečnejších „zradcov“ a ako s takými sa s nimi aj zaobchádzalo.

12 Význam nie je jasný.

Na svadobnej fotografii s manželkou (Zdroj: Pozostalosť V. Neupauera)

V Abasove II.¹³ sa stavalo vo veľkom, bola to veľká stavba. Ruské vedenie na stavbe nemalo papier na písanie, písali len do starých kníh medzi riadky. Vedúci mali ako počítače len guľčkové kalkulačky¹⁴ (jedna časť), to im šlo tak šikovne, chytro. Pracovalo sa v každom počasí na dve zmeny. Kopali sa záchody, betonovalo sa, murovalo, a to aj vo veľkých mrazoch. L., toho z kuchyne, dali preč. Tak sa tam prihlásil, že bude kamenčík (murár). Ten tam normy lámal. Štyri partie nosili maltu, štyri tehly, on sám muroval, a tak to aj vyzeralo, nebolo tam žiadne viazanie. On dostal za prácu 200 % a tí ľudia, čo mu pomáhali 20 % a v lágri samé heslá: „*Tak budem rabotať kak L.*“¹⁵ S Kormanom, on bol tiež taký splašený, pochádzal z Polomky. Ti dvaja sa spojili s mladými Ruskami, čo s nimi bandovali¹⁶. Materiálom sa nešetrilo, keď bolo treba tesárovi (plotníkovi) nejakú latu, zobral širokú dosku, rozštiepal, okresal, keď sa mu zlomila, vzal ďalšiu a ďalšiu, kým sa to nepodarilo vysekať. Klinie mali len seka-

né zo širokého plechu. Moc materiálu sa zničilo, cement, tehly, nehasené vápno, piesok bol len tak nahádzaný pod holým nebom. Vedrá boli len tak pozbíjané z dosák, keď tieto namokli, boli ťažké už len prázdne, nieto ešte s vodou. Ešte horšie bolo v zime, keď omrzali ľadom. Betonovalo sa tak, že do základov nahádzali kamene, na to dali cement a potom zaliali vodou a v zime snehom. Jedno bolo dobre, že v zime napadol sneh. Bolo ho miestami aj tri metre, takže sme chodili ako v tuneli. Medzi nami boli aj mladí, telesne slabí. M., ten robil ako murár, do týchto kopal – bil ich, že nechcú robiť. My sme ho okričali, že takto s nimi robí. Rusi ako videli týchto mladých, dali im ľahšiu prácu. Oblečenie tam bolo jednotné, u nich bolo rovnaké v lete aj v zime. Keď boli tuhé mrazy asi 40 stupňov, alebo väčšie, dali nám filcáky¹⁷, na to gumené galoše, aby nám nepremoklo. Kožuchy, japonské čiapky – vyzerali ako rybárske. Boli z hustého filcu, okraje široké, že sme ich dávali pod kožuch až po plece a ústa sa tiež dali

zakryť až po oči. Bolo v tom teplúčko, lenže zle sa v tom robilo. Potom sme do piesku bili diery. A to tak, že železné tyče sa rozpaľovali na ohni na horúco a tak sa robili diery na odstreľovanie piesku. Tam pracovali len chlapi od Volgy, Nemci. Tí boli od rodín oddelení, o svojich rodinách nevedeli, kde sú. S nami bol taký starý strážnik, ale dobrák. Medzi nami boli Poliaci. Mladí vždy hovorili tomu strážnikovi, že oni ujdú, že dost' majú tej roboty. On ich prehováral, že ich chytia, ubijú, ale oni len svoje. Raz pristavili vagóny. Tie hrudy zmrznutého piesku nakladali, a to tak, že si už robili miesta na schovanie. Ten strážnik nás na obed sčítal, či sme všetci. Poobede prišla lokomotíva, oni sa s nami rozlúčili a hop dnu do vagóna medzi piesok. Strážnik, keď videl, že traja mu chýbajú, volal do lágru hneď na poplach. Prišli aj so psami, ale tí boli už preč, ani ich už nenašli. Nás potom od zlosti hnali letkom do lágra. Kto nevládal, dostal pažbou, palicou, čo mali v rukách, ako keby sme boli na vine my. Na druhý deň sme tam už nešli. Toho strážnika zato odsúdili na päť rokov, ale oni domov došli.

ZÁŽITKY Z KOLCHOZOV

Náš láger mal družbu s niekoľkými kolchozmi. Niektoré boli chudobné. Na jednom boli len lúky, tam sme boli pri kosení a sušení sena. Strava tam bola slabá. Ešte aj z toho, čo nám láger doplňoval, sa nám kradlo. M. sa spojil s tamojším ľuďmi, ten nám z našej stravy bral. U. pásol kravy. Zbadal, keď doviezli proviant a ukrýval ho do dier na brehu. Večer sme išli a tam sme to našli. Niečo už bolo vypité. U. mu skočil po krku a začal ho biť päšťou, kde mu ruka zasiahla. Vybil mu dva zuby. Rusi sa z toho len smiali. Spali sme v núdzových

13 To bude určite ďalšia časť Novokuznecka.

14 Išlo o detské počítadlá. Žiadalo by sa dodať: Vot technika!

15 „Budeme pracovať ako L.“

16 Pravdepodobne v zmysle „spájali sa“.

17 Filcová pracovná obuv.

zemľankách. Keď pršalo, tak aj dnu. Petko z Gelnice spal vonku pri ohni. Potom nás premiestnili na druhý breh rieky, na kopanie trávnikov. Z prútov sme si urobili búdy pokryté slamou. Tie boli dobré, keď nepršalo, keď pršalo vody bolo aj dnu. Stravu sme si doplňovali tým, že sme v noci išli na zemiaky (na lov), tie sme si ukryli v slame, ale M. nám ich zobral, kým sme boli v robote. Boli už mrazy, tak nás stiahli do lágru.

V jednom kolchoze sme pracovali na zemiakoch, ktoré sme sadili do jamiiek, aj zaorávali. Nikto ich však neokopal, neoplél, burina bola vysoká, no úroda bola i tak bohatá – pod jedným kriakom 25 veľkých zemiakov. Strava bola normálna, ubytovanie dosť obstojné. Bolo nás tam asi 25 ľudí. Doviezli tam taký malý traktor a celá dedina ho obzerala, lebo také niečo ešte nevidela. Pri tomto traktoríku bol šofér z našich ľudí. Ten bol tiež na všetko. Keď niekoho bolel zub, vytrhol mu ho s obyčajnými kombinačkami z auta. Strihal vlasy, opravoval šaty, obuv, všetko, no čo bolo treba. Pri zberaní zemiakov som mal koňa, s ktorým som zväžal zemiaky. Raz nám hovoril brigádír¹⁸, že príde „charoša molotilka“.¹⁹ Pozvážali sme proso na jeden stoh. Strnisko očistili do holej zeme. Doviezli tú mláťačku, my sme ich vysmiali a povedali sme im, že to je obyčajná gaplovka, že takú majú u nás slabší gazdovia. Niekoľko dní ju upevňovali a pripravovali k mlatbe; motoricky tak, že kolesá zdvihli, remenicu dali na malé koleso mláťačky a remeň na veľké zadné koleso (naopak). Nás všetkých porozostavovali, ja som mal s jedným Maďarom dávať do bubna. Motor pustili na veľké obrátky a naša mláťačka nám nevymlátila ani desať snopov a už bolo po všetkom, lebo z nej začali vypadávať von diely. Od zlosti nás dali preč. V inom kolchoze sa dookola okosovalo s koňmi, aby

Krížik, ktorý si V. Neupauer vyrobil v gulagu (Zdroj: Pozostalosť V. Neupauera)

mohli ísť kombajny. S koňmi chodil jeden Kubánc²⁰ a my sme to okosené odpratávali na voľné miesto. Asi po hodine kosenia Kubánc chytil koňa, pustil ich do nepokoseného prosa a nám povedal: „Vy si polahajte, keby niekto išiel, ja vás zavolám.“ Pred rokom tam mali posiate proso, teraz tam bola kapusta. Kapustu nik neokopal a tak tam rástla spolu s prosom. Kosiť sa dalo len ručne. Lenže z druhého kolchozu prišli na kapustu kravy. Za

strážnika tam dali jedného Taliana. My sme ho volali Nusi. Keď prišli kravy, jednu s drôtom uviazal k stroju, vydojil a ešte vycical. Na druhý deň už šiel skôr, aby neprišiel druhý. Krave podhodil trávu a vydojil. Mne hovorí: „Daj koťolok [ešus], bude moloka.“ Večer doniesol plný ešus mlieka. Tak to robil asi tri – štyri dni. Z iného kolchozu kravu hľadali a našli ju tam. Lenže on im kravu nedal. Išli za vedením kolchozu. Keď tam

18 Vedúci pracovnej brigády.

19 Dobrá mláťačka.

20 Najskôr človek z Kubáne, úrodnej oblasti na juhu Ruska.

prišli, vedúci kolchozu sa pýta: „Nusi, či je tá krava?“ Ten nato: „Naša.“ Odohnali ich a už mali kravu.

Najlepšie bolo na poslednom kolchoze, v Abašove. Mali sme Poliaka, ten výborne varil. Vedenie na tom kolchoze bolo výborné – boli s nami ako jedna rodina. Vedúcou bola ženská stredného veku, tá s nami vychádzala ako naša matka. Ubytovanie sme mali v strede dediny, posteľe so slamníkmi a s dekami. Mala starého otca, ten zbieral bylinky a tými liečil. Toho volali „vrač“ (doktor). Jej manžel bol v robote s nami, ale do ničoho nás nenaháňal. Večer nám povedal, kde a čo sa bude robiť. Tam mali dlhé kopy – desiatky. Raz vzal U. kosu, skrátil ju na dĺžku podobnú našim. Ten ho najprv okričal, ale keď videl, že lepšie sa robí s tou skrátanou, našou, začal skracovať aj ostatné. Raz večer nám hovorí: „Zajtra ráno pôjdeme kosiť tam na kopec.“ My sme postávali včas a šli kosiť. Bolo asi okolo ôsmej, prišiel na ubytovňu a pýta sa kuchára: „Kde išli ribjata?“ Ten mu hovorí: „Išli včasne utrom

kosiť.“ Ten vyskočil na holého koňa a davaj k nám. Nás poriadne zhrešil, či chceme, aby ich potrestali. „Neslobodno včas ráno, slobodno len od ôsmej. Tak domov, na dneska máte robotu splnenú.“ Tí, čo pracovali v bani, myslím z našich ľudí, sa k nám stále chodili najesť. Vedúca hneď kuchárovi: „Davaj ribjatom kušať.“ Tá bola šťastná, keď mohla pomôcť. Taká návšteva sa denne opakovala. Keď boli nejaké sviatky, starý otec prišiel k nám, doniesol plnú čiapku duhanu²¹, dal fľaše domácej, trochu slaniny a povedal: „Ribjata, sivodna je prazdnik, pokur, popíjaj, kušaj a oddychuj.“²² Mali aj syna, ale ten bol už iný, Stalinovec, s ním boli často nedorozumenia. Bolo také daždivé počasie a boli sme na ubytovni. Prišla teta – my sme ju tak volali – či nevie niekto z nás uplietť korzinku – košík. Ja som sa jej spýtal aký a načo. Tá, že na kartošky.²³ Ja som sa jej ten košík pokúšal uplietť, ona na to – „charašo“²⁴. Jej otec išiel okolo vody. Na brehu rástli pekné dlhé tenké prúty a ten mi ich narezal. Keď bolo zlé

počasie a nedalo sa vonku robiť, tak som plietol košíky. Keď niektorý predal, dal mi zaň tridsať rubľov. Vozili nám aj údené ryby, tie mali červené mäso, ale veľmi syté. Gusto Jona ich nejedol, ale niekedy išiel a predal ich na bazáre. Za peniaze si kúpil domácej a už prišiel so spevom. Raz mi hovorí: „Produkty nedoviezli, zober lošaka ideme v zonu.“²⁵ Ja som koňa zapriahol do voza s oblúkom a šli do lágra. Keď sme dostávali rôzne veci, ten skladník bol opitý; mal som dostať 50 kg prosa a jedno vreco vážilo 70 kg. Na voze som mal už dve vrecia a ten ešte dával. Zápalky som tiež vyžobral – tri veľké balíky. Dva im a jeden nám. Keď sme tak jedného večera sedeli na baráku, prihovoriť sa k nám naša domáca: „Ribjata one-dlho pojedchate domoj a mi nemáme uglia.“ My sme ju uspokojovali: „Ničovó, uglia bude.“ Keď sa k nám prišli naši ľudia najesť, o všetkom sme im povedali a oni nám hovoria: „Pripravte miesto a vozy.“ O tri dni pod kôľňami vykopali jamu asi jeden a pol metra hlbokú po celú kôľňu. V jednu noc sme jamu zaplnili uhlím. V obci bol pokoj, to už oni zariadili. Večer sme tam boli len my; boli sme obľúbení v celej dedine. Keď prišiel rozkaz z kolchozu do lágra a nastalo veľké lúčenie s tým, že ideme domov. No domov nás ešte nepustili a dali nám prácu v lágri. Lágér mal pozemok, kde sa sadila kapusta, mrkva, pozemok sa volal „Feldmana“. Tam bola jedna budova s Mongolmi a tí sú veľmi pohostinní. Boli tam vybetónované veľké sudy. Kapustu s mrkvou hobľovali, s mrkvou sa to ubíjalo a kvasilo. Baranie mäso sa údilo a tiež sa do týchto betónov dávalo. Náš lágér mal hlávkovú kapustu aj cez zimu. V jednom lágri chovali ošípané, ale ten, čo ich kfmil, tlstol a ošípané chudli.

Na rodinnej fotografii (Zdroj: Pozostalosť V. Neupauera)

21 Tabak.

22 Chlapci, dnes je sviatok, fajčite, pite, jedzte a oddychujte.

23 Na zemiaky.

24 „Dobre.“

25 Nedoviezli potraviny, vezmi koňa, ideme do zóny (pracovný tábor).

STYK S OBYVATEĽSTVOM

S tamojšími ľuďmi sme vychádzali dobre. Niektorí starci nám vyrozprávali, ako sa žilo za cára. Pekáreň pre tamojších ľudí mali zvlášť. Tam pracovala jedna vdova, jej muž padol a ona mala jedno dieťa. Chleba mohla zjesť, koľko chcela, ale vyniesť nesmela. Raz ju prichytil strážnik a oznámil ju. Prišli pre ňu a odsúdili ju na päť rokov a chlapec ostal sám. Raz dostávali prídel – múku, jedna žena mi ukazovala a hovorí: „*Sivodna som polučila charošij muka.*“²⁶ Ja pozorám, a tá bola taká ako naša kfmna. Klíma a podnebie je tam tiež rôzne. Ráno v kožuchu a na obed do pol tela zoblečený a večer zase v kožuchu. V máji ešte sneh a koncom augusta už zase sneh. Za ten krátky čas vyrástlo všetko, od rajčín, uhoriek, ovocia, na lúkach krásne kvety, ktoré nevidieť ani u nás v kvetinarstve. Ovocné stromy sú veľmi nízke. Keď sú v zime vysoké snehy, tak sú celé v snehu a nevymrznú. Keď si niekto myslí, že Sibir je koniec sveta, ja na veľkom omyle. Zem je tam čierna, ľahká a úrodná na uhlie. Nízko pod povrchom sme, pri kopaní silážnych jám, odhalili niekoľko ložísk. Hnojiť pôdu neslobodno, lebo by sa všetko vypálilo. Oni ani nevedia, aké bohatstvo majú. Dopravu využívajú – drevo spúšťajú dole vodou, vagóny sa nikdy nepúšťajú prázdne. Niekedy bol cement v uhľových vagónoch a uhlie v zatvorených. Zem je bohatá na nerasty, len oni sú leniví. Ako sa hovorí – keby u nás bola takáto zem ako tu, tak by nášmu ľudu stačila jedna ľavá ruka a pravú by mohol strčiť tam.

Doprava po vode je najlacnejšia. Drevo – kmene z Tajgy spúšťajú dolu po rieke. Tam pri malej dedinke Sannovke majú rampu, kde drevo priťahujú. Ženy stoja vo vode po pás, priťahujú ku brehu a navijakom vyťahujú na breh a ukládajú na skládku. To

všetko tam robia ženy, aj pri gátri²⁷. Chlapi, tí nie sú na robotu. Oni robia akurát tak prvé dve hodiny a zvyšok dňa sa povľávajú spíť.

V táboroch (lágroch) sme boli ľudia z viacerých štátov a rôznych kútov sveta. S tými sme sa v živote nevideli ani sa už viac neuvidíme. S niektorými sme sa dohovorili len prstami, ale dorozumeli sme sa. Navzájom sme si pomáhali aj v najťažších situáciách. To bolo priateľstvo na život a na smrť. Ja keď som bol už z môjho života tamojšou lekárkou odpísaný – keď ma dala do márnice medzi mŕtvych, to bolo šťastie, že pred príchodom družstva, čo vynášali mŕtvych sa moje choré srdce prebralo k životu. Mňa našli sedieť na prični holého. Nebyť toho šťastného prebratia sa, už by som bol pochovaný na kopčeku medzi ostatnými v čiernej ľahkej Bajdajevskej zemi. Keď som sa prebral, mal som na ľavej ruke uviazaný krížik urobený z rúčky zubnej kefky. Potom som sa dozvedel, že to mi urobil aj uviazal Maďar. Volal sa Elemer Nagy, v civile advokát z Miškolca. Tam sa upevnila naša láska jeden k druhému. Tento krížik som si priniesol až domov aj s tým špagátikom. Mám ho doma a vážim si ho, je to cenná pamiatka.

Prvé Vianoce sme mali len tak. Poliaci pozháňali nejaký papier a napísali po poľsky: „*Volna droga do Pana Boga*“ (Voľná cesta k Pánu Bohu). To Rusi sponad dverí stiahli a potrhali. Ďalšie sviatky naši ľudia na montáži narobili z hliníkového drôtu všelijaké figúrky. Tie sme v baraku povešali na dvere, to nám už nechali. Predposledné Vianoce už aj oni ozdobili dvor lágra a to tak, že na stred dvora postavili veľký strom, od vchodu ozdobili elektrickými sviečkami husté stromoradie. Lágrová hudba vyhrávala vianočné pesničky, spievali Tyroláci (Nemci), tí vedeli

pekne spievať. To trvalo, kým neprišla posledná zmena z roboty. Cez sviatky sa nepracovalo, len tí, čo chodili na zmeny na šachtu. To neboli tí Rusi ako tí prví. Oni boli od nás už preškolení.

POCHOVANÝ ZA ŽIVA

Pamätným je pre mňa 21. marec 1947. Na konci nášho lágra sa stavali bytovky v osade Zavianovka, asi tri kilometre odtiaľ. Budova bola asi na polposchodie zakrytá térovým papierom. Na streche bol ešte slabý meter snehu, tento sme mali pozhadzovať. Okolo stavby boli ešte zvyšky tehál a rôzneho materiálu. Mali sme lopaty ako u nás rýle, lenže konce zaokrúhlené. Na streche pod snehom bol ľad. Ako sme ten sneh tiskali dolu, lopata na ľade sa pošmykla a ja som spadol na tie haraburdy. Kričal som, volal o pomoc. Ľudia, čo boli so mnou, mi išli pomôcť, no nedovolili im, takže som tam ležal až do konca roboty. Do lágru ma doviedli popod pazuchy. Ruskí vojaci, čo tam boli, na mňa kričali: „*Podochni kak sobaka.*“²⁸ V tom čase bol lágrovým lekárom Dr. Jaroš, Pražák, ale bol ako lekár u nemeckej armády. Ten sa ma spýtal, kde mám padák. Vysmial sa mi, ale mne nešlo na smiech, ale do plaču, lebo hýbať sa mi nedalo. Dal mi nejaké tabletky, aby mi uvoľnilo dýchanie, ale mal som veľké bolesti od udrenia. V tom čase bol stav chorých prekročený, takže ma nemohol uznať za chorého a tak ma vsunul do sušičky, kde sa sušili valinky.²⁹ Za dva dni som nemal jedlo, lebo mi ho nemal kto doniesť a ja som nevládal. Až neskôr som sa ťahal okolo steny po jedlo. Tam som bol niekoľko dní, kým som sa spamätal, ale na pracovisko som už vonku nešiel. Po určitom čase ma už mohol dať von, tak som sa dostal do práčovne. Lenže tam sme mali

26 Dnes som dostala dobrú múku.

27 Rámová píla.

28 „Zdochni ako pes.“

29 Valinky – filcové čičmy.

V. Neupauer (Zdroj: Pozostalost' V. Neupauera)

všade (skupinovo to zisťovali podľa zadku, takže niekedy za týždeň aj viac skupín; kto mal slabší zdravotný stav už do práce v lágri nešiel a tomu dali len ľahšiu prácu). Neskoršie nás previezli do Stalinska, tam nás tiež dávali na rôzne pracoviská. Pracovalo sa aj na nočné zmeny, aj v tuhých zimných časoch. Kopali sme základy na veľkú stavbu. V tom čase kopanie v zamrzutej zemi bolo ťažké. Čakan mal väčší odraz zo zeme, ako do zeme a pritom fúkal silný vietor. Kopal som poslabšie, lebo ten bok ma stále boľal a pichalo ma od úrazu.

s poznámkou: „*Simulant – nechceš pracovať, ja ťa dám do ťurmi – karcer.*“³⁰ Ja som si ju nevšímal, lebo ma tak bolelo, že sa mi ani dýchať nedalo. Ako mi merali horúčku, v tom čase som mal 39,5 °C. Inakšie by ma ani neprijala. Horúčka dlhý čas vždy vysoká, niekedy aj 40 – 41 °C, tak len zábaly. Boli tam nemeckí lekári a zistili, že mám silný zápal pľúc a ešte k tomu silný zápal pohrudnice. Tam som bol ako pokusný zajac. Rusi mi nasadzovali banky, t. j. sklá, ohrievali kožu, natreli nejakou masťou. Tie sklá nasadili a prikryli dekou, aby sa

ohrialo. Niekedy na mňa zabudli, tak skoro tie sklá zobrali, ale koža bola spálená. Potom kožu natreli jódom, to štípalo, niekedy mi pritom išlo do plaču. Nemeckí vojenský lekári, keď to zistili, tak vodu s hnisom sťahovali na ihly, niekedy aj dve lekárske misky. Tam som veľmi schudol. Strava bola viac suchá, menej vodnistá a bez soli. Na jedlo bez soli som si už zvykol. Mali sme tam zdravotné sestry, boli veľmi dobré a príjemné. Keď prišli ráno do roboty, len pozerali, aká je teplota (horúčosť). Keď bola vysoká, len s hlavou krútili – „*plocho*“, t. j. zle. Mňa len starík (ďaďa) volali kvôli tomu, lebo som mal bradu a fúzy. Celý čas, čo som tam bol, som sa neholil. Tá brada bola dosť veľká a som si ju piloval. Boli tam aj Polky, tie tiež tam vypo-máhali. Nás, čo sme boli ťažšie chorí, už predtým dali do veľkej ošetrovne, ale len v lágri. Jedného dňa prišli po mňa dve dievčatá a zobrali ma pod pazuchy a v najväčšej horúčke viedli ku politickému³¹ na jeho príkaz. Písal na papier od cementu, vtedy sa už objavil aj taký papier. Ako tak píše, ja stojím za ním a čítam. Ako to písanie ukončil a podal mi, aby som podpísal, ja som odmietol. On ma ešte niekoľkokrát vyzval na podpis, ja hovorím len: „*Nie! a Nie!*“ Pýta sa ma, prečo nepodpíšem. Ja mu na to, že to nie je pravda. Tam mal po rusky napísané: „*Menovaný prehlasuje svojim vlastnoručným podpisom, že odmieta návrat do vlasti a ostáva občanom „Sojuzu“!*“ On nato, že kde som sa naučil po rusky čítať a písať? Ja mu hovorím, že tu (zdes). On mne hovorí: „*Tys kapitalist!*“ Potom ma vyhnal von a ten napísaný papier od zlosti potrhal. Neskoršie nás odtiaľ previezli do Novosibirska, do centrálnej nemocnice. Tam som veľmi schudol a zoslabol a dostal vysokú horúčku. Bolo so mnou už veľmi zle. Bol som už niekoľko dní bez seba, tak tamojšia lekárka ma jednoducho dala

30 Dám ťa do väzenia (basa).

31 Pravdepodobne k politickému komisárovi.

do márnice. Vraj, nech tam skončí. Tam som bol asi jeden deň a jednu noc. Denne tam zomieralo päť až osem ľudí, večer už mŕtvych dali von a pochovali. V tento deň nás bolo šesť ľudí. Rakva bola jedna – vrchnák na závesy, hroby plytko kopané. Mŕtveho vysypali a šli po ďalšieho. Keď mali už dvoch, prišli po tretieho. Vtom som sa prebral, pozeral som, kde som. Sedel som holý na doske. Keď otvorili dvere a videli ma sedieť, hneď vyskočili von. Hneď prišiel skoro celý štáb. Boli naľakaní, skoro ma zobrali dnu a len mi hovorili, aby som nikomu o tom nič nehovoril. Možno by mi dali, čo by som chcel, lenže tam som dlho nebol. Prevažali nás z jedného do druhého lazaretu, až som sa našiel v starom lágri. Tam nebola už žiadna robota, no bol som oslabený, schudnutý, kosť a koža, vážil som asi 40 – 45 kg.

V lágri boli Nemci (Tyroláci), tí vedeli pekné tyrolské piesne a tak v niektoré večery spievali dlho do noci. Zriadili šachový krúžok – Rusi hrali s našimi v nečase. Oni chceli len hudbu, pozháňali nástroje, a tak zo zajatcov, t. j. Nemcov, Maďarov, urobili kapelu. Niekedy bolo aj veselo. Raz tak idem v lágri a počujem v izbe, kde bol politický, hrať. Lenže čo. Tam hral na husliach Nemec. Rus bol taký opitý, že s nohami trepal po stole – vrešťal. Ten Nemec mu hral nemeckú hymnu (die fáne hoh³² – Deutschland über alles³³). Ja som nevedel, či sa mi sníva alebo len zdá. Otvorím dvere a ten len hrá a hrá. Ja ukazujem rukami, že čo to robí, a on mi ukazuje na Rusa.

Ako som tam bol, v lágri ušli dvaja ďalší Poliaci. Lenže týchto chytili, zbili do krvi tým, čo len mali v rukách. Ruky mali polámané, zuby

Členský preukaz SANO (Zdroj: Pozostalosť V. Neupauera)

vybité, tvár na nepoznanie, samá krv. Skákali po nich, prsia a rebrá polámané. Ruky spútané okovami, na nohách ťažké železné okovy. Týchto každý večer pri rozkaze, ako na výstrahu, predviedli pred nás. To boli len živé mŕtvolky. V lágri bol Gábry z Baldoviec so synom. Jeho syn ťažko ochorel na týfus, bol vo vysokej horúčke – blúznil. Len utekal, okná, sklá povybjal. Otec bol zúfalý, že mu nemôže pomôcť. My sme dostávali občas cukor, jednu lyžicu, to sme mu dali. Pomaly sa z toho vyhrabal. Moje pozostatky po udretí ma často boleli a zostane mi to ako pamiatka do konca môjho života.

V lágri sme dostávali presovaný³⁴ tabak. Zdraví 50 gramov a chorí 100 gramov. Lenže mne fajčiť nebolo slobodno. Niekedy robili kontroly po izbách. Ja som mal pod hlavou viac balíkov tabaku, volal som našich, aby

som im dal, oni neprišli, tak ho vzali Rusi. Výplatu sme nemali nikdy. Keď sme mali dostať peniaze (výplatu), presunuli nás na iné pracovisko, takže naša výplata prepadla. Lenže my sme i tak došli k peniazom, a to rôznym spôsobom. Keď prišli Japonci, mali so sebou zapaľovače s kamienkami. A Rusi na to. Naši ľudia robili na montáži, nasekali z obyčajného drôtu kamienky a tie predávali po dobrých päť rubľov. Mydlo, také malé kúsky ako hotelové, sme rozpustili v plechovke od konzervy. Urobili sme formu do stredu, kúsok dreva obľali mydlom a predalo sa po desať rubľov. Na montáži sa z medených rúrok narezali úzke prstene. Tieto sa obrúsili, vyleštli vatou, s klincom opunkovali³⁵ a predali za sto rubľov. Ja som mal raz šťastie na pracovisku nájsť papierový peniaz, jeden červenec³⁶, t. j. tridsať rubľov. Na bazári

32 Presnejšie Horst-Wessel-Lied (pieseň Horsta Wessela) nacistická pochodová pieseň, ktorá v rokoch 1933 – 1945 slúžila ako neoficiálna druhá štátna hymna a hrala sa obvykle po oficiálnej nemeckej štátnej hymne.

33 Slová na začiatku prvej slohy nemeckej štátnej hymny Das Lied Der Deutschen (Pieseň Nemcov).

34 Lisovaný.

35 V zmysle vysekali sa dierky? Skôr dali na ne falošný punc.

36 Správne červonec. V rokoch 1922 – 1947 sa tak nazývala sovietska vyššia menová jednotka (1 červonec = 10 rubľov). Papierové červonce boli kryté zlatom a zmeniteľné za zlaté mince.

som si hneď kúpil jeden chlieb a ten som na počkanie celý zjedol. Po stavbe predávali noviny, jednolistové, v takej veľkosti, aké bola u nás bývalá Pravda.³⁷ Tú predávali starci po dva ruble ako fajčiarsky papier. Raz bola v týchto novinách mapa budúcej ČSR. Ja som si tú gazetu (noviny) kúpil. V tom čase sme ešte nemohli slobodne čítať noviny, neskoršie nám už dovolili. Tam mu hovorím, že na fajčenie. Ten noviny poskladal, potrhaval ako na fajčenie, pomiešal a dal mi ich. Ja som to chcel potom poskladať, ale nepodarilo sa mi to. Vojaci, čo s nami chodili do roboty boli najviac Ukrajinci a Mongoli. Raz nám hovorili, že bude mena peňazí, ale len papierové, kovové ostanú v starej mene, a to za rubel' desať kopejok, 1 : 10. Hovorí mi: „*Keď ich máte, tak si ich zmeňte v bazári.*“ Ja som mal tiež niekoľko rubľov, tak som si ich zmenil. Tak som ich mal v takom malom miešku aký majú deti na guľky. O pár dní bola skutočne tá mena, tak som pri tom len získal.³⁸ V zime sme dostávali valinky (filcové čižmy). Keď sme chodili na mokré pracoviská na trate, tak sme dostali gumové čižmy. Valinky sme mali v takej drevenej búde, tam sme sa prezúvali. Ako strážnik bol pri ňom ten chlapec, deväťročný Nemec, čo ho priviezli z Nemecka s vojenskými zajatcami. My, keď sme sa prišli prezúť, vidím, mojich valiniek niet. Miesto mojich nových tam boli staré, rozbité. Tak som musel len v tých ist' domov. Keď sme prišli k lágru, zbadal to Rus, vedúci lágra a išiel som s ním na výmenu. Na druhý deň som ich mal zas vymenené za staré, a zase len v tých domov, lenže skladník mi tie včerajšie vymeniť nechcel. Dnes bol opitý, tak mi ich vymenil za nové. V ďalší deň som si ich už bral so sebou na pracovisko. Cestou domov ma

ten vojak Ukrajinec zavolať dozadu a dáva mi tristo rubľov. Ja sa ho pýtam, že za čo. On mi hovorí, že to za tie valinky, čo som mal vymenené, aby som domov nešiel bosý, tak mi zaistil staré. Tak aj on aj ja sme pri tom zarobili.

PREMIESTŇOVANIE CHORÝCH

Po niekoľkých mesiacoch nás prevádzali z jednej nemocnice do druhej. Bol som celkom zoslabnutý. V jednej malej nemocnici sme ležali len na doskách. Boky som mal už také oležané, že bolo vidno aj do živiny.³⁹ Na tej izbe sme boli traja. Jedna posteľ bola voľná, ale len niekoľko dní. Na pracovisku robili spolu Rusi aj Nemci. Rus kúpil od Nemca ešus, ale nedal mu všetko, ako sa dohodli. Išiel s ním do domu, lenže keď prišiel späť, ľudia z práce boli preč. Tak sa rozhodol, že prenocuje u neho a ráno pôjde rovno na pracovisko. Nemal žiadne úmysly utiecť. Hneď po ňom v lágri vyhlásili poplach, hľadali ho so psami a nakoniec ho našli na pracovisku. Zbili ho do krvi. Bili ho tým, čo mali v rukách – palice, pažby, drôt, drevené kolíky. Hlava bola celkom krvavená, vybili mu oko aj zuby. Keď spadol, začali po ňom skákať, takže prsia a rebrá mal polámané. Tak ho polomŕtveho doniesli k nám na izbu. Ten len ťažko stonal od bolesti. Z lágru ešte prišli robiť vyšetrovanie, no ten len stonal, ani hovoriť nevládal. My sme za ten čas boli ešte v izbe, keď sa ho pýtali, či sa môže sťažovať, že ho bili, on len toľko, že áno. Nás ihneď dali na chodbu. Ešte sme počuli dvakrát zastonať, potom ostalo ticho. Takže nevieme, či skončil, či oni s ním skončili. Tak nevinne skončil svoj mladý život.

Po určitom čase sme šli zase na komisiu pred lekárov. Zdravotný stav zisťovali ohmataním po zadku.

Tak po prehliadke zase na nákladné autá a previezli nás do Kujbyševa. Nemocnica bola na kopci v jednej veľkej záhrade. Budova vyzerala ako nejaká kasáreň. Odtiaľ bol pekný výhľad na celé mesto. Ľudia tam museli byť pobožní, lebo každý deň chodili do kostola. Pri nás boli ruské sestričky, niektoré z nich boli zaťatej povahy. Dve z nich boli dobré. Niekedy svoj voľný čas trávili medzi nami. Tam sme denne dostávali po obede rybí tuk, asi 1 dcl. Vedľa mňa ležal jeden Švajčiar a ten ryby neznášal, tak jeho dávku dal mne. V tomto lazarete sme našli Japoncov a Číňanov, tí boli vždy veselej povahy. Stravu mali svoju. Medzi nimi bol aj ich lekár. My sme sa s nimi len na palchoch dorozumievali, ale šlo to.

Jedno ráno k nám prišla hlavná sestra a povedala: „*Ribjata pojechate domoj.*“⁴⁰, ale že ešte na kontrolu. My im na to, že „domoj“ bolo viackrát a nestalo sa to. Lenže to „domoj“ prišlo. Po lekárskej prehliadke nás vystrojili a viezli autami do vagónov. Pri sčítaní, ktoré sa niekoľkokrát robilo, zistili, že nás je o trochu mužov viac. Bez váhania otvorili vagón a skraja trochu mužov dali von. To bol už zlý pocit. Vagóny boli upravené pričrami, ale už bez mreží na oknách a bez pichľavého drôtu. Dvere boli privreté, ale nie zamknuté. Strážny chodil okolo vagónov, aby k nám nik neprišiel. Transport bol zo štyridsiatich vagónov. Za lokomotívou bola kuchyňa s dvoma veľkými kotlami a v strede jeden menší kotol. Ja som videl, ako tie kotly boli v tom vagóne. Spodom bola jedna tehla a aj okraje boli obložené, aby nedošlo k požiaru počas jazdy. Keď sa vlak pohýnal, museli sa zaprierať, aby sa nevylialo. Za kuchynským vozňom bol proviantný vozeň, potom vozeň pre chorých. Ďalší vagón bol určený pre štáb, tam

37 Formátu A2.

38 Táto menová reforma mala ukončiť prídelový systém a zlikvidovať čierny trh. Uskutočnila sa v dňoch 16. – 29. 12. 1947. Staré ruble sa vymenili za nové v pomere 10 : 1.

39 Pravdepodobne otvorená rana pri preležaninách.

40 Deti, pôjdete domov.

ich bolo asi tridsať: veliteľ transportu, pomocný personál, lekár a niekoľko vojakov, čo strážili vagóny. Ako tak stojíme na malej stanici, počujem ako sa otvárajú dvere na vagónoch a volali moje meno. Nebol som pri dverách, ale v kúte. Keď ma našli: „*Znaješ vengersky (maďarsky), hermansky (nemecky), polsky rozumíš i rusky. Idi sa mnoj!*“ Vzal ma do proviantného vagóna, rozdelil proviant pre nás a pre nich. Pýtam sa, že na koľko dní. Ten mi hovorí, že na dvadsať. Ja mu na to, že je toho málo. Kuchára mali dobráka, mladého chalana. Ja som mal to najhoršie. Prvý z vagóna som mal pripraviť chlieb do vriec a keď vlak stál, chytro jedlo poroznášať. Niekedy však vlak šiel bez zastavenia dlhšie, tak vodu sme tiež len, skoro vedro, dali do vagóna. Horšie to bolo s jedlom, niekedy len raz inokedy dvakrát do dňa. Vodu pre kuchyňu doplňovalo pomocné družstvo. Tiež boli niekedy problémy nájsť vodu v cudzom prostredí. Raz som bol vonku, myslel som, že vlak sa len posúva, no ten šiel už na jazdu, tak som naskočil len do zadného vagóna do búdky, čo je pre brzďárov. Šli sme, no nevedel som kam. Tak sa pýtam veliteľa transportu, kde je náš cieľ. Ten hovorí, že ideme do Volska. Asi tak po jedenásť dňoch sme došli do jednej malej stanice. Všetci von a ďalej sa šlo loďou po rieke. Tam asi po päťhodinovej jazde sme došli do Volska. Tam bol taký zberný láger. Ubytovanie bolo v pekných svetlých pivniciach. Tuberáci boli zvlášť ubytovaní. Tam sme boli niekoľko dní. Medzi nami bol jeden Nemec. Ten, keď pršalo, nesmel von. Po daždi len zberal a jedol chlisty⁴¹. K nám prichádzali staré transporty, až nás jedného dňa vagónovali. No tiež bola prehliadka a to nemeckých vojakov, čo slúžili v SS. Oni mali pod pazuchou vytetované, takže tých nepúšťali s nami domov.

Naše lekárky, čo išli s nami, vedeli, že medzi nami sú takíto traja. Pýtam sa ich, čo bude s nimi a oni mi hovoria: „*Voláčo urobíme.*“ Doniesli tri nosítka, silno ich pojódovali a obväzom poviazaných dali na nosítka. Lekárky povedali: „*Ťažko chorí.*“ Po prehliadke ich odvili a na hranici im to urobili znovu. Z Volska sa už len oni starali o nás. Cestou späť sme išli inou trasou, no miestami bolo vidieť ešte následky vojny. Asi po tridsiatich dňoch sme dorazili do Brest-Litovska. Po jednom dni státia bola zase kontrola sčítaní tetovania. V našom transporte, to bol transport chorých. Boli sme všelijakej národnosti: Maďari, Nemci, Poliaci, Slováci, Rusi, Francúzi a všelijaké iné národnosti. Tých, čo už neboli súci nanič, odviezli do Nemecka. Do Frankfurtu⁴² sme dorazili 29. novembra 1949. Bol to deň mojich narodenín. Keď nás vypustili z vagónov, Nemci s plačom bozkali zem. Vo Frankfurte sme šli do kúpeľa – odšívaviv' a dali nám čisté nové prádlo – obleky. Tam už bolo triedenie ľudí. Kto bol z Nemecka, každý dostal po desať mariek ako vreckové a mohol ísť svojou stranou. Nastalo medzi nami lúčenie. Zvyšok, čo sme boli mimo Nemecka, nás dali do Pirny. Tam bol láger presídlenecov. Najviac ma rozčúľilo, že na prepúšťacom lístku bolo napísané „*Heimatlos*“ (bez vlasti). Aj nás preobliekli do nových šiat a oblekov a tiež nám dali päťdesiat mariek. S tými som veľmi šetril. Na uvoľňovanom lístku som mal poznámku: Kr. Döbeln. V Pirne som mohol byť desať dní, kým som nevybavil, kam pôjdem. (Do vlasti som nemohol ísť.) Musel som byť na úrade práce. Ihneď vo Frankfurte som zaslal domov telegram: „*Som na ceste domov, zašli doklady.*“ Na druhý deň som dostal odpoveď: „*Papiere sú na ceste.*“ Tak som musel ostať, kým mi nedošli

doklady. Ja som sa hneď vybral do Berlína na konzulát, lenže oni si pýtali doklady už z toho štátu po vojne. Musel som ísť do toho Döbelnu. Tam som bol len jeden deň a stretol som sa s Francúzom, čo bol v Stalinsku. Ten mi hovorí: „*Keď tu zostaneme, zadelia nás do práce. Ty si nezdravý, ja tiež, poďme k lekárovi.*“ Ten ma poslal do blízkej nemocnice. Ako tak idem, dobehol ma jeden na motocykli a pýta sa ma: „*Kam ideš?*“ Ja že do nemocnice. Zbadal po mne, že nie som odtiaľto a vzal ma do tej nemocnice. O niekoľko minút prišiel v bielom plášti lekár. Ako tak pozieram, však je to ten, čo ma viezol, na tom motocykli. Po prehliadke mi hovorí: „*Váš stav je dosť vážny. Budete musieť ísť do liečebne.*“ On ma chcel tam hneď nechať, lenže ja som mu povedal, že sa tam musím odhlásiť a odovzdať deky. Tak som sa na druhý deň vybral pešky, bolo to len tri kilometre. Dali mi nemocničné prádlo, čistú bielu posteľ a izby – izolačky, tam boli len posteľe. Ako tak ležím, prišli za mnou doktori, sestričky sa ani do izby nevošli. Vypytovali sa ma všelijaké veci, ako a kde som tú chorobu nadobudol. Ja tam s fúzmi a bradou. Lekárke sa moja brada a fúzy veľmi páčili. Po dvoch dňoch ma dali na inú izbu, už medzi ostatných pacientov, tam bolo veselo. Strava bola prvotriedna.

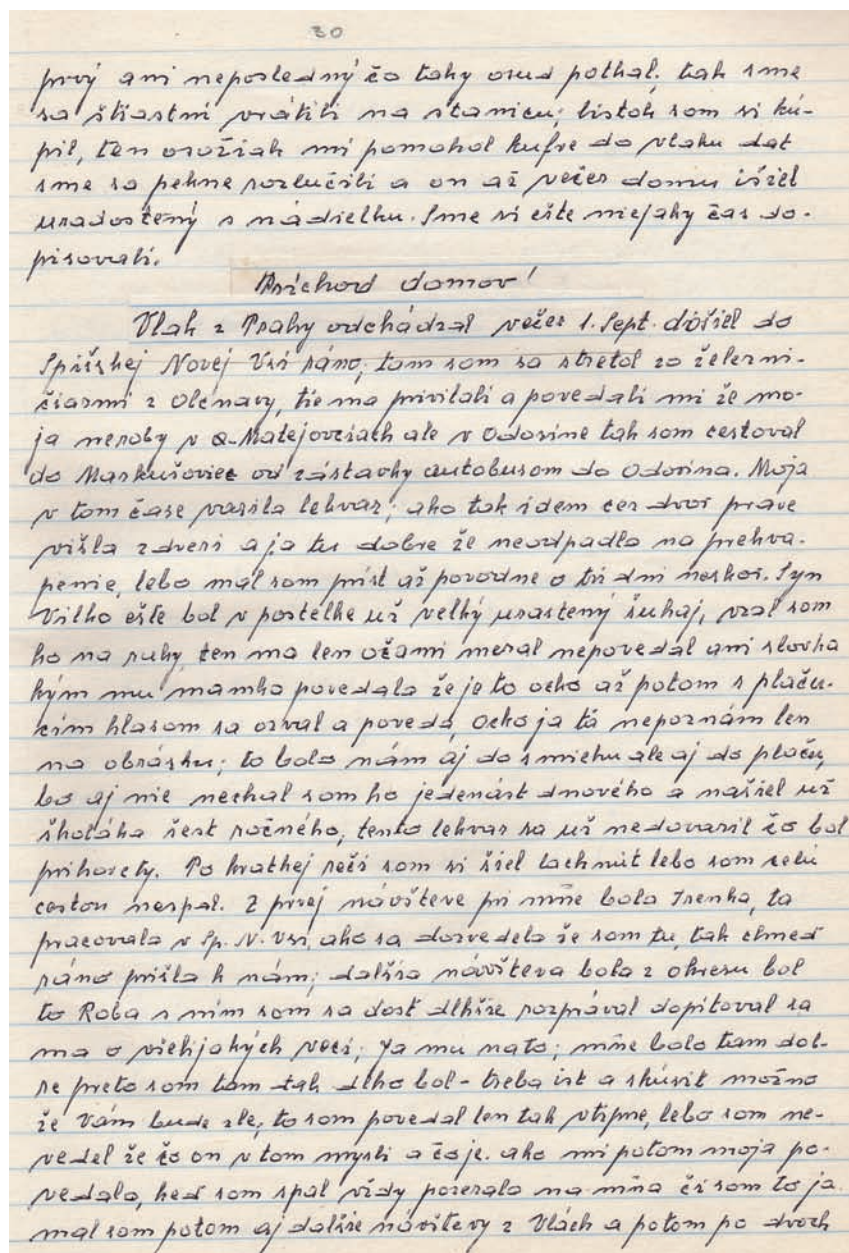
Ako tak idem z izby na ošetrenia, držal som sa za bok, lebo mi sťahovali vodu s elmírom⁴³, mal som problémy s dýchaním a bolesti. Na chodbe ma zastavil pacient z našej izby. Ten mi povedal: „*Máš návštevu.*“ Ja mu na to: „*Ja tu nemám nikoho, nik ma tu nepozná, nie je to omyl?*“ Bolo to pre mňa prekvapenie. Ako vchádzam do izby, dobre že som neodpadol. Pri mojej posteli stojí švagor Karol. To bolo zvítanie s plačom a radosťou, po toľkých rokoch sa znovu vidieť.

41 Zrejme dáždovky.

42 Frankfurt nad Odrou.

43 Nie je zrejme, o čo ide.

Ukážka z rukopisu spomienok (Zdroj: Pozostalosť V. Neupauera)

Doniesol mi veci, oblečenie, jedlo. Dlho sme sa rozprávali o všeličom možnom. O rodine, zdraví, pýtal sa ma, ako som sa sem dostal. Tieto rozhovory nemali konca. On bol pri mne dva dni, lekárka uvoľnila izbu. On ma chcel vziať sebou k nim, ale lekárka nedovolila s tým, že ja potrebujem ešte dlhšiu liečbu. Tá lekárka bola mladá, ale vdova. Ako nám hovorila: „Mesiac po svadbe narukoval a padol.“ Takže ona len s nami. Karol potom odišiel, ale písomné spoje-

nie sa už často opakovalo. Ja som mal tú bradu. V Rusku som si vystrúhal z dreva hrebenček, tým som si bradu vyčesoval, aj počas vizity. Lekárka mi vždy hovorila, aby som si tie fúzy a bradu dal dolu, že budem vyzerat krajšie, mladší a nie ako starík. Ja vždy len to, že keď ma vzali, ostal som neholený, tak by som sa chcel aj s bradou vrátiť. Ale ona vždy len, aby som si dal. Po toľkej naháňačke som si už vypožičal nožnice, stal som si pred zrkadlo, ktoré som zavrel,

raz som zastrihol a potom som už strihal. Jeden z pacientov mi požičal holiaci strojček a začal som sa pred zrkadlom holiť. Nemohol som sa spoznať. Mal som trochu problémy, nemohol som si zvyknúť. Keď som šiel von, tak som sa len za bradu držal, bola mi zima, aj keď bolo leto. Škoda, že tam nebol žiaden fotografista, mal by som aspoň fotku. Keby som sa v tom čase dostal domov, zaiste by ma s tou bradou a fúzmi nespoznali.

Ten môj pobyt na tomto mieste mohol byť len krátko, lebo moja liečba si vyžadovala dlhší čas. Tak ma previezli do susednej liečebne. Tam som bol skoro dva roky, až do uvoľnenia k návratu domov. To bolo 2. septembra 1951. Táto zotavovňa je vo veľkom parku a volá sa Hochweitschen. Sú tam veľké bloky a liečba na všetky choroby. Je tam tridsať blokov s kinom a kúpeľným bazénom. Pekný stolík a kvetinové parky – niečo nádherné. Neďaleko (5 km) je mesto. Náš blok bol rozdelený na „27a“ a „27b“. Ja som bol na poschodí „27b“. Náš lekár bol už starý, ale dobrák. Pochádzal z Ostravy. Aj jeho vyhodili z vlasti. Bola tu tiež sestrička, Ukrajinka, prišla s ustupujúcou nemeckou armádou. Rusi ju chceli vziať a transportovať s ostatnými, ale im ušla do západného Berlína. Išli za ňou, no nepodarilo sa im to. Ušla im holým životom, bez všetkých vecí. Jej veci ostali na stanici. Ostatní zamestnanci oddelenia boli veľmi kamarátski. Strava bola výborná. Na raňajky chlieb podľa potreby, 5 dkg masla, saláma, syr, pol litra mlieka. Na desiatu odvar z kostí. Obed bol chutný, niekedy sme ani všetko nepojedli. Na olovrant bolo kakao s pečivom. Večere boli tiež dobré, ale len suché. Tam som pribral na váhe. Každý mesiac som sa vážil a pribral som od jedného kila nahor. Niekedy pri vizite sa ma pýtal, či tá posteľ o mesiac bude dosť široká. Ja mu na to: „Prasa, ktoré leží a žerie, to priberá.“ Liečba bola najviac ležanie vonku. My sme si už po raňajkách pod stromami pripravili ležadlá s matracmi (v lete deku), v zime dva, tri i viac. Tam sme ležali každý deň do večera,

v nedeľu do druhej, potom skoro odpratať a von. Väčšina nás tam bolo bývalých vojakov a bolo nám veľmi veselo. Lekár bol najradšej, keď mohol dať dovolenky. Raz mi chcel dať dovolenku, ale nemohol som ísť kvôli horúčke, ale potom mi ju dal na tri týždne. Keď som spomenul dovolenku, tak sa s hlavnou sestrou pousmiali s poznámkou: „*Dobre, no najprv ho odvážime, keď tam schudne, viac ho nepustíme.*“ Ja som tam pri našich neschudol a priniesol som dobrý kúsok slaniny a vajíčok. Niečo som si nechal a zvyšok som rozdal personálu. Oni sa podelili aj s lekárom. Pri neskorších vizitách začal lekár s figľami, kedy pôjdem na dovolenku. Liečba bola dobrá a starostlivá. Mňa trápila častejšia tá pohrudnica, z toho čo mi častejšie vyťahoval tú vodu z boku (punktoval). To len na ľavom boku pod pazuchou vtisol ihly s hadičkou a to tieklo. Niekedy toho bolo pol lekárskej misy. Pri tom som mal bolesti a musel som deň prísne ležať. Občas som dostal z Ameriky od tety (maminej sestry) balík s dobrotami – kakao, kávu, čokoládu. To už keď sestričky chceli na stredisku niečo robiť, zaobstarali si to u mňa. Niekedy pri podávaní liekov mi pridali v injekciách výživu, čo mi veľmi pomohlo. Neraz nám povedali: „*Je to náš starobinec, bude nám smutno, keď odtiaľ odídete.*“ Keď niekedy niektorý odchádzal, bolo veľké lúčenie. Boli sme všetci ako jedná veľká rodina, aj s personálom. Oslavovali sa narodeniny, meniny, keď bolo v nedeľu zlé počasie pozerali sa filmy v našom kine, na sviatky tam bol vedúci celej zotavovne, no dovolenky nám nedal s poznámkou: „*Pacienti majú ležať a nie chodiť po dovolenkách.*“ Ja, čo som tam prišiel, som si vybavil invalidný preukaz, takže som mal zľavu na cestovanie 75 %, uprednostnenie v obchode pri nákupe. Invalidný dôchodok som mal 50 DM⁴⁴

mesačne. Dostávali sme body na nákupy, šatstva, prádla, obuvi.⁴⁵ Ja som si z tých peňazí ušetril a postupne dokupoval prádlo, obuv, obleky. Myslel som si, že keď som tu, stravu, byt neplatím a keď ma uvoľnia, aby som si to všetko nemusel kupovať, keby ma domov nepustili, no moja manželka všetko vybavovala. Náš lekár, opa⁴⁶, tak sme ho volali, keď mal dobrú náladu a čas, sa s nami rozprával. Mňa sa pýtal: „*No, kedy pôjdeme do Tatier?*“ Ja mu na to: „*Ja ako pacient a oni ako doprovod!*“ A veru som si neraz tak hlboko vzdychol so slzami v očiach. Ja som tam bol už starý pacient. Raz mi sestrička žartovne – tá bola vždy zadobre so mnou – povedala: „*Máme veľké pomotané kľbko. Čo tu ležiš, mohol by si mi ho rozmotat!*“ Doniesla dve krabice. Tie som dal na obe strany postele a preťahoval z jednej strany na druhú aj počas vizity. Niekedy sa pristavil lekár a pozeral, ako mi to šikovne ide. Niekedy som pritom aj zaspal. Potom mi dala dvíhať očká zo ženských pančucháčov. Dala mi pamut⁴⁷ a štrikoval som ťapky na umývanie. Raz mi lekár hovorí, že keď chcem niečo robiť, že mi dá. Sestrička z archívu doniesla hárky (karty) po pacientoch. Tam sa zapisovali horúčky, srdcový tep, tlak a i. Tie som zlepoval na mapu. Keď sme sa išli vážiť, to už bola moja robota. Sestrička pred vážením na nás žartovne: „*Všetci na záchod a až tak na váhu.*“ Robili sa tam všelijaké srandy. Keď som mal ísť domov, lekár ma zavolať do ambulancie a dával mi domov množstvo tabletiiek, ktoré som užíval. Len s tými punkciami som mal problémy. (Čo som tam bol, tak mi vodu z boku s hnisom ťahali celkovo 27 krát, ale potom mi to už liečili natieraním jódu.) Ale to miesto mám stále citlivé a aj teraz. To už zostane do mojej smrti – to je výslužba z Ruska, na to sa nedá zabudnúť.

NÁVRAT DOMOV

Po jeden a pol roku stáleho tvrdého vybavovania formalít, nadišiel čas, keď som sa mohol zísť doma s najbližšími. Prekvapil ma prípis z ministerstva o mojom uvoľnení – návrate do vlasti. S týmto dokladom som šiel po tunajších úradoch po žiadané doklady ako napr. policajné potvrdenia, potvrdenia o spoľahlivosti, že nie som politicky stíhaný, odhlášku z nemocnice, odovzdanie preukazov a všelijakých drobností. Tieto veci som vybavil za jeden deň. Na polícii bolo treba ešte potvrdenie o čase odchodu. S tými dokladmi som šiel do Berlína na konzulát. Tam to šlo už celkom plynulo. Na konzuláte bola pracovníčka, ktorá mala moje veci na starosti, bola z Popradu. V reči medzi nami mi spomenula, čo môžem brať a čo nie. Dala mi list, ktorý som mal dať v Poprade na pošte. Tieto doklady som šiel potvrdiť na konzulát ZSSR. To bolo vybavené za jednu hodinu.

Rozlúčka bola poriadna, miestami boli aj slzy. Ešte pred odchodom som bol päť dní vo Warnemünde. No smola. Vlak išiel z Warnemünde. Pri pokladni mi povedali, že lístky do zahraničia vydávajú Drážďany. Bez meškania hybaj do Berlína, tam mi povedia rozumnejšie. Bez lístka som došiel do Berlína na hlavnú stanicu, vidím nápis „*Lístky do zahraničia*“. Prídem k okienku, žiadam lístok a tam ďalšia smola. Lístok mi dá, ale musím mať potvrdenie úradu. Tá pokladnička zbadala, ako ma pohlo a povedala mi, aby som si svoje kufre nechal u nich, že tu za rohom je tá kancelária. Šiel som tam a pri vchode stál policajt – Slovak, ale v nemeckej uniforme. Kývol mi – „*chod' dnu*“. Tu mi povedali, že lístok s potvrdením mi môže dať, ale len do Prahy. Myslel som si, aj to dobre, len čím bližšie. Vlak šiel cez Drážďany. Prídeme na hranicu, vlak zastavil. Cez vagóny

44 DM – Deutsche Mark, nemecké marky.

45 V Nemecku bol v tom čase, podobne ako v iných krajinách povojnovej Európy, ešte lístkový systém.

46 Starý otec.

47 Bavlna, po maďarsky.

Povereníctvo vnútra.

11/3-454-1951/1.
Zn.: ~~492~~ 771. Bratislava dňa 3. marca 1951.

Ministerstvo zahraničných vecí
v P r a h e .

Neupauer Viliam,
povolenie repatriácie.

Referent: Raško č. tel. 34841 kl. 05.

Povereníctvo vnútra súhlasí s repatriáciou
Viliama Neupauera ..... nar. dňa 29. dec. 1916
v Spišských Vlachoch ..... t. č. v Nemecku, L.A. Hochweitzsohen
10 b Kreis Döbeln Sa B 27/II h. z. ....

.....

Žiadam o láskavé urýchlené upovedomenie príslušného zastupiteľského úradu s tým, aby pre menovaného bol vystavený cestovný lístok.

Za poverenika:

R a š k o, t. z.

Mária Neupauerová rod. Kubalová
Matejovce nad Hronom.

Príloha: Odpis na spise.

Na vedomie s tým, aby event. zmena adresy bola
ihneď oznámená.

Za poverenika:
raško
R a š k o.

Povolenie na repatriáciu (Zdroj: Pozostalosť V. Neupauera)

prechádzali nemeckí financii⁴⁸ a hovoria, že peniaze – valuty neslobodno prenášať, musia ostať tu. My im na to, že to nám na konzuláte povedali, že to je možné. Oni na to, že to už padlo. Mal som u seba 1790 DM. Pýtali sa ma: „Máte tu niekoho známeho, alebo príbuzného?“ Tie peniaze som dal napísať na švagra Karola, no žiadnu potvrdenku mi nedali. No ešte v ten deň naši mali telegrafickú správu, že moje peniaze im posielajú. Neboli

spokojní, ako sa to stalo, až kým som im to nepopísal a nevysvetlil v liste z domu. Ideme ďalej a tu počujem slovo „Čest' práci!“ Ja na to: „Aký je to pozdrav?“ Vlak došiel do Prahy na hlavnú stanicu. Bolo to v nedeľu poobede. Teraz čo? Ako ďalej? Peniaze žiadne. Zrazu sa ku mne prihovori jeden osožák.⁴⁹ O všetkom som mu porozprával. On mne, že dnes je nedeľa, na úradoch sa neúraduje. Hovorí mi: „Tieto veci si dajte dnu, zajtra

ráno končím, voľačo s tým budem robiť.“ Naši ma zásobili jedlom na cestu. Mal som sebou dva chleby, veľký kus slaniny a zákusky. Ponúkol som mu z toho chleba, väčšiu polovicu slaniny. Ten to vzal s radosťou. Pretože v tom čase všetky potraviny a obchody boli na body a gramy.⁵⁰ Po odovzdaní služby dal moje kufre do úschovy a povedal: „Ideme!“ Šiel so mnou z úradu, z električky na električku až sme sa dostali na nejaký úrad pri Orloji. Ten tomu úradníkovi o všetkom povedal. On sa bez váhania pýta: „Kolik kilometrů až do domu?“ Ten vzal z vrečka cestovný poriadok, vypočítal, a povedal tomu úradníkovi. Dal mi 500 Kčs a hovorí: „Máte ešte niečo na pivo?“ Ja som mu poďakoval a prosil o adresu, že mu tie peniaze vrátim. On na to: „Né jen si peníze nechte, neposilejte, vždít nejste první ani poslední koho takový osud potkal.“ Tak sme sa šťastní vrátili na stanicu. Kúpil som si lístok, ten osožák mi pomohol s kuframi do vlaku a on išiel domov až večer uradostený s nádielkou. Ešte sme si nejaký čas písali.

Vlak z Prahy odchádzal večer 1. septembra. Do Spišskej Novej Vsi došiel ráno. Tam som sa stretol so železničiarimi z Olnavy. Tí ma privítali a povedali mi, že moja nerobí v Matejovciach, ale v Odoríne. Tak som cestoval do Markušoviec a odtiaľ do Odorína. Moja v tom čase varila lekvár. Ako som šiel cez dvor, práve vyšla z dverí. Keď ma zbadala, dobre že neodpadla od prekvapenia. Mal som prísť až o tri dni neskôr. Syn Vilko, keď som odchádzal, bol ešte v postielke a teraz už urastený šuhaj. Vzal som ho na ruky, ten ma len očami meral, neodpovedal ani slovka, až keď mu mamka povedala, že to je ocko, ozval sa s plačúcim hlasom a povedal: „Ja ťa nepoznám, len na obrázku.“ Bolo nám aj do smiechu, aj do plaču. Bodaj by nie: nechal som

48 Colníci.

49 Železničný policajt (OSŽ – ozbrojená stráž železníc).

50 Lístky s vyznačením množstva spotrebného tovaru alebo gramáže potraviny.

ho jedenást'dňového a našiel som školačka, šesťročného. Ten lekvár sa už nedovaril, lebo prihorel. Po krátkej reči som si šiel ľahnúť, lebo som celú cestu nespal. Ako prvá návšteva bola pri mne Irenka. Tá pracovala v Spišskej Novej Vsi. Keď sa dozvedela, že som tu, hneď ráno prišla k nám. Ďalšia návšteva bola z okresu. Bol to Roba, s ním som sa dosť dlho rozprával. Dopytoval sa ma všelijaké veci. Ja mu na to: „*Mne tam bolo dobre, preto som bol tak dlho. Treba ísť a skúsiť, možno, že vám bude zle.*“ To som povedal, len tak vtípne, lebo som nevedel, že čo on v tom myslí a čo nie. Ako mi potom moja povedala, že keď som spal, vždy pozerala na mňa, či som to ja. Mal som potom aj ďalšie návštevy z Vlách a potom po dvoch dňoch som išiel do Vlách. Tam som sa stretol s viacerými ľuďmi. Stretol ma učiteľ Salaj, s tým som mal dosť dlhú debatu. Mal som ešte doma problémy na MNV s vybavovaním dokladov. Lebo staré, čo som mal, už boli neplatné. Nuž tak týmto sa skončila moja životná púť, za ktorú som nevinne trpel. Niektorí z tých mojich neprajníkov mysleli, že tam zhyniem, ale úfnosť moja sa splnila!

Nuž našim neprajníkom, čo nás nevinných falošne zapredali a dali nás ako vrahov a zradcov národa odtransportovať na ďalekú sibírsku cudzinu, by som poprial len toto, aby ich hrýzlo svedomie na každom kroku, aj v hrobe za to, čo vykonali nevinným ľuďom.

Nuž tak som bol ja dvakrát mŕtvy, raz v Bajdajeve a druhý raz v Prahe na Červenom kríži.

Vrátil som sa domov s podlomeným zdravím a následkami, ktoré mi ostanú do konca života. Keď od nás odchádzali transporty domov a my sme neboli medzi nimi, bolo nám smutno. Nuž sme sa navzájom utešovali a povzbudzovali, hovorili sme si: „*Nie sme teraz v transporte, snáď budeme mať šťastie v ďalších, že i nám sa raz zasmee slnko.*“ Spomínam aj na tých, čo žili medzi nami, ale osud im nedoprial vrátiť sa domov k svojim najdrahším. Zomreli všelijakou smrťou. Pochovaní sú v plytkých hrobách, roztrúsených po celej Sibíri. Najviac spomínam na tých, čo sme boli spolu. Zomreli pri nás a sú pochovaní v čiernej ľahkej zemi na lágrovom cintoríne. Pri trochu horšieho šťastia by som bol

medzi nimi. Keď Haško skonával, bol som pri ňom a s plačom mi hovoril: „*Vidiš, čo je už so mnou,*“ mal takú malú modliacu knižku, „*keby si došiel domov, vezmi tú knižku a daj ju mojej mame.*“ Tú knižku som mal do Brest-Litovska. Tam ešte raz robili prehliadku a tam mi ju vzali.

Moja manželka ma hľadala prostredníctvom Červeného kríža. Z Prahy jej došla odpoveď: „*Váš manžel už nežije, zomrel 14. mája v nemocnici vo Volsku.*“ Škoda, že som tento list odhodil, keď som prišiel domov. Aspoň by som mal pamiatku, ako lajdácky vtedy vybavovali úrady naše veci.

Pripomínam ešte, že tieto moje riadky nie sú všetky vyčerpané, lebo som už za ten dlhý čas aj zabudol. Písal som ich, aby zostala pamiatka z môjho utrpenia a života pre moje deti a vnukov, aj pre ďalšie generácie, ktoré sa nedajú zabudnúť.

Pomaly končím moje riadky, na ktoré som sa už dávno pripravoval. Tak by som poprial: „*Aby takéto veci, ako nás, nepostihli nikoho a aby sa nikdy neopakoval taký smutný rok ako pre nás rok 1945.*“

Martin Lacko, Zuzana Kandrová • Viliam Neupauer and his Story in Gulags between 1945 and 1949

Viliam Neupauer, born in the village of Spišské Vlchy (1915–1996), was one of the Slovaks who suffered under Stalin's tyranny connected with the arrival of the Red Army to Central Europe. He came from a peasant family and became a tradesman. His suffering started on 21 March 1945 when the Soviets arrested and deported him to the USSR under the veil to help in reconstruction work. Some of his fellow-citizens, first of all local bodies' functionaries of the new Czechoslovak state power, Communists and partisans played a decisive role in his false accusation, denunciation and deportation. He spent five years in Stalin's gulags before he was released in 1949. He could write down his testimony about the life in Soviet forced labour camps only after the political changes taking place in 1989.

PhDr. Martin Lacko, PhD. (1976)

Je absolventom Filozofickej fakulty UK v Bratislave (odbor história – filozofia). Pôsobí ako pracovník Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa v Bratislave. Zaoberá sa najmä výskumom obdobia 1. Slovenskej republiky, pričom doteraz publikoval asi 30 vedeckých štúdií, doma i v zahraničí. Je zostavovateľom edícií dokumentov *Situačné hlásenia okresných náčelníkov (január – august 1944)*, *Denníky vojakov z východného frontu 1941 – 1944*, *Proti Poľsku*, spoluzostavovateľom ročeniek *Historické rozhľady (I. – IV.)*, spoluautorom dvoch monografií – *1. východnoslovenský pluk SS na Slovensku, Modrová 1157 – 2007* a autorom ďalších troch monografií – *Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 – 1943*, *Slovenské národné povstanie 1944* a *Slovenská republika 1939 – 1945*.

Zuzana Kandrová (1984)

Pracuje ako učiteľka v Cirkevnej spojenej škole, ZŠ sv. Jána Krstiteľa v Spišských Vlachoch.

ATTILA SIMON (zost. a red.)

VISSZACSATOLÁS VAGY MEGSZÁLLÁS? SZEMPONTOK AZ ELSŐ BÉCSI DÖNTÉS ÉRTELMEZÉSÉHEZ

Balassagyarmat, 2010, 188 s.

Prvá Viedenská arbitráž (2. novembra 1938), ktorou Slovensko (ešte ako súčasť Československa) stratilo takmer štvrtinu územia a státisíce obyvateľov, medzi nimi aj viac ako 270 000 Slovákov,¹ stále priťahuje pozornosť maďarských aj slovenských historikov. Napriek bohatej literatúre k téme zdá-leka nemožno povedať, že už všetky súvislosti týchto neblahých udalostí

(neblahých nielen pre Slovákov a Čechov, ale v konečnom dôsledku aj pre Maďarov) z jesene 1938 sú bezo zvyšku prebádané a známe. Pritom platí, že tejto problematike sa venuje oveľa väčšia pozornosť zo strany maďarských autorov aj médií; za zmienku stojí napríklad aj „tichá ignorácia“ 75. výročia Viedenskej arbitráže na jeseň roku 2013, s ktorou sa táto udalosť stretla na Slovensku, v slovenských printových médiách,² v rozhlasoch či v televízii. Stačilo napríklad siahnuť po DVD Ústavu pamäti národa (ÚPN), ktoré obsahuje okrem celkového faktografického prehľadu aj viaceré ničím nenahraditeľných svedectiev a výpovedí (oral history) pamätníkov – Maďarov aj Slovákov.

Pritom by bolo na čom stavať, pretože zásluhou slovenského historika a významného znalca problematiky Ladislava Deáka, máme nielen stručný novší prehľad o priebehu a význame prvej Viedenskej arbitráže, ale predovšetkým trojväzkovú edíciu dokumentov spojených s touto udalosťou, čo je stále výnimočným a dodnes nedoceneným počínom (DEÁK, L.: *Viedenská arbitráž. Mnichov pre Slovensko*. Bratislava 1996; DEÁK, L.: *Viedenská arbitráž. Dokumenty I. – III.* Martin 2002, 2003, 2005). Je však príznačné, že táto edícia dokumentov sa nestretla s priaznivým ohlasom nielen medzi historikmi z Maďarska (I. Janek), ale napodiv ani zo Slovenska (A. Simon).

Ako konštatuje Ján Mitáč, „*Viedenská arbitráž 2. novembra 1938 rozhodla o odstúpení územia Česko-Slo-*

venska, ktoré nebolo etnicky čisté ako vyhlasovali doboví maďarskí politici. Preto vo vedomí Maďarov platí pre tento akt pomenovanie ‚oslobodenie alebo znovupripojenie‘, na slovenskej strane a vo vedomí väčšiny Slovákov ide o okupáciu alebo zabratie ich územia zo strany Maďarska. Niektorí historici navrhujú, aby sa toto územie nazývalo neutrálne ako ‚arbitrážne‘. Odhliadnuc od všetkých týchto názvov, ak sledujeme vývoj na území južného Slovenska po arbitráži v rokoch 1938 – 1945, dochádzame k jednoznačnému záveru, že tu vládol režim, ktorý bol nedemokratický, autoritatívny a čo sa týka vzťahu k menšinám značne netolerantný.“³ Tak to vnímala aj veľká časť obyvateľstva, ktorého sa tento akt medzinárodného násillia dotkol: napodiv nielen Slováci, Česi a Židia, ale dokonca aj Maďari. A toto by sa malo aj po 75-tich rokoch podľa niektorých maďarských historikov ešte stále prezentovať ako „náprava krivdy“ z Trianonu, oprava nevhodných hraníc a spravodlivé etnické riešenie?

V rokoch 2008 a 2011 sa uskutočnilo niekoľko vedeckých podujatí – medzinárodných konferencií, ktorých témou bola prvá Viedenská arbitráž. Išlo napríklad o konferencie v Balážskych Ďarmotách (2008), Komárne (2008) a v Šuranoch (2011). Konferenciu v Šuranoch v marci 2011 usporiadal Ústav pamäti národa a z podujatia, na ktorom referovali slovenskí, maďarskí, českí a ukrajinskí historici boli referáty sprístupnené odbornej verejnosti v zborníku v roku 2012.⁴ Príspevky

- 1 Na základe Viedenskej arbitráže Slovensko stratilo 10 390 kilometrov štvorcových územia, na ktorom podľa sčítania ľudu z roku 1930 žilo 853 670 obyvateľov. Z toho bolo len 503 980 maďarskej národnosti, slovenskej a českej (resp. československej) národnosti bolo 272 145 obyvateľov. Na arbitrážnom území žilo aj 26 151 Židov, 8947 Nemcov, 1825 Rusínov, 14 617 osôb inej národnosti a 26 005 cudzincov. DEÁK, L.: *Viedenská arbitráž. Dokumenty I.* Martin 2002, s. 24.
- 2 Pozornosť tejto udalosti venovali viacerými článkami a aj rozsiahlou anketou štyroch historikov len Slovenské národné noviny vo svojom 48. a 49. čísle. Denník SME priniesol dva články z pera A. Simona a M. Hetényiho, ale inak pozornosť slovenských médií venovaná problematike Viedenskej arbitráže bola celkom nedostatočná. Pozri SIMON, A. – HETÉNYI, M.: Dva pravdivé príbehy o Viedenskej arbitráži. SME, 30. 10. 2013, online: <http://komentare.sme.sk/c/6989398/dva-pravdive-pribehy-o-viedenskej-arbitrazi.html>. Stiahnuté 10. 11. 2013.
- 3 MITÁČ, J.: K osudom a postojom obyvateľstva na južnom Slovensku po Viedenskej arbitráži 2. novembra 1938. Druhá svetová. Časopis o moderných dejinách Slovenska, 2013. Online: <http://www.druhasvetova.sk/2013/06/17/k-osudom-a-postojom-obyvatelstva-na-juznom-slovensku-po-viedenskej-arbitrazi-2-novembra-1938/>. Stiahnuté 27. 12. 2013.
- 4 MITÁČ, J. (zost.): Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938 – 1945. Zborník z vedeckej konferencie, Šurany 22. – 23. marca 2011, Bratislava 2012.

z maďarských konferencií prináša zborník, podľa dátacie vydaný ešte v roku 2010. Myslím si, že tento zborník treba, aj keď s oneskorením, zaznamenať a upozorniť naň aj slovenskú odbornú verejnosť, pretože predstavuje názory a postoje časti súčasných historikov maďarskej národnosti, ako z Maďarska, tak aj zo Slovenska. Od zostavovateľa Attilu Simona sa dozvedáme, že cieľom oboch maďarských konferencií v roku 2008 bolo pri príležitosti 70. výročia prvej Viedenskej arbitráže (1938 – 2008) osvetliť „*aspekty*“ resp. „*nové aspekty*“ a v protiklade s doterajšou praxou priblížiť tému z viacerých zorných uhlov a „*hoci aj prezentovanie vzájomne si odporujúcich hľadísk*.“ Pozrime sa bližšie, ako sa to usporiadateľom konferencií podarilo, či sa ich zámer naplnil, alebo či zostalo len pri deklaráciách. Keďže sa zaoberám príslušnou problematikou a musím časť svojich pracovných aktivít venovať aj sledovaniu produkcie maďarských autorov, chcem sa podeliť o výsledky svojho výskumu v tejto oblasti a aj o veľmi nepriaznivý dojem, ktorý vo mne tento zborník zanechal.

Domnievam sa, že už samotný názov publikácie je veľmi nešťastný: „*Spät-pripojenie alebo okupácia?*“ V súvislosti s prvou Viedenskou arbitrážou totiž už dnes, pri zohľadnení súčasného stavu vedeckého poznania, nie je táto terminológia vec na akademickú diskusiu, nie je to žiadna nedoložená otvorená hypotéza, ale v súčasnosti už jednoznačne vyriešená záležitosť nielen z pohľadu Slovákov, ale aj Maďarov, ktorých sa to dotklo. Anšlus Rakúska, Mníchov a Viedenská arbitráž v roku 1938 boli prológom k druhej svetovej vojne; popierať to nemá zmysel a nemá to žiadnu oporu v historických prame-

ňoch, aj keby sme ich vykladali akokoľvek prevrátené a krkolomne. Predstierať, že udalosti v novembri 1938 obyvatelia Slovenska maďarskej národnosti aj dnes vnímajú pozitívne, ako iba „*spät-pripojenie*“, ale oveľa presnejšie ako „*oslobodenie spod českej okupácie*“, je veľmi skreslený pohľad. Alebo sa naďalej budeme tváriť, že hitlerovskému Nemecku, beckovskému Poľsku a horthyovskému Maďarsku išlo v roku 1938 naozaj len o naplnenie práv menších, presadenie spravodlivých „*etnických*“ hraníc, ochranu Maďarov pred „*českým terorom*“, uplatnenie demokracie, slobody a ľudských práv – kolektívnych či individuálnych? Ale potom, kde vtedy zostali práva napríklad Slovákov na severnom Slovensku, na južnom Slovensku, kde zostali práva Čechov, kde zostali opodstatnené žiadosti Rusínov na Podkarpatskej Rusi? Ich sa etnická zásada a zásada samourčenia netýkala? Tieto otázky sa bohužiaľ aj v recenzovanom zborníku celkom ignorujú a už takýto východiskový bod naznačuje, že táto publikácia neprináša nič nové a neznamenať žiadny posun k lepšiemu poznaniu tej „*kostížernej doby*“ (výraz Roberta Kvačka). V žiadnom prípade nemožno akceptovať tvrdenie G. Sallia, že vraj slovenskí „*vedci*“ (úvodzovky používa tento maďarský autor) už a priori odmietajú diskusie o Mníchove a Viedenskej arbitráži a ich odsúdenie vyžadujú ako samozrejmu spravodlivosť. Nie je to totiž iba prístup Čechov a Slovákov, ale aj mnohých iných autorov. Napokon, aj Miklós Zeidler vo svojej knihe o revíznej myšlienke na to poukazuje dostatočne dôrazne a pripomína aj súčasné tendencie v Maďarsku, otvárať politicky tieto otázky a neprenehávať ich len spoločenským vedcom a historii.⁵

Na maďarskej strane sa v súvislosti s Viedenskou arbitrážou stále venuje len minimum pozornosti opodstatnenosti maďarských snáh o revíziu Trianonu, hoci je celkom jasné, že postavenie maďarskej menšiny na Slovensku nebolo také zúfalé, ako to vtedy tvrdili maďarskí politici a predstavitelia maďarskej menšiny v Československu. Tie pocity krivdy vyplývali len zo straty postavenia vládnuceho národa v Uhorsku: „*... stížnosti německé a maďarské menšiny v Československu neplynuly z jejich nerovnoprávného postavení, ale z frustrace ze ztráty z neospravedlnitelného privilegovaného postavení v systému habsburské monarchie před rokem 1918, které ignorovalo potřeby a přirozené aspirace ostatních národů říše... [tento] přístup k realitě upírá menším a méně rozvinutým národům nárok na vlastní identitu, samostatnost a seberealizaci.*“⁶

Ako ďalej doložím, príspevky Gy. Popélyya, I. Janeka alebo aj samotného A. Simona prinášajú len málo faktograficky nového, čo by sme dávno už nevedeli a nejavia ani len minimálny záujem aj o pochopenie slovenského hľadiska. Popélyyova téza⁷, že komárňanské rokovania stroskotali predovšetkým na neochote slovenskej strany akceptovať etnické hľadisko (!) je hlboko mylná a zavádzajúca. Takýto názor bol už v staršej literatúre dávno vyvrátený, naopak, nové výskumy potvrdzujú, že československá (slovenská strana) v záujme upokojenia situácie po vyhlásení slovenskej autonómie 6. októbra 1938, pripravovala rozsiahlu evakuáciu slovenského územia⁸ a už len samotné odstúpenie Ipeľských Šiah a Slovenského Nového Mesta, bez akejkoľvek kompenzácie zo strany Maďarska, svedčí o niečom

5 ZEIDLER, M.: A revíziós gondolat. Pozsony 2009.

6 NEUDÖRFLOVÁ, L. M.: Andrea Orzoff: Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe 1914–1948. Oxford University Press (USA) 2009. In: Odkaz. Listy Masarykovy společnosti, říjen 2010, č. 24 – 25, s. 86.

7 POPÉLY, G.: A komáromi tárgyalások (1938. október 9. – 13.). In: SIMON, A. (zost. a red.): Visszacsatolás vagy megszállás? Szempontok az első bécsi döntés értelmezéséhez [Spät-pripojenie alebo okupácia? Hľadiská k výkladu prvej Viedenskej arbitráže]. Balassagyarmat 2010, s. 50 – 56.

8 VRÁBEL, F.: Přípravy na evakuáciu územia južného Slovenska v októbri 1938. Vojenská história, roč. 16, 2012, č. 1, s. 37 – 54.

celkom inom, než o neochote slovenskej strany dohodnúť sa, alebo ťahať čas. Súčasná maďarská historiografia tak len opakuje staré kliše maďarských politikov, publicistov a aj historikov, že vraj išlo o spravodlivé a etnické riešenie. Pritom úplne zamlčujú, že aj Slováci mali nárok na etnické riešenie, že ich boli v potrianonskom Maďarsku státisíce a predovšetkým, že Maďarom nešlo o žiadne spravodlivé „etnické“ riešenie, ale o obnovu Uhorska v celej jeho integrite. Veď o čom inom mohli svedčiť heslá: *Mindent vissza!* alebo *Éljen Nagymagyarország?* Ale Popély a Simon zasa iba donekonečna opakujú niečo o etnickom riešení a dokonca tvrdia, že v zborníku sú „nové pohľady“! Úsmevné je, že pre Popélyu sú nakoniec dobré aj z kontextu vytrhnuté Benešove slová, ktorému, inak, ani Maďari nevedeli a dodnes nevedia prísť na meno a aspoň aké – také objektívne hodnotenie jeho zástoja v márnom protihitlerovskom československom oponovaní... Podľa Popély bolo Komárno len maďarské mesto (inde to isté tvrdí aj o Nových Zámkoch, podobne ako Simon, podľa ktorého bolo južné Slovensko čisto, resp. jednofarebne maďarské – *tiszta/szintiszta magyar*). Čo je v tomto hodnotení a v týchto tvrdeniach nového, aké nové aspekty, ako sa vedecké poznanie posunulo k lepšiemu a objektívnejšiemu stanovisku, k zblíženiu slovenských a maďarských pohľadov? Odpoveď je jednoznačná a jednoduchá: nič nového a ničím. Je to rovnako nepravdivé tvrdenie v roku 2008/2010, ako bolo nepravdivé v rokoch 1918/1920, alebo v roku 1938. (Porovnaj s. 51 – 53 v recenzovanom zborníku.) Vo vedeckých štúdiách sa naozaj len málokedy môžeme stretnúť s takými sebayvracajúcimi tvrdeniami, ako je to práve v štúdiu Popély o rokovaní v Komárne.⁹ Tento autor na jednej strane opakovane tvrdí, že slovenskí zástupcovia v Komárne vedení Tisom boli diletanti a neboli na rokovania pripravení, ale na dru-

hej strane podotýka, že maďarská delegácia odmietala návrhy slovenskej strany na niekoľkodňové prerušenie rokovaní, aby si mohli pripraviť podklady... Podľa Popély išlo len o priehľadnú a zdržovaciú taktiku. Naozaj pozoruhodná logika... (s. 53). Žiaľ, podobne to vníma aj Balázs Ablonczy (s. 44). Vôbec neobstojí autorov záver, že „československá“ (úvodzovky použil Popély) delegácia vedená Tisom v Komárne už nesledovala záujmy Československa, ale mala na zreteli iba formovanie nezávislého Slovenska a slovenskej štátnosti (s. 56). O mnohom svedčí aj povýšenecké správanie Kányu alebo Telekiho, ktorí sa nerozpokovali v Komárne vydávať slovenským zástupcom dokonca málo diplomatickým jazykom príkazy či pokyny: „*Zavolajte! Telefonujte!*...“ atď. Opakovane sa zdôrazňuje údajná nedostatočná ústretovosť slovenskej delegácie, ale to, že až prehnane a neodôvodniteľné maďarské požiadavky na vydanie Bratislavy alebo Nitry boli absurdné a pre Československo vonkoncom neprijateľné, sa čitateľ tohto zborníka nedozvie.

Pre recenzenta je najväčším sklamaním príspevok B. Ablonczyho, v mnohom reproduktívny názor Popély. Po tom, ako vyšiel v slovenskom denníku Ablonczyho príspevok o Trianone, kde sa píše, že Maďari by sa mali zbaviť svojej „*trianonskej traumy*“ (!!!), sa zdá, že to len potvrdzuje známu pravdu: Maďari inak píše po maďarsky a inak v iných jazykoch...¹⁰

Čo by mohli byť naozaj nové aspekty pri preraktovaní prvej Viedenskej arbitráže? Možno to bude niekoho inšpirovať: z maďarskej strany je stále nedostatočne spracovaných viacero temných kapitol spojených s Viedenskou arbitrážou, napríklad postup horthyovských okupačných orgánov proti kolonistom, legionárom, Čechom aj Slovákom. Takmer žiadna pozornosť sa nevenuje udalostiam v bývalých československých kasárňach v Náne

(dnes súčasť Štúrova), alebo vraždám v Köbölküte (dnes Gbelce). Maďarskí historici s obľubou študujú materiály v slovenských archívoch, ale úplne nedostatočne sa venujú dokumentom maďarských okupačných úradov – vojenských orgánov, civilnej správy, ale aj súdov. Pritom v týchto fondoch sú stovky, tisícky dokumentov z maďarskej produkcie, ktoré doteraz neboli dostatočne podchytené a na spracovanie maďarských kolegov stále iba čakajú. J. Mitáč uvádza napríklad: „*Jedným z mnohých vyhnaných kolonistov bol aj František Oháňka z kolónie Blahová (okres Dunajská Streda). Dňa 12. novembra 1938 prišiel do kolónie oddiel maďarských teroristov – szabadsapátok, ktorí pod zámienkou, že chránia majetky miestnych obyvateľov pomáhali vojakom a miestnym Maďarom rabovať majetok obyvateľov slovenskej národnosti. Tí, ktorí si chránili majetok pred rozkradnutím, tých bili pažbami pušiek. Ráno dňa 18. novembra museli všetci kolonisti nastúpiť a nasadnúť na vozy a za asistencie žandárov boli vyvezení z okupovaného územia. František Oháňka zanechal svoj majetok na mieste, pričom mu vznikla škoda v hodnote viac ako 200 tisíc Kč. Na konci zápisnice je uvedené, že: ‚Proti mne a mojej rodine spáchané násilie zo strany maďarských orgánov nebolo.‘ Maďarský historik Gergely Sallai vo svojej publikácii selektívne používa dokumenty, ktoré hovoria, že kolonisti nemali vážne problémy. Tieto praktiky vidieť v jeho spôsobe citovania prameňov z SNA, f. Krajský úrad, šk. 206. Tu vybral dokumenty s formulkou, kde kolonisti vypovedali, že im zo strany maďarskej armády nebolo ublížené, pričom odcituje len časť dokumentu, ktorá sa mu hodí do tejto koncepcie. Omnoho viac je zachovaných takých výpovedí, v ktorých jasne kolonisti dosvedčili, že boli často napádani zo strany žandárstva, armády, rozzúreného maďarského obyvateľstva a teroristických skupín, z ktorých si chcel každý*

9 POPÉLY, G.: A komáromi tárgyalások (1938. október 9. – 13.). In: SIMON, A. (zost. a red.): *Visszacsatolás vagy megszállás?*

10 ABLONCZY, B.: *Oslobodte sa od Trianonu*. SME, 25. 6. 2008.

odnieť svoju časť koristi, samozrejme z majetku kolonistov.“¹¹

Napokon sa recenzent tohto veľmi potrebného zborníka (potrebného ani nie tak pre jeho nový prínos k neznámym aspektom Viedenskej arbitráže, ale hlavne pre poznanie súčasného stavu maďarskej historiografie a maďarského pohľadu na problematiku roku 1938, ktoré vykazujú nielen malú zmenu oproti rokom 1938 – 1945 //, ale v porovnaní so staršími prácami či už zo slovenskej strany – Kramer, Fabián, Vietor – i s novšími – Deák, Héteányi, Mitáč atď., alebo zo strany maďarskej – hlavne Lóránt Tilkovszky), ktorý neprináša mnoho nového, naopak je jednoznačným krokom späť a k interpretáčnej ani materiálnej úrovni starších prác sa ani len nepriblížil, musí zaoberať aj jazykovou stránkou tejto publikácie.

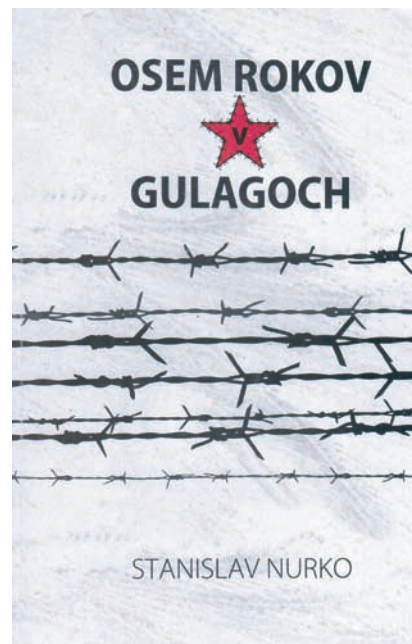
V zborníku sa odráža jednak stará známa vec – významový posun medzi textom v maďarskom a cudzom (v tomto prípade nemeckom) jazyku a jednak aj veľmi malá pozornosť venovaná slovenčine. Jazyková úroveň slovenského resumé je totiž až katastrofálna. Pokiaľ ide o nemecké resumé, je celkom nepochopiteľný významový posun: „Intervention“ nie je predsa okupácia a „Neue Aspekte“ nie sú iba aspekty, alebo len „szempontok“, ako je to aj v titulku zborníka... Akoby zostavovateľ sám vedome rezignoval na epitetá „Neue“ a na „új“ – teda nové. Možno len špekulovať o tom, prečo. Úroveň slovenského jazyka v slovenskom resumé môže poslúžiť ako podklad pre štúdiu pracovníka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra, alebo ako odstrašujúci príklad pre seminár o jazykovom úze na katedrách slovenského jazyka našich univerzít a jednoznačne potvrdzuje, že na nákladoch na jazykovú korektúru

(tú by však zvládol aj hociktorý študent slovenčiny na ľubovoľnej univerzite) by sa v budúcnosti pri takýchto prácach naozaj nemalo šetriť a mala by jej byť venovaná podstatne väčšia pozornosť.

Nerozumiem dost dobre tomu, prečo sa v niektorých príspevkoch o Viedenskej arbitráži riešia aj také problémy, ktoré sem nepatria. Tak sa napríklad Pál Pritz zaoberá meniacimi sa postojmi Istvána Tiszu k otázke vojny so Srbskom v júli 1914, hoci to je všeobecne známa vec a čitateľovi nevdojak napaďá, že autor sa len snaží zahľadiť vinu, alebo „vinu“ maďarských politikov za udalosti v polovici roku 1914 a znovu opakovať, že tú vojnu chcela len druhá strana – Rusi, Francúzi a Angličania, národnosti a „panslávi“.¹²

Napokon, ako čaro nechceného, stojí za zmienku aj to, že na zadnej obálke recenzovaného zborníka je reprodukovávaná veľmi známa dobová fotografia z 11. novembra 1938, keď pri príležitosti okupácie Košíc horthyovskou armádou, maďarský veliteľ nepodáva hlásenie nikomu inému ako – Jánosovi Esterházy, československému občanovi a poslancovi československého parlamentu... Spomeňme si na vyššie uvedené tézy Popélyya, Janeka alebo aj Simona – ako predstavitelia maďarskej menšiny stáli vtedy na najprísnejšej zásade dodržiavania zákonov a právneho poriadku. Naozaj? Víťanie okupačnej armády predsa rozhodne nepatrí k štandardným metódam „ochrany menšinových práv“, ktorými sa vtedy oháňal Esterházy, a teraz, po viac ako siedmich desaťročiach, sa to pokúšajú tak prezentovať aj jeho novodobí obhajcovia a bojovníci za jeho rehabilitáciu.

Ferdinand Vrábek

STANISLAV NURKO

OSEM ROKOV V GULAGOCH

Michalovce, 2012, 136 s.

Jedným zo znakov súčasného sveta je zahltenosť bulvárnymi, prípadne banálnymi informáciami. Ich záplava a intenzita akoby mala prekryť informácie o podstatných veciach. Tie sa vytesňujú do sféry súkromných rozhovorov, prípadne sa šíria neoficiálne. Podobne je to aj s knižným trhom. Z počtu niekoľko tisíc titulov, ktoré každoročne vychádzajú, sa propagujú spravidla len tie, za ktorými stoja politické či ekonomické záujmy niekoho vplyvného, kým mnoho iných, v skutočnosti oveľa cennejších kníh, ostáva úplne zabudnutých.

Platí to aj o takmer neuveriteľnom príbehu Stanislava Nurka, rodáka z Michaloviec (1926 – 1996), ktorý prežil osem rokov v sovietskych gulagoch. Ak by bol Nurko občanom inej krajiny ako Slovenska, jeho príbeh by bol nielen propagovaný, ale možno už aj sfilmovaný. Téma bolševických táborov smrti – gulagov je vo všeobecnosti neporovnateľne menej propagovaná, a neporovnateľne menej známa,

11 MITÁČ, J.: K osudom a postojom obyvateľstva na južnom Slovensku po Viedenskej arbitráži 2. novembra 1938.

12 PRITZ, P.: Az első bécsi döntés diplomáciai vonatkozásai. In: SIMON, A. (zost. a red.): Visszacsatolás vagy megszállás?, s. 11 – 20 a s. 17, poznámka č. 12. K tomu porovnaj: HRONSKÝ, M.: Slovensko pri zrode Československa. Bratislava 1987, s. 18 – 19 alebo aj GALÁNTAI, J.: Az első világháború. Budapest 1980, s. 99 – 104.

než téma nacistických táborov smrti. Kým napríklad do bývalého tábora v Osvienčime smerujú ročne milióny Európanov, dostáva sa mu mimoriadnej mediálnej, kinematografickej i politickej pozornosti, bývalé sovietske gulagy ostávajú na periférii pozornosti a z európskych krajín do nich smeruje len sotvaktó.

Výber z rozsiahlych memoárov Stanislava Nurka, ktoré stihol po roku 1990 napísať, pre vydanie vo forme brožúry pripravil Štefan Halás a vydala Konfederácia politických väzňov v Michalovciach.

Nurkov tragický príbeh sa začal v čase, keď bol vojakom základnej vojenskej služby. Dňa 13. mája 1949 ho zatkli príslušníci ŠtB a krátko nato odovzdali sovietskym orgánom, ktoré ho – proti všetkým zákonom a medzinárodným konvenciám – deportovali do ZSSR. Domov sa vrátil po ôsmich rokoch, 7. marca 1957, pričom až do roku 1990 bol denne pod dohľadom Štátnej bezpečnosti (ŠtB).

Na začiatku Nurkovej krížovej cesty stál zlopestný okresný veliteľ ŠtB v Michalovciach, bývalý partizánsky veliteľ, Ján Boroš. Práve Boroš ho vydal do rúk orgánom NKVD, ktoré ho deportovali do sovietskej zóny v Rakúsku, neskôr na Podkarpatskú Rus a do vnútrozemia ZSSR. Výsluchy sa diali sovietskym spôsobom. Nielen hrubým fyzickým násilím, odopieraním spánku (rekord Nurka bol 96 hodín výsluchov bez spánku), ale aj za pomoci špeciálnych mučiarenských nástrojov, keď týraný každú chvíľu od bolesti upadal do bezvedomia. Zoči-voči týmto katanským spôsobom si Nurko kládol otázku, ktorú si dával akiste ne jeden Slovak žijúci dovtedy v ilúzii tradičného rusofilstva: „Neviem pochopiť, čo sú to za ľudia. Kde sa podela tá štedrá ruská duša?“ (s. 11). Keď sa vo väzenských celách na západnej Ukrajine stretával s množstvom podobne nespravodlivo tragických osudov, nadobudol dojem, že „celý ZSSR je vlastne jeden veľký koncentračný tábor.“

Pre sovietskych vyšetrovateľov bol ako cudzí štátny príslušník, „inostra-

nec“, atraktívnejším „tovarom“, než domáci ľudia. Major NKVD Rjumov v Kyjeve mal rozhodujúci podiel na vyfabrikovaní jeho prípadu. Najprv sa z neho snažil spraviť „slovenského fašistu“, čo sa mu však nepodarilo. Neskôr bol obvinený z podobnej absurdnosti – „*pokus o zorganizovanie ozbrojeného vtrhnutia na územie ZSSR.*“ Následne, bez konkrétnych obvinení, tobôž dôkazov, nebol vrátený do Československa, ale Zvláštna rada („osobitná trojka“) ho odsúdila na 10 rokov odňatia slobody v nápravných táboroch ZSSR. Z Kyjeva cez Moskvu sa potom Nurko dostal do rôznych táborov (Kujbyšev, Kingir a i.). Z vyšetrovanca NKVD sa stalo obyčajné táborové číslo.

Autor knihy popisuje aj vnútorné pomery v trestaneckých táboroch. Trestanci sa delili na dve hlavné skupiny: *blatnych* (banditi, vrahovia a kriminálnici všetkých odtieňov, nazývaní aj lagerka, prípadne galerka) a *mužikov* (normálnych ľudí nespravodlivo obvinených a vytrhnutých zo svojich rodín). Zločinecké gangy (lagerku), ktoré táborová správa tolerovala, ba podporovala, hoci neraz jej prerástli cez hlavu, boli skutočnými vládcami v lágroch. „*Príslušníci lagerky – banditi, členovia zločineckých gangov, ak nechcú, nerobia [...] Brutálne vraždy sú na dennom poriadku. Zabíja sa nožom, sekerou, drôtom i uterákom, teda udusením. Okrem toho bolo všeobecne známe aj strhávanie zlatých koruniek zo zubov, vylupovali zlaté plomby pomocou noža a pod.*“ (s. 27). Okrem toho boli medzi väzňami rozdúchavané aj národnostné vášne. V „*národnostnej antipatii*“ sa krivdilo hlavne Ukrajincom (s. 28).

Nurko pripomína aj iné fakty, ktoré nám boli desiatky rokov zamlčované. Na príklade tábora v Spassku (Kazachstan) uvádza, že z dvoch tretín tu boli bývalí frontoví vojaci a vojnoví zajatci, ktorých „oslobodili“ z nacistických táborov len preto, aby ich pre zmenu previezli do sovietskych táborov. Zaujímavosťou je, že práve v Spassku sa Nurko stretol i s odvečeným slovenským spisovateľom Mikulášom

Gacekom, ktorý kedysi pracoval ako kultúrny atašé SR v Moskve...

V roku 1951 bol zo Spasska odsunutý za polárny kruh, do krajiny večne zamrzutej zeme, k mestečku Noril'sk, v okolí ktorého bolo šesť koncentračných táborov. Prírodné podmienky tu boli pre novodobých otrokov najhoršie, na aké sa dalo len pomyslieť. Kým v strednej Ázii bolo teplo a striedali sa dni s nocami, za polárnym kruhom nebol medzi dňom a nocou rozdiel: „*Za tmy vstávaj, za tmy pracuj, za tmy ľhaj [...] v tom kolotoči sa stráca pojem o čase. [...] Celý život sa riadil len na základe hodín. Mrazy dokázali niekedy klesnúť aj k -60 °C. Práce sa zastavujú ak teplomer klesne pod 50 ° mrazu, pravda, nie s ohľadom na ľudí, ale s ohľadom na to máličko strojovej mechanizácie, ktorá sa tu nachádza. Železo viac nevydrží, praská, láme sa.*“ (s. 54 – 55).

Po smrti „nesmrteľného“ vodcu Stalina sa situácia v táboroch o čosi zlepšila. Utíchali aj dlhotrvajúce národnostné trenice, ostali len trenice medzi Poliakmi a Ukrajincami. Miliónom väzňov gulagu svitla iskierka nádeje na slobodu. Aj oni sami nadobúdali väčšie odhodlanie brániť sa voči najhorším prechmatom, aké každodenne zažívali. V táboroch sa začal organizovať ťažko postihnuteľný, no citeľný odpor. Trestanci pochopili, že keď prestanú žiť ako jednotlivci a začnú sa združovať, môžu sa účinnejšie chrániť. „Rady odporu“, ktoré predostierali oficiálne požiadavky väzňov, sa začali organizovať v máji 1953. Poslednou kvapkou trpezlivosti trestancov bol incident koncom mája, pri ktorom strážcovia spustili paľbu zo samopalov do pokojného zástupu väzňov. Zo štrajku sa stalo povstanie, do ktorého nastúpilo 32 tisíc politických väzňov v Noril'ských táboroch.

V organizovaní takéhoto odporu gándhiovského typu zohral významnú rolu práve Nurko, ktorý bol hlavným vodcom a koordinátorom štrajkových aktivít. Nebolo to len kvôli jeho nepoddajnosti a prirodzenej inteligencii – veď tábory boli plné príslušníkov inteligencie – ale najmä, ako sám píše, vďaka tomu, že „*nie som*

národnostne zaťažený ako väčšina väzňov“ (s. 68). Práve príslušník slovenského národa, ktorý nemal historické spory so žiadnym z rozhádaných národov a národností východu, sa ukázal byť vhodnou zjednocujúcou platformou, dokázal stmeliť väzňov rôznych národností do jedného celku. Jediným problémom, ktorý sa objavil, boli štrajkokazi z radov Poliakov: „Inkasovali sme zákerný úder zo strany, ktorý sme nečakali, zo strany Poliakov.“ (s. 71). Štrajk tisícok väzňov, ktorý prerástol do hladovky, museli riešiť najvyššie miesta v Moskve. Osobitná komisia na vládnej úrovni priletela na miesto, aby vyjednávala so štrajkujúcimi. Medzi zástupcami štrajkujúcich, ktorí s delegáciou vyjednávali, bol aj Nurko. Via-

ceré požiadavky väzňov sa štrajkom aj skutočne podarilo naplniť. Bola to úplná rarita, pretože bolševický režim dovtedy každú jednu rebéliu utopil v krvi. „Odmenou“ pre Nurka a jeho spolupracovníka, českého lekára Jandu však bolo, že ich mená boli vyňaté zo zoznamu čsl. občanov, ktorí mali byť transportovaní späť do vlasti a boli dopravení ešte ďalej, opačným smerom, na zlopestvnú Kolymu, kde tamojšia správa táborov sabotovala akékoľvek náznaky reforiem prichádzajúce z Moskvy. O tom, aké tam boli životné a pracovné podmienky väzňov svedčí aj incident v jednej z tamojších baní. Krátko pred ich príchodom na následky výbuchu zahynulo vyše 700 ľudí... (s. 94). Tam bol až do leta 1956. Dňa

26. augusta 1956 bol totiž na základe rozhodnutia Generálnej prokuratúry ZSSR oficiálne oslobodený.

Ani to však ešte neznamenalo jeho návrat na Slovensko; sovietske orgány robili totiž všetko možné preto, aby prijal sovietske občianstvo, a tak v tejto krajine zla ostal natrvalo. Až 7. marca 1957 sa mu konečne podarilo prekročiť štátne hranice.

Či však kniha ostane len svedectvom jedného z posledných slovenských svedkov gulagov, alebo „svojou priamosťou a vierohodnosťou zasiahne svedomie človeka“, bude závisieť len od nás...

Martin Lacko

DISKUSNÝ VEČER V KOŠICIACH O SPISOVATEĽOCH V POLITIKE

V spolupráci Ústavu pamäti národa, Katedry histórie Filozofickej fakul-

ty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach a Verejnej knižnice Jána Bocatia v Košiciach sa 23. januára

diskusia na tému „Spisovatelia v politike“. S prítomnými účastníkmi na zaujímavú tému diskutovali Mgr. et

PÁD KOMUNIZMU V POĽSKU ZO SLOVENSKEJ PERSPEKTÍVY – ÚČASŤ NA SPOLOČNOM PROJEKTE

Ústav pamäti národa a Veľvyslanectvo Poľskej republiky na Slovensku v rámci vyhlásenia spoločného projektu súťaže pre študentov stredných škôl, 12. februára 2014 verejne predstavili témy projektu pod názvom „Pád komunizmu v Poľsku zo slovenskej perspektívy“. Projekt vznikol pri príležitosti blížiaceho sa 25. výročia pádu komunistického režimu v Poľsku. Prezentáciu otvoril J. Ex. Tomasz Chłoń, mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec Poľskej republiky na Slovensku s Ondrejom Krajňákom, predsedom Správnej rady ÚPN. Krátko informáciu o význame spolupráce poľsko-česko-slovenskej opozície počas komunizmu a historický kontext témy súťaže predstavili Andrzej Jagodziński, riaditeľ Poľského inštitútu v Bratislave a Peter Jašek, historik ÚPN. Súťaž je

Verejná prezentácia projektu (Foto: Stanislav Labjak)

určená študentom stredných škôl na Slovensku, ktorí sa zaujímajú o históriu. Jej cieľom je prostredníctvom písania esejí šíriť informovanosť o Poľskej republike a jej histórii medzi mládežou, propagácia demokracie a prehlbovanie poľsko-slovenského priateľstva. Esej na tému „Pád komunizmu v Poľsku zo slovenskej perspektívy“, by mala byť zameraná na poľsko-slovenské kontakty predstaviteľov vtedajšej opozície, porovnanie pádu komunizmu v Poľsku

a na Slovensku, na úlohu osobností, akými boli Lech Wałęsa, bl. pápež Ján Pavol II. a ďalší, alebo činnosť hnutia „Solidarita“ v 80. rokoch v Poľsku. Pre víťazov súťaže sú pripravené hodnotné ceny. Súťaž okrem ÚPN podporili aj partnerské inštitúcie Európska sieť Pamäť a Solidarita, Európske centrum Solidarity, Poľský inštitút v Bratislave, Ministerstvo zahraničných vecí Poľskej republiky a Inštitút pamäti národa vo Varšave.

DISKUSNÝ VEČER V BRATISLAVE NA TÉMU SLUŽBA OBČANOV Z JUŽNÉHO SLOVENSKA V MAĎARSKEJ ARMÁDE V ROKOCH 1939 – 1945

Ústav pamäti národa v rámci cyklu Diskusné večery ÚPN zorganizoval v priestoroch Poľského inštitútu v Bratislave 30. januára 2014 besedu na tému „Bojovali za Horthyho“, o službe občanov z južného Slovenska v maďarskej armáde, v rokoch 1939 – 1945. S prítomnými účastníkmi diskutovali PhDr. Martin Lacko, PhD. (ÚPN) a Mgr. Zoltán Kőrös (Fórum inštitútu pre výskum menšín).

Zľava: M. Lacko, moderátor T. Klubert a Z. Kőrös (Foto: Branislav Kinčok)

ÚPN IDE DO SPOLUPRÁCE V ZÁUJME VZDELÁVANIA UČITEĽOV

Spolupráca na vzdelávaní učiteľov bola predmetom memoranda uzatvoreného medzi Metodicko-pedagogickým centrom a Ústavom pamäti národa. Dokument, podpísaný generálnou riaditeľkou centra Ing. Henrietou Crkoňovou a predsedom Správnej rady ÚPN Ondrejom Krajňákom 12. februára 2014, hovorí o spolupráci, ktorej cieľom a výsledkom by malo byť skvalitnenie tvorby a realizácie výchovno-vzdelávacích programov pre pedagogických zamestnancov v oblasti novodobých dejín, histórie, etiky, náboženstva, regionálnej histórie a literatúry. ÚPN k tomu poskytne vedecký a historický potenciál, ktorý sa nie vždy dostáva k metodikom vzdelávania učiteľov, ale ani k samotným učiteľom. V rámci spoločných projektov centra a ústavu sa budú môcť učitelia v záujme ďalšieho vzdelávania oboznamovať s poznatkami poskytnutými ÚPN, najmä z obdobia tota-

litných režimov z rokov 1939 – 1989. Vzájomné konzultácie, poradenstvo, lektorská pomoc, výmena skúseností, využívanie audiovizuálnych fondov, odborných študijných materiálov a pub-

majú veľkú šancu inovovať a skvalitniť vzdelávanie učiteľov. Zo strany ÚPN je naštartovanie spolupráce v oblasti vzdelávania učiteľov ďalším krokom súvisiacim s víziou aktívneho budova-

Podpis Memoranda o spolupráci medzi Metodicko-pedagogickým centrom a Ústavom pamäti národa. Zľava: Ing. Henrieta Crkoňová a predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák (Foto: Nataša Slavíková)

DISKUSNÝ VEČER V KOŠICIACH NA TÉMU ŠPORTU A POLITIKY

Ústav pamäti národa v spolupráci s Katedrou histórie Filozofickej fa-

kulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach usporiadali 20. februára 2014 v priestoroch Verejnej knižnice Jána Bocatia v Košiciach v rámci cyklu Diskusné večery ÚPN a Katedry histó-

rie, besedu na tému „Šport a politika“. S účastníkmi diskutovali Jozef Móder (futbalista, majster Európy 1976) a Igor Liba (hokejista, dvojnásobný olympijský medailista, majster sveta 1985).

V TV NOE DISKUSIA AJ O ÚPN

V diskusnej relácii TV NOE „Kulatý stůl“ sa v Ostrave 21. februára 2014 zúčastnili aj zástupcovia ÚPN Marián Gula s predsedom Správnej rady ÚPN

Ondrejom Krajňákom. Na tému „Vyrovnávanie sa s totalitnou minulosťou v Českej republike a na Slovensku“ diskutovali spolu so zástupcom partnerského Ústavu pro studium totalitních režimů z Českej republiky. Relácia

bola orientovaná prevažne na otázky televíznych divákov. Tie boli zamerané predovšetkým na stav v inštitúciách, ktoré sú zamerané na vyrovnávanie sa s bývalým komunistickým režimom, na ich činnosť a problémy.

PRESEDA SPRÁVNEJ RADY ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA NA PRACOVNEJ CESTE V ČESKEJ REPUBLIKE

Návšteva festivalu Mene Tekel, rokovanie v Ústave pro studium totalitních režimů, v Archíve bezpečnostních složek, Ústave pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky a Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu služby kriminální policie a vyšetřování (UDV), ako aj účasť na odovzdávaní ocenení účastníkom odboja a odporu proti komunizmu Etickou komisiou ČR na Úrade vlády ČR, boli cieľom pracovnej cesty predsedu Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondreja Krajňáka do Českej republiky v dňoch 24. a 25. februára 2014. V sprievode riaditeľa sekcie dokumentácie Mariána Gula sa predseda Správnej rady ÚPN na pozvanie partnerov z Českej republiky zúčastnil na otvorení výstavy pod názvom „Študenti v odboji“. Spolu s partnermi si vymenili názory na problémy súvisiace s chodom oboch ústavov, či hodnovernosti zväzkov bývalej ŠtB. Bola dohodnutá spolupráca v oblasti Oral history, ale aj participácia na Festivale slobody, a ďalších podujatiach s historikmi z ÚPN, Historického ústavu i Ústavu politických vied Slovenskej akadémie vied. Pozornosť bola venovaná aj vzťahom medzi inštitúciami zaoberajúcimi sa novodobou históriou, trestnoprávnej oblasti vyrovnávania sa s komunistickou minulosťou, či súdnym sporom. Záver pracovnej cesty patrilo stretnutiu s ministrom kultúry Českej republiky Danielom Hermanom a rozhovorom o Európskej sieti Pamäť a Solidarita a partnerských inštitúciách v Európe.

Zľava: Marián Gula, Světlana Ptáčníková, Pavla Foglová, Ondrej Krajňák
(Foto: Marián Gula)

Minister kultúry ČR D. Herman a predseda Správnej rady ÚPN O. Krajňák
(Foto: Marián Gula)

DISKUSNÝ VEČER V BRATISLAVE NA TÉMU PROCESU S „VLASTIZRADNÝMI“ BISKUPMI

Ústav pamäti národa v rámci cyklu Diskusné večery ÚPN, pripravil na 27. februára 2014 besedu na tému „Proces s ‚vlastizradnými‘ biskupmi J. Vojtaššákom, M. Buzalkom a P. Gojdičom.“ S prítomnými účastníkmi besedy diskutovali prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. (Pedagogická fakulta UK v Bratislave) a Mgr. Norbert Kmeť, CSc. Podujatie sa uskutočnilo v priestoroch Poľského inštitútu na Námestí SNP č. 27 v Bratislave.

Zľava: R. Letz, moderátor T. Klubert a N. Kmeť (Foto: Branislav Kinčok)

ZÁSTUPCOVIA ÚPN V BUDAPEŠTI NA MEDZINÁRODNEJ KONFERENCII

Zástupcovia Ústavu pamäti národa sa 27. februára 2014 v Budapešti zúčastnili na výročnej konferencii zástupcov Európskej siete oficiálnych úradov

zaoberajúcich sa tajnými zväzkami štátnej polície (European Network of Official Authorities in Charge of the Secret-Police Files). Pod vedením predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka sa zúčastnili na pracovnej časti, ktorej obsahom boli vystúpenia zástupcov siedmich členských organizácií „Siete“ o stave, činnosti a plá-

noch na najbližšie obdobie. Pozornosť vzbudila diskusia o novej podobe regulácie ochrany osobných údajov v EÚ, ktorá sa dotýka aj historických ústavov typu ÚPN. Dôležité boli aj závery, v rámci ktorých sa prítomní účastníci oboznámili s plánovanými aktivitami s požadovanou účasťou zástupcov ÚPN.

GRATULÁCIA ÚPN KARDINÁLOVI JÁNOVI CHRYZOSTOMOVI KORCOVI K JUBILEU

Pri príležitosti vzácneho životného jubilea emeritného nitrianskeho diecézneho biskupa Jána Chryzostoma Korca v mesiaci január zaslal predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák jubilantovi blahoprajný list. Ešte raz 13. marca 2014 v jeho rezidencii v Nitre gratuláciu zopakoval aj osobne s kyticou kvetov v sprievode niekdajšieho kardinálovho spolupracovníka a pracovníka ÚPN Stanislava Labjaka a v mene celého ÚPN jubilantovi okrem prianí poďakoval za jeho príklady odvahy, viery a statočnosti, ktoré prejavil v časoch komunistického režimu, lebo sa tak stal morálnou autoritou a autentickým svedkom histórie Slovenska. Kardinál Korec počas prijatia predsedovi Správnej rady ÚPN adresoval slová bl. pápeža Jána Pavla II. „Nebojte sa!“ Povzbudil ho

Ján Chryzostom Korec prijal na návšteve predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka (Foto: Stanislav Labjak)

v jeho snažení a nezabudol dodať, aby bolo v spolupráci s Božou milosťou. Pracovníkom ÚPN adresoval odkaz,

nech dbajú na to, aby budovaná pamäť národa, na ktorej sa ÚPN podieľa bola aj zdravá a pravdivá.

SPOMIENKA NA SVIEČKOVÚ MANIFESTÁCIU

Spomienkovými aktivitami na Sviečkovú manifestáciu, ako jeden z najvýznamnejších verejných prejavov odporu voči komunistickému režimu v bývalom Československu, ktoré pripravilo Fórum kresťanských inštitúcií aj v spolupráci s Ústavom pamäti národa, Nadáciou Antona Tunegu a nadáciou Konrad Adenauer Stiftung, si 25. marca 2014 organizátori a verejnosť pripomenuli 26. výročie jej konania v Bratislave. Aktivity odštartovali otvorením Knižnice nenápadných hrdinov v Múzeu zločinov a obetí komunizmu. V historickej budove Národnej rady SR sa popoludní uskutočnilo slávnostné kolokvium, na ktorom so svojimi príhovorami vystúpili podpredseda NR SR Ján Figel', predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák a jeden z organizátorov Sviečkovej manifestácie František Mikloško. Mukačevský eparcha Mons. Milan Šášik sa účastníkom prihovril s prednáškou na tému „Ľudské práva a cirkvi na Ukrajine“. Historické fakty o Sviečkovej manifestácii priblížil historik Peter Jašek z ÚPN. Riaditeľ Múzea zločinov a obetí komunizmu František Neupauer adresoval prítomným prednášku na tému „Ľudské práva v kontexte Sviečkovej manifestácie“. V závere kolokvia bola uvedená kniha amerického arcibiskupa Ch. J. Chaputa „Dajte cisárovi, čo je cisárovo“.

Konzertom Stanleyho a Kapucínov na Hviezdoslavovom námestí pokračoval program pre verejnosť, ktorý vyústil do spomienkového zhromaždenia. Počas neho, po príhovoroch hostí, predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák odovzdal Cenu ÚPN, ktorú udelil emeritnému nitrianskemu biskupovi Jánovi Chryzostomovi Korcovi za jeho mimoriadne zásluhy o zachovanie pamäti národa v období neslobody i v súčasnosti. Cenu prevzal generálny vikár Žilinskej diecézy Mons. Ladislav Stromček. Program pokračoval sviečkovým pochodom po námestí, sv. omšou celebrouvajúcou mukačevským gréckokatolíckym eparchom, vladárom Milanom Šášikom v Katedrále

Cenu ÚPN pre Jána Chryzostoma Korca prevzal generálny vikár Žilinskej diecézy Mons. Ladislav Stromček (Foto: Daniel Halčín)

Diskusný večer ÚPN o Sviečkovej manifestácii. Zľava: J. Šimulčík, moderátor T. Klubert a P. Jašek (Foto: Branislav Kinčok)

sv. Martina, Mariánskym večeradlom na Hviezdoslavovom námestí s priamou účastníčkou Sviečkovej manifestácie v roku 1988, pani Alžbetou Vojtkovou a ukončila ho vernisáž výstavy Ústavu pamäti národa v Dome Quo vadis. Dňa 27. marca 2014 sa uskutočnil v Bratislave diskusný večer spojený s projekciou dokumentárneho filmu *Bratislavský Veľký piatok – Svieč-*

ková manifestácia 25. marca 1988. S účastníkmi podujatia diskutoval Ján Šimulčík, autor knihy *Čas svitania* o Sviečkovej manifestácii a Peter Jašek z ÚPN. Spomienkové podujatia na Sviečkovú manifestáciu boli príležitosťou k uvedomeniu si jej významu pre náš dnešný život v slobode, aby sa už Bratislavský Veľký piatok nikdy nemusel opakovať.

PERSONÁLNA ŠTRUKTÚRA SPRÁVY ŠTB BANSKÁ BYSTRICA V ROKOCH 1975 – 1989

Ústav Pamäti národa na svojej internetovej stránke uverejnil personálnu štruktúru Správy ŠtB Banská Bystrica v rokoch 1975 – 1989. Sprístupnené informácie oboznamujú verejnosť s organizačným členením, personálnym obsadením a činnosťou bystrickej Správy ŠtB. Pomocou rekonštrukcie a analýzy personálnych spisov a ďalších archívnych dokumentov ústav identifikoval 473 ďalších príslušníkov ŠtB, ktorí sa v rokoch 1975 až 1989 podieľali na „boji s vonkajším i vnútorným nepriateľom“, či „ochrane socialistickej ekonomiky“, vykonávali tiež sledovanie, previerku korešpondencie a pod. Zverejnením mien príslušníkov ŠtB poskytuje ústav informácie o kmeňových zamestnancoch tohto útvaru, ktorí získavali a riadili tajných spolupracovníkov a nesú priamu zodpovednosť za vytvorenie agentúrnej siete, ktorá mala vo vtedajšom

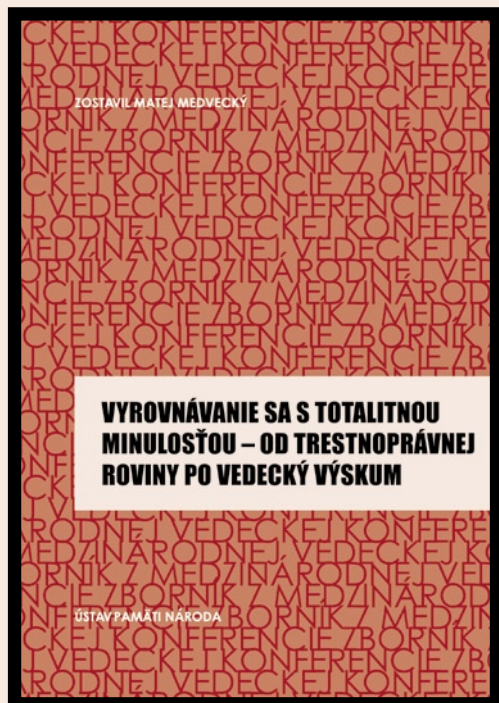
Stredoslovenskom kraji informovať
o nepriateľoch režimu
a ich činnosti.

Dlhodobým cieľom Ústavu pamäti národa, ktorý je postupne a systematicky napĺňaný, je sprístupniť verejnosti štruktúru a úplné personálne obsadenie všetkých teritoriálnych útvarov ŠtB na Slovensku.

Viac informácií nájdete
na našej internetovej stránke:

www.upn.sk

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2014
ISBN 978-80-89335-68-8

VYROVNÁVANIE SA S TOTALITNOU MINULOSŤOU – OD TRESTNOPRÁVNEJ ROVINY PO VEDECKÝ VÝSKUM

Matej Medvecký (zost.)

V rámci slovenského predsedníctva Európskej siete úradov spravujúcich písomnosti tajnej polície uskutočnil sa 21. septembra 2012 v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca v Bratislave seminár Vyrovnávanie sa s totalitnou minulosťou – od trestnoprávnej roviny po vedecký výskum. Predstavitelia partnerských inštitúcií Ústavu pamäti národa z Nemecka, Poľska, Českej republiky, Maďarska, Rumunska a Bulharska na ňom predniesli príspevky zaoberajúce sa uvedenou problematikou. Účastníci seminára svoje príspevky nezameriavali len na rekapituláciu snáh o potrestanie páchatel'ov, ktoré možno uskutočniť v krátkom časovom horizonte. Rovnakú pozornosť venovali aj zachyteniu dlhodobého procesu vedecko-historického mapovania totalitnej minulosti a určenie miesta danej inštitúcie v tomto procese. Výsledkom seminára je predkladaný zborník, ktorý obsahuje šesť príspevkov. Všetky približujú kľúčové aspekty uvedeného procesu pre danú krajinu.